PANAIT ISTRATI

CODIN * MIHAIL * CIULINII BĂRĂGANULUI

EDITURA MINERVA
Bucureşti — 1974

Volumul reproduce textul din : Panait Istrati *Opere alese* vol. V (*Codin* și *Mihail*), Editura Minerva, București, 1970 și vol. VI (*Ciulinii Bărăganului*), Editura Minerva, București, 1974. Versiune românească de Eugen Barbu, ediție și note de Al. Oprea.

CODIN

O NOAPTE ÎN BALTĂ

Viaţa lui nea Dumitru şi-alor săi nu era decît un fel de robie căreia i se zicea libertate. Tot rodul muncii lor era înghiţit de veşnicile datorii la proprietarul moşiei şi la stat ; la ei mergeau şi grîul cel mai frumos şi porumbul cel mai bun şi laptele vacii şi ouăle şi găinile. Pentru cei din colibă, ciorbă lungă, şi fasole, şi-o mămăligă ca vai de ea.

Felul ăsta de viaţă îi înrăia pe oameni. Duminică nea Dumitru se-mbăta şi-şi bătea nevasta, care de frică s-ascundea prin vecini. Pentru el, orice pricină era bună. De i se părea cumva c-aprinde focul prea încet, dintr-o lovitură de picior o zvîrlea cu capu-n cenuşa vetrei. Atunci maică-sa se supăra, punea mîna pe-o cobiliţă şi-i căra lui fii-său cîteva pe spinare ; el le-ncasa rîzînd.

— Beţivule... ! Cînd vi se face de dragoste, scoateţi limba de-un cot pînă puneţi mîna pe fată, după aia vă uitaţi la ea ca la o căţea...

Pe urmă îl trimiteau pe ăl mic, pe Adrian, s-o cheme pe muierea păruită, care-şi ridica fustele plîngînd şi-i arăta soacră-sii pulpele numai vînătăi.

— N-aş fi crezut în viaţa mea că Dumitru al meu o să mă bată-n halul ăsta, spunea ea printre sughiţuri.

— Ce să-ţi fac, fata mamei. Ştiai că sîntem săraci lipiţi. Nu trebuia să-l iei... Dragostea şi sărăcia nu duc niciodată trai bun. Asta s-o ţii minte măcar pentru copii.

Cu toate c-avea şaptezeci de ani, bătrîna făcea tot ce putea ca să le mai uşureze sărăcia pe care le-o lăsase moştenire. Cum nu mai putea să iasă la munca cîmpului, vedea de-ale casei : gătea, se-ngrijea de vite şi de plozi, spăla rufele. Şi, cum voia să mai pună deoparte şi cîte un gologan să aibă de „pomeni“, îndată ce avea o clipă de răgaz, în loc să se odihnească, strîngea spicele rămase

de pe urma secerătorilor, aduna smocurile de lînă lăsate de oi prin mărăcini, culegea păpădia care creștea pe marginea șanțurilor. O mai chemau oamenii să tragă cîte-un copil bolnav, sau să-i descînte. Seara, la cină, nu s-atingea nici de lapte, nici de ouă dacă se-ntîmpla să se afle pe masă, și se mulțumea cu puțină ciorbă și niște susai verde dat prin oțet, susaiul despre care scria în cărțile oamenilor învățați că-i o hrană foarte bună pentru porci și pentru iepuri.

De două ori pe săptămînă, frîntă sub povara cobiliței încordate de atîta povară, bătrîna străbătea cei cinci kilometri cîți erau între colibă și piața din Brăila ; se-ntorcea cu treizeci de gologani înnodați în colțul basmalei. Dar gologanii ăștia făceau minuni, pentru că după trei-patru ani o vedeai ba punînd să se sape un puț la o răscruce de drum pe unde era vad de căruțași, ba cumpărînd un pat cu toate ale lui unei fete sărace care se mărita, ba o vacă cu vițel de lapte pe care-o dădea să-i fie pomană pentru mîntuirea sufletului.

Se mai întîmpla, dar asta foarte rar, ca nea Dumitru să dea peste ascunzătoarea în care-și strîngea biata femeie banii, și repede se isprăvea cu puțul sau cu patul sau cu vaca. Și atunci sufletul evlavioasei Nedelea bolea cîte șase luni de zile. Umbla de colo pînă colo, gălbejită și tristă, cu mîna la gură să nu-i scape cumva „o vorbă mare, de neiertat".

Adrian, nepotul ăl mic — care crescuse acolo-n colibă pînă să se facă de șapte ani și care după aceea venea să-și petreacă la ei vacanțele de școlar — era martor cum îl blestema ea pe nea Dumitru, dar asta nu-l împiedica să-l iubească...

Altminteri, n-ai fi zis, toată lumea îl iubea pe nea Dumitru, începînd cu nevastă-sa pe care-o bătea și cu maică-sa pe care-o fura, pînă la sătenii care-l chemau la toate sărbătorile și la toate petrecerile : asta pentru că era tare muncitor și nu se afla nimeni în tot ținutul să zică din fluier ca el. La cosit era fruntea, și fluierul lui aducea la horă și pe cei mai bătrîni și pe cei mai ursuji.

Unde mai pui că avea pe vino-ncoace și, cu toată mutra lui de posac, țigănos la față cum era și cu sprîncene stufoase și totdeauna-ncruntate, hazos, rîdea pe sub mustață, gata totdeauna să trîntească o glumă neașteptată.

Adrian ținea la el. Ținea și unchiul la nepot. Erau ca doi prieteni. Cîteodată prietenul cel mic îl dojenea pe cel mare pentru că se purta rău și-și bătea nevasta, dar cel mare răspundea :

— Însoară-te-ntîi, și pe-urmă să vorbești. Femeia-i lucru dracului...

— Atunci de ce te-ai însurat ?

— Pentru c-așa-i dat. Trebuie să treci și prin asta. De-abia mai tîrziu vezi că ai de muncit pentru doi, pentru patru, pentru șase. Atunci bei ca să uiți, și bați ca să-ți mai verși din năduf.

Pe Adrian răspunsurile astea nu-l mulțumeau : de cîte ori unchiu-său o bătea pe mătușă se vîra între ei pentru că știa că Dumitru nu era în stare să dea în el. Țăranul ăsta îl iubea pe fiul soră-sii mai mari mai mult decît pe copiii lui și-i făcea toate mendrele. Pentru nepot, marea lui bucurie era să fie veșnic și peste tot cu unchi-său, dar mai ales cînd lua pușca și pleca la sturzi, care-i mîncau strugurii, sau cînd punea caii ca să plece la tăiat papură în baltă.

Ah, nopțile alea în bălțile de la gura Siretului, cum să le uiți ?

Nea Dumitru n-avea permis de tăiat papură. Permisul ăsta costa un pol pe an, și de unde să plătească ? Așa că pornea cînd se lăsa seara, ca să fie la tîrg în orașul vecin la ivitul zorilor.

Adrian mirosea cînd era vorba de plecat, după pregătirile care-ncepeau după-masă : cailor li se dădea mai mult nutreț, erau lăsați să se odihnească ; pe urmă traista era umplută cu o mămăligă mare, cu cîteva cepe și cu sare. De băut, plosca cu apă.

Dar pentru Adrian semnul cel mai bun că-i rost de mers la tăiat papură erau hainele de cerșetor cu care se îmbrăca unchiul și grija care i se citea pe față, fruntea încrețită, pentru că nu știai niciodată cum o să se isprăvească totul. Era hoție, furau de unde proprietarul nu arase și nu semănase niciodată, și se-ntîmpla uneori dimineața, ca în loc să nimerești la tîrg, să te pomenești în curtea boierului cu caii și căruța luați de gloabă. Nechezase, cine știe, un cal, îi dăduse de gol, și turcul, paznicul, îi prinsese.

Într-o seară nea Dumitru și cu Adrian plecaseră tîrziu, să nu-i vadă vecinii. Aveau șapte kilometri de făcut pînă la baltă. Noapte de iunie, călduță, cu cer înstelat. Unchiul mîna caii, fuma și tăcea, și Adrian, în spatele lui, asculta vîntul vîjîindu-i în urechi și nu scotea o vorbă.

Odată ajunși în împărăția tăcerii, deshămară caii și îi legară de căruță, cu traista de ovăz de gît. Apoi Dumitru intră în baltă cu cosorul în mînă.

Trebuia să meargă departe, să intre-n apă pînă la genunchi, pînă la brîu chiar, pentru că furtul de lîngă mal se vedea ușor ; dar unchiul era voinic și-avea curaj : ca s-ajungă unde era papura mai frumoasă, să poată scoate la tîrg patru lei pe ea, nu șovăia să se avînte cît de mult.

Depărtîndu-se, îi spusese lui Adrian, încetișor :

— Bagă de seamă la cai... Dacă-ncep să miște, mai dă-le cîte-un pumn de-ovăz, mai ales ăluia din dreapta, că-i nărăvaș. Și vezi să n-adormi... c-ai să răcești.

S-adoarmă, el, Adrian ? Era o nebunie doar să te gîndești la una ca asta. N-aștepta decît să-ntoarcă unchi-său spatele, ca să se simtă stăpîn pe toate : pe cai, pe căruță, pe întinderea nesfîrșită a bălților și chiar și pe vînt și pe cerul cu toate stelele lui „fără număr“, cum zicea bunica.

În seara asta, ca și cum inima l-ar fi prevestit de nenorocirea ce-avea să se-ntîmple, n-avea chef de „poruncit“. În picioare, în căruță, urmărea cu privirea pe unchi-său depărtîndu-se, după papura înaltă cît un om călare pe care-o dădea deoparte să-și croiască drum ; pe urmă rămase nemișcat. Din cînd în cînd gîște și rațe sălbatece, stîrnite și speriate din somn de musafiru-n miez de noapte, își luau zborul bătînd larg din aripi. În lumina lunii Adrian le privea cu înfrigurare ; îi venea să le strige : „Luați-mă și pe mine cu voi !“

Adierea ușoară și murmurul păpurișului îi gîdilau simțurile de nu-și mai dădea seama nici de loc, nici de timp. Ar fi putut rămîne așa, fără să miște măcar un deget, răstimpuri lungi : clipe ca astea nu găsea în viața de toate zilele, viață urîtă, plină de strigăte și de-njurături. Cînd vreo cucuvea țipa în noapte a cobe, Adrian tresărea ca din somn.

Dumitru plecase de mult. Adrian era acum cu ochii pe vîrfurile păpurișului, care trebuia să se plece și mai tare

la întoarcere, din pricina snopilor pe care unchiu-i căra cu el. Mișcarea începea să se vadă de departe, se făcea din ce în ce mai limpede, pînă ce, izbind cu putere în dreapta și-n stînga, apărea unchiul. Apăru și-n noaptea asta, dar gata istovit după primul drum, ud pînă la piept și cu sudoarea curgîndu-i în picături mari.

— Greu al dracului de data asta... făcu el lăsînd să-i cadă snopii și cosorul. A venit apa mare, și oamenii au luat tot ce era mai pe-aproape. Trebuie să mă duc tocmai la mama dracului.

Se așeză, își șterse fruntea de sudoare și-și răsuci o țigară. Apoi zise, ca pentru sine :

— N-am să pot tăia mult noaptea asta ; o căruță ca de trei lei, acolo...

Și către Adrian :

— Ei, nu ți-e foame ? Ia hai să-mbucăm ceva...

Zdrobi o ceapă cu pumnul, presără puțină sare pe ea și-i întinse jumătate nepotului în chip de friptură. Cu mămăligă, li se păru bună și mîncară cu poftă. Apoi își trecură unul altuia plosca.

— Au stat liniștiți ?

— Da, răspunse Adrian, da' ăl din dreapta nu vrea să mănînce și mereu ciulește urechile.

— Al dracului...

Luă cosorul și porni la al doilea drum. Un drum însemna cam doi snopi, și seara, după ce se-ntorceau de la tîrg, zicea :

— A fost o căruță de zece, sau de douășpe, sau de cinșpe drumuri.

Și asta pe trei, sau patru, sau cinci lei, și cu chinuri și nenorociri fără seamăn, cum s-a-ntîmplat în noaptea asta.

Era la al șaselea drum și Dumitru de-abia pornise iar, cînd un nechezat pătrunzător sfîșie tăcerea și-l țintui locului. Adrian înghețǎ pînă-n măduva oaselor : știa de ce era-n stare unchi-său la mînie. Chiar se ivi, cu mîinile goale, întunecat. Vorbi părintește vinovatului, calul din dreapta.

— Ei, Doamne ! N-ăi fi avînd de gînd să-mi faci vreo poznă, ai ?... Ce ți-e ?

Îl bușumă, îl mîngîie și, plecînd, îi zise lui Adrian :

— Stai pe lîngă el... Îi e urît și lui... Nu-l scăpa din ochi. Doar cîțiva snopi să mai aduc, să nu ne facem de rîsul tîrgului, și-om pleca.

Dar de-abia dispăruse-n desiș, că se și-ntoarse-n goană : calul nechezase din nou !

— Precista mă-tii ! Îți mănînc urechile ! Na, dacă-i vorba p-așa !

Şi repezindu-se la el, îi dădu una cu piciorul în burta care răsună înfundat. Bietul animal zvîcni sub lovitură și întoarse ochii lui blînzi să-l vadă pe cel ce-l bătuse. Adrian tremura, parcă pe el l-ar fi lovit. Îl rugă pe unchi-său să nu mai bată calul.

— Să-i înhămăm ! zise Dumitru. Nu mai e nimic de făcut, ăsta ne dă de gol... Paștele și dumnezeii mamii lui, c-am pierdut o noapte de pomană !...

Porniră. Era încă beznă. N-apucaseră încă să iasă din baltă și vita nărăvașă încremeni și nu mai vru să tragă. Tropăia-n loc, își umfla nările și-și ciulea urechile-n vînt. Dumitru se-ngrijoră.

Adrian îl întrebă :

— De ce face-așa, unchiule ?

— E-armăsar, băiete ; trebuie c-a simțit vreo iapă pe-undeva pe-aproape, trebuie că-i un țăran p-aici c-o iapă. Ah, n-o să sfîrșească bine noaptea asta !

Nea Dumitru se descoperi și-și făcu de trei ori semnul crucii :

— Doamne-Dumnezeule, ferește-ne de rău ! Şi scuipă în lături. Ptiu drace ! Duce-te-ai pe pustii !

Coborî, apucă armăsarul de zăbală și mai făcură așa o bucată de drum ; pe neașteptate calul necheză iar de două ori. Omul simți cum i se face părul măciucă. I se urcase sîngele la cap. Începu să lovească orbește, întîi cu pumnii, pe urmă cu picioarele, pe urmă cu o bîtă smulsă din căruță pe care o rupse-n două pe spinarea lui.

Calul își ieși din minți, ăllalt cal se sperie și el, și porniră amîndoi într-o goană bezmetică. Lăsară drumul și-o porniră peste țarină, și Dumitru nu mai fu în stare să-i oprească. Armăsarul necheza neîncetat și tîra căruța-nspre baltă, și-n timpul ăsta Dumitru, luptînd să-i aducă-napoi pe drum, se vedea covîrșit, istovit, aproape să fie strivit, cu hainele numai zdrențe, c-un crac de pantalon rupt și pierdut.

Se-ntîmplă atunci ceva groaznic : din goană Dumitru înfipse cosorul în pîntecele armăsarului. Tăişul sfîşie burta de-a lungul şi maţele dădură-afară. Animalul căzu ca trăsnit.

Adrian scoase un răcnet şi căzu peste snopii de papură.

Se trezi în zgomot de glasuri.

Luminaţi slab de primele licăriri ale zorilor, nea Dumitru vorbea cu paznicul bălţii, amîndoi în picioare lîngă calul mort care zăcea într-un lac de sînge cu maţele risipite pe jos.

— Fii bun, Osman, nu mă duce la curte — zicea unchiul. Am şi-aşa destule necazuri, vezi şi tu. Hai, Osman, fii bun...

Turcul, cît un uriaş, cu puşca pe-un umăr şi cu traista de merinde pe-ăllalt, cu faţa arămie şi păroasă, cu privirea întunecată şi vie, îşi încrucişă braţele în faţa nenorocirii şi zise, în româneasca lui pe care de-abia puteai s-o-nţelegi :

— Fim bun, fim bun. Nu putem fim bun, bre Dumitru. Boier platim, boier slujim !

— Las' că n-o sărăci boieru...

— Evet, evet. Boier bogat estem, ma Dumnezeu chior estem !

Apoi, plimbînd o privire rătăcită peste animalul cu burta spintecată, rosti judecata care uşură biata inimă zdrobită a ţăranului :

— Haide ! Plecam ! Ma nu vorbeştem ! Un vorba nu vorbeştem !

Şi întorcîndu-le spatele, se depărtă cu paşi apăsaţi. Dumitru îşi părăsi tovarăşul care-i muncise atîta vreme, se înhămă în locul lui şi apucă drumul satului, după ce mai întîi dăduse snopii jos.

Luceafărul scînteia cu toată strălucirea lui albăstruie la geana împurpurată a răsăritului, cînd Adrian despărţindu-se cu greu de cel mai bun prieten al copilăriei sale — roibul frumos cu mersul semeţ şi ochii vii, cu sîngele clocotind, care tîra după el harabaua pe patru roţi — porni în urma căruţei lui unchi-său Dumitru ca după dric. Dar, deznădăjduit, după cîţiva paşi se întoarse la calul zăcînd în iarbă, se aruncă peste trupul lui şi sărută nebuneşte ochii închişi pentru totdeauna, scăldînd cu lacrimile sale botul pe care de-atîtea ori îl mîngîiase.

Apoi, mergînd de-a-ndăratelea, mări din ce în ce distanța dintre el și „cea mai nobilă cucerire“ a omului ăsta mîrșav, și în curînd locul de spaimă nu se mai văzu.

Jalnicul convoi trecea acum printr-un crîng de mărăcini, de tufe și arbuști. Broaștele, privighetorile, mierlele, greierii începuseră să-și potolească imnurile în amorțeala dimineții. Dar nu tăcuseră încă de tot, că pițigoiul, pitpalacul, grangurul reluau concertul întrerupt, săltîndu-se-n aerul proaspăt și curat al dimineții, umplînd văzduhul cu flecăreala lor vioaie, mereu alta, cu slava cîntată Ziditorului.

În cer și pe pămînt viața își continua drumul ei, înălța chemări din inimă, chema la fericire — în timp ce omul semăna moartea și cobora în conștiință mai jos decît vita.

*

Drumul lui Dumitru trecea prin fața cîrciumii lui Moș Anghel, frate-său mai mare. Cînd, istovit, Dumitru se opri să bea un pahar, frate-său se apucase de mult de treburile casei. Bine spălat, cu părul și cu barba frumos pieptănate, cu mînecile cămășii sumese, alerga de colo pînă colo să-și pună „bateria“ în ordine. Dumitru intră în prăvălie de parc-ar fi fost pe altă lume. Anghel, cu vederea-i scurtă, se apropie de frate-său îngînînd un cîntec, dar se trase repede înapoi speriat de chipul pămîntiu și de hainele pline de sînge ale lui Dumitru.

— Ce-ai făcut, nenorocitule ? !

Adrian se aruncă de gîtul cîrciumarului hohotind de plîns :

— A... omorît... armăsarul, unchiule !

Dumitru, așezat pe bancă, cu ochii-n pămînt, întări :

— Da, am omorît armăsarul...

Anghel lăsă copilul și se repezi afară, să se-ncredințeze : văzu hamul din dreapta gol și, alături, calul desperecheat plecîndu-și trist capul.

Se întoarse cu pași rari, alb la față, fără glas, își turnă rachiu și bău cu frate-său. Acesta, în puține cuvinte, ii povesti cele petrecute și încheie, cu glas sugrumat :

— Asta-i... Asta mi-e soarta. Cal atît de frumos n-am să mai am cît oi trăi... N-avea decît șapte ani... Apoi, privindu-și mîinile pline de sînge : Susai cu oțet a trebuit

să mănînc ca să-l cumpăr, și mămăligă. L-am vrut... Nu pot suferi gloabele...

Anghel se ridică, cît era el de voinic și de frumos, ținînd mîinile în buzunare :

— Dumitre... Ascultă. Îți dau calu meu. Nu-i o gloabă. Ia-l, ia-l chiar acuma !

Celălalt, abătut, cu ochii-n pămînt, mormăi printre dinți :

— N-am nevoie de calul tău...

Anghel se aștepta la răspunsul ăsta. Niciodată Dumitru nu vruse să primească o mînă de-ajutor de la el, doar nu era să se schimbe peste noapte. Cu toate astea stărui :

— Haide, nu te-ncăpățîna. Îți cumpăr unu, dac-al meu nu-ți place.

— Ține-ți banii...

— Atunci ce-ai să te faci ? Îți trebuie înc-un cal, ca să te poți ține.

Istovit, Dumitru mormăi cu glas stins :

— Ce-am să fac ? Iaca, îți spun ce-am să fac : am să-ncarc pușca cu gloanțe de mistreț, am să-l aștept la noapte pe boier în șanțul de lîngă drumul pe unde trece cu gabrioleta, îi înfig pușca-n șale și-i scuip două gloanțe. Asta-am să fac.

— Și-ai s-ajungi la ocnă...

— Și-am s-ajung la ocnă...

CODIN

Înainte de a ne fi mutat în curtea asta stătusem, pe vremea cînd eram copil mai răsărit, cîțiva ani în mahalaua Comorofca, la vreo două sute de pași de-aici. Așa era mama: se muta dintr-un loc cum simțea primejdia de-a fi și ea prinsă în vîrtejul bîrfelilor. Și încă în ultimii zece ani n-am schimbat decît două mahalale, dar pe cînd eram copil mic se-ntîmpla să ne mutăm de două, ba chiar de trei ori pe an: de sfîntu Gheorghe și de sfîntu Dumitru, primăvara și toamna.

Trebuie oare să vă mai spun cît de pline de bucurii erau pentru mine schimbările astea din loc în loc? Nici Paștele, nici Crăciunul nu erau în ochii mei evenimente atît de mari. Am trecut, în felul ăsta, prin mahalalele, prin ulițele cele mai caracteristice ale orașului: ulița rusească, ulița ovreiască, cea grecească, țigănească... Și peste tot am găsit moravuri și obiceiuri noi. Dar mama, cînd îmi anunța cîte o asemenea sărbătoare, totdeauna tristă pentru ea, care-ndurase atîtea, zicea: „Fiecare nație se roagă lui Dumnezeu în felul ei, dar de batjocorit toate îl batjocoresc la fel".

Fiecare mutat o costa pe mama trei zile de lucru, și era un chin — fără să mai pomenesc de oboseală, de stricăciuni și de alte necazuri. Cu cîteva săptămîni înaintea sorocului bătea ca o leoaică mahalaua, adulmecînd după enigmaticul bilet cu două cuvinte: „De închiriat", pe care le pricepea de parc-ar fi știut carte. Pornea de dimineață devreme și se-ntorcea la căderea nopții și nu-mi aduc aminte să se fi întors vreodată fără să fi găsit casă după voia ei și să fi dat arvună. Apoi, ajunul mutatului era ziua grea a curățeniei în cele două odăi, care aproape totdeauna erau lăsate de chiriașul care

pleca într-un hal de murdărie nemaipomenită. Opărea lemnăria cu apă clocotită, stîrpea ploșnițele, scotea cuiele fără număr, astupa — cu săpun, pucioasă, otravă amestecate — crăpăturile și găurile de șoareci, spoia pereții cu var de două ori și lipea pe jos cu pămînt galben frămîntat cu bălegar ; pentru că mama se temea de dușumele, că se aciuiau cuiburi de ploșnițe în ele. În fine, venea și ziua sorocită, începea călătoria de pomină în urma căruței cu lucrurile casei, mama purtînd cu mare grijă cele două lămpi frumoase cu gaz pe care le aveam, iar eu ceasul deșteptător, lucruri pe care ea nu mai voia să le împacheteze de cînd cu unul din mutaturile astea, mai nenorocit ca altele (pentru mine de neuitat), cînd și-a găsit lămpile numai cioburi și deșteptătorul stricat.

Aveam doisprezece ani, ne mutasem în noua locuință pe o zi ploioasă de sfîrșit de aprilie. Seara, tîrziu tare, după ce lucrurile, de bine de rău, erau puse la locul lor, mama, istovită, se lăsă să cadă pe marginea patului în tinda care-i ținea loc și de bucătărie și-mi spuse :

— Ei, băiatu mamei, am făcut-o și p-asta ! Am mai coborît încă o treaptă... Iată-ne și-n Comorofca, cea mai deocheată mahala din tot orașul. Să ne ferească Dumnezeu de derbedei ! Dar n-am avut încotro, a trebuit să vin aici, ca să economisesc doi lei pe lună la chirie. Asta face pe an douăzeci și patru de lei, un rînd de haine pentru tine. Cată să fii cuminte, băiatu mamei, cum ai fost și pîn-acuma... În mahalaua asta lumea-i tare rea ; să n-ai de-a face cu ea : oamenii se-omoară-ntre ei, copiii își sparg capetele și-și sfîșie și bruma de haine pe care-o mai au. Tu să nu mă necăjești : să nu te-amesteci în joaca și-n bătăile lor. M-ai băga în mormînt.

Pe vremea aia mama era tare strîmtorată. În iarnă răcise și zăcuse la pat mai bine de-o lună, așa că-și tocase toate economiile. Și după asta, alta, că o nenorocire nu vine niciodată singură : cînd s-a făcut bine a găsit la o parte dintre „casele" unde lucra ca spălătoreasă alte spălătorese. Asta însemna cam o săptămînă pe lună fără lucru, adică destule lipsuri, pentru că mama n-a vrut niciodată să fie datoare la băcan, nici măcar c-un gologan, nici să se-mprumute cu un braț de lemne sau cu o sită de mălai pe care de obicei uiți s-o dai înapoi. Afară de asta,

ținea mult să mă-mbrace curățel și să nu mă lase niciodată să umblu desculț. Cu toate că eram, cum se zice, cu traista-n băț, făcea ea ce făcea și găsea totdeauna un proprietar care s-o primească cu copilul ei „cuminte“, cu cele vreo șase găini ouătoare pe care „le ținea închise“; c-așa era mama, în afară de copilul ei toată bucuria vieții sta în găinile și-n puișorii hrăniți cu fărîmituri de pîine aduse de pe la „case“, și-n ghivecile cu flori de care se-ngrijea dimineața și seara, stînd de vorbă cu ele îndelung, lăudîndu-le pentru frumusețea lor sau întrebîndu-le de ce-s triste fără rost.

O dată pe lună moș Dumitru — și moș Anghel la șase luni o dată — veneau să ne facă o vizită și să ne-aducă din ce-aveau și ei: ceva lemne, ceva mălai, fasole, bostani sau cartofi, vin, rachiu. Moș Anghel, mai bogat, o-ntreba pe mama dacă n-avea nevoie de ceva parale, dar ea răspundea totdeauna:

— Nu, frate, mulțumesc lui Dumnezeu. Omul cînd e muncitor și sănătos nu duce lipsă de cele de trebuință.

Așa stăteam noi cînd am nimerit la Comorofca, dar Comorofca stătea mai prost decît noi.

În ultimii zece ani mahalaua asta s-a mai schimbat. Înainte era o îngrămădeală nenorocită de maghernițe, cea mai amărîtă din tot orașul și singura în care poliția nu cuteza să pună piciorul noaptea. Nu știusem asta, dar le-am aflat chiar în ziua în care ne-am mutat.

Vecina din dreapta, prietenă cu mama din copilărie și proprietară pe casa în care ședea, ca și văduva cumsecade care tocmai ne închiriase două odăi, veniseră să ne dea o mînă de ajutor, și au rămas să mănînce de prînz cu noi spunîndu-ne tot ce trebuia ca să fim la curent cu viața aprigă de prin partea locului.

— Păcat de tine, Zoițo, c-ai nimerit aici... E-adevărat, fată mare n-ai, nici flăcău să vîre cuțitu pentru cine știe ce ibovnică, la ticăloșii ăștia! Dar nici loc să crești un copil nu-i, chiar dacă-i cuminte ca al tău. Închipuiește-ți, dragă, cu ce se fălesc golanii ăștia; cică ei calcă pe urmele bătrînilor: la treisprezece ani fumează, fură de prin port, se-mbată, batjocoresc fetele și vîră cuțitu pentru nimica-toată!

Cît a fost ziua de lungă alta n-au făcut decît să descrie mahalaua, și mama, rușinoasă, de frică să n-aud

cumva lucruri care „nu-s pentru urechi de copil“, încrunta într-una din sprîncene, își lovea prietenele cu cotul sau cu piciorul ca să le facă să tacă.

Dar ce mi-a stîrnit curiozitatea și m-a făcut să-mi ciulesc urechile a fost seara la ceai, cînd au început să vorbească pe șoptite despre vecinii noștri din stînga. De unde ședeam eu n-auzeam bine și nici nu voiam s-o necăjesc pe mama vîrîndu-mă între ele. Cele două cumetre holbau ochii, făceau niște mutre speriate, își mușcau buzele, oftau și dădeau din cap. Cuvintele „țața Anastasia“, „Codin“, „sărmana femeie“, „mardeiaș“ se-auzeau mereu printre șoaptele lor. Am dedus că un om rău, pe care-l chema Codin, tocmai ieșise din pușcărie, și că omul ăsta băgase spaima-n toată mahalaua, căutînd ceartă cu lumînarea și băgînd cuțitu-n om fără multă vorbă.

În seara aceea m-am culcat îngrozit; n-am putut să adorm decît cu greu. Pereții odăii aveau un miros sănătos de var proaspăt, dar de jos, din pardoseala lipită cu lut amestecat cu prea mult bălegar, venea o duhoare care-mi făcea greață.

*

Primele zile la Comorofca n-au adus pentru mine nimic deosebit.

Plecam la școală, care era departe, și mîncam în clasă la un loc cu copiii săraci care, ca și mine, locuiau pe la marginile orașului. Dar în prima duminică am ieșit la recunoaștere și atunci mi-a apărut în fața ochilor o lume nouă.

Piața din Comorofca era un teren mare, circular, puțin în amfiteatru, cu două ieșiri: una la capătul dinspre abator — mai puțin umblată — și alta la capătul dinspre cazarma de cavalerie, care ducea și în oraș și în port. Ca întindere, piața avea vreo două hectare și în jurul ei se înșirau în dezordine căsuțe cu fațadele spoite alb sau galben, împroșcate cu noroi, cu cele două ferestre vopsite cu albastru ca sineala sau cu verde aprins, cu curți desfundate, cu gardurile-ntr-o rînă și porțile bălăngănind. La mijloc era maidanul de gunoaie, movile întregi de murdărie, gropi și băltoace cu apă-nverzită în care zăceau mortăciuni: cîini, pisici, găini, purcei, din care

mîncau porcii mari înfometați bălăcindu-se-n mocirlă și scormonind cu rîtul.

Ah, nici o plăcere nu-mi făcea să văd lucrurile astea!

Casa noastră era la capătul dinspre ieșirea spre cazarma de cavalerie și oraș. Aproape față-n față cu ferestrele noastre, dincolo de rondul cel mare care servea drept teren de exerciții cavaleriei, se afla faimoasa cîrciumă a văduvei Anghelina; îi mersese vestea din pricina lui Codin, și după a doua omucidere, cea din urmă, poliția, a închis-o. Acolo beau, făceau gălăgie, dansau flăcăii; o caterincă le cînta jalnic o romanță nouă și în fața cîrciumii, în haine de sărbătoare, cu cămașă curată, băieți de toate vîrstele fumau și mîncau semințe de bostan uitîndu-se cu jind la cei cărora le dădea mîna să joace și să se-mbete.

Era după-amiază. Soarele, pe care pînă atunci mi-l știusem prieten, stîrnea aici duhori otrăvite, mai ales din niște mormane de varză acră stricată, butoaie-ntregi, aruncată-n stradă, acum că venise primăvara. Dezgustat, cătai cu ochii spre abator, unde se zărea în depărtare verdeață, cîmpii întinse, și mă îndreptai într-acolo să-mi găsesc scăparea.

Prin fața porților, pe lîngă drumul desfundat, femeile ședeau pe călcîie trăncănind și mîncînd semințe de bostan pe care vînzătoarele lipovence le turnau de-a dreptul în poală. Mă măsurau cu privirea — stingherindu-mă — ca pe-o noutate, și aveau și de ce, eram singurul băiat îmbrăcat curat, încălțat și purtînd guler. Pe maidan zeci de copii alergau ca nebunii, se jucau cu capul gol, desculți, în zdrențe, murdari, slabi și răi. Am roșit pînă la urechi cînd pentru prima dată le-am zărit organele genitale pe care unii, în goliciunea lor, le lăsau să se vadă.

Abia mă depărtasem de ultimele case ale mahalalei că un aer proaspăt, primăvăratec, cald înainte de vreme mă învălui cu mireasma cîmpului umed. Buruienile răsăriseră de peste tot, vesele, bogate, grase. Și atunci băgai de seamă că între mine și abator se afla un șanț adînc, rămășiță a vechilor întărituri ale Brăilei, pe fundul căruia trecea o linie ferată între pante verzi brăzdate de poteci.

Într-o clipă am uitat de toată scîrba pe care mi-o făcuse maidanul cu gunoaie, m-am repezit pe una dintre cărări, am deschis larg brațele și am strigat: „Ce frumos!"

Dar chiar în aceeași clipă am auzit un fluierat în spatele meu. M-am întors : un bărbat, lungit într-o adîncitură, îmi făcu semn să mă apropii. Mă apropiai. Se vede că era de prin mahala, arăta cam de vreo treizeci de ani, gătit, foarte curat și, aș zice, chiar puțin luxos, un lux ciudat și vulgar.

Atletic ca statură, și bine făcut, omul se sprijinea într-un cot și zîmbea cu bunătate. Mușchii feței, prea pronunțați, îi deformau puțin obrazul pe care se vedeau multe urme de tăieturi de brici mustind încă de sîngele oprit cu bucățele de foiță de țigare. Avea o mustață neagră, răsucită, părul unsuros de-atîta ulei de nucă parfumat și o freză de mitocan. Haina și-o zvîrlise pe iarbă și rămăsese în cămașă arătîndu-și mîndru pieptarul și manșetele cu dungi galbene și albe, ca și o vestă brodată de mînă cu lînă de mai multe culori.

Partea de jos a toracelui său herculean era înfășurată de mai multe ori cu un brîu alb lat, de lînă care ascundea, dar nu cine știe ce, un cuțit în teaca lui. Alături, pălăria nouă și o bîtă grozavă, noduroasă, de corn afumat. De n-ar fi fost ochii fioroși și statura de mardeiaș, aș fi zis că aveam în fața ochilor pe unul dintre muncitorii din port cărora li se zice „vagonari", bețivani, crai și zurbagii fără pereche în zilele de sărbătoare.

Nu știu de ce, dar cu toată sila pe care mi-o provoca viața lor îngrozitoare, mi-era mai puțin frică de oamenii ăștia decît de vreo pușlama de băiat care știa să dea cu piatra — și mă simțeam atras de taina vieții lor, cu toate că pînă atunci nu cutezasem să mă apropii de ei.

M-am îndreptat cu curaj către omul care mă chemase și îmi scosei pălăria.

— Spune-mi, puștiule, vrei tu să fii băiat bun și să duci biletul ăsta pînă la casa de colo ?

Fără să aștepte răspunsul meu îmi arătă :

— Uite, coló, la stînga, a treia după colț ; întrebi de Irina, aștepți să citească, și să-ți dea răspunsul : da sau nu. Asta-i tot. Du-te, băiețaș, dă fuga !

Alergai bucuros. Ajuns în curte am întrebat de Irina și apăru o fată tare frumoasă, gătită de duminică, dar cu ochii în lacrimi și cu privirea rea, vicleană. Citi repede. Se și-ntorsese cu spatele cînd mi-a spus :

— Am să văd... nu știu... zi-i că nu știu...

M-am întors cu răspunsul. Necunoscutul își mușcă buza, scrîșni din dinți și mușchii feței i se umflară, schimonosindu-l. Dar îndată îi luci pe față un zîmbet de călău cumsecade și zise cu glas scăzut :

— Stai puțin, să-ți dau un bănuț...

Scoase din buzunar o pungă de canava cu perle false și cu ciucuri cum fac deținuții la închisori, și îmi întinse un gologan. I-am spus :

— Mulțumesc, domnule, nu primesc...

Foarte mirat, lăsă mîna-n jos.

— Nu primești ? De ce ?

— Pentru că mama mi-a spus că nu-i frumos să primești ceva cînd faci cuiva un serviciu...

— Ia te uită ! Știi că nu-i rău !

Se ridică în șezut.

— Ia spune-mi, băiețaș, ce cauți tu pe-aici prin Comorofca ? Nu cumva te-ai rătăcit ? Cine-i maică-ta ?... Unde stați ? Și ție, cum îți zice ?...

Îmi veni să rîd de mutra lui mirată și de potopul de întrebări. I-am răspuns fără șovăială. Cînd auzi numele proprietăresei bătu cu palma lui grea în pămînt exclamînd :

— Ei drăcie, sîntem vecini ! Pe mine mă cheamă Codin. Ai auzit de Codin ?

*

Nu pot să-mi dau seama dacă bietul om își rostise vestitu-i nume ca să-mi facă plăcere, dar știu că, auzindu-l, m-am dat îndărăt cu un pas. Ăsta era Codin ? Da, e drept, arăta așa precum îi mersese faima... Rușinat de gestul meu, mă prefăcui că stau locului liniștit. Dar el băgase de seamă.

— Ah ! — și se ridică, lung cît o zi de post — va să zică și tu te uiți la mine ca la alte alea... Ia spune, de ce, ai ? Spune, băiețaș, de ce ? Ți-am făcut eu ție vreun rău... Sau maică-tii ?

Nu puteam să-i spun că lumea zicea despre el că-i un mardeiaș. Mă apucă de bărbie :

— Știi tu ce-nseamnă aia să faci cuiva un rău ?

— Să-l faci să-l doară, am zis.

— Nu, nenișorule. N-ai brodit-o. Răul, singurul rău, e nedreptatea : prinzi o păsăruică, și-o bagi în colivie, sau,

calului, în loc să-i dai ovăz, îi dai bice. Astea-s nedreptăți. Și mai sînt și altele, destule. Tu, cînd ai auzit că-s Codin, te-ai speriat... Măi, băiețaș, tu nu prea semeni cu cei de pe la noi: ești al dintîi care să-mi fi zis vreodată că nu-i frumos să iei bani cînd faci cuiva vreun bine. Ferice de maică-ta, băiețaș, da-ți dai tu seama ce frumos e ce te-nvață ea? Pe-aici pe la noi lucrurile se-ntîmplă tocmai pe dos: cînd îi dai cuiva un deget îți ia toată mîna... Să știi că-mi face plăcere să fiu vecin cu tine... Un omuleț mititel și gingaș ca tine... e ceva mai rar decît un elefant pe la noi în mahala. Zici că te cheamă Adrian? Ia spune, Adriane, vrei să fim prieteni? Tu ai să mă-nveți ce te-nvață Dumnezeu și maică-ta, și eu am să te-nvăț ce știu, că știu și eu destule... Dar eu sînt o vită, Adrian, o vită în stare să sfarme piatra-n pumn. Zii, vrei? Vrei să fim prieteni?

Codin își rotea ochii mici, vioi, inteligenți și cu toate că fața lui brutală și osoasă n-avea nimic blînd, mă atrăgea totuși printr-o forță, o putere de voință căreia nu-i puteam ține piept. Ce înmuia puțin și îndulcea chipul acela de bărbat cu fălci de fiară și-l făcea, ca să zic așa, mai omenesc, erau dinții albi, de-o albeață și de-o frumusețe perfectă. Cînd rîsul lui sincer și scurt îi arăta, aruncau deodată o lumină la care nu te-ai fi așteptat, goneau frica, impuneau încredere.

Ce-mi spunea el despre purtarea mea frumoasă nu era un lucru nou pentru mine. Dar ce-mi părea nou, ce mă izbea era dorința lui de a se împrieteni cu mine și, de asemenea, năzuința, nevoia lui de a părea în ochii mei altceva decît se vorbea despre el. Eram un băiat descurcăreț, crescut bine pentru vîrsta mea, și de loc sfios. I-am răspuns:

— Nu pot să făgăduiesc nimic pînă n-o întreb pe mama.

Păru că se-ntristează.

— Nu...! zise el. Dacă-i așa, mai bine nu-i mai spune nimic; aș fi vrut să fi judecat tu, cu capul tău. Maică-ta nu poate să gîndească decît la fel ca toată lumea. Hai! Rămîi cu bine, Adrian. Și-ți mulțumesc pentru serviciul făcut...

Se depărtă cu ciomagul tîrîș, cu haina aruncată pe un umăr, cu brațele depărtate de corp, ca atleții...

Toată noaptea de după această întîlnire am stat și-am chibzuit. Mamei nu i-am spus nimic, dar eram tare tulburat. Prin firea mea, pe-atunci, eram gata să mă împrietenesc cu oameni mai în vîrstă decît mine. Cîrdășia cu cei de seama mea, care nu se-adunau decît ca să alcătuiască cete de bătăuși îmi făcea silă. La ei vrăjmășia era atît de firească, încît era de ajuns ca un băiat dintr-altă mahala să treacă pe stradă pentru ca să se aleagă cu o piatră-n cap. Mama era înspăimîntată, iar eu și mai rău.

Asta mă făcea să doresc și mai mult să leg prietenii înțelepte. Mi se părea lucrul cel mai natural de pe lume să fiu prieten cu un om de trei ori mai mare decît mine și propunerea lui Codin picase cum nu se poate mai bine, el nu se înșelase de loc. Dar, Doamne-Dumnezeule, de unde-i venise lui, om trecut prin pușcărie, căruia-i mergea faima de mardeiaș, de unde-i venise, zic, nevoia de a lega prietenie cu mine, o prietenie atît de gingașă, cînd tot trecutul lui era plin de violențe? Pentru că, de vreme ce toată lumea spunea așa, nu putea să fie scornire, nu? Și, prea fraged ca să pot gîndi cum trebuie, mă munceam să scot la lumină adevărul ascuns De ce voia el să se împrietenească cu mine? Și ce-i păsa lui dacă un băiat se purta frumos sau urît? Și încă ceva: cum putuse să-și dea seama de caracterul meu numai dintr-un fapt mărunt?

Încurcătura era mare, dar dorința de a-i da de capăt fu atît de puternică, încît în zilele de după duminica cu pricina m-am apucat să urmăresc toate mișcările lui Codin. Asta a ținut mai bine de o lună.

Seara, pînă să vină mama acasă, stăteam pe-afară. Cînd începea să se-nnopteze, cîrciuma Anghelinei se umplea cu muncitori din port care veneau să „prindă puteri". Frînți de șale, plini de praf, cu umerii sfîșiați de saci, dar toți tineri și vînjoși, în buzunare cu plata lor de „zilieri" de patru ori mai mare decît le venea pe zi lefegiilor celor mai bine plătiți, ei „prindeau puteri" dînd pe gît pahar după pahar de rachiu tare ca focul sau de vin botezat. Peștele viu era aruncat necontenit cu duiumul pe grătarul încins împrăștiind pînă departe un miros de friptură gustoasă. Cum ieșeau stelele apăreau și

lganii lăutari și parte dintre cheflii, aleși unul și unul, se porneau pe un chef cumplit. Se-ntîmpla ca în mijlocul cîntatului, cînd pămîntul duduia de joc și mesele se răsturnau cu farfurii cu tot, să se trezească vreun „prieten" care să-și aducă deodată aminte de dușmănii adormite, de înjurături neplătite, de răzbunări uitate. Își mai aminteau, netam-nesam, că un chef adevărat n-are haz fără cîteva fălci zdrobite, fără-un cap spart sau un ochi scos sau un nas stîlcit — ce să mai vorbim *(à tout seigneur, tout honneur)* duminicile și sărbătorile erau cinstite cu sînge din belșug, țîșnind cîteodată dintr-o inimă atinsă de-un vîrf de cuțit, sau curgînd dintr-un pîntece, cu mațe cu tot.

Codin al meu nu lipsea de la chefurile astea!... Petrecea și el, dar petrecea în felul lui. Înainte de toate, el era Codin, „uriașul din port" : cu statura de doi metri, unde mai pui puterea de muncă, vitejia în bătăi, anii de pușcărie, și, (nu rîdeți !) „înțelepciunea", „valoarea lui morală".

„Valoarea" asta „morală", mahalaua o înțelegea în felul ei. Cei cu oarecare pricepere în materie, spuneau : „Nu se găsește om în stare să-ți spintece-o burtă, să-ți înjunghie o inimă *mai cinstit* decît Codin". Se mai spunea: „De Codin să nu-ți fie grijă, nu-i un tîrîie-brîu". Și era adevărat, am văzut-o pe seama mea : Codin era cel din urmă om de care să te sperii, dar primul de care să te temi.

Mînca și bea cît șapte, dar toți ăștia șapte la un loc, fără arme, nu l-ar fi putut doborî. Stînd în fața cîrciumii, morocănos ca un urs, cu un picior pe-un scaun și cu-o mușcată la ureche, curat cu toate că descărcase, singur-singurel, două vagoane de cereale, Codin dădea pe gît cu o ușurință de căpcăun zeci de obleți fripți și zeci de bucăți de ficat la grătar ; cît să pui șaua pe-un cal sau să păruiești o femeie, el îți golea o jumătate de vadră de vin, și-n ceasurile astea de fericire pămîntească nici o notă nu-i scăpa din scripca dulceagă care-i scîrțîia la ureche, nici o nuanță din romanța plîngăreață pe care i-o cînta prietenul său Alexe.

Alexe ?... Faima ăstuia nu mersese cît a lui Codin, dar era cunoscut pentru prietenia lor. Nu rosteai numele unuia fără să te gîndești și la celălalt. Ba mai

mult : ca și șarpele cu clopoței, care-și trădează prezența prin zgomotul pe care-l face cu coada, la fel și Codin, în toropeala serilor de vară își anunța de departe apropierea prin glasul pițigăiat, femeiesc dar răsunător și frumos al lui Alexe ; pentru că era lucru știut : Alexe nu cînta decît pentru Codin.

Pirpiriu, șiret, sprinten ca o veveriță, Alexe, mult mai tînăr decît prietenul său, frumușel, dar de o frumusețe searbădă, fără bărbăție, cînta rezemat de umărul lui Codin, nemișcat și cataleptic pe cît îi permitea cîntatul. Cu ochii închiși, cu gîtul întins, cu țigara arzînd uitată între degete, nimic nu mai mișca din trupul lui Alexe decît buzele și bărbia și mărul lui Adam care, proeminent, juca în sus și-n jos ca o culisă de trombon. Atitudinea astă a lui era atît de caraghioasă, încît se găseau mulți printre cei de față care să aibă prostul gust de a rîde, gust care le pierea repede după primul pahar de vin zvîrlit în plină față — avertismentul lui Codin ; după acest gest generos, îngăduință pentru un nenorocit de ignorant, Codin îi zvîrlea în cap cu tot ce găsea pe masă.

Nu puțini erau bătăușii care să se mîndrească cu prietenia lui Codin ; într-adevăr, cînd socotea el de cuviință, multora le sărea într-ajutor, cu pumnul, înarmat uneori cu ciomagul lui grozav (dar niciodată cu pumnalul). Cu toate astea, la masa lui — masa de onoare ! — nimeni nu-și aducea aminte să fi văzut vreodată alt comesean decît pe Alexe, prietenul lui. Era lucru mare dacă ajungeai măcar să ciocnești un pahar cu Codin, și să te-așezi la o masă vecină.

Amestecat printre băieții mahalalei (dar nu împreună cu ei), mă duceam, ca și ei, să privesc la spectacolul gratuit pe care-l dădeau oamenii ăștia ce-și împărțeau viața între o muncă trudnică și petreceri oribile. Dar băieții mahalalei și cu mine urmăream scopuri deosebite. Ei se duceau să-nvețe cum se bea vîrtos, cum se-njură, cum se iscă o bătaie. Eu, eu ce căutam printre eroii ăștia ? Pe-atunci nu-mi dădeam prea bine seama încă, dar puteam fi văzut, seară de seară, rezemat ceasuri întregi de cîte-un salcîm gros de la marginea trotuarului de lîngă cîrciumă — cătînd pe furiș să văd ce-i cu Codin. Cînd a dat prima oară cu ochii de mine, cum stăteam pitit după copac, a făcut cu ochiul, a zîmbit ca un taur cumsecade și și-a dus degetul la buze, gest care

trebuia să însemne: „Ce știi rămîne între noi!“ După aceea, cînd mă vedea (dar tot fără ca să bage cineva de seamă), mă saluta pe furiș ducînd un deget la marginea pălăriei. Odată însă, cînd am îndrăznit să mă așez pe-o bancă, socotită zestrea pușlamalelor, unul dintre ei m-a zvîrlit la pămînt și mi-a tras și-un picior în fund. Prăpăd mare! Codin a sărit ca un tigru și l-a ridicat pe nenorocit cu-o mînă sus, sus de tot, și i-a dat drumul să cadă ca o zdreanță pe mulțimea de pietre ascuțite de pe jos. Într-o clipă am devenit celebru în toată mahalaua: Codin, marele Codin mă luase sub ocrotirea sa! Devenisem de temut.

Asta cerea o vizită de mulțumire. I-am făcut-o.

*

În viața mea de școlar, numai joia era mai frumoasă decît duminica. Pentru că, în toată săptămîna n-aveam clipe mai lungi și mai plăcute în care să fiu atît de mult stăpîn pe mine și pe universul meu. Nu că mama m-ar fi împiedicat vreodată să mă duc unde voiam, dar știam că duminica și sărbătorile era fericită dacă în ceasurile ei de odihnă mă avea alături; așa că duminicile mi le petreceam cu ea; nu-mi rămînea decît joia ca să-mi umflu pieptul, să mă-mbăt de suflul divin care-i conștiința de-a fi absolut liber, descătușat chiar și de dragostea tiranică de mamă.

De obicei plimbarea mea preferată de joi era portul, Dunărea (Dunărea mea!). Vara, portul mă cucerea cu munca lui imensă. Părea că toate furnicarele acelea de oameni și de lucruri nu existau decît pentru bucuria mea personală, iar iarna prin inerția majestuoasă, tăcerea universală, singurătatea copleșitoare a cheiurilor pustii, albeața neîntinată și mai ales încremenirea înspăimîntătoare a fluviului sub giulgiul lui de gheață.

Și, fără să mă grăbesc, fără s-alerg, amînînd în gînd clipa fericită, mîngîietoare, a încîntătoarei priveliști ce-avea să-mi apară-n față, mă îndreptam spre ținta mea, trăind minute eterne.

În dimineața aceea pacea sufletului meu dispăruse: pentru că... nu știu de ce, dar mă duceam să-l caut pe Codin. Aveam sentimentul că dorința mea de a-i mulțumi nu era decît un pretext. Simțeam de multă vreme

nevoia nestăpînită de a mai privi o dată în ochii lui mici, sfredelitori.

Am intrat în port pe la Vadul Dunării și am apucat-o de-a lungul nenumăratelor „poște" de încărcare unde oamenii cărau ca furnicile grîul spre magaziile plutitoare; scotoceam cu privirea, atent, fiecare poștă la ducere și la întoarcere, dar de Codin n-am dat. Să fi lucrat oare în docuri? Nu-mi venea să-l caut atît de departe și, dezamăgit, m-am așezat pe o babă lîngă ultima poștă, cu spatele la forfota oamenilor și cu fața la Dunăre. Vremea era tare frumoasă, dar faptul că nu-l găsisem pe Codin îmi stricase toată bucuria. Mă plictiseam, urmăream cu privirea o coropișniță care, Dumnezeu știe prin ce împrejurare, plecase din grădina ei și rătăcea împleticindu-se printre picioarele mele crăcănate, cînd o pietricică de prundiș se rostogoli pînă la picioarele mele. M-am răsucit și-am dat cu ochii de Codin, la zece pași de mine, dar Doamne-Dumnezeule, cum arăta! De-abia l-am recunoscut. În izmene, ca toți „vagonagiii", desculț, cu capul înfășurat într-o basma colorată — pieptul și brațele și gîtul, păroase toate, n-aveau nimic omenesc, semănau mai curînd cu ale unui urs.

M-am ridicat în picioare. El, mulțumit că mă vede, s-a apropiat sprinten și mi-a întins laba în care mîna mea se pierdu cu totul.

— Sal'tare, fratello! zise el cu glas mieros, care în gura lui făcea cuvintele să sune ciudat, parc-ar fi spus: „Eu sînt mielul care mănîncă lupi!"

— Am venit să vă vorbesc, domnu Codin! spusei eu dintr-o răsuflare, pripit, de frică să nu-ntorc spatele și s-o iau la goană.

— Ah... făcu el, scoțîndu-și batista și ștergîndu-se de sudoare... Vrei să-mi vorbești? Ei bine, *nu primesc!*

Rămăsei uimit. Ridicai ochii la el. Eram mare pentru anii mei, dar mă durea gîtul cînd mă uitam la fața lui, atît era de înalt.

— Nu primiți? De ce?

— Pentru că, dacă tu ai o mamă care te învață lucruri frumoase, află că am și eu una — viața — care mă-nvață lucruri tot atît de frumoase; de pildă: că nu trebuie niciodată să te porți cu un prieten ca un judecător de

instrucție, cum faci tu cînd îmi spui *domnule* și *dumneavoastră*.

— Nu știam...

— Atunci află, frate-meu !... La pușcărie și-ntre prieteni nu se vorbește cu *dumneavoastră*. Spune-mi scurt : Codin.

Și zicînd asta mă luă de gît și mă scoase din zarva portului. De-abia-i simțeam brațul rezemat de umărul meu, ai fi zis că-i un braț de copil.

— De ce mă cauți, Adrian ? Te întreb, cu toate că mă așteptam să vii.

— Adevărat ? făcui eu, fericit. Cum asta ?

— Uite-așa : te așteptam...

— Pentru chestia de-atunci, seara ?

— Pentru multe chestii : tu ești slab unde-s eu tare, și ești tare unde-s eu slab... Nu-i așa, fratello ?

Am rîs și am făcut din cap în semn că da, credeam încă că glumește. Dac-ar fi adăugat : „Să ne sprijinim unul pe altul", m-aș fi văzut gata turtit...

Eram la malul apei. Intră și se spălă pînă la brîu și pe picioare și apoi își scoase hainele înfășurate într-o basma de sub o barcă răsturnată și se îmbrăcă.

— Nu mai muncești, Codine ? făcui eu, tutuindu-l cu curaj.

— Nu... Am trecut altuia sacu...

Se pieptăna, cu ochii într-o oglindă de buzunar.

— La nouă dimineața treci sacul altuia ?

— Da, cîteodată. Ce, te miră ?

Mă mira, e-adevărat. „Sacul" ăsta e munca la bucată cea mai bine plătită. Știam că era bătălie mare ca să pui mîna pe el dis-de-dimineață și că cei slabi, dacă nu găseau pe cineva care „să-le treacă sacu", rămîneau fără lucru. Dar care era ăla să-și dea sacul la nouă dimineața, cînd de-abia-l apucase-n zori?...

Căutam explicația în ochii pătimași ai lui Codin. El îmi răspunse răutăcios, periindu-și mustața :

— Nu-mi place să lucrez decît pe răcoare.

— Nu te cred, Codine ! Nu-mi spui adevărul !

— Hei, mînzule ! Adevărul, dacă vrei să-l afli, vino cu mine-ntr-o dimineață la patru, și-ai să vezi atunci cum se-mpart sacii... Ai să vezi atunci cum arată lumea la față, și-ai să-nveți ce nu te-nvață la școală...

Am strigat cu foc :

— Viu mîine să văd !

Apoi, gîndindu-mă puțin, adăugai :

— Dar e o piedică : cum să ies din casă fără să mă vadă mama, pentru că trebuie să trec prin odaia ei.

Codin întrebă :

— Tu dormi în odaia de la stradă, nu ? Bine, atunci am să te scot pe fereastră.

— Dar la fereastră sînt gratii...

— Eh ! Gratii ! făcu el cu un gest de dispreț. Numai să n-aibă maică-ta obiceiul să se uite-n odaia ta înainte de-a pleca la lucru.

— Nu. Pleacă în vîrful picioarelor, ca să nu mă trezească.

— Fain ! Atunci, pe mîine, fratello. Dar... parcă voiai să-mi spui ceva ?...

— Da... Cînd n-ai să fii atît de grăbit...

— Bine... și... știi... Nici o vorbă !

Zicînd vorbele astea duse arătătorul stîng la buze și cu dreapta îmi strînse mîna cu căldură, fără să mi-o strivească însă.

Bucuria, tulburarea, grija de a mă trezi la timp m-au făcut să petrec o noapte agitată. Am auzit ceasornicele bătînd aproape fiecare oră, am auzit și cîntecul cocoșilor, și răcnetele bețivilor. Cînd zorile înălbeau ferestrele, eram gata îmbrăcat ; puțin după aceea umbra neagră, uriașă a lui Codin acoperi toată fereastra. O deschisei și încercai să-mi trec capul printre două gratii. Mai trebuiau numai puțin depărtate. Codin de-abia le-atinse cu mîinile și ele se îndoiră parc-ar fi fost de cauciuc. După ce mă strecurai, le îndreptă la loc. Ieșisem.

Era răcoare... Peste tot se deschideau uși și muncitorii se-ndreptau cu pași mari spre port. De departe se auzeau sute de căruțe coborînd spre vad cu zgomot ritmic impresionant.

Codin lăsă strada Carantinei și începu să urce poteca din dosul cazărmei de cavalerie, pe lîngă movila mare de bălegar și de gunoaie, unde platoul dă drept deasupra Dunării. Pe-aici nu treceau decît soldații. Erau numai grajduri și depozite de furaj.

Santinelele, cu pușca la umăr, făceau de pază, mute. Codin se opri.

— Să așteptăm puțin, zise el încet. O să vină și Alexe.

Il știi pe Alexe, nu? De trei ani poartă haina diavolului... Noroc că face la călărași cu schimbu; nu-i atît de greu. O săptămînă din patru. Poate să aibă nevoie de bani, sau de tutun... Alexe. Pricepi cum stau lucrurile, mînzule? Gura, asta-i cea mai mare nenorocire a omului: cere într-una.

Codin vorbea cu voce caldă, dar fața i se-ncruntase. Ochii lui păreau că mă dușmănesc. Trebui să-ntorc privirea.

Era prin mijlocul lui iunie... În fața ochilor noștri cerul răsăritului își topea purpura și inunda pămîntul într-o lumină dulce, mîngîietoare. Jos, portul începea să se vadă cu toate amănuntele lui... Deodată o goarnă străpunse văzduhul cu sunete metalice. Tresării ca înjunghiat drept în inimă, năpădit de bucurie. Gornistul, înfipt în mijlocul curții, ținea goarna-ndreptată spre soarele radiind dindărătul sălciilor din baltă și interminabilele modulații ale *Deșteptării* păreau tot atîtea osanale aduse zilei ce se năștea. Mi se tăiase răsuflarea... Imnul acesta al dimineții făcea să tremure carnea pe mine. Gornistul îmi părea un erou răzbunător; vibrațiile chemării sale dominau viața-n așa măsură, încît eram convins că-l ascultă lumea-ntreagă! Cînd goarna încetă, crezui că mi se rupe inima. Izbucnii în lacrimi.

Umilit c-avusesem un martor de față, care cu siguranță că-și va bate joc de mine, m-am întors cu spatele la Codin. Dar, minune mare! Puse mîna pe umărul meu, o mînă grea, de plumb, apăsătoare, pe care de-abia puteam s-o suport — și îngînă, printre lacrimi:

— Fratello... fratello... Vezi?... Nu-ți spuneam eu, ieri, că am și eu slăbiciunile mele? Fratello, nu-mi întoarce spatele...

*

Printre magaziile imense cu fațade mohorîte și cu porțile ferecate de pe linia a treia a portului — linie pe care era oprit un șir nesfîrșit de vagoane de cereale — ziua nu pătrunsese încă la sosirea noastră. Sondatorii tăiau plumbii, împingeau vîrtos ușile s-alunece-n lături, și săreau ca veverițele de la un vagon la altul, în mînă cu sonda, nu mai mare decît o eprubetă, și cu buzunarele pline de mostre. În fața unei magazii cu poarta căscată, neagră, o gloată se-nghesuia fremătînd, urlînd,

cerînd de lucru cu o furie ce semăna cu a porcilor flămînzi la troacă. Un bărbat cu mutră încruntată și cu voce tunătoare urcat pe-un morman de saci, alcătuia „poștele“ și le trimitea la muncă. Dînd din coate cît puteau și răcnind înjurăturile cele mai scîrboase, cei mai puternici izbuteau s-ajungă-n frunte și „s-apuce sacul“, pe cînd ăi mai pirpirii, mai amărîți, rămîneau neputincioși pe de margini strigînd, nenorociții, „că erau de-atîta vreme făr' de lucru și că se săturaseră“.

Codin mă lăsă cîteva minute să privesc la învălmășeală și pe urmă, apucîndu-mă de braț, îmi șopti la ureche :

— Vezi, vătaful alege oamenii pe sprînceană — numai de-ai lui, care-l lingușesc și-l cinstesc cu băutură. Sînt mulți prăpădiți de ăștia care-și așteaptă rîndul de la două dimineața. Pricepi tu, ei trebuie să se mulțumească cu ce rămîne, pen' că-s slabi. Ei n-au un pumn ca ăsta, să facă așa...

Și, pămîntiu la față, cu fălcile-ncleștate, îmi dădu drumul de braț și se îndreptă cu pași domoli spre gloata gălăgioasă. Repede m-am săltat pe scara unui vagon, să văd ce face. Fără să spună o vorbă își croi drum dînd la o parte trupurile omenești parc-ar fi trecut prin papură. Cînd îl zări, vătaful își muie și glasul și gesturile, și fața-i era numai zîmbet. Îl văzui cum îi întinse mîna lui Codin și cum Codin de-abia i-o atinse, dar din vorbele lor n-am putut înțelege nimic, atît de asurzitor era zgomotul. Din ce în ce mai uluit, îl vedeam pe Codin chemînd cîțiva hamali mai nenorociți și silind pe vătaf să le dea „sac“ în „poștele“ pe care le forma. Era tăios la vorbă, arăta fioros la chip, încît mă durea inima.

Apoi ieși din gloată și mă luă spre un loc mai ferit :

— Adriane, puiule, te poți duce-acum la școală să spui profesorului tău ce-ai văzut. Ai învățat aici, într-un sfert de ceas mai mult decît în zece ani la școală. Ai văzut *cum arată lumea la față !...*

Vru să plece. Îl apucai de mînă :

— Codine, ești mulțumit ?

— Mulțumit, de ce ?

— C-ai putut să faci binele cu sila.

Își plecă fruntea îngustă încruntată. Apoi, morocănos, zise :

— De ce mă-ntrebi?

— Ca să știu dacă ești bun.

— Nu. Nu-s nici bun, nici mulțumit.

— Dar binele pe care-l faci, trezește iubire, și iubirea bunătate...

— La naiba! răcni el, strîngînd pumnii. Ești un dobitoc! Binele cu sila nu face doi bani, și iubirea din interes nu ține de cald! Nu, pe mine nu mă iubește nimeni! Dimpotrivă, mă dușmănesc, mă urăsc de moarte! Pricepi?

Își trecu mîna peste fața care se făcuse stacojie de furie, și o acoperi ca năpădit de rușine, și-n clipa următoare zise calm:

— Ah, sărmanul meu prieten, iartă-mă... Te-am supărat, nu? Asta că m-am înfuriat cînd am văzut că nu pricepi...

Nu, nu pricepeam; eram zăpăcit. Codin își răsuci o țigară, o aprinse, trase tare din ea și, ca să scoată fumul, deschise o gură cît o șură și urîtă ca de urangutan. Deodată, parc-ar fi vrut să mă bată, îmi prinse umărul cu o mînă și cu cealaltă îmi arătă pădurea de sălcii din baltă pierzîndu-se-n zare pe malul celălalt și zise:

— Vezi, colo, departe? Ei bine, cred c-acolo sînt oameni care mă iubesc *fără nici un interes*...

Rostise aceste din urmă cuvinte rar și apăsat, dar nici de data asta n-am priceput ce importanță putea să aibă lucru ăsta. Să te iubească cineva cu interes sau făr'de, n-avea pentru mine nici un înțeles. Nu mă gîndisem la asta niciodată. Știam că mă iubește mama, și-mi ajungea.

— Tot n-ai priceput?

— Aș vrea să văd și eu o dată în ce fel sînt oamenii ăștia buni cu tine.

— Oricînd, fratello!

— Uite-acuma.

— Și școala?

— Nu mă mai duc.

O oră mai tîrziu mă aflam în mijlocul Dunării. În barcă mai era o damigeană cu o vadră de vin și cu un clondir de-o oca de țuică de prune și trei kile de mălai. Codin, în cămașă, cu mînecile suflecate pînă la umeri, cu capul gol, trăgea la rame. Și barca noastră fugea în susu apei mai abitir decît alunecau altele la vale. Se-n-

doiau ramele. M-așteptam din clipă-n clipă să le văd rupîndu-se.

Dar ce mă speria mai mult era fața lui lucioasă care, mută, lăsa totuși să se vadă o bucurie aproape bestială. Cîteodată ochii lui — de obicei scăpărători ca două picături de argint viu — încremeneau privind la mine, ciudată încremenire, și mă făceau să mi se pară că-s prada cine știe cărui căpcăun de prin basmele bunicii, care avea obiceiul, înainte de a-i vîrî în frigare, să-și îngrașe prinșii cu miez de nucă și pîine muiată-n lapte. Cuprins de spaimă, am strigat :

— Rîzi puțin, Codine !

Și a rîs. Cînd i-am văzut dinții albi și frumoși îmblînzindu-i chipul mi-a trecut spaima.

Codin intră cu barca pe brațul Măcinului. Mai vîsli cam vreun sfert de ceas și trase la mal într-un loc singuratic lîngă Ghecet, unde coborîrăm. Apucă barca parc-ar fi fost un copil care împinge un cal de lemn și cu o singură mînă o trase la uscat, unde o legă cu lanțul.

Primul salut fu al cîinilor care pînă atunci moțăiseră în jurul unei mici gospodării la vreo sută de pași de mal ; ne-ar fi sfîșiat de n-ar fi sărit repede stăpînii, un bărbat și o femeie cam la vreo cincizeci de ani, îmbrăcați ca vai de ei. Aveau fețele brăzdate adînc, dar voioase și amîndoi spuseră același lucru : „Vezi tu, Codine, nici cîinii nu te mai cunosc... Înseamnă că ne-ai uitat..."

Și, în timp ce dădeam mîna, femeia, mai vorbăreață, mîngîindu-mă pe cap, întrebă :

— Da'mînzu ăsta, al cui 'i ?

— Al vecinei celei noi ; maică-sa trebuie să fie vreo sfîntă, răspunse Codin.

— Dumnezeu să-i dea sănătate !

Ne-au poftit în jurul unei mese așezată sub trei sălcii plîngătoare ale căror trunchiuri, aplecate fiecare-n altă parte păreau să ceară mila cerului pentru un firișor de gîrlă. Codin scoase din traistă clondirul cu țuică și umplu paharele. Șovăii.

— Bea, fratello ! zise Codin. Bea fără frică. Dacă ești prost, mai rău te prostești ; nici o pagubă. Dar dacă ai foc la inimioară, picătura asta de viață vie o să ți-l ațîțe... Bea fără frică, fratello !

Am băut — în timp ce ei vorbeau de una și de alta, și eu mă uitam prin curtea neîmprejmuită prin care mi-

șunau găini și porci și rațe — și-aș mai fi băut dar m-am oprit pentru că sălciile-ncepuseră s-o apuce-n spre malul apei, și mie-mi venise o poftă să mă duc să iau porcii și rațele de gît, în balta lor mocirloasă.

Femeia se ridică :

— Vă las, dragii mei... Mă duc, că am o vacă rea la muls, c-a mușcat-o vițelu de țîțe. E numai o rană... Am să-ncerc s-o mai mulg nițel... sărmana...

— Vin și eu, am zis.

În grajd, femeia își vedea de treabă vorbind de una singură.

— Va să zică, maică-ta-i spălătoreasă... Și e-n stare să te-mbrace-așa frumos... Sărmana femeie... Cîte trebuie să-și rupă ea de la gură... De, ce să-i faci, lumea-i plină de necazuri.

Sta ghemuită sub ugerul vacii și-i ungea țîțele cu seu, apoi, ușurel, mulgea laptele într-o găleată.

— Vezi tu, băiețașule, trebuie să fii recunoscător maică-tii. N-are toată lumea norocu tău. Ce să căutăm mai departe ? Uită-te la Codin. Cît l-au mai bătut și l-au chinuit cînd era mic, săracu... Părinții lui n-au fost săraci, nu, de loc. Aveau pămînt. Da' parcă intrase diavolu-n ei. Erau zgîrciți rău. Își mîncau de sub unghie. Și bietul copil mai suferea și din pricina că-i ziceau că-i urît ; îi ziceau și părinții și lumea din mahala. Era urît, e-adevărat. Avea un cap ca de maimuță, umflat ca un cimpoi, dar, Doamne-Dumnezeule, ce era el de vină ? De dimineața pînă seara își băteau joc de el. Asta doare. Și pînă la urmă, l-au înrăit. La treisprezece ani părinții nici vorbă să mai poată să-l bată, da' le venise lor rîndu să mănînce bătaie, pen'că Dumnezeu nu lasă niciodată faptă fără plată. Erau amîndoi bătrînii niște sfrijiți și iarna Codin îi apuca de chică și-i zvîrlea-n zăpada pînă-n brîu. Mă duceam la el și mă rugam : „Codine, maică, fie-ți milă de ăi care ți-au dat zile... E-adevărat c-au fost răi cu tine, da' Al-de-sus nu vrea să fii și tu ca ei. Fii bun, mielușelu maichii, fii milostiv". Era bun, îi primea la loc în casă. Pe urmă, cîțiva ani de zile nu l-am mai văzut. Peste noi dăduse o nenorocire. Băiatul nostru ăl mare iubea o fată, care s-a măritat cu un altu, și-al nostru atunci s-a-mpușcat cu o pușcă de vînătoare. După asta ne-am tras aici, să ne putem ruga în liniște... Și după o vreme Codin s-a arătat din nou prin partea

locului. Avea optsprezece ani acuma, era voinic ca un taur. Lucra într-o echipă, la făcut șoseaua. Ei, băiatu mamei... cîte lucruri triste... Toți îl urau... Că era tare puternic. Se mai găseau și d-ăia care să rîdă de el că-i urît... Doamne-Dumnezeule... Dintr-un pumn le rupea coastele. Da' nici el nu uita că ăi de-i purtau sîmbetele erau mulți. Și-atunci, ca să nu-l prindă-n somn, trecea Brațu înot, cu hainele făcute boccea deasupra capului, și se culca în baltă. Într-o noapte vreo patru din dușmanii lui au trecut apa să-l prindă și să-l omoare. A doua zi pe unul din ei l-au găsit cu mațele date-afară... Codin îi simțise, era lună plină, și-l omorîse. Judecătorii l-au achitat, că nu era vinovat. Da' ascultă : doi ani după asta a băgat cuțitu-ntr-unu pe care l-a prins în pat la iubita lui. Și-atunci l-a bătut și pe el Dumnezeu și zece ani a tăiat la sare în ocnă. Oamenii-i zic' „ocnașu". N-au dreptate. Dovadă că Dumnezeu l-a iertat e că i-a trimis un înger nevinovat ca tine...

Codin mă strigă de-afară să mergem în baltă la căutat de ouă de rață sălbatică. Ne-am întors pe la prînz, bășicați de țînțari. S-a încins atunci un ospăț zdravăn. Șaisprezece ouă de rață sălbatică în osînză topită, ciorbă de pește, o știucă lungă cît o vulpe, prinsă de gazdă, o găină friptă dată prin mujdei de usturoi și o vadră de vin — din care jumătate a băut Codin. Pe urmă ne-am luat rămas bun. Și la unu jumătate după-masă treceam Dunărea-ndărăt.

Codin era numai apă... Prin cămașa căscată, umflată de vînt, îi vedeam pieptul păros și negru : ai fi zis că e un urs îmbrăcat în cămașă. Lăsă o clipă ramele și trase aer în piept. Privindu-l drept în ochi, i-am spus :

— E-adevărat, Codine, oamenii ăștia țin la tine.

— Nu-i așa ? făcu el. Și cu toate astea nu le-am făcut nici un bine. Nici unul. Altora da, ca azi-dimineața. Dar ăstora, nimic.

— Și știi de ce țin la tine ?

— Nu... Nu știu...

*

Veni și vacanța. Mă-nțelesesem cu Codin să nu ne arătăm niciodată împreună prin mahala, ca să n-o necăjesc pe mama, care habar n-avea de nimic. Dar puteam acuma să mă duc în voie să m-așez pe bancă la cîrciuma

Anghelinei și să privesc în tihnă la prietenul meu; nimeni nu mai cuteza să se atingă de mine, de-atunci de cînd sărise-n ajutorul meu pe negîndite. Și-așa se făcu că într-o după masă de duminică am fost de față la cea mai strașnică încăierare din cîte pomenise vreodată mahalaua.

Pe la cinci; cîrciuma era-ntesată de bețivi. Unii nu făceau decît să continue cheful început din ajun: printre ei și Codin. O bandă de vreo zece inși, oamenii lui, se țineau de el, dar Codin sta singur la o masă, numai cu Alexe. Vinul curgea gîrlă; de pe grătar obleții erau cărați cu grămada pe la mese; doi țigani istoviți scîrțîiau încetișor din diblă și din cobză, mai îngînînd și din gură cîteodată. Se ivise prin oraș un cîntec nou; li se potrivea întocmai lui Codin și iubitei lui, frumoasă dar morocănoasă. Alexe-l tot cînta de zor:

Geaba ai sprîncene multe
Că le ții posomorîte.
Mai bine mai puținele,
Să mă uit cu drag la ele.

Geaba mă mai duc acasă
Că n-am nevastă frumoasă.
Nici nevastă nici copii,
Bărbat fără căpătîi.

Rezemat în ciomagul lui de corn, cu cureluşa dată pe după încheietura mînii, Codin asculta, bea și tăcea. Dar se vedea bine că-l ungea la inimă cînd banda scotea chiote în cinstea lui. Erau toți bine îmbrăcați, chiar dac-aveau pete pe haine; care cu pălăria pe ceafă, care cu ea pe-o sprînceană sau pe-o ureche, și-aproape toți cu cîte-o mușcată-ntre dinți. Multora li se vedea cuțitul la brîu, alții-l aveau ascuns sub jiletcă. Dar atmosfera era calmă, cînd, uimire mare: de după colțul cu Grivița apărură patru trăsuri cu doisprezece vlăjgani și trei nenorociți de lăutari și opriră cu tărăboi mare drept în fața cîrciumii. Coborîră toți. Zarva lor stîrnise toată strada. Femeile ieșiseră-n poartă.

Era cu ochi și cu sprîncene: frații din Atîrnați (mahala tot atît de faimoasă ca și Comorofca) veneau să se răfuiască cu-ai noștri pentru cine știe ce ciomăgeală mîncată și rămasă pe răboj. Nici măcar nu se fereau. Obraznici,

trufași, ațîțători, cerură de băut. Mese goale nu mai erau. Li se dădu pe scaune. Făcură pe supărații și încercară să pună mîna pe o masă care, ca din întîmplare, era a oamenilor lui Codin — cea mai mică. Codin, foarte calm, se făcu că tușește și se pregăti de bătaie. Doi dintre vlăjgani, care păreau să fie șefii, făcură la fel. Și restul haidamacilor striga țiganilor :

— Cîntați, mă, rîioșilor ! Ce ! Tot o țară-i, și-n cuibu ăsta de nespălați !

Codin tăcea. Ochii prietenilor erau la el, pentru că pe el, primul, îl izbeau jignirile. Unul zise : „O să fie lată rău !"

Fricoșii și ăi care nu erau din bandă se cărară. N-au rămas față-n față decît cele două tabere, gata de orice, așa că noi, cei mici, ne-am dat mai deoparte, să nu le stăm în drum. Anghelina strîngea de zor paharele și sticlele, și birjarii și lăutarii n-așteptau decît un semn ca s-o steargă.

Semnul ăsta — spre cinstea lui Codin, îi crescu faima lui de om drept — a fost dat în ziua cu pricina într-un fel neobișnuit.

Doi marinari englezi, calmi, cu pipele-n gură, treceau prin mijlocul străzii plimbîndu-se și privind — Dumnezeu știe ce piază-rea i-o fi îndemnat, pentru că strada cu curve (singura care se bucura de obicei de cinstea vizitei camarazilor lor) era destul de departe de mahalaua noastră.

Din banda celor de la Atîrnați se desprinseră doi nenorociți și se duseră spre englezi, să-i înfrunte.

— Și-așa ! Ați venit p-acilea să ne faceți gagicile praf cu mutrele voastre ? ! Hai !

Marinarii nu pricepeau o iotă și se uitau unul la altul. În clipa asta Codin se ridică cu o măreție care mă făcu să mă cutremur. Gălăgia încetă ca prin minune. În tăcerea de mormînt, glasul lui tună :

— Dacă javrele voastre se leagă de străini aici la mine-acasă, o s-aveți de-a face cu mine !

N-apucă să-și isprăvească bine vorba, că englezii erau la pămînt. Da-n aceeași clipă măciuca lui Codin trăsni-n grămadă. Într-o clipită nu se mai putea vedea nimic : birjarii goneau pocnind din bice, țiganii (amîndouă tarafele) fugeau ferindu-și diblele și marinarii, cu revolverele-n mînă, se cărau și ei. În mijlocul drumului, în norul de

praf stîrnit de bătaie, un morman de trupuri omenești amestecate, încîlcite și-ncleștate. Bîtele se izbeau și se rupeau, cuțitele cădeau din mîini și brațe frînte, alte cuțite se ridicau amenințător, gata să-njunghie-o inimă sau să sfîșie-un pîntec ; vrăjmașii rămași fără arme se tăvăleau pe jos în luptă corp la corp. Mamele și nevestele mardeiașilor din mahala săriseră-n ajutor și loveau unde nimereau.

Toți erau atenți la lupta lui Codin cu unul din cei doi șefi de bandă. Chiar dacă nu era de seama lui Codin, îl ținea la respect cu o ghioagă zdravănă, întărită la vîrf cu o piuliță mare de osie.

Bătaia se făcea pe locul manejului, și după un sfert de ceas nu mai rămăseseră în picioare decît cei doi șefi. Pe jos numai răniți, pălării, haine, cuțite, ciomege rupte. Mai era încă unul care mai lupta din greu : Alexe. Cioflingar, se bătea cu alt cioflingar, cînd deodată strigă : „Codineec !... Săi, Codine, că mă omoară !“ Codin făcu o săritură-n lături, se-ntoarse și-l altoi pe cioflingar în spinare de-l frînse și-l lăsă jos gemînd. Da-n același timp piulița care-l amenințase pe Codin îl trăsni în creștetul capului — noroc c-avea pălăria de pîslă trasă pînă peste urechi.

Cîteva clipe am crezut c-o să cadă jos. Așa credea și mardeiașul : rămăsese cu ghioaga-n aer șovăind. Codin, ametit de lovitură, se zgîlțîi, apucă bîta lui de corn cu amîndouă mîinile și-ncepu s-o răsucească pe deasupra capului cu iuțeala fulgerului năpustindu-se turbat pe dușmanul care-acuma încerca să se apere dînd înapoi. Bîtele se ciocniră ; a lui Codin se rupse, a dușmanului său căzu cît colo, la vreo zece metri. Și-n timp ce-o porni la goană, Codin trase cuțitul și se luă după el. Mardeiașul fugea cu pași mărunți și iuți, cînd în dreapta, cînd în stînga, ca să-l înșele pe Codin care sărea ca o gorilă, suflîndu-i în ceafă duhul morții.

Am înțeles atunci că din toată omenirea adunată-n fața porților n-o să se găsească unul să sară să-mpiedice-o moarte de om, unul care să-l scape pe altul de-a merge din nou la ocnă. În goana asta, în hăituiala ucigașă, doi năpăstuiți pierduseră înfățișarea omenească : Codin, cu gîtul și urechea dreaptă pline de sîngele care-i curgea de sub pălărie, și fugăritul, alb ca varul la față, cu gura căscată, cu ochii holbați cerșind milă și scăpare. Și tocmai cînd trecea pe lîngă mine Codin întinse mîna și-l

lovi în spate... Un strigăt, al tuturor, ca dintr-un singur piept... O femeie-nsărcinată leșină... Dar cuțitul nu sfîșiase decît haina, de sus pînă jos — postavul și căptușeala — și-acuma, cu pulpanele fîlfîind, fugăritul gonea cu disperare gîfîind, împleticindu-se. De data asta Codin n-avea să-i mai taie haina, ci șira spinării. Îl și vedeam în fiare, dus la tribunal între patru baionete s-asculte glasurile domnilor „care nu te tutuiesc niciodată".

Cînd îl văzui venind iar, sării în drum și m-aruncai între picioarele lui Codin! Bocancul lui greu mă izbi dar Codin căzu cu capu-n țărînă. Începui să strig mai tare decît era nevoie ; strigai să nu mă bată.

Mă uitai după omul fugărit : era departe, alerga și-ntorcea capul fără să priceapă, dar îmi părea bine că era departe. Cînd fu gata s-o apuce pe după colțul străzii mai întoarse-o dată capul, nepricepînd încă nimic... Omenirea bălțată de prin fața porților, mută de groază părea că nici ea nu pricepe.

Dar cineva, totuși, pricepuse.

Amîndoi la pămînt, eu cu mîna la coastele care mă dureau unde mă lovise bocancul, și Codin care-și scoase încet pălăria de pe cap : dedesubt nu mai era păr, era o peltea, o turtă rotundă și roșie. Cu amîndouă mîinile apuca bucăți de sînge și le arunca în drum, apoi, pipăindu-și țeasta, mă privi drept în ochi. Fața lui, numai sudoare, semăna cu-a înecaților scoși din apă și lăsați pe mal, la aer — în așa hal se-nvinețise de furie. Nu-l mai recunoșteai. Ochii, injectați și ieșiți din orbite, priveau cu o fixitate tulbure de cîine turbat. Descleștîndu-și anevoie fălcile înțepenite de ură, zise :

— Ai văzut tot ?

Am făcut „da" din ochi.

— Am fost eu de vină ?

Am făcut din cap semn că nu. Să vorbesc, nu puteam. În jurul nostru, pe o rază de vreo zece metri, zăceau trei inși încă de pe la-nceputul bătăii, fără să mai dea semne de viață.

Codin își vîrî cuțitul la loc și se ridică greoi. Ne uitarăm pe rînd la cei trei ; doi mai horcăiau încet, pe ducă, al treilea, cu fața-n pămînt avea ochii închiși și obrazul în catifeaua de praf a drumului, într-o baltă de sînge.

Arătîndu-l, Codin zise :

— Ăstuia nu-i mai trebuie nimic... Și ăilalți doi n-apucă nici ei asfințitul soarelui...

Cel mort era un flăcău de la noi din mahala, unul de-ai lui Codin. Cei pe moarte erau cei din Atîrnați.

Pornirăm spre bulevardul Cuza, de unde Codin voia să ia o trăsură să se ducă la doctor. Depărtîndu-mă, mai aruncai o dată ochii pe cîmpul de luptă: mulțimea înspăimîntată începuse să se apropie, dar nici urmă de polițist sau de vreo ambulanță.

Omenirea e liberă să se omoare...

*

Ancheta, după ce adunase toate mărturiile, l-a scos din cauză pe Codin. Asta se-ntîmpla cam în același timp cu însănătoșirea lui. Începusem acum să mă plimb cu el în văzul și-n știuta tuturor: un elefant cu un mînz alături...

Și iată, într-o bună dimineață se răspîndi vestea că în Rusia bîntuie holera și că ajunsese pînă pe Dunăre, la Reni. Îngrijorare mare: autoritățile și-au adus în fine aminte că și Comorofca era un focar de infecție, și au fost trimiși agenți sanitari să inunde cartierul în lapte de var și acid fenic.

Mama voia să mă trimită la țară la unchii mei, dar eu nu voiam: decît la Baldovinești mai bine cu Codin. Acuma în fiecare seară Codin o bătea pe maică-sa și-o zvîrlea în curte. Cum era foarte cald, rămînea ghemuită pînă-n zori pe bolovanul din fața porții. Dimineața cînd ieșea Codin dădea peste ea acolo, adormită, și-i mai repezea un picior de-o răsturna și-o lăsa gemînd.

Atîta barbarie mă îngrozea. Explicația pe care o dădea lumea era că mama Anastasia avea niște pămînt și că fiu-său o bătea ca să-l vîndă. Povestea asta nu mă mulțumea; și Codin nu pomenea niciodată de maică-sa. Femeile din mahala (și chiar și mama) vorbeau despre inucenicia ei cu o nepăsare înspăimîntătoare: se obișnuiseră. Mai mult se minunau cînd bătrîna brutalizată era lăsată să se culce o săptămînă-ntreagă la ea în odaie.

Împietrirea asta venea mai curînd de-acolo că mama Anastasia era de-o muțenie de sălbatic. Spuneau vecinele că nici glasul măcar nu i-l știau. Zgîrcită de-ți făcea scîrbă, vicleană, închisă la suflet, umbla numai prin mijlocul drumului să n-aibă de dat bună-ziua nimănui. Pipernicită, slabă cît o arătare, o vedeai strecurîndu-se printre căruțe și trăsuri și nimeni nu știa nici încotro

se duce, nici dincotro vine. Cît scotocise Codin printre boarfele ei și prin buzunare, o dată măcar nu-i găsise ceva, nici cu ce să-și fi cumpărat un cățel de usturoi. De-o lua vreo femeie s-o adăpostească pe-o noapte, se ducea smerită după ea, și de-i dădea și-o strachină de ciorbă, mînca. Dar a doua zi, parcă n-o mai văzuse. Umbla veșnic cu ochii-n pămînt, aduna cuie ruginite, zdrențe, oase, cutii de chibrituri goale. Cînd o întreba careva :

— Da', la urma urmei, Anastasio, de ce nă-i fi vînzînd și tu un petic de pămînt ?

Ea răspundea întotdeauna :

— Fiecare și le știe pe-ale lui.

Cînd veni chestia cu holera, Codin se apucă s-o strîngă puțin cu ușa. Îți venea să și rîzi. Cu nasu-n gardul care despărțea curțile noastre, vedeam tot ce se petrecea. Venea Codin, o găsea pe mă-sa pe prispă și-i trîntea cîteva cu piciorul. Pe urmă o ridica de ceafă, parc-ar fi apucat-o cu două degete, ca pe-o pisică rîioasă, și o zvîrlea în stradă. Ai fi zis că-i ca o datină pe care-o îndeplineau : el, să-i dea porția de bătaie și s-o arunce-n drum, ea, să fie gata „s-o-ncaseze", să geamă și să se-așeze pe bolovan. Nici o vorbă, nici un țipăt, nici o explicație. Știa fiecare despre ce-i vorba..

Mama nu se amesteca niciodată în treburile altora ; dar într-o seară, gîndind că poate-i de datoria ei, cînd veni acasă o aduse și pe Anastasia. Bătrîna o urmă ca un cățel, și în bucătărie se aciuie, într-un colț, mută, făcută ghem. Nu-i știam privirea ochilor, tot am încercat să i-o prind, dar a fost în zadar. Sta cu capul plecat ca o tîmpită și arunca priviri piezișe-n lături.

Lampa ardea lîngă colțul unde se chircise bătrîna, dar nu-i vedeam decît gura cu buzele țuguiate și-ncrețite ca o tîrtiță de găină. Mama îi dădu să mănînce o farfurie de ciorbă apoi, apropiindu-se cu scaunul de ea, zise :

— Te chinuiești de pomană, mamă Anastasio. Mai bine-ai face dac-ai vinde cîteva pogoane, să ai liniște.

Se știa că nu răspunde niciodată decît cu-aceleași vorbe ale ei, dar de data asta, spre mirarea noastră, rosti altceva, ceva îngrozitor. De-abia mișcîndu-și buzele, cu voce spăsită, cu privire de bufniță, zise :

— Să vînd... Să vînd... Zici că să vînd... Ușor de zis, pentru voi. Eu zic că fii-tu mai bine făcea de-l lăsa pe ocnaș să-l ucidă, atunci, pe omu ăla... c-acuma ar fi fost la ocnă și scăpam de el...

Mă uitam la mama și mama la mine, înspăimîntați. Nu ne venea să ne credem urechilor. Mă apucă o furie oarbă, îmi venea să-i dau cu lampa-n cap, dar chiar în clipa aia apăru în negrul ușii deschise Codin. Mama sări în picioare, să-i facă față. Dreaptă, privindu-l în ochi, îi zise :

— Codine... În casa mea n-ai să te-atingi de ea decît dacă dai întîi în mine...

Codin, cu capul gol, în papuci, cu mînecile cămășii sumese, rămase cu bărbia proptită-n piept, în semn de încuviințare. Apoi, ridicînd capul :

— Mamă Zoițo, n-am venit să mă ating de ea ; am venit să-ți spun să nu ții sub acoperișul dumitale lepădătura asta... Nu-i mamă, e ciumă !...

— Te-a purtat în pîntec, Codine, făcu mama.

El duse mîna la frunte :

— Nu-mi mai aduce-aminte. Mi-e rușine ! M-a hrănit cu venin !

Și plecă, cu fața-n mîini.

Mama se-ntoarse spre „ciumă".

— Nenorocito, o să te-omoare, ai să vezi !

— Nu-i nimic. Da' de vîndut, tot nu vînd !

— Și ce-ai să faci cu pămîntul ? După ce mori, tot lui o să-i rămînă...

— Nimic ! Nimic n-o să-i rămînă ! Am dat totul bisericii ! Na !

Și dădu cu tifla spre ușă. Mama n-a mai ținut-o în casă și ea s-a dus să se ghemuiască pe bolovan.

*

De vreo cîteva zile Codin se pregătea să se ducă la vînătoare de rațe și de gîște sălbatice undeva departe în baltă. Avea o frumoasă pușcă, frîntă, și cînd mă uitam la el cum își pregătea cartușele, îmi lăsa gura apă. Dar era greu : trebuia pornit de cu seară, dormit în baltă, străbătut kilometri întregi de mărăcinișuri și băltoace în care mișunau lipitorile și țînțarii. Pentru că, în timpul ouatului, cînd vînatul stă prin sălcii, vînătoarea-i oprită, și cînd se deschide, păsările pleacă de prin părțile noas-

tre și se duc la dracu-n praznic, unde rar se găsește vînător să umble după ele.

— E paradisul nuferilor albi și-al murelor sălbatice, catifelate, mari cît boaba de cireașă... îmi zicea Codin făcîndu-mi cu ochiul.

De mai mult nici nu era nevoie ca să-mi pierd capul și, seara, ferindu-mă să pomenesc de orice ar fi putut s-o sperie, i-am spus mamei ce-nseamnă asta : cu toate că eram băiat cuminte și o ascultam, erau unele chestii în care nu te puteai înțelege cu mine. Așa că încuviință fără prea mare împotrivire.

Vînătoarea în balta mare poate să țină cîteva zile — e chestie de noroc — și plecarea vînătorului e o frumusețe ! Pușca, torba de vînat, cartușierele, sacul de merinde, păturile, toate astea te umplu de fală și de siguranță. Liota de copii ai mahalalei aleargă în jurul vînătorului și-l însoțește o bucată de drum. La întoarcere îl pîndește și-l primește după ce-aduce-n traistă. Dacă torba-i plină, e ridicat în slavă ; dacă, din nenorocire, e goală, e batjocorit și zeflemisit.

Lui Codin onorurile plecării i se făcură în fața cîrciumii Anghelinei, de unde se aprovizionă cu băutură — apa de baltă-i nesănătoasă. Ne duserăm apoi să luăm un cîine care sări pe Codin bucuros de parcă el i-ar fi fost stăpîn. La căderea nopții barca noastră plutea departe, pe brațul ce se cheamă Dunărea Veche, și-apoi îl lăsă și intră pe-un braț mai mic, îngust, în care eu nu m-am mai putut orienta.

Lui Codin îi mergea vorba că știe balta cum își știe buzunarul.

Mergeam încă sub sălciile plîngătoare, care ne ascundeau cerul înstelat, singura călăuză prin meleagurile astea. Și, totuși, Codin trăgea la rame fără nici o șovăire. Apele erau mici și cîteodată barca atingea fundul. Atunci înaintam trăgînd de crăci sau împingînd cu ramele de mal, și cînd nici asta n-ajuta, Codin intra în apă pînă la genunchi și împingea.

— Ia te uită ! Apele-s mai mici decît socoteam... Dacă-i senin ceru, o să iasă luna acuș... Va fi mai ușor... și mai frumos.

Cînd sălciile începură să se mai rărească cerul apăru în toată splendoarea lui nocturnă și în fața noastră se desfășurau întinderi mari și negre de pămînt. Ne aflam într-un adevărat labirint de canale naturale mirosind a

mîl și a pește. A fost nevoie să cobor și eu din barcă, s-o ușurăm. Și în timp ce Codin trăgea de lanț, eu mă jucam și mă zbenguiam alergînd cu cîinele de curea pe pămîntul moale ca un covor.

După multe cotituri am nimerit în cele din urmă într-un canal mare și adînc pe care puteam pluti fără nici o supărare. În liniștea ușoară, în pacea nopții de iulie gustam pentru prima oară voluptatea de a mă simți pierdut în imensitatea bălții, n-auzeam nici un zgomot decît clipocitul ramelor, săriturile peștilor deasupra apei și țipătul bufniței în aerul opac al nopții.

Cînd Codin, încărcat cu toate sculele de vînătoare, și eu cu cîinele de curea, coborîrăm din barcă s-o pornim pe jos spre întinderile cu gîște și rațe sălbatice, discul strălucitor al lunii pline apucase să se ridice bine deasupra orizontului.

În fața noastră se desfășura, mare cît pămîntul tot, nesfîrșita întindere a stufărișului legănîndu-se la adierea ușoară și călduță a unui vînt de vară — haos sub domnia lupului și-a vulpii și-a miriadelor de țînțari, unde vulturul în loc de hoituri vînează făpturi plăpînde, unde lipitoarea-i iute ca șarpele, unde murele gustoase și nufărul strălucitor nu-s atinse decît de mîngîierea vîntului și unde, în înfiorarea nopților de vară se înalță muzica divină a broaștelor verzi ca frunza lată pe care-s ghemuite.

Am mers kilometri întregi pe un teren afurisit, sîcîiți de zgîrieturile pe care ni le făceau rugii spinoși ale căror mure ne cădeau în mînă — străbătînd de cîteva ori bălți care ne veneau pînă la piept și ne deschideam drum cu greu, cînd prin desișurile de stuf cu foile tăioase, cînd prin păpurișul cu tijele pline de mîzgă. Auzit de aproape, în uimitoarea lumină nocturnă, concertul broaștelor întrece în frumusețe toate emoțiile care-ți pot face sufletul să tresalte. Codin îmi arătă rogozul plecîndu-și spicele flocoase în toiul concertului, părînd o mulțumire adusă lui Dumnezeu.

— Am ajuns...

Codin își lăsă la pămînt încărcătura.

Eram la marginea unei pînze de apă care se întindea pe mai multe hectare, cea mai mare din cîte întîlnisem. Malul de dincolo, hăt departe, de-abia se zărea, șters, în lumina lunii.

Codin scoase din traistă o seceră mică, făcută cam din topor și, îndreptîndu-se spre desișul de papură, începu să taie cu înfrigurare.

— Ce-ai să faci cu-atîta papură ? l-am întrebat.

— O insulă, mînzule, o insulă și-o colibă, să păcălim vînatul. Ai să vezi acuș... Adună și tu, dacă vrei, și fă-l grămadă. Cînd om fi gata îl fac snopi.

Ceva mai tîrziu, într-un loc unde apa era mai puțin adîncă, se putea vedea un ostrov ridicat din șase straturi de snopi puse unul peste altul. Coliba, făcută tot din snopi, ne ascundea. Coperiș ne era cerul. Asta se chema o „pîndă".

— Vînatul pe care-l vom doborî, murmură Codin, e foarte șiret. Rațele sălbatice, într-un loc mănîncă și-ntr-altul își fac culcușul. Dimineața fug de lumina zorilor, seara de-a asfințitului. Veșnic zboară dintr-o parte-n cealaltă. Înțelegi ? Și numai atunci poți să le nimerești, pentru că-n stufăriș se cufundă cum s-aude un zgomot. Și asta nu-i tot ! Cînd zboară peste hățișuri, zboară mai sus de bătaia armei. Ai să mă-ntrebi, atunci cum le doborî ? Măi frățioare, și dihăniile astea-s ca și noi oamenii : pier din slăbiciunea lor. Cînd fața bălții e limpede, le place să se oglindească-n luciul apei, zboară jos, și-atunci, dintr-o pîndă înșelătoare, tragi. Ai priceput acuma pentru ce atîta trudă ?

Imensa întindere de apă înfiorată de lumina lunii și malurile pline de taine mă făceau să cred că un nou potop trecuse peste pămînt și că noi eram singurele ființe supraviețuitoare de pe lume. Un val de fericire mă cuprinse, o nevoie de a striga, de a plînge, de a mă arunca în apă chiar...

Tremurînd de bucurie i-am apucat mîinile lui Codin, care rîdea de i se vedeau toți dinții albi, și i-am spus :

— Mi-ești drag, Codine !

— Știu, Adriane, știu că-ți sînt drag, și... îmi pare rău că mi-o spui...

— Îți pare rău ? De ce, Codine ?

— Îmi pare rău că n-ai cinci sau zece ani mai mult, ca să-mi fii „frate de cruce".

— Păi tu ai un frate de cruce : pe Alexe.

Codin oftă și se întunecă la față :

— Alexe nu-i un frate de cruce adevărat... Am făcut-o din prostie, dar nu asta-i frăția de cruce. El e la fel cu

ceilalţi, care se tem de mine şi se gudură, pentru că-s tare. Dacă mîine n-aş mai fi, ehei, m-ar scuipa-n obraz. Alexe ăl dintîi. L-am ales pe el de ciudă, de disperare, şi pentru că ştie să cînte frumos. El m-a ales din trufie, ca şi Irina. E frumoasă şi-i place s-audă lumea zicînd că-i iubita lui Codin, dar de nu i-ar fi frică, chiar în noaptea asta m-ar înşela !

Ridică faţa către tipsia de argint de pe cer, care i-o albi, şi spuse cu amărăciune :

— Măi Adriane... Un frate de cruce... Un frate de cruce-i altceva. Ceva ce poate că nici nu există. Cineva e frate de cruce prin el însuşi, dinlăuntrul lui, că numai atunci dragostea lui e mare şi dezinteresată şi scumpă inimei. Pentru că, vezi tu, dacă-i faci cuiva un bine, e uşor să-l faci să te iubească. Da' uite c-am ajuns să mă-ntreb, acel cineva, este el, prin el însuşi, în stare de-o dragoste puternică ?

Codin îşi trecu mîna peste faţă, apoi aprinse o ţigară. Era încurcat. Nu ştia dacă o să-l pricep. Zise :

— Am să-ţi explic cum se-ntîmplă asta între bărbaţi. Ai auzit şi tu vorbindu-se că acum doisprezece ani am omorît un om, în sălcii, în faţa Ghecetului. Fusese fratele meu de cruce de-adevărat. Înainte de-a ajunge duşmani de moarte, ne iubeam... Mai ales eu, care pentru prima oară aveam un prieten. Aveam şaptesprezece ani, avusesem o copilărie de cîine hăituit. Părinţii mei, rîme fuseseră, nu oameni ! Mă băteau şi mă trimiteau să fur lucruri de nimic : o traistă de grîu din port, sau o găină de la vreun vecin... Şi drept mîngîiere îmi ziceau că-s urît ca dracu, că de m-ar vedea o femeie borţoasă, ar lepăda. Pe stradă, băieţii tot aşa mă mîngîiau, dar asta numai pîn-am ajuns de paisprezece ani, şi atunci am început să-i mîngîi eu pe ei, în felul meu ! Sîngele meu era otrăvit de tot veninul şerpilor din lume. Care cum îndrăznea să mai scoată o vorbă despre urîţenia mea, îl snopeam. Tata, cred că de mîna mea a murit. Atunci s-a ivit în drumul meu Tănase, şi ne-am fost dragi din prima clipă. Era frumos ca şi Alexe, dar tare, şi mărinimos. Amîndoi aveam şaptesprezece ani. Ah, măi frate Adriane, e minunea lui Dumnezeu să ţină la tine un bărbat ! Cînd am primit pentru prima dată sărutarea lui de frate, s-a schimbat lumea la faţă ! Nu mai mă băteam. Îi lăsam să spună că-s urît. Ne-am făcut fraţi de cruce şi ne-am iubit fără nici un interes — pe chestia

asta nu-i nici o îndoială. Dar după vreo opt luni de zile lui Tănase i s-a otrăvit sîngele de pizma pe puterea mea : ajunsese să mă gelozească, ochii lui minţeau. Nu mă mai săruta. N-am zis nimic, îl iertam, și ca să-l fac să se-ntoarcă la mine, îl iubii și mai mult ; mă feream să mă arăt mai tare decît el... Pentru că, pizma lui de-aici venea. Cu toate astea el se-ndepărta din ce în ce mai mult, pînă cînd, odată, mi-aduc aminte cu groază, buzele alea pe care le sărutasem, mi-au spus, cînd toţi prietenii erau de faţă, „bot de maimuţă". Am plîns atunci, pentru prima dată-n viaţa mea. Şi l-am iertat. Dar Tănase aluneca, aluneca mereu și se depărta de mine. Şi unu nu era să se priceapă mai bine ca el să-și bată joc de urîţenia mea. Pîn' la urmă a ajuns c-a încercat să mă și bată. M-am stăpînit și-atunci. Pînă cînd, într-o noapte, frate-meu Tănase s-a-nhăitat cu vreo trei derbedei și-au venit după mine-ntr-un desiș de sălcii să mă omoare pe cînd dormeam. Da' l-am omorît eu pe el. Ascultă acuma și tu, judecată de oameni : m-au achitat. Şi eram ucigaș, penc-aș fi putut, cu o cracă groasă ruptă din copac, să-i pun pe toţi pe fugă ! Dar am vrut să-l omor, pe Tănase ăsta, și l-am și omorît. Dar domnii judecători m-au găsit vinovat doi ani mai tîrziu, cînd l-am omorît pe ăl de l-am prins în pat la iubita mea ! Ehei !... Mi-aș fi omorît atunci și copiii și părinţii, l-aș fi omorît și pe Dumnezeu din cer, care cîrmuiește-atît de prost lumea asta. Ascultă, Adriane, tu care nu știi încă ce-i aia durere născută de o iubire înșelată, află că-i mai rea decît foamea care-ţi sfîșie maţele, mai rea decît arsura cu fieru roșu, mai rea decît moartea ! Atunci eu eram cel ucis, și tot pe mine mă trimiteau la ocnă ! Bagă-ţi asta-n cap, Adriane, și adu-ţi aminte mai tîrziu : oamenii nu-s în stare să iubească, oamenii nu știu să judece !...

— Eu sînt în stare să te iubesc, Codine ! am strigat. Vreau să mă fac frate de cruce cu tine !

Codin mă mîngîie pe cap ; părea și încîntat și îndurerat. O vreme nu scoase nici o vorbă, apoi zise :

— Şi eu cred, Adriane, că numai tu ai putea iubi un ocnaș, că ești în stare să faci din el un om de treabă. Dar tu nu te afli încă la vîrsta la care poţi să te legi pe cuvînt. Şi-afară de asta, tu știi : fraţii de cruce își fac cu vîrful cuţitului semnul crucii pe braţul stîng și fiecare bea din sîngele care vine din inima celuilalt. Eu, pe fratele care mă vinde după ce mi-a băut sîngele, îl omor.

— Bine, Codine. Am să-ţi beau sîngele, şi dacă te-oi vinde după aia, poţi să mă omori.

Ca o fiară sări Codin, de se cutremură toată insula noastră. Lătră şi cîinele. Cum şedeam jos, îl văzui pe Codin ridicînd braţul către cer de credeam c-o s-atingă luna cu el. Se izbi puternic cu palma peste frunte :

— Dumnezeule atotputernic ! răcni el, deschizînd larg braţele. Mai merită încă să fii om, chiar dacă ai un bot de maimuţă, cînd un copil te poate iubi atît !

Şi, tăbărînd pe mine, îmi strivi umerii cu palmele lui grele şi mă privi drept în ochi. Mă privi şi îl privii — şi-n viaţa mea n-am văzut un om mai frumos decît Codin în clipa aia...

— Prietene, zise el, ai să aibi tu curajul să mă laşi să-ţi crestez braţul ca să-ţi gust sîngele nevinovat ?

— Da ! Hai ! Taie !

Îi întinsei braţul stîng. Muream de fericire. Se lăsă pe călcîie în faţa mea şi, fără să mă slăbească din ochi, scoase cuţitul. O clipă îl ţinu ca şi cum ar fi vrut să mi-l împlînte în inimă. Lama sclipi în ochii mei. Nu m-am clintit.

— Taie, Codine !

Atunci, ţinîndu-şi răsuflarea, îşi puse pălăria jos, făcu semnul crucii de trei ori, îmi apucă mîna stîngă... ardea... Cu dreapta puse vîrful cuţitului pe faţa dinlăuntru a antebraţului, la mijloc, şi aşteptă... I-am spus, zîmbind feţei lui sălbatice iar :

— Rîzi, Codine ! Rîzi şi taie !

Rîse tare, şi cu ochii pironiţi într-ai mei, simţii o arsură uşoară de-a lungul şi de-a latul cărnii. Mîinile lui Codin căzură, muiate. Buza de jos începu să-i tremure, ochii noştri se îndreptară spre crestătură : o cruce, cam strîmbă, care sîngera uşor. Rămase cu ochii la ea, speriat... Apoi capul lui se plecă pe braţul meu, buzele supseră sîngele şi arsura lor mă duru...

Codin rămase astfel multă vreme... Nu mai mişca... părea adormit. Capul şi trupul erau un morman fără viaţă. Atunci l-am sărutat pe creştet, cum o sărutam adesea pe mama.

Codin se îndreptă. Ochii îi scăpărau în întunericul palid. Aproape maşinal apucă cuţitul şi, scurt, dădu două lovituri repezi în braţul lui masiv.

— Bea, frate, să afle inima ta tînără ce-i aia iubire de ocnaș — cum și-a mea o să ducă-n groapă cu ea o dragoste de copil.

Sorbii sîngele lui Codin și-n timpul ăsta cîinele se uita la noi cu ochi nerăbdători.

Noaptea asta frumoasă începea să se sfîrșească.

La primele licăriri ale zorilor două cîrduri de rațe zburară foarte jos. Căzură patru, în baltă, și cîinele se duse să le-aducă. Apoi trecură gîștele, dar numai rănite, scăpară. Trecură apoi nagîți, cu zgomotul pe care numai ei știu să-l facă, și picară șase. Soarele începea să dogorească și țînțarii se afurisiseră de tot. Pe la zece eram înapoi în port, istoviți, plini de noroi, bășicați de țînțari, dar plini de slavă și de frăție.

Era duminică. Portul tăcea adormit. Am apucat-o pe „Vadul Comorofcei". Copiii dădură repede cu ochii de noi, și Codin le arătă vînatul. Asta fu de ajuns ca toată liota să se ia după noi, dar mie îmi era rușine să trec atît de murdar în miez de duminică prin mijlocul mahalălei, și-l rugai pe frate-meu s-o luăm pe la abator. El se-nvoi, cu toate că pe drumul ăsta treceam prin fața casei Irinei, iubita lui atît de frumoasă, care, ca toată mahalaua, trebuia să fie-n poartă.

— Dacă mă vede în zdrențele astea, o să-i par și mai dezgustător, glumi Codin.

Atunci se apropie de noi un băiețaș și, în rîsul tutuaror, spuse :

— Știi, Codine, „Cotoiul", de azi-dimineață din zori, tot dă tîrcoale pe sub ferestrele iubitei tale !

„Cotoiul" era porecla unui flăcău, băiat de viață, care hoinărea nopțile, era veșnic îndrăgostit de cîte cineva și totdeauna de rîsul lumii. Încasase bătăi fără număr în cariera lui amoroasă, și le îndura cu o răbdare de pomină. Numai Irina, iubita fiorosului Codin fusese scutită pînă acum de serenadele lui.

Mi-era frică să n-o pățească.

— Codine, făgăduiește-mi că nu-l cotonogești...

— Ah ! oftă el. Îți făgăduiesc. Dar află că eu, Codin, din pricina femeilor am să pier. Uite, simt cum mi se urcă sîngele la cap !

Îi strînsei mîna, zicînd :

— Nu uita că acuma sîntem frați de cruce. Nu trebuie să mai omori.

La colțul străzii Codin goni copiii și aruncă o privire în jur. A treia casă era a Irinei, unde-i dădusem biletul cînd ne-ntîlnisem prima oară. Codin îngălbeni. Nenorocitul de Cotoi era acolo, împopoțonat ca la zile mari, cu pălăria pe-o ureche și cu un lăutar care-i cînta :

Foaie verde de salcîm
Nu-mi place omu bătrîn,
Nici voinicul să bea apă,
Nici să merg vara la sapă.
Ci seara și dimineața
Să mă ție puiu-n brațe.

Prin „bătrîn" Cotoiul voia să spună Codin, care, deh, nu mai era flăcău ca el.

Din trei salturi de maimuță Codin fu în spatele lui și-i apucă de ceafă și pe el și pe țigan. Scripcarul se zbătea ca din ghearele morții și se milogea, dar Codin îi strigă :

— Ție nu-ți fac nimic. Am să-ți dau un bacșiș bun să-i cînți ăstuia același cîntec !

Și îi tîrî pe amîndoi la el în curte. Mă uitam prin gard. Cu un bici în mînă Codin îl sili pe Cotoi să se dezbrace. Rămăsese numai în cămașă și izmene. Se ruga să nu-l facă de batjocură, dar Codin îl croia :

— Hai ! Dă-i drumu ! Zi-i bogdaproste că nu-ți culegi măselele din praf.

Cînd Cotoiul fu în pielea goală, Codin luă un pepenaș verde cam de vreun kilogram, și cu o sfoară i-l legă de părțile rușinoase. Apoi îi dădu drumul în piața Comorofcei. Cotoiul alerga gol cu pepenașul bălăngănindu-i-se între picioare, fugărit de Codin cu biciul în mînă și cu lăutarul alături țopăind și cîntînd :

Foaie verde de salcîm
Nu-mi place omu bătrîn...

— Pîn' la casa Irinei și-napoi ! răcni Codin.

*

Nu isprăvise bine mahalaua să rîdă de povestea asta cînd, într-o dimineață de august, se răspîndi o veste năprasnică : murise în ajun un om, și se constatase că de holeră murise.

Se institui carantină, curtea holericului fu izolată. În zilele următoare medicul și internul care treceau prin

cordonul de soldați ca să inspecteze, ridicară cîțiva suspecți. Pînă să se sfîrșească săptămîna, mai căzură doi, în plină zi. După două zile, altul. Apoi fu un adevărat dezastru : toată periferia orașului se molipsi, și pînă la urmă, tot orașul. Serviciul sanitar nu mai putea prididi. Culegea holericii, morți sau bolnavi, îi tria la spital, și morții îi îngropa în var. Un furgon negru, care băgase groaza-n oameni, circula pe străzi din zori și pînă-n noapte. Aduna și pe bețivi cîteodată, care, ca să se ferească de molimă, nu găseau ceva mai bun de făcut decît să cadă beți-morți.

Cînd se răspîndi boala în tot orașul, carantina fu ridicată, și oamenii începură să plece, după pilda celor bogați, care fugiseră cei dintîi. Numai că pentru sărăcime călătoria era scurtă. Cei din Comorofca se duseră la un kilometru dincolo de abator, pe un platou sterp, și-și întinseră acolo corturile.

Semnalul îl dădu Codin, și avusei cinstea de a trece înaintea Irinei și chiar înaintea lui Alexe. În aceeași seară trei corturi — al nostru, al lui Codin cu Irina și al lui Alexe — făcute ca din topor, cu prăjini și pături, fuseseră ridicate sub cerul frumos de august în locul cel mai adăpostit de pe platou. Toată tabăra asta, Codin a ridicat-o. A doua zi se mai iviră vreo douăzeci de corturi. Codin îi sili să stea cît mai departe de noi.

Cu toate că împrejurările erau triste, glumele se țineau lanț, și cea mai bună fu a lui Codin :

— O să vedeți voi ! Holerei o să-i fie frică de mama și o să cadă pe capul nostru. Mai bine-o aduceam cu mine-aici, să stea sperietoare.

Avea dreptate.

Într-o dimineață — a patra zi sau a cincea — îl întovărășeam pe Codin în inspecție : am găsit două femei cu vărsături și pîntecăraie ! Neamurile le ascundeau, se rugau lui Dumnezeu și își frecau nasul cu un cocoloș de camfor cristalizat, agățat de gît — talisman contra holerei.

Ca mușcat de șarpe, Codin se răsuci în loc, desfăcu într-o clipită cele trei corturi și iată-ne din nou, încărcați ca niște asini, în căutarea unui alt loc, apărat de holeră.

Alexe avea o căruță, cu care lucra în port ; am aruncat toate boarfele claie peste grămadă în căruța lui și de data asta ne-am dus la marginea platoului, la vreo

patru kilometri de oraș, într-un loc cu o pădurice de sălcii oglindindu-se în Dunăre.

Aici totul avea un iz de viață primitivă și încă de a doua zi uitai și de holeră și de usturoiul pe care trebuia să-l mănînc și de camforul agățat de gît și de oțetul cu care trebuia să mă frec pe corp. Pădurea de sălcii și lumea ei de păsări mi se părea un colț de paradis ; Dunărea mea iubită, pe care o priveam în nopțile calde și înstelate, luna și lumina ei erau cel mai scump vis al copilăriei mele : să trăiesc sub un cer îndurător, într-o colibă, cu o pătură, și-o oală la foc... era tot ce citisem în poveștile haiducești.

Dar iată că mama începu să se moleșească, să se îngălbenească ; avea grețuri, o durea capul. Codin, mai palid la față decît mine, îi trase două palme Irinei și-i spuse :

— Dezbrac-o ca pe maica Eva și freac-o pînă-i dă sîngele ! Să nu dea dracu să te prind că doar o gîdili, c-atunci uit că-s bărbat și nu țin minte decît că-i mama lui Adrian ! Și-ți arăt eu atunci cum se freacă de holeră !

Afară, în fața păturii de la ușa cortului, plîngeam în hohote în timp ce Codin arunca pe furiș ochii înăuntru, de-abia stăpînindu-și nemulțumirea. Pîn' la urmă zise :

— Maică Zoiță ! Dacă nu vrei să-l lași pe Adrian singur pe lume, acoperă ce crezi că-i de rușine și lasă-te-n grija labelor mele !

Fără să aștepte răspunsul dădu pătura deoparte și un ceas întreg mama urlă în mîinile lui ca oaia în gura lupului. „Bucură-te, Adriane ! Se-ncălzește ! Se-ncălzește ! Se-ncălzește ! A-nceput să-i vină sîngele sub piele ! A scăpat !".

A doua zi mama sta jos, nu mai avea grețuri, dar era încă slabă, căsca mereu și părea năucă. Codin o mai frecă o dată cu oțet, apoi îi puse hainele la fiert. Încălecînd pe calul lui Alexe plecă în oraș s-aducă de-ale mîncării.

Să intru la mama n-aveam voie. Prin deschizătura perdelei îi vedeam capul și picioarele roșii ca focul. Îmi zîmbi și se rugă lui Dumnezeu să scape toată lumea. Pornii să hoinăresc puțin prin pădure. Coborîi malul și o luai de-a lungul Dunării. Deodată, într-un desiș, dădui peste o batistă și după inițiale cunoscui că-i a Irinei. Iarba era răvășită, și se vedea lăstărișul rupt. Am zîmbit gîndindu-mă la ce mutră va face Codin cînd îi voi

arăta batista, dovadă că, cu toată holera, tot mai găsea un colțișor unde să-și uite de necazuri.

Dar în clipa-n care ieșeam din desiș cu batista-n buzunar, ce-mi văzură ochii ; într-o rîpșoară acoperită de sălciile de pe muchea malului Irina și cu Alexe se sărutau de zor.

Rămăsei împietrit. Va să zică nu cu Codin venise Irina în crîng, ci cu frate-său de cruce. Am pus repede batista la loc și am plecat fără s-apuce ei să mă vadă.

Sfîrșit, cu inima bătîndu-mi sub povara presimțirilor negre, am urcat malul și m-am tîrît pînă în fața cortului, și vorbele mamei, că se simte mult mai bine, mi-au fost o alinare. Aș fi vrut să plec undeva, să nu mai rămîn în locul ăsta unde prevedeam c-or să se-ntîmple nenorociri mari.

Irina și Alexe se-ntoarseră, fiecare apărînd din altă parte. Ah, fețele lor ! Ce prost ascundeau taina. Uitîndu-mă-n ochii lui Alexe pierdui orice iluzie despre sinceritatea fraților de cruce.

Abia se-ntorseseră cînd un galop năprasnic ne vesti întoarcerea pripită a lui Codin. Era cu sufletul la gură. Descălecă și zise :

— Serviciul sanitar „umflă" pe toți bolnavii din lagăr. Am fost denunțați că ne-am ascuns aici și ambulanța poate să sosească dintr-o clipă-n alta. O ascund pe mama lui Adrian cu lucrurile ei... Dacă vin în lipsa mea spuneți că sîntem trei oameni mari și un copil, toți sănătoși ! M-ați înțeles ? Fără vorbe de prisos ! Că ăștia te-ncurcă-n întrebări ca la judecătoru de instrucție !

Și, intrînd la noi în cort :

— Ei, maică, făcu el rîzînd. Ai auzit ce-am spus. O să ai de-a face cu furgonul. Cum te simți ?

Mama, drept răspuns, se ridică în picioare.

— Foarte bine ! strigă Codin. Dar ca să-i scutim de bunătatea lor de profilaxie în groapa comună, o să facem o plimbare, noi amîndoi, să ne-ajutăm cu mijloacele noastre.

Spunînd vorbele astea o ridică în brațe ca pe-un copil și coborî cu ea povîrnișul platoului. Eu după ei, cu hainele mamei, încă ude, în spinare.

Cine poate spune groaza mea cînd l-am văzut că se-ndrepta spre rîpșoara cu pricina ? Numai la gîndul c-ar putea Codin să bănuiască ceva mă apucă amețeala — și-am încercat să-l fac să schimbe drumul.

— Ia-o pe-aici, Codine! Ia-o pe-aici! E un loc bine ascuns.

— Nu, mînzule. Acolo-i noroi. Şi pe urmă, aici în crîng e soare...

Şi-ntr-acolo a luat-o. M-a apucat frica, să nu dea peste batistă, şi-am alergat înainte. Noroc că nu mai era acolo. Dar Codin văzu iarba călcată şi rămurele de salcie cojite de curînd. Ridică o fîşie umedă încă, o pipăi, rămase pe gînduri, aruncă în jur priviri bănuitoare şi, privindu-mă tulburat, zise :

— A fost cineva de curînd p-aici. Tu ?

Am spus că nu, fără să mă gîndesc, şi-ndată mi-a părut rău că n-am spus da.

— Ştii, e bine aici, dar culcuşul ăsta a mai fost călcat. Am să aflu eu de cine. Unde-a mîncat lupu mielu, nouă ani cearcă mereu.

Se pregătea s-o ridice pe mama ca s-o ducă-n altă parte, cînd văzui ochii lui pironiţi în iarbă. Se plecă şi ridică dovada nemincinoasă a trădării. Irina, în hîrjoana ei de dragoste, pierduse cocoloşul de camfor pe care-l purta la gît legat cu un fir de lînă roşie. Codin, înlemnit, ţinea ghemotocul între degete parcă l-ar fi fript. Apoi privirea i se întoarse la rămurele, plecă mîinile şi luă cîteva, parc-ar fi ridicat o bîrnă, şi le vîrî în buzunar.

Lîngă cort, Codin se apropie de iubita lui, care vorbea cu Alexe, şi privirea lui trecu de cîteva ori de la gîtul Irinei la mîinile lui Alexe. Alexe se juca cu o rămurea cojită de salcie. Foarte liniştit, Codin întrebă :

— Unde ţi-e cocoloşul de camfor, Irino ?

— L-am pierdut, Codine.

*

Sanitarii trecură, într-adevăr, atunci dimineaţa, şi găsiră patru persoane, toate sănătoase.

— Acuma putem s-o aducem înapoi pe mama, Adriane, zise Codin vesel.

— Vin şi eu, să văd unde-aţi ascuns-o, făcu Irina. Şi veni şi ea.

Codin, cu o privire poznaşă spre mine, şi fără să-şi arate faţa, spuse :

— Vino, de ce nu ? Poţi să vii şi tu, frate Alexe.

Codin mergea lîngă mine, fumînd, fără să scoată o vorbă. Alexe venea după noi, pe la poala malului, şi Irina, rărind pasul, dispăru în desiş. Codin se făcea că

nu vede nimic, dar întorcîndu-ne cu mama, care acuma mergea singură, strigă :

— Ei, Irino !...

— Da, ce-i ? răspunse ea din crîngul cu bucluc. Pesemne că își căuta camforul.

Codin îmi aruncă o privire, parcă mi-ar fi spus : „Vezi cum cearcă lupu unde-a mai mîncat miel ?“ Și iar o întrebă, oprindu-se-n loc :

— Ce faci acolo ?

— Mă piș, na, dacă vrei să știi...

— Alexe, ție nu-ți vine să te pișï ?

Alexe rîse prostește, fără să priceapă. Toată cercetarea lui Codin la atîta s-a mărginit, atunci dimineața.

Nu știam ce să gîndesc. La prînz am mîncat cu toții împreună, cum mai făceam din cînd în cînd. Codin, care de obicei înghițea numai el singur un kilogram de fleici, mînca fără poftă. Se ferea de ochii mei, și povestea într-una. Ne făcea să rîdem și adormi pe cei care aveau cea mai mare nevoie să fie treji. Dar pe mama n-o păcăli și pe mine mai puțin.

— Adriane, aici se-ncurcă treburile. Codin „coace“ ceva... Cum m-oi face mai bine plecăm la nea Dumitru. Și, pe ăști trei, să-i aibă Dumnezeu în paza lui.

Mama lăsa totdeauna lui Dumnezeu grija să descurce încurcăturile, dar eu, fratele de cruce al lui Codin, care nu vedeam cum ar putea Dumnezeu să oprească cuțitul din mîna lui Codin, aveam cu totul altceva de gînd. Hotărîsem să nu mă dezlipesc de Codin.

Lui i-ar fi convenit să scape de mine. Se duse singur la umbra unei sălcii mari unde ne lungeam amîndoi după-masă. De obicei mă chema. De data asta m-am dus nechemat ; eram doar frați de cruce...

Îl găsii calm, pe gînduri ; ca să-mi facă plăcere, rîse. Știa că-mi place rîsul lui.

— Ai făcut bine c-ai venit. Glasul lui era schimbat. Tocmai voiam să te-ntreb : tu ce zici de cocoloșul ăla pierdut și de rămurelele de salcie din crîng ?

Scoase din buzunar punguța cu camfor și o bucată de coajă de salcie pe care o răsuci în jurul degetului ca pe-o panglică.

— Cred că Irina și-a pierdut camforul...

— Deștept ești ! Cînd eu îl am în palmă și ea spune că l-a pierdut, ce mare lucru ! Dar de cojile astea, de lîngă punguță, ce zici, ai ?

— ?...

— Cojile, măi frate, cojile... jupuite de pe nuiaua din mîna lui Alexe... Ai văzut-o, nuiaua ?

— Da...

— Și nu faci nici o legătură ? N-ai nimic de zis ?

Nu mai puteam suporta ; privirea lui mă sfredelea, mă ardea ; și ca să mă feresc, m-am aruncat cu fața-n iarba moale. Făcu și el la fel, își lăsă capul pe brațele încrucișate, cu nasul în iarbă, și mă-ntrebă, aproape gemînd :

— Spune-mi, frățioare, ce gîndești tu de toată povestea asta ?... Ce-ai să-mi spui, aia am să cred.

— Păi, Codine, ce vrei să gîndesc ? S-or fi plimbat și ei împreună... ce să zic...

— Așa... ca niște prieteni... Ai ?

— Da... De ce nu ?

— Și s-au dus în crîng și-au frămîntat iarba și au pierdut cocoloșul făr' măcar să știe... Toate astea, măi frățioare... așa, prietenește ?...

— ?...

— Zii, măi frățioare, răspunde-mi... Fă-mă să cred că ce-mi dă mie-n gînd nu-i adevărat ! Scapă-mă... dar nu cu prostii.

Vorbea tot cu nasu-n iarbă. Mai încolo, în fund, sub ramurile care tărcau pămîntul cu pete de umbră și străluciri de soare, mama, Alexe și Irina, întinși fiecare în fața cortului lor, se odihneau nemișcați. Pe picioarele goale și bronzate ale Irinei, decoperite pînă la genunchi, jucau rotocoale vii de argint. Ridicîndu-și capul și sprijinindu-l în bărbie, Codin fixă cu ochii de fiară pulpele inerte și fața lui începu să se descompună. Mă cuprinse frica, o frică nebună, și îi atinsei brațul :

— Codine, frate, ce faci ?... Ce-ai de gînd ?...

Parcă l-aș fi trezit dintr-un vis urît. Se așeză la loc, cu spatele la Irina. Și cu un aer îndobitocit, spuse :

— Măi Adriane, zic c-ar fi mai bine să rupem legămîntul nostru... da...

— Ce legămînt, Codine ?

— Pe care l-am făcut în baltă, în noaptea vînătorii...

— Să nu mai fim frați de cruce, Codine ?

— Da... Să nu mai fim...

— De ce ? sării eu, rănit.

— De aia... Pentru că nu există frăție pe pămînt... Hai, dezleagă-mă ! Am să mă duc să trăiesc între lupi !

Fața lui era din nou liniștită și palidă. Se ridică sprinten și eu după el, ca un cățel. Se îndreptă, la fel de sprinten, spre Alexe, și-i strigă, vesel :

— Frate Alexe, vrei să pui calul la căruță ? Că, dă-o dracului, prea mult de cînd n-am mai dat pe gît un pahar la Anghelina.

Alexe se sculă, moliu :

— Din pricina holerei...

— Eh ! Nu holera-i răul cel mai mare de care suferă biata omenire...

În timp ce Alexe înhăma calul, Codin dădea tîrcoale Irinei, lungită încă jos în iarbă și privindu-l pe sub sprîncenele-i groase ; deodată el se aplecă și-i jucă pe sub nas cocoloșul de camfor. Obrajii fetei se făcură întîi ca focul, apoi albi ca varul. Codin rînjea :

— Îl recunoști, iubito ?

Ea, cu glas sugrumat :

— Unde l-ai găsit ?

— Acolo unde l-ai pierdut.

Alexe, în picioare, în căruță, cu hățurile-n mînă, îl chemă, și Codin lăsă cocoloșul să-i pice Irinei în obraz.

— Păstrează-l, draga mea. Poa' să te mai ferească de holeră, cine știe, sau... să semene moarte...

Irina își acoperi fața cu brațul. Codin alergă la căruță, sări înăuntru și se prinse de mijlocul lui Alexe. Sării și eu și-l luai de mijloc pe Codin. Cu noi toți trei în picioare, calul porni în trap.

*

Nici un copil care să se joace, nici un bărbat pe la treburile lui, pe la porți nici o femeie. Jale... holeră...

Căruța opri în fața cîrciumii. Înăuntru nimeni, doar un bătrîn, un măturător de vagoane pe care holera nu voia să-l scape nici de viață, nici de rachiu.

Era răcoare, era bine în cîrciumă. La tejghea, Anghelina, cam trasă la față, tristă, nepăsătoare ca de obicei. Pe un scaun, alături, bătrîna, mama ei, ca de obicei, cîrpea niște zdrențe.

Ne-am așezat în mijlocul cîrciumii, la o masă rotundă. Ne-a adus vin. Mi-au turnat și mie, dar nu puteam să beau. Nu-mi luam ochii de la Codin, care golea pahar după pahar. Alexe bea și el, dar nu chiar atît de zdravăn.

Primele kile se duseră în liniște și aproape în nemișcare. Codin întrebă :

— Da' băiatu, unde-i ?

— Holera... făcu Anghelina...

Asta era de-ajuns, acuma, ca să se-nţeleagă locul unde se afla omul.

Revăd toată scena.

Măturătorul, cu un păhăruţ pe jumătate gol în faţă, moţăia cu capul în piept. Alexe, ca să-l înveselească pe Codin, îl stropi în faţă pe bătrîn cu o gură de vin ; bătrînul înjură şi se şterse. Codin nu rîse ; dimpotrivă, mai rău se-ncruntă. Alexe hohotea pentru noi toţi şi, ca s-arate că-i căţelul lui stăpîn-său, se duse după aia la căruţă şi se-ntoarse cu nuiaua de salcie jupuită.

Codin sta cu spatele la uşă şi nu-l vedea pe Alexe ; Alexe se-ntoarse la masa bătrînului care moţăia şi trosni cu nuiaua-n masă, de-l sperie pe beţiv, dar şi noi săriram în sus, mai ales Codin. Îi căzură ochii pe nuia. Se-ngălbeni. Vrînd să apuce paharul şi să-l dea pe gît, îl răsturnă. Alexe, cu nuiaua în mînă, se tulburase.

— Ţi-a făcut rău... c-am lovit în masă ?...

— Tare rău... m-a lovit în inimă... răspunse Codin cu glasul stins.

Şi, privindu-l cu nişte ochi care nu-l mai înşelau nici pe Alexe, nici pe mine, nici chiar pe nepăsătoarea Anghelina, Codin îi apucă mîna şi-l sili să-i pipăie cicatricea adîncă de pe ţeasta capului, zicîndu-i :

— Vezi tu, Alexe, lovitura ta cu nuiaua mi-a făcut mai rău decît ghioaga care m-a trăsnit cînd ţi-am scăpat viaţa.

Alexe, în picioare, îşi privi prietenul cu mirare şi nu ştiu ce să-i răspundă, dar cînd Codin se sculă, cît era de lung, îngălbeni. Plimbă ochii de la mine la Anghelina şi de la Anghelina la mine ca şi cum ar fi întrebat : „Ştie ?"

— Cu ce cuţit ai jupuit nuiaua, măi frate Alexe, întrebă Codin cu un picior pe scaun.

— Cu ăsta... bîigui Alexe scoţînd cuţitul de la brîu.

— Ăsta nu-i cuţit să se scalde-n sînge... ăşta-i bun să-l moi în zeamă de ceapă. Dacă vrei să bagi spaima în oameni cu el, moaie-i vîrfu-n venin, uite, în venin de ăsta !

Îşi desfăcuse mîneca şi-nfipsese cuţitu de-un deget în braţ.

Ţipai, Anghelina la fel, Alexe zise :

— Ce ai, frate Codine !

— Ah, frate Alexe — și-i întinse cuțitu-napoi, lăsînd sîngele să-i curgă — ah, ce să am, m-a mușcat azi-dimineață o năpîrcă... Anghelino, dă-ne să bem !... Și tu, Alexe, cîntă-mi ceva, cîntă-mi, măi frate-meu. Șezi colea pe scaun. Îmi place să te văd șezînd. Cîntă, bunăoară, *Drumul de la Pîngărați.*

Pe fața lui Alexe, numai broboane de sudoare, trecu o scăpărare de fericire ; totdeauna cîntecele lui îl îmblînzeau pe Codin.

— De ce cîntecul ăsta trist ? îndrăzni el.

— Uite de-aia, măi frate... Ca să-mi aduc aminte de lucruri uitate...

Și în timp ce Codin se-nvîrtea ca o fiară în cușcă, Alexe se așeză și începu, cu glas tremurînd :

Drumul de la Pîngărați
E bătut de dorobanți
Tot ducînd la condamnați.
Cînd îi vezi legați în fiare
Îți face mai mare jale
Regină, măria-ta
Ușurează-le osînda !

Codin, cu obrajii ca para, congestionat ca-n ziua faimoasei păruieli, se apropie pe la spate, îi trase capul lui Alexe pe ceafă și-i zise, cu glas dulce, înfiorător :

— Ah... frate Alexe... Tare-mi place cum cînți tu... Da' cine dracu te puse azi-dimineață să jupoi nuiaua aia de salcie ?... Ai, frate-meu ?... În fiecare dimineață cînd mă duceam eu după de-ale mîncării jupuiai nuielușe ?...

Cu capul răsturnat de mîna lui Codin, ochi în ochi, Alexe, cu glas sugrumat, îngăimă :

— Nu te-nțeleg, Codine...

— Nu mă-nțelegi, Alexe ? Da' cojile astea le știi ?

Trupul lui Alexe se cutremură. Codin scosese din buzunar cojile de salcie și ochii lui erau numai sînge.

Codin dădu drumul capului, sărind ca ars un pas îndărăt, și Alexe, amețit de vin și de nenorocire, căzu cu fruntea pe masă. O clipă fu tăcere, și îmi aduc aminte ca acuma pe bătrînă spunînd, ca pentru ea :

— Iartă-mă, Doamne, am uitat că mîine-i vineri de zăpăcită ce sînt...

Şi fiică-sa :

— N-am aprins candela pentru preamilostiva sfînta Vineri.

Dădu fuga, se-ntoarse cu candela, mai turnă untdelemn în ea, și-i schimbă fitilul.

Ochii lui Codin se opriră pe candelă. Sta rezemat de perete, încovrigat, cu mîinile-n buzunare ; ochii lui, injectați de sînge, se plimbau de la candelă la umerii lui Alexe. Își scoase pălăria, făcu semnul crucii de trei ori, își puse iar pălăria pe cap, și strigă :

— Cîntă, Alexe !... Cîntă !... Şi tu, Adriane, du bătrînului un păhărel de țuică...

Anghelina turnă, eu îi luai păhăruțul din mînă și îl dusei măturătorului, și, în timpul ăsta, bătrîna aprinse candela.

Un geamăt scurt, asta-i tot ce-auzii, cînd pusei păhăruțul pe masa bătrînului ; am întors capul și l-am văzut pe Codin acoperind cu trupul său de uriaș pe Alexe, strivit sub greutate, ținut strîns, și șoptindu-i la ureche, mai mult horcăit :

— Cîntă, măi Alexe... Cîntă măi, frate-meu...

Văzui deodată — și nu-nțelesei nimic — văzui, zic, trupul lui Alexe zbătîndu-se, zvîcnind. Cum nimeni nu zicea nimic, mă apropiai. Cu cotul, Codin mă-mpinse-n lături, și sări-ndărăt. Sub ochii mei țîșni un val de sînge din umărul stîng al lui Alexe care se prăbuși pe dușumea. Ca prin ceață mai apucai să-l văd pe Codin suindu-se în căruța lui Alexe și dispărînd, și pe Anghelina întorcîndu-se cu spatele fără să scoată o vorbă. Bătrîna, apucînd candela sfintei Vineri o așeză liniștit la capul mortului, îngenunchind.

*

Noiembrie turna peste lume o ploaie rece ca gheața. Mahalaua, sculată din molimă, își dezmorțea picioarele murdare înotînd în noroiul maidanului. Şi eu, singur și trist, citeam la lumina lămpii cînd, seara către opt, o ciocănitură ușoară în geamul negru și ud de la stradă mă făcu să las cititul și să ies.

Mama nu era acasă. Curtea, numai noroi și beznă, ploua cu găleata. Cu greu, tîrșîindu-mi galenții, cu un sac pe cap, am deschis poarta... și m-am tras îndărăt : Codin, gheboșat, sta în fața mea.

Nu-i vedeam chipul de loc, dar îl recunoscusem după statură. Ca o furtună durerea îmi cuprinse inima.

— Taci... Vino pînă la mine!... șușoti el, duhnind a mahorcă și a rachiu.

Mă apucă de mînă și mîna lui, mai rece ca moartea, îmi îngheță sîngele-n vine. De n-ar fi fost mila nesfîrșită ce-mi cuprinsese sufletul, n-aș fi avut poftă să mă iau după un om căutat de poliție și care semăna atît de puțin cu Codin al meu de vara trecută.

— Vin din baltă... spuse el cum ajunse în curte. Din baltă, unde-am trăit cu lupii. Da' lupii au blană, și eu n-am... M-a răzbit frigul. Și-s mai slut ca oricînd, să nu te sperii. Ce vrei, toată viața am fugit de sluțenia asta, m-am bătut cu ea, dar m-am săturat... Am făcut pace acuma... Ne-mpăcăm bine...

Împinse ușa odăii. Mama Anastasia sta cu spatele la gura vetrei; cînd îl văzu pe Codin, tresări atît de caraghios, de parc-ar fi văzut pe dracu. Și-i adevărat, cu barba de două luni, în zdrențe, plin de noroi, beat și răgușit, Codin nu mai arăta a om.

Din prag mi-o arătă pe maică-sa, cu un rînjet de fiară sălbatică :

— Ia te uită la lepădătura asta! N-aveam eu dreptate cînd spuneam că și holerei o să-i fie frică de ea? Și-mi mai face și ocara de a se speria de mine!

Așa cum era se trînti pe pat în timp ce mama Anastasia se așeza la locul ei.

— Închide ușa și stai pe scăunel, zise Codin. N-am să te țin multă vreme. Nici nu te-aș fi chemat dacă gîndul la tine nu m-ar fi frămîntat într-una. Dar înainte de-a mă preda judecății oamenilor, mi-am zis că, poate, mai am și eu atîta drept pe lumea asta... să strîng mîna unui copil, a unui frate... Dă-mi mîna ta, Adriane... ce mică e... să-i simt căldura... Ah, sîngele ăsta... Picătura pe care-am sorbit-o atunci noaptea la vînătoare... ehei ...n-a putut stinge veninul pe care vipera asta mi l-a trecut în vine... Am rămas un om cu sîngele spurcat. Te rog, Adriane, cînd te-oi gîndi la mine, să aibi și-un pic de milă, pentru că, dacă viața mea a fost atît de ticăloasă, să știi că eu... totdeauna am căutat să fac binele... Da' n-am avut parte decît de răutate...

O vreme tăcu. I se închideau ochii de somn, de-abia și-i mai ținea deschiși. Apoi, vorbi cu ei aproape închiși :

— Acuma ascultă ce vreau să-ţi spun : închipuieşte-ţi, mi-am pus în cap să mai trăiesc... să trăiesc într-alt fel... Sînt încă tînăr... Treizecidoi de ani... Ştiu, crima mea e grea dar, cu bani, poţi să te-nţelegi cu boierii. Totul e s-aduci de la Bucureşti unu sau doi avocaţi mari, să-i plăteşti gras şi să-i laşi pe ei să le vorbească juraţilor !... Ce dracu ! Tot oameni sînt şi juraţii ! Au fiecare cîte ceva de cerut... Şi-atunci or să sucească şi să răsucească ei codu şi răspunsurile... Mîine cînd s-o lumina de ziuă am să-i pun genunchiu-n piept scorpiei ăştia bătrîne care-şi prăjeşte-aici bucile la foc şi, să fie ea a dracului, o să scoată nu numai banii pe care-i ţine pentru popi, o să scoată şi laptele pe care l-a supt de la mă-sa. Pe urmă, om vedea,.. Peste zece ani n-o să fiu om bătrîn. Poate mă duc la vreo mănăstire la Muntele Athos... sau în altă parte... În fine, om vedea. Se trăieşte bine pe-acolo. Vorba e... să...să...

Codin adormise. Începu îndată să sforăie îngrozitor, cu gura lui mare căscată, numai păr împrejur.

O văzui atunci pe mama Anastasia ridicînd capul, cruntă. Privirile ei, de obicei piezişe, se opriră acum pe faţa mea, pline de dispreţ. Începu să umble de colo pînă colo, apucă o oală, o lăsă jos, aţîţă focul, căută pe sub pat, fără să se teamă că-l trezeşte pe Codin. Se uită din nou la mine, cu neruşinare, parcă mi-ar fi spus : „Ce cauţi aici ? Şterge-o !"

M-am ridicat, mi-am mai aruncat o dată ochii la Codin : adevărat că nu-ţi venea să te culci în aceeaşi odaie cu monstrul ăsta cu gura căscată, sforăind de se cutremurau pereţii. M-am întors acasă prin ploaie, beznă şi noroi.

Trecuse un ceas. Un ceas pentru mine plin de simţiri confuze : păreri de rău, milă, frică, durere, amintiri din vara de pomină. Aş fi avut şi eu să-i spun cîteva lucruri neplăcute, dar era beat, lăsasem totul pentru mai tîrziu.

Mama nu se întorsese încă acasă, şi cînd se auzi bătînd ceasul nouă răsună un urlet groaznic, ca de fiară înjunghiată.

Apoi încă unul, tot atît de tare, şi-apoi numai nişte horcăituri înfiorătoare, de tremurau ferestrele.

Am trecut în bucătărie cu gîndul să ies în stradă să văd ce s-a-ntîmplat. Ah, ce junghi cumplit simții în inimă ! Horcăiturile din ce în ce mai slabe, nu veneau din stradă, veneau din curte. Îmi trecu prin cap gîndul că mama Anastasia poate că-l omorîse pe Codin cu toporul ; dar nu se putea : o stîrpitură ca ea !

Mi-am luat repede galenții și sacul și am deschis ușa... Voci de bărbați, de femei, țipete de groază... Ajunsei în curte. Proprietăreasa ieșise și ea, împreună cu alții, care tot intrau și ieșeau, printr-o spărtură în gard, în curtea lui Codin.

— Ce s-a-ntîmplat ?

— Vai, băiatu mamei ! făcu ea speriată, ducîndu-și amîndouă palmele la față.

Și zise :

— Codin dormea, și mama Anastasia l-a opărit cu două kile de ulei clocotit.

Mă năpustii spre spărtura gardului, dar un om care era pe-acolo mă dădu înapoi zicîndu-mi cu bunătate :

— Nu te duce, mă puștiule, nu te duce, că-i groaznic de văzut. Ai să te-mbolnăvești...

Mi se muiaseră picioarele. M-am tîrît și am intrat în curtea lui Codin pe poarta de la stradă. Era îmbulzeală mare, în curte. Toți voiau să mă oprească. Mă cățărai pe gard. De-acolo zării numai sacul. Zvîrliseră, peste pieptul lui Codin, pe jumătate aruncat din odaie, un sac. Nu mai mișca, sacul. Alături, pe prispă, mama Anastasia, ghemuită lîngă mort, ținea o lumînare de cinci bani în mînă și se uita la el. Flacăra lumînării pîlpîia în vînt.

KIR NICOLA

Adrian avea paisprezece ani cînd, la căldura înăcrită a unui cuptor de plăcintărie — cuptorul lui kir Nicola — simți pentru prima oară, la început nelămurit, dar după aceea din plin, dorul de prietenie.

Pentru mahalagiii de pe strada Griviței kir Nicola era cînd turc, cînd grec sau chiar albanez, pentru că-l auzeau vorbind în trei limbi și pentru că era prieten cu oameni din aceste trei neamuri. Dar tațele din mahala mai ușor îi spuneau venetic, adică străin cu gînduri ascunse.

Venetic, era, bineînțeles, ca orice străin care vine și se așază-n țara ta. Ar fi fost nedrept să-i ții de rău pe brăileni pentru că făceau și ei ce făceau toți locuitorii oricărui oraș din apus. De altminteri și unii și ceilalți îi primeau cu brațele deschise pe-acești venetici, de-ndată ce se-mbogățeau, și le dădeau fetele de nevastă. Era slăbiciunea lor. Kir Nicola n-avea de ce să se teamă, pentru că nici avere n-avea, nici tînăr nu era ; și-apoi, era tare murdar. Pe Adrian — vecin de cîteva zile cu plăcintarul — lucrul ăsta îl supăra.

Scund, cărunt, cu barba și mustața îngălbenită de tutun — vîrsta nu i-o puteai ghici — kir Nicola semăna leit cu dugheana lui : scundă, plină de praf, înfundată cu-aproape un metru în pămînt, servindu-i în același timp și de cuptor și de prăvălie după ce văzuse trei generații de plăcintari frecîndu-se de pereții ei și tocindu-i piatra din prag. Ca și cuptorul — uriaș, turtit, lipit cu lut și acoperind trei sferturi din încăpere — ca și uneltele : lopeți, scînduri, tăvi, kir Nicola era îmbibat în untură și tăvălit prin făină de sus și pînă jos : papucii scîlciați erau albi, pantalonul slinos lucea, haina, pe

care nu și-o scotea niciodată, nu mai știai ce culoare avusese sub coaja groasă de cocă scorojită la foc și scufia era atît de soioasă că atunci cînd se apropia cu ea de cuptor îi curgeau picături de grăsime pe frunte.

Asta nu împiedica tineretul mahalalei să-și lingă degetele după ce mînca de cinci bani sau de zece din faimoasa lui plăcintă — că altceva nu făcea — prăjitura noastră națională: un aluat întins în foi foarte subțiri umplut cu brînză frămîntată cu ouă sau cu carne și ceapă tocată și coaptă în grăsime de porc din belșug.

Adrian poftea și el la plăcinte. Dar, aluat tînăr, aluat bun, însetat de viață, pofti curînd la altceva: la atmosfera plăcintăriei și la plăcintar, o lume pe care o descoperi prin propriile sale mijloace.

Soarta omului nu-i decît propria sa personalitate, și ea se arată încă din leagăn. Degeaba spun unii că mediul social înrîurește și ciopleşte făptura omenească, *el nu schimbă nimic*. De-o fi născut în purpură, de-o fi crescut de vreun Fénelon, cine-i sortit să fie băcan, băcan va fi, minte și suflet de băcan o să aibă, chiar dacă mediul său social îl împinge la cîrma unui regat. Altul poate veni pe lume pe-un morman de bălegar, poate trăi printre golani și rămîne toată viața lui neștiutor de carte, dacă-n tainicele cuptoare ale zămislirii i s-au hărăzit comori de gîndire și simțiri înalte, gînditor va fi și focar de lumină.

Dintr-un geniu bun, mediul social nu va face niciodată un geniu rău, nici un pungaș; dintr-un om-paiață o să poată face după voie cîrciumar sau avocat nerod. Asupra unuia dintr-ăștia mediul social își va putea exercita toate toanele, asupra celuilalt nu va putea absolut nimic. Și astfel nimic nu se va fi schimbat, nici într-un caz, nici în celălalt.

Locuitorii acestei mahalale, care se întrecea în duhoare cu mahalalele vechiului Cairo sau ale vechiului Alep, îl învinuiau pe kir Nicola c-ar fi murdar. Era într-adevăr murdar. Dar ce-i făcea pe băieții și pe fetele cartierului să se oprească cu fereală în pragul dughenii era faima lui de satir. Trebuie să recunoaștem că avea și aerul.

Adrian o întrebă pe maică-sa ce crede. Ea, foarte încurcată, îi răspunse :

— Deh, dragul mamei, hoțul cu un păcat și păgubașul cu o sută. Nu-l cunosc pe kir Nicola decît de-o săptămînă, dar mă-ncred în el. I se citește bunătatea-n ochi, și eu în ochii omului cred. Cu vorba omu te poate minți oricum, cu ochii, nu.

Și iată-l pe Adrian instalat pe banca plăcintăriei cu o carte pe genunchi, cum făcuse și-nainte de-a cere sfatul maică-sii. Tocmai isprăvise, după un an de trudă, cu viața de rob pe care o duce un băiat de prăvălie și acuma, lacom de citit și de libertate, fără să se împrietenească cu băieți de vîrsta lui, se-ndopa cu cărți, hoinărea cercetînd cu ochii prin cartea cea mare a vieții : inima omului.

Desigur, e plină lumea de inimi, dar aproape toate seamănă cu buruienile ce cresc pe margini de drum ; mult mai mult prețuiește un cartof. Apăru și kir Nicola cu inima lui. Era altceva.

Ca toată strada, aflase și kir Nicola că o văduvă, o spălătoreasă care muncea cu ziua și copilul ei luaseră cu chirie două odăi în casa de lîngă plăcintăria lui.

Numaidecît începură și țațele cu bîrfeala, că noua chiriașă trăise cu un grec și că băiatul ei era un *cațaon*. Golănașilor atîta le-a trebuit ; cum îl zăreau pe Adrian începeau să-i cînte :

> **Grec, grec, parpalec,**
> **Dă-mi spinarea să ți-o frec**
> **Cu cenușă**
> **După ușă,**
> **Cu smoală**
> **După oală...**

Plăcintarul fu foarte mirat să constate că „parpalecul" își vedea de drum fără să răspundă la ocară, după cum era obiceiul, cu o ploaie de pietre. Mirarea lui fu și mai mare cînd văzu că Adrian avea totdeauna o carte la el, că se ducea cu ea la cîmp, se întorcea, îi spunea bună ziua după ce-și mînca bucata de plăcintă, și că-l privea drept în ochi cînd vorbea cu el, spre deosebire de ceilalți băieți, care-și fereau privirile, ca pungașii. Și cînd îl văzu că se așază și stă ceasuri întregi pe banca plăcintăriei, îi făcu plăcere.

Pe de altă parte, lui Adrian îi plăcea să vorbească cu kir Nicola grecește :

— Ei, spunea el, kir Haralamb (așa-l chema pe stăpînul de la care plecase) m-a făcut să plătesc scump limba lui. Cred că mai multe palme încasam pe zi decît învățam cuvinte grecești. Cu toate că zicea — kir Haralamb — că se simte mîndru că-s fiu de grec...

Ei ! More Adriane ! Greci, turci sau tătari, nu sîntem decît niște bieți oameni. Neamu nostru e-un cuvînt cu care se-mpăunează două feluri de oameni : șmecherii și proștii. Din păcate, mai sînt și cîțiva oameni cinstiți și naivi, care-s de bună credință, și mulțumită lor se mai păstrează hotarele. C-altminteri, de mult se isprăvea cu *neamurile*...

— Atunci, kir Nicola, nu crezi în patrie ?

— Ba da, *pedaki-mù*, cred : noaptea cînd muncesc singur. Îmi aduc aminte c-aici sînt un „albanez împuțit". Și-atunci mă gîndesc la munții frumoși lîngă care m-am născut și la locurile pe unde mi-am petrecut copilăria, blîndă și grea... Și-atunci cînt, sau plîng ; dar niciodată cînd mă gîndesc la patria mea nu-mi vine să strîng pe cineva de gît.

În timp ce vorbeau, femei și copii intrau și ieșeau fără-ncetare ; care să coacă o pîine, care un dovleac, sau cu o cratiță cu varză călită cu niște carne de porc sau o pasăre deasupra. Oamenii mai înstăriți aduceau cozonac, lipovencele semințe de bostan, pe care le vindeau ca să-și cîștige pîinea. Pentru tot ce punea la cuptor, kir Nicola lua un gologan sau doi, după importanță. Erau și nemulțumiri sau certuri : ba c-o lăsase prea mult la cuptor, ba că prea puțin... Îl mai învinuiau, cîteodată pe plăcintar că „ciupise" din osînză sau vreo felioară de slănină...

Trei sferturi dintre femeile din mahala care veneau „la cuptor" erau sărace, și veșnic însărcinate. N-aduceau decît vreun dovleac la copt. Cu hainele murdare, rupte, cîrpite, cu părul numai lațe, nespălate pe gît, cu picioarele desculțe și crăpate, dar totdeauna cu burta mare — de-abia nășteau, că iar le vedeai cu ea la gură. Fiecare nenorocită de-astea venea totdeauna cu o liotă de țînci agățată de fusta ei, goi, mucoși, cu burțile umflate de pepeni sau de ciorbă lungă. Cum le mai sticleau ochii, sărmanii, după plăcintă ! Înghițeau în sec. Iar mamele

scuipau pe dușumea. Kir Nicola măsura din ochi pîntecul gogonat care sălta fusta bietei femei, îi lua gologanul pentru cuptor și-i dădea plăcintă „să guste" de doi gologani. Nenorocita își lingea buzele mulțumind :

— Să-ți dea Dumnezeu înzecit, că pomană ți-ai făcut !...

Și-i explica :

— Nu mi-e de mine, că poftesc, da' plodu... Că, deh, dacă-i băiat, și nu-i fac pofta, poa' să-i cadă coițele...

Erau și femei care plecau fără să dea nici măcar gologanul ăla. Kir Nicola știa :

— Ce vrei, bre Adriane, mai bine-l las încolo de gologan, decît să le chem și să le fac de rușine. Mi-ar fi mie mai greu.

Cu toate astea, a doua zi, aceeași femeie, din poartă, striga unei vecine :

— Afurisitu ăsta de albanez s-a-mbogățit de cînd ține plăcintărie-n mahala la noi !

Uneori cumetre mai nerușinate îi spuneau cu subînțeles (mai ales de cînd i se dăduse voie lui kir Nicola să vîndă plăcintă și covrigi soldaților de la cazarma de cavalerie) :

— Merge, moșulică, merge, ai ? Un gologan de ici, un gologan de colo, s-adună, s-adună !... Surtucu dumitale trebuie să fie căptușit numai cu miare ; pesemne că d-aia nu-l dai jos niciodată...

Adrian căsca ochii mari de cîte ori auzea asemenea vorbe, și le-auzea adesea. El îl socotea pe plăcintar om oarecum înstărit, dar nu bogat. Kir Nicola, stingherit de sinceritatea din privirile băiatului, se dezvinovățea :

— Ah, *cardia-mù*... Nu mai știi cum să faci ca să fie bine pe lumea asta. Cînd n-aveam nici un chior și-mi tîram sărăcia pe străzi cu trei covrigi în coș, îmi ziceau „păduchiosu". Astăzi, c-am ajuns și eu, după douăzeci de ani de chin și trudă, să pun un ban deoparte, mă pizmuiesc toți și-mi zic „albanez împuțit". Și nu știu, zău, da' parcă mai rușine-mi e acuma decît pe vremuri.

— Sărac sau bogat, zicea Adrian, eu cred că dumneata, kir Nicola, ai fost totdeauna om de treabă, așa că n-are de ce să-ți fie rușine...

*

Tot văzîndu-l pe Adrian stînd de pomană sau citind, kir Nicola i-a spus într-o zi :

— Ia spune-mi, *fili-mù*, ce-ar fi dac-ai rămîne să lucrezi la mine, să m-ajuţi ? Crezi că maică-ta te-ar lăsa ? Ai fi ca şi copilul meu. Ţi-aş da cincisprezece franci pe lună şi mîncare. Ce zici ?

Adrian, pe care-l durea s-o vadă pe maică-sa istovindu-se în fiecare zi la albia de rufe, se aştepta mai de mult la o asemenea propunere. Serile, stînd de vorbă, îi spusese şi mamei sale, şi cum amîndoi erau de părere că plăcintaru-i om cinstit, ea îşi dăduse încuviinţarea dinainte.

— Vin să lucrez cînd vrei, răspunse Adrian. Eu de mult mă gîndisem la asta, şi mama mă lasă, pentru că ştie că n-ai să mă baţi. Cînd n-am să am treabă de făcut, poate c-ai să-mi dai voie să citesc.

— Ne-am înţeles ! Aşa să fie. Da' ia spune-mi, *psihi-mù*, ce-i cu cititul ăsta de dimineaţă şi pînă seară ? Ai cumva de gînd să te faci *didascalos* ?

— Nu. Omul nu citeşte ca să se facă profesor ; îmi place să citesc, şi-atîta tot.

— Bine, dar ai isprăvit şcoala.

— Am isprăvit şcoala primară, dar în cărţile astea găsesc lucruri mult mai frumoase.

— Aha, pricep. Poveşti de amor şi fel de fel de păţanii.

Adrian protestă.

— Nu, nu după de-astea mă prăpădesc eu. Sînt şi lucruri mai frumoase...

— Cam ce ?

— *Lucruri foarte serioase.*

Kir Nicola oftă :

— Ehei, *fili-mù*. Lucrurile foarte serioase nu-s în cărţi, sînt în viaţă. Cărţile nu te-nvaţă cum să faci ca să trăieşti fericit, şi chiar dacă te-ar învăţa, tot nu te-ai lua după ele.

— Te-nşeli, kir Nicola. Să ştii că sînt cărţi în care găseşti şi frumuseţe şi adevăr.

— Frumuseţe şi adevăr ! Cu astea nu poţi trăi.

— Pe mine astea m-ajută să trăiesc, şi să trăiesc fericit.

— Dar eşti sărac, trebuie să-ţi cîştigi pîinea.

— N-are a face. Am să-i dau pîntecelui numai atît cît îi trebuie, şi restul din ce-oi cîştiga am să-l dau pe cărţi.

Plăcintarul era sincer mișcat.

— Ascultă, încăpățînatule! Am să-ți povestesc ceva, să pricepi și tu. Familia noastră, la noi în Albania, e-ncrucișată cu sînge grecesc. Mama mea avea doi frați mai mari, pe *barba* Spiro și pe *barba* Vanghelis. Toată copilăria mea cu ei mi-am petrecut-o, și ce-am să-ți spun e din văzute și din trăite. Părinții lor erau cu stare. Așa că atunci cînd au văzut că *barba* Spiro, ăl mare, era bun la învățătură, au hotărît să-l trimită la școli înalte, la Atena. Acolo zevzecul a ieșit primul, și părinților li s-a suit la cap. Au strîns cureaua și l-au trimis în Germania, pe urmă în Franța, încredințați că odrasla lor o să iasă un al doilea Socrate. E-adevărat că a ajuns mare *didascalos* de filozofie la Atena, că a scris cărți și că se vorbea mult despre el. S-a întors la noi în sat încă destul de tînăr, a cumpărat pămînt și scria mai departe cărți. Nu mi-am băgat niciodată nasul în hîrțoagele lui, dar pricepuții spuneau că-s pline de „frumos" și de „adevăr". Tot ce se poate. Numai că întrebarea-i alta: la ce-i bun „frumosul" și „adevărul"? La ce? Oh, da, desigur, lui *barba* Spiro i-au prins bine, da' numai lui! Trăia închis, numai el cu nevasta pe care și-o luase — bogată — și nici un sărac nu-ndrăznea să bată la ușa lor. Sta în casă în halat și în papuci de mătase brodați cu fir și clocea întruna „frumos" și „adevăr". Pentru noi n-avea decît dispreț și pe țăranii care-l salutau cînd trecea lăfăit în trăsură ca un pașă îi privea de sus.

Pe părinții lui, amărăciunea de a-l vedea în halul ăsta de nepăsător la soarta altora i-a băgat în pămînt. Amîndoi au murit în același an, lăsîndu-i într-o sărăcie lucie și pe mama și pe *barba* Vanghelis. Și cînd, într-o zi, la mînie, acesta i-a spus lui frate-său că-i un „egoist" și că toată averea părintească s-a irosit pentru el, *barba* Spiro a pus slugile să-l dea afară și i-a strigat: „Ăi săraci cu duhul să se mulțumească cu ce le dă Dumnezeu!"

Și așa, în timp ce el ajungea mare filozof, mama se mărita cu un negustor de brînză și se zbătea greu. *Barba* Vanghelis s-a făcut cojocar, s-a însurat din dragoste cu o fată de la țară, cinstită dar săracă, a învățat-o și pe ea meseria și au lucrat amîndoi pînă cînd aproape că și-au pierdut vederea. Au îmbătrînit înainte de vreme. Copiii le-au murit, amîndoi, încă de mici, de boală, pe urmă a murit și femeia, și *barba* Vanghelis a rămas sin-

gur. Eu l-am cunoscut mai bine după ce rămăsese văduv. Şi el citea mult ; nopţile, cînd nu putea să doarmă. De scris, nu scria decît ca să răspundă nepoţilor ajunşi la ananghie, departe de ţara lor, şi totdeauna cu scrisoarea venea şi un mandat poştal. Moartea îi secerase pe toţi care-i fuseseră dragi, şi ajunsese şi el tare strîmtorat, aproape sărac, dar inima îi rămăsese bună, cu toate durerile şi necazurile pe care le-ndurase.

La nouăsprezece ani, cînd a trebuit să plec şi eu din ţara mea să mă duc să-mi încerc norocu-n altă parte, mama, văduvă, mi-a pus în pungă tot ce-avea, dar nu era destul. Atunci m-am dus să-i văd, pentru ultima oară, pe cei doi unchi ai mei. *Barba* Spiro, parfumat şi pomădat, se juca cu cei trei copii ai lui prin grădină, şi-i învăţa să arunce cu discul şi cu suliţa. Se vedea bine că venirea mea îl plictisea. Mărinimos, îmi dădu o bucată de caşcaval de-o oca şi o broboadă veche, şi un sărut rece ca inima lui pe obraz. Am plecat cu lacrimile-n ochi. Ajuns afară, i-am aruncat peste gard şi caşcavalul şi broboada şi mi-am frecat obrazul cu iarbă.

Barba Vanghelis m-a primit cu bunătate, cu zîmbetul lui de om răbdător pe buze. Şi-a scos ochelarii, mi-a dat un scaun, şi mi-a vorbit o mulţime. Mi-a povestit întîmplări din viaţa lui pe care era bine să le ştie un băiat ce pleca în lume fără bani şi fără experienţă. Apoi a scos o pungă din dulap, şi punîndu-mi-o în mîini şi strîngîndu-mi-le, mi-a zis : „Uite, *matia-mù*, asta-i tot ce pot să-ţi dau. Cheltuieşte cu băgare de seamă, dar să nu fii nici zgîrcit, nici nepăsător. Mai bine să-nduri sărăcia decît să fii nesimţitor la foamea aproapelui tău. Dumnezeu să te aibă în paza lui. Adio ! Eu n-am să te mai văd."

Şi m-a strîns în braţe. A murit după puţină vreme. Aşa stau lucrurile, Adriane... Cărţile nu-i fac mai buni pe ăi care le scriu.

Adrian rămase încremenit. Spuse, cu îndoială :

— Spui adevărat, kir Nicola ?

— Îţi jur pe ochii mei că ţi-am spus numai adevărul.

— Dar cum se poate să scrii cărţi pentru oameni şi să nu-i iubeşti ?

— Foarte bine. Ca să cîştigi parale...

— Cîştigi bani cînd scrii cărţi ?

— Destui. Dovadă *barba* Spiro. Şi mai e şi gloria...

— Ce glorie ? Nu există glorie dacă ai inimă de piatră.

În seara aceea, culcîndu-se, Adrian începu să pună la îndoială tot ce fusese pînă atunci pasiunea lui cea mai mare după libertate : slova dumnezeiască, slova tipărită și nepreţuită, fraza plină de dragoste și de adevăr care-ţi înfioară inima și-ţi ameţește mintea — nobila zeiţă, Literatura ! Citea atunci *Crimă și pedeapsă* de Dostoievski. Luă cartea și încercă să pătrundă cu privirea numele autorului său favorit, parc-ar fi vrut să-i smulgă secretul vieţii lui, și se întrebă :

„O fi avut și Dostoievski o inimă de piatră ca profesorul de filozofie ?"

A doua zi de dimineaţă, îndată după ce plecă maică-sa, se duse să dea tîrcoale prin jurul liceului Bălcescu, cercetînd din ochi elevii care intrau. Pe unul dintre ei îl opri, un fost tovarăș de bancă de la școala primară, cel mai bun coleg al lui, și-i zise de-a dreptul :

— Ai cumva o viaţă sau o biografie a lui Dostoievski ?

— Nu, nici una, îi răspunse cel întrebat.

— Atunci ce-nveţi aici la liceu ? îl întrebă cu naivitate, uluit, Adrian.

— Ehei, măi băiete, dacă tu-ţi închipui că noi aici ne pierdem vremea, te-nșeli !

— Tu numești pierdere de vreme să citești vieţile oamenilor mari ?

— Astea-s fleacuri ! Aici înveţi cum să-ţi faci mai ușor drum în viaţă. Dar dacă vrei, pot să-ţi caut la biblioteca liceului drăcovenia asta, și să ţi-o dau la prînz.

— Ţi-aș fi foarte recunoscător... Am să vin s-o iau.

Întinzîndu-i o mînă moale, tînărul care visa la o viaţă ușoară dispăru pe poartă.

Întristat, Adrian o luă pe bulevardul Cuza, și-și zise, îngînîndu-și colegul :

„Drăcovenia..." „Fleacuri..." „Uite unul care-o s-ajungă profesor de filozofie... cam ca *barba* Spiro. Îi e frică să nu-l trimită tat'său să pască porcii-n baltă..."

La ora ieșirii din „fabrica de viaţă ușoară", în învălmășeala de elevi din toate clasele, Adrian îl văzu pe colegul său coborînd scara alături de unul dintr-a șasea, un tînăr înalt, cu figura distinsă, foarte slab, fiul unui preot cumsecade care făcea din preoţia lui apostolat.

De departe, arătînd spre Adrian, primul îi spuse celui de-al doilea :

— Uite-l pe amicul care se interesează de viețile oamenilor mari. Mă-sa-i spălătoreasă, el e slugă, și tot ce-l preocupă e viața oamenilor mari. E locul să pomenești de vorba românească : „Ce-i lipsește chelului ? Tichie de mărgăritar !"

Băiatul popii se simți stingherit de grosolănia asta, mai ales că-l văzuse pe Adrian roșind pînă la urechi (totuși mulțumit c-avea cartea-n mînă). Așa că-l corectă pe amicul său cu cîteva vorbe ce-l unseră la inimă pe Adrian :

— Judeci greșit, Alexandre. E mai lăudabil să te preocupe viețile marilor oameni decît ale marilor escroci.

Și către Adrian :

— Citești numai cărți de-astea, tinere ?

— Da, domnule.

— Foarte bine faci. Continuă tot astfel.

Cartea adusă era *Amintiri din casa morților* și avea la început o biografie a lui Dostoievski, o minune : douăzeci de pagini semnate de Georg Brandes.

Plin de nerădare, parc-ar fi fost vorba de cine știe ce prăjitură, începu să citească încă în drum spre casă. O înghițea, nu altceva ; află lucruri îngrozitoare din viața tragică a nefericitului scriitor, îi ceru în gînd iertare, plîngînd, că se îndoise de buna lui credință, și-i blestemă pe toți profesorii de filozofie din lume.

Cu cartea-n mînă, intră la kir Nicola ca o furtună :

— Ascultă ! Să nu-ți vină rău ! Unchi-tău Spiro și-a greșit meseria : cîrnățar trebuia să se facă, nu scriitor. Uite-aici cum e o viață de scriitor.

Și, gîfîind, cu glasul sugrumat de emoție și triumf, Adrian îi citi plăcintarului biografia, străduindu-se să scoată în relief pasajele mai dureroase. Bietul om ascultă cuminte pînă la urmă, nu înțelese mare lucru dar nici nu renunță la părerile sale. Cam așa se întîmplă întotdeauna : cei care ne sînt mai dragi nu pricep nimic din ce ne pasionează mai mult.

*

Chiar de a doua zi Adrian începu să lucreze cu zel la kir Nicola, stăpîn și prieten, dar timp de o săptămînă fu de rîsul mahalalei întregi. Maică-sa înfrunta această rușine, dar de durut o durea. Adrian însă, nici nu se sin-

chisea. Răspunse cu dispreț huiduielilor băieților, care veneau pînă la fereastra plăcintăriei să strige și să-l insulte, și foarte repede avu surpriza de a se vedea lingușit și măgulit de către cei care-l huiduiseră, pentru niște fărîmituri de plăcintă.

Stăteau grămadă în fața ușii, cu ochii căscați cît ceapa la plăcintă ; le lăsa gura apă și pîndeau clipa în care să poată cerși o bucățică. Cel mai adesea intrau droaie după unul de-ai lor care voia să cumpere, și se milogeau și-l rugau să-și aducă aminte de generozitățile lor trecute, ale căror beneficiar fusese. „Adu-ți aminte, zicea fiecare, că eu, cînd am avut, cu toți am împărțit." Dar aproape totdeauna cumpărătorul făcea pe surdu și se-ndopa singur, și-n timpul ăsta ceilalți scuipau printre dinți la distanță.

Plăcinta nu se vindea la cîntar, se măsura din ochi, după cum îi venea vînzătorului și după mutra cumpărătorului. Așa c-atunci cînd cuțitul lătăreț al lui kir Nicola se-nfigea în tipsie și tăia o bucată de-un gologan sau de doi sau de trei, micul cumpărător sălta din umăr în vînt și nu era niciodată mulțumit. Băieții îl acuzau pe „albanez" că-i mai larg de mînă cu fetele, pe care uneori le lua de mijloc cu sentimente îndoielnice și cu o drăgălășenie tare dubioasă. Pentru că, de fapt, kir Nicola nu era bătrîn, și cînd ștrengărița cu ochii jucăuși, cu picioarele goale pînă mai sus de genunchi și cu sînii rotunzi și vîrtoși sub bluzița străvezie își rezema umărul de ușcior cerînd din ochi o fărîmă de plăcintă, s-aprindea în kir Nicola un foc mai mistuitor decît ăl din cuptor. O apuca de bărbie și-i spunea :

— Ce vrei tu, micuțo ?

— Ah, știi, mor de poftă dup-o bucățică de plăcintă...

— Și parale... n-ai...

— Nu... n-am... Dar dacă vrei, dă-mi cojița aia care atîrnă. Mor de poftă...

Albanezul sfredelea cu privirea lui scăpărătoare ochii micuței, apoi începea să fluiere un cîntec din țara lui, lua cuțitul și-i tăia fetei o bucată de plăcintă. Fetița se-nduioșa în așa hal că nu mai era în stare să-i refuze nimic unui om atît de generos. Dar kir Nicola nu era satir. Își înăbușea poftele și se mulțumea s-o mîngîie pe pofticioasă pe cap în timp ce ea savura plăcinta cu toate menajamentele ca s-o facă să dureze cît mai mult.

El, mai mult ca să nu tacă decît ca s-o convingă, îi spunea :

— Sărăcuța neichii... Frumușica neichii... Să nu te lași niciodată roaba poftelor tale. Cu un altu-n locul meu, bucățica asta de plăcintă putea să te coste fecioria. Odată și-odată, mai tîrziu, cînd poate c-ai să fii o *prima donna* purtată pe sus de bărbații care-or să bea șampanie din pantoful tău, o să-ți pară foarte rău c-ai dat pe-o bucată de plăcintă o „marfă“ care putea să-ți aducă o moșie.

Dar, întorcîndu-se spre Adrian, îi spunea, pe grecește, tocmai dimpotrivă :

— Nu-i adevărat, *more* Adriane. Cînd „marfa“-i bună, totdeauna se dă pe-o bucată de plăcintă sau de halviță, pentru c-atunci ea încă n-are preț la prinți. Aștia n-o prețuiesc decît după ce-a trecut prin mîinile... plăcintarilor.

De altminteri kir Nicola trăia cu o femeie mult mai tînără decît el, care fusese frumoasă, seducătoare pe vremuri, dar roasă de oftică acuma, și-și trăia ultimele zile cu o adevărată patimă, bătîndu-și joc de toate sfaturile doctorilor, fumînd, bînd și benchetuind — fără să-i fie frică de moartea care bătea la ușă — și amestecînd de dimineață pînă seară lacrimile bucuriei cu cele de părere de rău.

Lelea Zinca fusese muncitoare la Regie la București, de unde o scosese un om cu situație frumoasă ca s-o ia de nevastă. După un an de zile ea l-a lăsat, ca să fugă la Brăila cu kir Nicola, unde și-a-ngropat nu numai amintirea soțului searbăd și înțepat, dar și tinerețea ei repede mistuită de lipsă de cumpătare.

— Cînd l-am cunoscut pe kir Nicola n-aveam decît șaptesprezece ani, îi povestea ea lui Adrian cu care se-mprietenise numaidecît ; dar mi-a plăcut afurisitul ăsta de plăcintar căruntit pe la tîmple, motanul ăsta bătrîn, care-ntr-o zi a cutezat să-mi spună — mie, madam Vasilescu, îmbrăcată de sus și pînă jos în voaluri și clientă bună de-a plăcintăriei lui : „Ah, turturică drăgăstoasă, zece ani de ocnă aș face, numai să-ți pot săruta ochii tăi ca murele !“... Pricepi tu, Adriane ? Zece ani de ocnă pentru o sărutare, la șaptesprezece ani, asta îți face plăcere. Așa că i-am dat voie să mă sărute, și-n loc să-l

trimit la ocnă, i-am mai cerut și altele, pentru că, cu cît mai multe-mi dădea, cu atît mai multe-mi doream. Pe urmă, iacă așa, m-am purtat și eu ca una care nu-i chiar-chiar cucoană mare; mi-am lăsat baltă pocitania de bărbat cu voalurile lui cu tot și-am plecat cu ăl care era-n stare să facă zece ani de ocnă pentru o sărutare. Și-asta a fost! Nu-mi pare rău de nimic, decît de viața mea care se duce...

Curățenia era, pentru lelea Zinca, adevărată patimă. Sta veșnic ghemuită-n vîrful divanului, și cum intra careva, îi striga:

— Hei, șterge-ți picioarele!

Ca să-și mai facă de lucru, în fiecare sîmbătă, zi de mare șmotru în casa lor modestă, muta mobilele dintr-un loc într-altul, se deșela tîrînd patul în locul dulapului și dulapul în locul bufetului și bufetul unde stătuse scrinul. Pentru ca, în cîteva săptămîni fiecare lucru s-ajungă iar unde fusese, după ce făcuse înconjurul odăii. Și în seara unor asemenea zile, întorcîndu-se la femeia lui, kir Nicola să exclame, melodios:

— *Alta moda*, Zincuța mea!

Vorba asta, mereu aceeași, îi plăcea Zincuței, și o făcea mai bună. Pentru că, oricît era de cumsecade omul ei, biata femeie se acrise de atîta suferință și ajunsese arțăgoasă. Cu toate astea, kir Nicola n-o contrazicea niciodată și încerca să-i împlinească toate toanele. Cîteodată toanele astea ajungeau pînă-n pragul dezmățului. Astfel, duminicile, lelea Zinca aduna „prieteni și prietene" sub umbrarul din grădină la o petrecere cu masă întinsă plină de toate bunătățile și băutură din belșug, la care niciodată nu lipsea „armonistul" și unul cu flașneta. Se-mbăta de uita pînă și cum o cheamă. Începea petrecerea cîntînd romanțe acompaniată de scîrțîitul „instrumentelor" pe care le domolea sau le ațîța cu un semn isteț din deget, și totul se isprăvea pe la două din noapte cu cîntece porcoase, cu lacrimi și insulte la adresa tuturor, începînd cu kir Nicola și sfîrșind cu muzicanții.

Explozia se producea aproape regulat după reproșurile pe care i le făcea lui kir Nicola, că nu petrece și el din toată inima.

— Ia uitați-vă la dobitocul ăsta, izbucnea ea, arătîndu-l pe plăcintar — idiotul ăsta bătrîn care toată seara

n-a deschis gura decît ca să se-ndoape cu friptură de pui și ca să rîdă ca un prost. Da' cu nătărăii din neamu lui spurcat știe să cînte și să joace! Ticălosule! Tu m-ai nenorocit! Păduchiosule fără credință! Haimana fără Dumnezeu! Trebuie c-am avut orbul găinilor de m-am amorezat de tine! Și cînd te gîndești c-acuma trebuie să mă maimuțăresc, să-mi scot sufletul, să-mi scuip bojocii din mine ca să-l înveselesc pe nemernicul ăsta... ca și pe voi, pe voi toți, haită de nemîncați și de linge-blide, care la masa mea veniți, da' voi la a voastră pe nimeni nu chemați! Cărați-vă de-aici, nespălaților, să nu vă mai văd în ochii mei! Veni-v-ar numele!

Apoi, dînd cu ochii de „armonist", care asculta și rîdea pe sub mustață:

— Și tu, milog de la răspîntii, ce mai cauți aici? Ce stai și-asculți ce nu te privește? Șterge-o, golanule, să nu-ți mai calce picioarele pe-aici!

O judecaseră aspru, la-nceput, pe ofticoasă, pentru firea ei scîrboasă. Dar, cu timpul, au început să se deprindă. Cum începea tărăboiul, musafirii spălau putina și-l lăsau pe albanez să-i țină piept singur. Făceau pe ofensații, pe supărații cam pînă pe joi. Lelea Zinca, nici ea nu mai putea suferi singurătatea dincolo de mijlocul săptămînii. Își depăna gîndurile negre în fum de țigară și torsul pisicii începea să-i calce pe nervi.

Trimitea atunci cîte o fetiță s-o cheme pe cea mai puțin supărăcioasă dintre „prietenele" ofensate și asta, fără s-aștepte prea multe ploconeli, venea, se pupau și ea se apuca să le împace pe celelalte ofensate punînd totul — supremul argument — pe seama boalei lelii Zinca, și ele îi îmbrobodeau atît de bine pe bărbații lor că duminica următoare toată lumea era la loc sub umbrar.

În după masa dinaintea petrecerii, la ceai, bolnava încerca pe ocolite să se scuze, spunînd, cu lacrimi în ochi:

— Ce vreți, sînt atît de nenorocită! Nu pentru c-am să mor atît de repede, oh, de-asta puțin îmi pasă! Dar omul meu nu se mai uită la mine de acuma, nu mai însemn nimic pentru el: un biet trup secătuit, bun de pus între patru scînduri. Toată ziua trăncănește-n păsăreasca lor cu ăi de neamul lui, niște jegoși ca și el, și nu mă vede decît la prînz la masă și seara-n pat, cînd se ține cît mai departe de mine. Nu mi-a mai rămas decît pisica și tutunul.

— Da, e jalnic, sărmană lele Zinca, admiteau cei de față, cu milă.

Şi se pupau cu toţii.

Dar în clipa aia apărea kir Nicola, îmbrăcat ca de sărbătoare, spălat, pomădat, cu barba pieptănată, cu mersul lui drept, cu privirea focoasă de oriental și-atunci lelea Zinca întorcea foaia. Îl apuca de mînă, îl așeza alături de ea, îi turna ceai și-i zicea :

— Nu, dragă, nu pe tine-s supărată. Da', vezi tu... viața asta... Viața asta care la-nceput îți făgăduiește atîtea și pîn' la urmă nu dobîndești nimic... Nu mai e chip să bei și tu un pahar și să nu găsești fiere la fund... Şi pe urmă, știi, ca mîine dau ortu popii, și asta numai plăcere nu poa' să-ţi facă. N-am decît treizeşdoi de ani. Îţi mai aduci aminte, la București, cînd eram tînără și frumoasă și-mbrăcată numa-n voaluri, cînd mi-ai spus tu, la-nceput : „Ah, turturică drăgăstoasă, zece ani de ocnă aș face numai să-ţi pot săruta ochii tăi ca murele !" Cum trece vremea ! Parcă ieri a fost ! Şi cine știe, la primăvară poate că-mi cîntă ciocîrlia pe mormînt.

Pe urmă, privindu-l cu dragoste, îl arăta prietenilor :

— Uitaţi-vă la el cît e de fericit ! Pun mîna-n foc că iar a pipăit niscai ţîţe de putoare pentru doi bani plăcintă. Mă-nfurii pe el, dar după aia, singură-n odaie la mine, mă gîndesc la toate astea și-mi dau seama că și eu la fel aș face. Aşa-i viața : se-nvîrte roata... Şi vai de ăl de-i prins dedesubt...

Cînd se isprăvea ceaiul și se lăsa seara, portița de la stradă se deschidea încetișor, ca împinsă de-o mînă de copil ; „armonistul", gonit acu șapte zile cu alai, își vîra timid capul. Şi lelea Zinca-i striga totdeauna :

— Intră mai repede, mă derbedeule, că te văd vecinii !

*

Cu lumea aceasta — în care viețuiau laolaltă toată bucuria și ticăloșia omenească — făcu Adrian cunoștință în vara în care a lucrat la kir Nicola.

O altă lume, tot atît de bogată și tot atît de nouă se deschidea în fața ochilor lacomi ai lui Adrian : cazarma regimentului 11 cavalerie, la doi pași de plăcintărie. Kir Nicola vindea acolo multă plăcintă și mulți

covrigi cu susan. Şi tot acolo se petreceau o mulţime de lucruri pe care cei mai mulţi nu le ştiau sau le ştiau prost. Adrian le descoperi şi le rumegă.

Ca toţi băieţii de vîrsta lui, Adrian ştia că „o cazarmă e locul unde sînt soldaţi" şi că „soldaţii sînt nişte militari". Cazarmă ! Aşa auzise el spunîndu-i-se curţii ăleia imense împrejmuită cu gard înalt, în care mişunau oameni şi cai şi sunau trompete fără încetare şi unde intrau şi ieşeau într-un du-te-vino necontenit — dar pe porţi diferite — brecuri aducînd ofiţeri, furgoane cărînd paie sau bălegar, şi-n mijlocul căreia se ridicau clădiri mari şi triste ca închisoarea preventivă care era alături.

Cît despre cele ce se petreceau acolo înăuntru, nici Adrian nu ştia mai mult decît ceilalţi băieţi, numai că el, spre deosebire de ceilalţi, nu uita nimic din tot ce vedea şi auzea, şi-i plăcea să pună faţă-n faţă legenda cu realitatea. Astfel, cu judecata lui pătrunzătoare, îşi dăduse seama de depărtarea de cîntecu-învăţat la şcoală :

Ce frumoasă este viaţa de soldat...

şi ceea ce făceau şi vorbeau soldaţii în ochii lui. Cîntecul ăsta răsuflat, Adrian nu-l auzise niciodată în gura unui soldat, nici la recrutare, nici în serviciu, nici după. Nu-l auzise decît la copii. Numai copiii spuneau că viaţa de soldat e frumoasă, nu soldaţii.

Pe ei, pe soldaţi, Adrian îi văzuse făcînd şi-i auzise spunînd cu totul altceva ; şi pe tema asta îi rămăsese neştearsă o imagine vie din negura amintirilor din copilărie. Avea pe-atunci şapte ani. Într-o seară, cînd se întorcea cu mama lui dintr-o plimbare pe-afară din oraş, trecînd pe lîngă gardul regimentului 3 artilerie văzu un soldat stînd nemişcat în dosul gardului, chemînd-o pe maică-sa. Se apropiară, şi flăcăul le ceru „puţin tutun". Maică-sa se duse în grabă şi-i cumpără un pachet de doi gologani, şi în timpul ăsta Adrian avu tot răgazul să se uite bine la el. Artileristul avea o rană mare pe obraz :

— Cine ţi-a făcut rana asta ? întrebă copilul.

— Sergentul, răspunse cel întrebat.

— De ce ?

— Cînd ai să fii soldat ai să vezi şi tu de ce...

Adrian n-a mai uitat niciodată scena asta scurtă, care-i revenea în minte ori de cîte ori se adunau soldaţi la cîrciumă în mahala, să bea. Îi auzea strigînd :

— Am făcut „un cot“ ! Mai am doi.

Sau :

— Nu mai am decît șase luni, din trei ani de gherlă.

Și, în fiecare toamnă, recruții :

— Fraților ! Trei ani de tinerețe pierduți de pomană !

— Ehei, s-a dus perișorul meu frumos...

— Ah, iubito, cînd ne-om mai vedea ?

— Fraților, acuma-mbrăcăm haina statului, haina dracului ! S-a zis cu libertatea noastră !

În fine, marinarii care fac armată cinci ani, treceau cîntînd :

Cine a scornit armata
Dumnezeu să-i dea răsplata
Să nu aibă parte-n lume
Să-și mai cîștige de-o pîine !

Era va să zică vorba de „gherlă“, de „tinerețe pierdută de pomană“, de „haina dracului“ și de blesteme pe capul cui a scornit armata. Unde-s ăia, soldați chipurile, care cîntă :

Ce frumoasă este viața de soldat ?

Înarmat cu cele ce știa, Adrian se duse să vadă mai de-aproape cum arăta „viața de soldat“.

Se ducea numai duminica, zi în care făceau instrucție călărașii cu schimbul, cînd erau mai mulți clienți. Kir Nicola, după ce lăsa prăvălia vreunui compatriot, se ducea și el să dea o mînă de ajutor vînzătorului lui obișnuit de la cazarmă. Vînzătorul ăsta era un pungaș. De cîte ori făceau socotelile ieșea ceartă.

— M-au furat ! Soldații mă fură, știi foarte bine treaba asta ! striga vînzătorul în fiecare seară.

Kir Nicola se cam supăra, primea cît îi adusese, și mai tîrziu îi spunea lui Adrian :

— Știu și eu că soldații fură, dar mai știu și cît fură, dar ăsta mă fură mai al dracului. Dar nu-i nimic : mai greu îi e lui să mă mintă în fiecare seară decît mie să pierd cîțiva gologani.

— Poate c-ar fi bine să-i mărești leafa, ca să nu mai aibă nevoie să fure.

— Ei, da, Adriane, m-am gîndit și eu la asta și i-am mărit-o o dată, dar după o săptămînă soldații iar au început să fure...

Adrian s-a putut însă convinge că adesea hoțiile astea erau adevărate. Cum venea plăcintarul și-și așeza „tantarul“ pe tripied, se pomenea înconjurat de soldați. Aceștia erau de trei feluri. Erau mușterii cinstiți, cu banu-n mînă, care-ți cereau un covrig proaspăt sau o bucată de plăcintă, plăteau și plecau. Erau apoi ăi de stăteau pe margini, care aveau două metode : unii profitau de o clipă de nebăgare de seamă, șterpeleau marfa și se cărau ; alții, ființe josnice, adevărați scandalagii, ocnași înnăscuți, așa-zișii „gîtoși“, veneau cu nerușinare și cereau o bucată de doi gologani. Kir Nicola vedea cu cine are de-a face, dar nu-ndrăznea să nu-i dea, de frică să nu-și vadă tantarul răsturnat în țărînă. După ce-i dădea, nu-l scăpa din ochi. Îl vedea cum se depărta încetișor, mîncînd. Atunci îi striga :

— Hei, mă, ăl de colo ! N-ai plătit !

Și pungașul, obraznic, se-ntorcea :

— Ce, mă, albanezule, ai uitat că ți-am zvîrlit banii dinainte ? Sau ai poftă să te cîrpesc...

Kir Nicola tăcea, se uita lung la Adrian, și-i zicea pe grecește :

— L-ai văzut ? Ei bine, cîtă vreme-or fi pe lume haidamaci de ăștia, o să fie nevoie și de pușcării...

În fine, al treilea fel erau cei care n-aveau bani dar erau cinstiți. Cu ăștia spectacolul nu mai era vesel ca atunci cînd era vorba de copii ; era jalnic. Te durea inima cînd vedeai fețe uscate de țărani — chinuite de-o poftă tot atît de mare ca și-a copiilor — lungindu-se și strîmbîndu-se, caraghioase, cu ochii căscați la bunătăți.

— Mama ei de plăcintă ! Că bine mai miroase...

Și-ntorceau spatele, scuipau și plecau.

Cîteodată un caporal în uniformă particulară cumpăra o bucată mare, se-ntorcea către cei care căscau gura și începea să muște cu poftă. Pe urmă, văzînd cîte un recrut că-i lasă gura apă și scuipă într-una, îi întindea plăcinta „să muște o dată“.

— Na, mă, că tu pari să fii mai pofticios.

Țăranul, naiv, întindea gura, da-n aceeași clipă o palmă zdravănă pe obraz îi zvîrlea capela-n praful curții :

— Ce, mă, cojan puturos, credeai c-o să te las să muști ?

Și după ce-și ștergea mîinile cu batista, gradatul se apropia de omul batjocorit și bătut — în ochii lui scînteia ură neputincioasă — și-i spunea, în rîsul tuturor :

— Ascultă, știi, pîn' la urmă ne-am putea înțelege. Lasă-mă astă-seară să mă duc la nevastă-ta, și-ți plătesc o juma de kil de plăcintă.

Obiditul înghițea și asta, și nu-ndrăznea să răspundă. Atunci, Kir Nicola, revoltat, tăia o bucată bună, i-o aducea nenorocitului și-i spunea :

— Mănîncă, măi băiete. Și dacă vrei să-l reclami, eu vin martor că te-a batjocorit și te-a bătut.

Bietul om răspundea :

— Hm... Să-l reclam... Corb la corb nu-și scoate ochii.

Convins și el de-acest adevăr, kir Nicola i se plîngea pe grecește lui Adrian :

— Ah, nefericitul ! Un om, chiar dacă-i bun cînd intră-n fabrica asta de nenorociri, iese înrăit !

*

Fabrică de nenorociri ! Cît de-adevărată era vorba asta, Adrian își dădu mai tîrziu seama.

În cazarma aceea imensă, băiatul umbla peste tot : de la grajduri la manej, de la infirmerie la ateliere, și kir Nicola, ca un mentor, avea grijă să-l trimită pe acest mic Telemac peste tot unde era ceva de învățat.

— Du-te și vezi ce se mai întîmplă pe-acolo...

Și acolo, într-un colț izolat al cazărmii, tambur-majurul îi învăța pe elevii-gorniști să sufle din goarnă. Flăcăii suflau :

— Ta, ta-ra-ta...

Nu era bine. Vînăt de furie, majurul se repezea la om și-i muta fălcile, apoi îi smulgea din mînă goarna :

— Ta, ta-ra, ta-ta... Uite-așa, mă ! Care paștele mă-sii de curvă te-o mai fi făcut și pe tine ! Pune limba cum ți-arăt eu ! Și suflă scurt și tare, că de-aia ți-a dat Dumnezeu bojoci !

Adrian se uita la obrajii umflați ai recruților, la ochii lor lăcrămînd și se depărta zicîndu-și :

„Auzi, de-aia le-a dat Dumnezeu plămîni, să sufle-n goarnă..."

La potcovărie Adrian l-a văzut pe potcovar lovindu-și ajutorul cu fierul roșu, de i-au luat foc zdrențele de pe el.

Dar cruzimile cele mai înfiorătoare la manej le-a văzut. Recrutul nu știa nici să-ncalece destul de repede, nici să se țină-n șa ca lumea, nici să facă manevrele cu calul după comandă și cu atît mai puțin să mînuiască sabia mare și grea cu care trebuia să facă fel de fel de mișcări dibace.

În mijlocul manejului, călare și el, cu sabia goală-n mînă, sta un sublocotenent instructor, slab ca o scovergă și furios; atîta aștepta: o greșeală, ca dintr-un salt să fie lîngă neîndemînatic și să-l croiască cu latul săbiei pe spinare. Într-o zi Adrian a numărat, într-un singur ceas cît a durat instrucția, zece lovituri date unui singur om, și se-ntreba în ce hal trebuie să fi fost spinarea nenorocitului căruia poetul îi închinase versul: „Ce frumoasă este viața de soldat!"

Asemenea spectacole l-au lămurit definitiv pe Adrian asupra frumuseții vieții ostășești. Dar indignarea lui a ajuns la culme într-o zi cînd a citit în ziar că un ofițer de cavalerie a străpuns cu sabia pieptul unui soldat. Așa că n-a fost cine știe ce mirat cînd, opt ani mai tîrziu, a aflat că soldatul Ispășoiu de la Craiova, pedepsit cu treizeci de zile închisoare pentru că îndrăznise să se plîngă regelui Carol, descărcase cele cinci cartușe din arma sa într-un brec plin de ofițeri, omorînd pe unii și rănind pe alții.

În timpul zilei, la treburile lor, kir Nicola se arăta față de Adrian un prieten vesel și statornic. Dar noaptea, cînd rămîneau singuri amîndoi, devenea o făptură aproape misterioasă. Uneori Adrian se și speria, cînd pătrundea pînă-n adîncul firii albanezului, fără ca pentru asta să-i fie mai puțin drag. Meseria de plăcintar, plină de farmec pentru Adrian fiindcă-i asigura existența, își avea laturile ei mai puțin plăcute. Dacă ziua trecea în taifas și stat degeaba și vîndut, treburi în fond plăcute, noaptea, dimpotrivă, era greu. Trebuia să se scoale la patru dimineața și „să pună mîna" la aluat (și chiar „punea mîna").

E-adevărat că kir Nicola nu-l silea pe băiat să se scoale chiar atît de devreme, dar Adrian o făcea bucuros, din dragoste pentru bătrînul său prieten.

După cină închideau prăvălia și către nouă se culcau, după ce mai întîi făcuseră maiaua. La miezul nopții kir Nicola se scula și plămădea cincizeci de kilograme de făină timp de un ceas, apoi se culca din nou și mai dormea trei ceasuri. În fine, la patru începea făcutul plăcintei și al covrigilor. Kir Nicola se-arăta atunci de-o vrednicie că nu-l mai recunoșteai. Cele șaptezeci de kilograme de aluat, din care o treime mergea la plăcintă și restul la covrigi trebuiau să fie marfă gata de vînzare la șapte dimineața, că altminteri se ducea dracului toată negustoria. Vînzătorul venea pe la cinci și făcea focul la cuptor. După un ceas truda era sfîrșită. Plăcinta și covrigii ieșeau cu duiumul din cuptor și umpleau pînă-n pod simigeria cu aroma lor plăcută încîntînd ochiul cu rumeneala lor.

Era, într-adevăr, clipa cea mai fericită. Sutele de muncitori care treceau grămadă dădeau iama prin trufandalele încă fierbinți. După asta începea odihna, vînzarea cu țîrîita, taclalele cu compatrioții la un pahar...

Laboratorul, în care Adrian și-a trăit ceasurile cele mai mișcătoare, era în odaia din dosul prăvăliei. Veneau pe urmă magazia de făină și de scule și de-abia după aceea, adică tocmai în fundul curții, cele două odăi care alcătuiau locuința plăcintarului unde murea de urît lelea Zinca lîncezind între pisoi și tutun.

Și astfel, izolat de lume, învăluit în beznă, în fiecare noapte kir Nicola redevenea om așa cum îl făcuse firea și munții Albaniei, așa cum fusese înainte de-a fi fost jignit de oameni și îngenuncheat de viață. Nimic din chipul zîmbitor și îndatoritor, nimic din temenelile de toată ziua, pentru că nu mai erau clienți care să-i ceară restul de două ori, nici vreo țață care să-i pizmuiască agoniseala, nici mîrlani care să-l amenințe cu răsturnatul tantarului și nici ofițerul care să-i spună dintr-o privire că e vremea să-i trimită acasă tipsia cu plăcintă-n unt. Nu mai era nici măcar lelea Zinca să-i mai scoată pe nas boala ei și veselia lui. Scăpat de toate și de toți, kir Nicola rămînea el însuși.

Și făcea să-l vezi, atunci.

Capul descoperit, pieptul de voinic gol pînă la brîu, fața încinsă, brațele vînjoase, totul părea prins într-un vîrtej. Bucăți mari de cocă grea smulse din covată dintr-o singură mișcare erau o jucărie-n mîinile lui. Pe masa de frămîntat, ele se lungeau repede în niște șerpi fără sfîrșit tăiați cu iuțeală-ntr-o sută, în două, în trei sute de cocoloașe mari cît o lămîie. Din cîteva mișcări dibace fiecare cocoloș ajungea covrig și, descriind cu eleganță o curbă prin văzduh, picau în cazanul cu apă clocotită în care-i fierbea Adrian. Îi scotea, și-apoi îi subția, și-i presăra cu susan. Nu mai rămînea decît să-i înșire pe lopată și să-i vîre-n cuptor. Muncă de rînd, care nu-i plăcea lui kir Nicola : coacerea covrigilor !...

Venea apoi la rînd stăpîna casei, mîndra din povești scăldată-n unt topit, cu ouă și cu brînză, plăcinta cea gustoasă, cea de toți rîvnită !

Acum oprește-te, scrib neobrăzat, scamator de vorbe goale. Acum nu mai e vorba de spus vrute și nevrute ; acum te-atingi de chiar sufletul lui kir Nicola. Atinge-te, dar cu smerenie, că altminteri te ia dracu !

Adrian acoperă cazanul și deschide ușa ca să iasă aburul. Kir N[illegible] se ștergea pe frunte, se așeza pe o grămadă de săci[illegible]-și răsucea o țigară :

— Adriane, [illegible]a-mu... Gata cu afurisiții ăștia de covrigi...

— Gata, kir Nicola... Acum vine plăcinta la rînd.

— Plă-cin-ta... silabisea kir Nicola.

Și trăgea adînc din țigară. Ochii, pironiți drept înainte în noaptea pe care-o spălăceau zorile, vedeau iubiri trecute... toate iubirile lui, de la *barba* Vanghelis pînă la lelea Zinca.

— Da, Adriane... Plăcinta... Ea-mi știe toată viața mea... Hai ! La treabă !

Așeza scîndura îmbibată de grăsime. Era de doi metri pe doi ; și într-o clipă o acoperea și pe ea de cocoloașe și de suluri. Adrian sta în picioare, lîngă stăpîn. Coatele aproape că li se atingeau. Stătea cu fața spre geana răsăritului. Înainte de a începe frămîntatul cocoloașelor, kir Nicola ciulea urechea : prin ușa deschisă se-auzea tusea nemiloasă a ofticoasei care-o chinuia în fiecare dimineață. Se auzeau cîini lătrînd.

— Închide ușa, Adriane.

Adrian închidea ușa și se uita cu coada ochiului la kir Nicola; fața lui galbenă era liniștită, gura întredeschisă, nările umflate, ochii lui buni parcă se înrăiau. Dar iată că mîinile lui apucau fiecare cîte un cocoloș. Cu mișcări ritmice le frămînta, le rotunjea, Adrian le ungea cu untură și le așeza în rînduri strînse.

Deodată, cele două mîini se crispau în aluat, omul își umfla pieptul și dădea drumul unei cascade de sunete metalice care făceau să se zgîlțîie toate geamurile. Vocea lui puternică modula armonios un cîntec sălbatic. Uita de sine. Sub presiunea puternică a plămînilor gîtul i se umfla, i se-nvinețea, coardele vocale păreau gata să se rupă și cele două mîini se-ndîrjeau frămîntînd într-una, mașinal, la nesfîrșit, aceleași cocoloașe.

Adrian, vibrînd în toată ființa lui, privea pe furiș chipul contractat de spasm, ai fi zis de cea mai crudă deznădejde, ochii întunecați de durere, gura chinuită — și se depărta din cuviință.

În ce limbă cînta kir Nicola? Grecește? Turcește? În albaneză? Și ce zicea?

Din vîrful muntelui,
Unde a văzut lumina zilei,
Un tînăr coboară la vale.
Nu merge la plimbare,
Nu se duce la tîrg de vite.
Plecarea lui va fi poate fără întoarcere,
Ah, da, nu va reveni poate niciodată!
Și multă vreme îl urmărește
Privirea scăldată în lacrimi a unei mame scumpe:
— Dragul meu copil, se jelește ea,
Numai o mamă poate să știe ce e durerea
Care nu se uită niciodată!
Să dea Domnul să nu mai rămînă în viață
Mamele care și-au pierdut copilul,
Copilul care a intrat în pămînt,
Sau care a plecat pe meleaguri străine
Unde graiul lui va fi batjocorit,
Unde durerile și bucuriile lui vor fi neînțelese,
Și unde fiecare îi va striga „Veneticule"!

Kir Nicola se oprea... Își privea mîinile și vedea că, de-atîta frămîntat și răsfrămîntat, cele două cocoloașe erau numai bășici care se spărgeau. Le-arunca-ntr-un colț și începea întinsul foii, întinsul acesta cu mîna de

care Apusul habar n-are și care cere o dibăcie demnă de admirat.

Cocoloașele, date prin grăsime și lăsate să se frăgezească, erau luate apoi, două cîte două, și întinse fiecare cu mîna pînă ajungeau cît o farfurie. Iarăși erau date prin untură, și apoi puse una peste alta și li se lipeau marginile cu degetele. Începea atunci „bătutul". Bucata pătrată de aluat era apucată, aruncată-n aer, unde se-nvîrtea, și cădea înapoi pe masă cu un plescăit puternic. Și tot așa, mereu, mereu, se lățea, se subția, creștea văzînd cu ochii. Și-n clipa asta, în care kir Nicola flutura-n vînt foaia de aluat cît o față de masă, străvezie aproape, în ochii lui Adrian lua proporțiile unui erou în luptă aprigă cu teribile forțe vrăjmașe. În mîini nepricepute foaia, mai subțire decît foaia de mică, de mult s-ar fi rupt în zeci de bucățele. Dar pentru kir Nicola ea nu era niciodată destul de fină. Din nou o smulgea și din nou o arunca și-o răsucea în aer, și-o făcea să cadă plescăind. Acum ea acoperea toată suprafața de doi pe doi. O împăturea în opt. Pe măsură ce kir Nicola o împăturea, Adrian întindea umplutura — un amestec de ouă bătute, brînză albă și zahăr — și-atunci era gata pentru cuptor, delicioasa plăcintă românească, căreia în Orient grecii îi zic *bugațo*. Kir Nicola o făcea pătrată și cîntărind cam o jumătate de kilogram. De plăcut plăcea tuturor, dar nimeni nu știa cîte dureri zăceau în ea.

O, voi ce mîncați plăcintă orientală, fiți omenoși față de plăcintarii jegoși care răspund cu un surîs umil la nobila voastră trufie.

*

Acuma, cînd tăvile nu așteaptă decît clipa în care vor fi băgate în cuptor, kir Nicola și Adrian se odihneau și sorbeau o cafea turcească bună.

— Kir Nicola, de ce te simți atît de nenorocit noaptea?

Cel întrebat nu răspundea numaidecît. Trăgea din țigară și îl privea îndelung pe băiatul curios. Ochii lui, buzele, fața, erau iarăși pline de bunătate. Zîmbea în sinea lui.

— Bietul meu Adrian... Prea vrei să știi multe... Nu poți spune tot ce simți... Mai bine lasă-mă să-l sărut pe micul meu prieten care ești tu, cu inimă bună.

Cînd ai să te faci mare eu n-am să mai fiu decît o amintire pentru tine. Află deci un lucru : străinul este o umbră care-și poartă țara în spinare. Lucrul ăsta nu-i pe placul patrioților, și din pricina asta străinu-i peste tot un om de prisos. Dar se poate-ntîmpla și mai rău. Cîteodată dezrădăcinatul nu mai place nici celor care l-au iubit, și asta-i trist.

Pe vremea cînd am cunoscut-o pe biata Zincuța, tot ce făceam și tot ce spuneam era plin de haz pentru ea : stîngăciile mele, glumele, româneasca mea stricată, pînă și ce vorbeam cu străinii. Totul îi plăcea, totul o făcea să rîdă. Dar îndată ce s-au ivit primele semne ale bolii ășteia nemiloase, n-am mai fost pentru iubita mea decît „nație spurcată".

Ei... *more* Adriane, tu n-ai de unde ști cît de greu îi vine unui prieten bun cînd vede cum se strîmbă de ură chipul pe care-l iubește, cînd buzele care-i șopteau mîngîieri, îl înjură. Pentru inimă asta-i cum ar fi pentru trandafir să-i torni apă clocotită deasupra. Chiar dacă s-ar mai înviora, trandafirul, după asta, cum a fost, n-o să mai fie. Iert și eu cît pot, desigur, dar nu pot să uit că, chiar iubita mea, pentru că n-are ce spune, se-nhaită cu creaturile cele mai josnice ca să scuipe pe tot ce are un străin mai scump : locul unde a văzut lumina zilei și unde a trăit clipele cele mai dulci. Dulci chiar dacă au fost nenorocite. Și cu cît le batjocorea mai rău, cu atît mă simțeam mai legat de oamenii din țara mea, care-mi răscoleau amintirea ei. La începutul legăturii noastre aș fi lepădat bucuros pielea de albanez, plină de urme de răni, și m-aș fi strecurat sub a ei, dar n-a trecut mult și — nu din vina mea — n-am mai avut decît o singură pasiune : să-mi retrăiesc trecutul chinuit și să mă-mbăt cu compatrioții mei, s-aduc la mine-n prăvălie o fărîmă din Albania mea.

Și-n timpul ăsta, ce de bani aruncați pe fereastră, sume nebunești înghițite de doctori, de doctorii, și de petrecerile scumpei și nefericitei mele Zincuța. Tone de plăcintă și mii și mii de covrigi frămîntați de sărmanele astea de mîini ale mele în nopți chinuite.

Cînd am venit la Brăila și m-am instalat aici, am vrut să arăt vecinilor că nu sînt hrăpăreț. În ziua cînd am deschis am împărțit douăzeci de kile de plăcintă și trei sute de covrigi în mahala, și la mari și la mici, fără

să iau un gologan. Rezultatul ? „Albanez împuțit". N-am luat în seamă, cu toate că mă durea. Precum vezi și tu, am rămas mai departe prieten cu micile pușlamale, cu ăi care mă fură cît pot și mă-njură cît au chef.

La cazarmă la fel, m-am arătat om de înțeles. Cu toate că plătisem la casa regimentului tot ce se cuvenea, mi-am zis că pot să las să treacă și de la mine. I-am trimis vorbă colonelului/că ori de cîte ori e vreun banchet ofițeresc, sau are el o serbare în familie, voi fi bucuros să-i trimit o plăcintă mare, cu unt și brînză și carne, de prima calitate. Rezultatul ? Astăzi sărbătorile și banchetele sînt la fiecare două săptămîni, și dacă se-ntîmplă cîteodată să mă las mai greu, mi se vorbește parc-aș fi dator, nu c-aș da de la mine. Pînă și sergenții și majurii vin să se-ndoape la tantarul meu, și cînd e vorba de plată, „la soldă". Numai că niciodată solda pe care o iau ei nu-i solda la care trebuie să-mi plătească mie. Și dacă se-ntîmplă ca purtările astea să mă scîrbească, ca nerușinările astea să mă scoată din fire și să spun o vorbă, atunci sînt „albanez spurcat", unul care-ncurcă lumea, mă gonesc de la un escadron la altul, uită că am plătit o taxă și că am dobîndit un drept.

La toate nedreptățile astea tac, îmi plec capul, și-mi caut mîngîiere în tovărășia celor de neamul meu. Mă-mbăt ca un porc și arunc într-o noapte cît cîștig într-o săptămînă.

Dar mîngîierile astea mi-aduc suferințe groaznice. Mă pomenesc că-n toiul petrecerii, cîte un „scump prieten" mă-nduioșează cu multă dibăcie și mă ușurează de bani destui de mulți. Vezi tu, Adriane dragă, să dau bani nu mă doare pentru că știu : nu poți să ai inimă și să fii nepăsător la nevoia altuia — dar ca să-i văd purtîndu-se-n halul ăsta cu mine... ah, mai bine-aș muri !...

Asta-i durerea mea. Pentru prietenii mei, de cele mai multe ori sînt o gîscă bună de jumulit. Pentru ăi de la cazarmă, o vacă de muls. Pentru ăi din mahala, un „albanez împuțit". Și pentru biata Zincuța, o „nație spurcată". Și dac-ar fi după mine, pentru toată lumea aș fi un frate bun, dar nimeni nu mă vrea. Nimeni nu vrea s-ajute un om, care s-a născut bun, să rămînă bun, și cu atît mai puțin s-ajungă bun unul care n-a avut norocul să se nască astfel.

M I H A I L

Sufletului lui
MIHAIL MIHAILOVICI KAZANSKY
şi
prietenului meu
JACOB ROSENTHAL

Era pe la nouă dimineața. Bătrînul factor poștal al cartierului bătu cu bastonul în poarta de la stradă și strigă :

— Adrian Zografi !

— Așteaptă-mă puțin, moș Gavrilă ! răspunse Adrian. Sînt dezbrăcat.

„Aha ! își zise factorul. Va să zică s-a-ntors pasărea asta călătoare".

Și intrînd în curte, dădu la o parte, fără nici o jenă, cu vîrful bastonului, perdeaua de la fereastra deschisă a lui Adrian, plină cu ghivece de flori — mușcate, crăițe, busuioc. Moș Gavrilă știa că totdeauna cînd era acasă Adrian nu-i lua din mînă o scrisoare fără să-i dea „de-o țuică" ; și dacă se-ntîmpla să fie după vreuna din isprăvile lui care scandalizau toată mahalaua, bacșișul era „regesc".

Și așa se întîmplă și-acum : Adrian întinse mîna pe fereastră fără să s-arate, luă scrisoarea și îi dădu cincizeci de bani — o băncuță de argint de pe vremuri — pentru că-i erau tare dragi factorii poștali, „acești năpăstuiți ai instituțiilor noastre democratice, cărora noi le încredințăm nădejdile și amărăciunile noastre și pe care statul îi împinge la cerșetorie". Așa-i categorisea el.

Moș Gavrilă, oricît ar fi fost încîntat de bacșiș, rămase puțin încurcat : era pentru prima dată că Adrian nu-i dădea mîna și nu-i povestea la repezeală unde fusese și ce făcuse, lucru care îl încînta cel puțin tot atît dacă nu și mai mult ca bacșișul.

— O fi supărat pe mine ? întrebă el în șoaptă pe mama băiatului, care tocmai ieșise să se așeze puțin pe prispă în soarele primăvăratic.

— Nu pe dumneata, pe mine-i supărat, făcu femeia. De-aseară ne ciorovăim, de cînd s-a-ntors. Ah, dracii ăştia de copii. Mai bine să nu-i fi avut...

Ca să-i dea dreptate mamei Zoiţa fără să-l audă Adrian, moş Gavrilă făcu o mulţime de gesturi pe care sărmana femeie le urmărea atentă şi care trebuiau să însemne: „Da-da, te cred... copiii ăştia... mie-mi spui..."

Tocmai atunci apăru şi Adrian: un ştrengar de optsprezece ani, cam slăbuţ, oacheş, cu păr des, cu ochi căprui umbriţi de sprîncene mari şi negre, cu faţa prelungă şi palidă, cu buze pline şi cu o mustăcioară de flăcău. Purta o haină gri, cămaşă de zefir, guler şi cravată proaspete, pantaloni cu dungi şi papuci. Într-o mînă avea o ceşcuţă de cafea turcească, în cealaltă o ţigară, pe care-o împinse-n colţul gurii ca să-i poată strînge mîna factorului.

— Bună dimineaţa, moş Gavrilă.

— Bine-ai venit, Adriane. Bre, bre, mîndru mai eşti. Ai zice un fecior de bani gata. Trebuie să te coste o mulţime de parale...

Mama, care ştia, îi aruncă factorului o privire: „Şi încă cum!" şi zise:

— Barem de m-ar asculta... Dar face totdeauna după capul lui şi tot el se supără!

Adrian o luă pe maică-sa de gît şi o sărută:

— Nu mă supăr, mamă dragă; mă apăr...

Şi, către factor:

— Zi-i şi dumneata, moş Gavrilă: mama vrea să mă-nsoare. Are vreun rost?

Mama Zoiţa se-nfurie:

— De ce nu-l întrebi pe moş Gavrilă dacă are vreun rost s-o ştergi mereu de-acasă şi să te-ntorci într-un hal fără hal...

La care bătrînul socoti că-i mai înţelept să nu se vîre între ciocan şi nicovală, şi plecă dînd din umeri.

*

Vechea neînţelegere dintre mamă şi singurul ei băiat era dureroasă ca o rană care nu vrea să se închidă.

Împotriva a tot ceea ce o mamă săracă aşteaptă de la copilul ei, Adrian, din instinct, refuza s-apuce pe calea pe care apucă de c... ...i toţi tinerii care vor să-şi facă un rost în viaţă. D... ...nic era, şi vrednic, descurcăreţ, dar şi nestatornic sc... ...înd-o din fire pe maică-sa şi fă-

cîndu-se de rîsul mahalalei care, dacă nu era mai brează nici ea, nu însemna că nu bîrfea pe seama altora. Şi drept e că Adrian le şi dădea apă la moară.

De la vîrsta de doisprezece ani cînd, foarte cuminte, intrase la stăpîn, şi pînă-n clipa-n care-l regăsim, schimbase în şase ani, atîtea slujbe că nu le mai putea număra. Mai rău, încă, pleca deseori din oraş — fără voia maică-sii şi mai puţin a mahalalei — şi lipsea cîte o lună-ntreagă, ca să afli într-o bună zi că se-ntorsese peste noapte „într-un hal fără hal". Şi-atunci gurile rele dă-i şi dă-i :

— E-un potlogar ! Se vede cît de colo că l-a făcut mă-sa printre gard... N-o să iasă nimic bun din băiatu ăsta. Zoiţa îşi merită soarta. O bate Al-de-sus.

Adrian era orice, numai potlogar nu. Îl făcuse maică-sa aşa cum face orice femeie un copil, după voia lui Dumnezeu, chiar şi fără binecuvîntarea bisericii. Cît despre ceea ce avea să iasă din el, despre pedeapsa ce i se cuvenea maică-sii, pînă să hotărască Cerul, hotărîse mahalaua şi biata văduvă plîngea amarnic, pentru că de cîte auzise, începuse şi ea să creadă că-ntr-adevăr fiu-său e un potlogar.

Credea, dar în faţa altora nu recunoştea. Băiatul ei ? „Doamne-Dumnezeule, da' ce-a făcut ? De băut nu bea, de bătăi nu se ţine, de furat nu fură, ca *ai lor*. Muieratic, nici atît. Citeşte. Stă toată ziua cu nasu-n cărţi. Atît ! Acuma, că n-ascultă, că schimbă stăpînii ca izmenele, că hoinăreşte încotro vede cu ochii, e-adevărat. Dar cine ce-are cu asta ? Ce le pasă lor ? Asta mă doare doar pe mine. Ei să-şi vadă mai bine de bîrna din ochiul lor".

Drepte vorbe... Înţelepciune de femeie simplă... Da' ce ştie biata lume despre dreptate şi înţelepciune ? Puţin îi pasă, şi, bezmetică, se lasă mînată de nedreptăţi ; lucru care, de altminteri, nu-l împiedica de loc pe Adrian să meargă pe drumul lui.

Drumul lui ? Care ? Greu de zis. Băiatul ăsta al Zoiţei „spălătoreasa" nu-şi alesese nici un drum. Mai curînd se lăsa dus, împins, aruncat aproape. Şi umbla, plin de pasiune, neînţeles, singur în mahalaua asta a Brăilei ca într-o Sahară a spiritului omenesc, fără o călăuză, fără un prieten, singur şi-n durere şi-n bucurie. Pentru el, a da din coate, a-ţi face un rost în viaţă, îi părea ceva

comun, vulgar, nesăbuit aproape, o luptă absurdă, care cuprinsese lumea-ntreagă, dar nu-l atingea pe el.

Îi spunea maică-sii :

— Ce ? Un rost în viață ? Să trăiesc numai ca s-ajung coșcogea cîrciumar sau negustor ? Numai banii, numai bunăstarea contează ? Sărăcimea asta, și chiar și tu, ați vrea ca fiecare ceas, fiecare zi din viața mea să-nvăț cum se face avere și pîn' la urmă să mă pricopsesc și eu. Atunci aș fi cineva în ochii voștri... Dar ascultă-mă ce-ți spun : nu-mi pasă de ce sînt eu în ochii voștri, nici de avere...

Am văzut cu ochii mei viața nenorocită a celor bogați, știu cum trăiesc, ce le place, pentru ce se zbuciumă. Ei bine, nu-i invidiez ! Pentru nimic în lume, n-aș schimba sentimentele mele cu-ale lor. Ăștia-s viermi, nu oameni. Nu pricep nimic din măreția vieții.

Maică-sa nu pricepea mare lucru. Răspundea :

— Ce dracu vrei tu să zici cu „măreția vieții" la niște sărăntoci ca noi ? Ce măreție-i aia să te spetești muncind cincisprezece ceasuri pe zi pe doi franci și mîncare, cum mă vezi că fac eu ? Și tu, care toată ziua buchisești — parc-ai fi popă. Ce-ți aduce cititul ăsta ? Ilie băcanu de-abia dacă știe să se iscălească, da-i milionar. Fă tu mai bine ca el, dacă poți. Încearcă-ntîi să fii altceva decît un pierde-vară, fără nici un viitor, și pe urmă citește cît ți-o plăcea...

— Nu se poate, mamă ; nu poți sluji-n același timp și pe Dumnezeu și pe Diavol.

— Da' care ți-o fi Dumnezeul, sărăcuța de mine ?! Unde vrei s-ajungi ?

— Nicăieri. Trăiesc după legea mea. Cît mai puțin pentru pîntec, și cît mai mult pentru inimă, pentru minte...

— Și ce vrei tu pentru inimă, pentru minte ?...

*

Atît !

Aici se oprea veșnica lor ceartă. La întrebarea asta a mamei, fiul n-avea ce răspunde. Zid chinezesc. Barieră peste care nu se putea trece.

Zadarnic încerca Adrian, multă vreme, să-i explice mamei sale cum înțelegea el viața : iubind literatura și artele, bucurîndu-se de frumusețile pămîntului, căutînd să nu te afli printre cei care storc vlaga din oameni ;

adică să te mulţumeşti şi cu strictul necesar, să trăieşti în dreptate şi frăţie, să ai un prieten pe care să-l iubeşti, să faci bine cînd poţi în jurul tău...

Pîn' aici. Mama Zoiţa, cu toate că era slabă de inimă şi miloasă, trudind cîte cincisprezece ore pe zi pe doi franci şi mîncare, ştia pe pielea ei că viaţa hotărîse altfel.

Tristă, îşi privea feciorul fără să scoată o vorbă. Cîteodată, totuşi spunea :

— Parc-aş fi o găină care-a scos un pui de raţă : nu mă pot duce după copilul meu acolo unde trebuie să-noţi...

Ea nu putea urmări puiul ăsta de raţă în apele pure ale idealismului în care el plutea în voie. În schimb, rămasă la mal, umilă, ea nu pierdea din ochi năstruşnicul de puişor care-şi făcea de cap şi se-ntorcea totdeauna cu maţele ghiorăind, pentru că apele astea luminoase nu hrănesc, nu hrănesc de loc ; ba costă chiar scump să te scalzi prea des. El nu băga de seamă, ca păsările cerului, care caută şi ciugulesc ce găsesc.

Mahalaua, cu ale ei, fierbea. Ea găsea că-i foarte firesc ca un „fecior de familie" să trăiască pe spinarea societăţii pînă la douăzeci şi cinci de ani — cînd va putea să se fălească, dragă-doamne, cu o biată diplomă. Ba se şi bucurau („Vai, o să vedeţi, feciorul şefului de gară o s-ajungă procuror !") şi se-mbătau cu apă rece, ca o gloată electorală care strigă „ura" şi nu mai poate de bucurie cînd grangurii beau şampanie în cinstea ei. Dar dacă-n pieptul unui copil care-avusese nenorocirea să se nască într-un bordei ardea focul sacru al învăţăturii, dacă băiatul avea îndrăzneala să se revolte împotriva soartei sale, una ca asta nu admitea mahalaua.

„Ei, ce !... Ce se tot grozăveşte-atît ! Ce mare brînză ştie ? N-o fi el mai breaz ca alţii, dă-l încolo..."

Adrian nu făcea pe grozavul dar, pentru mahala, orice încercare de izolare era o cutezanţă, dacă nu chiar mai rău. El nu răspundea niciodată palavrelor ăstora. Îşi zicea doar :

„Păi da, am pretenţia că-nţeleg mai mult decît ei. Şi că-mi poate pielea mai mult decît procurorii voştri de mîine".

*

Lovitura pe care Adrian o primise în faţa factorului îl ustura. Se întoarse la el în odaie şi îşi făcu un examen de conştiinţă.

Desigur, lăsînd la o parte bîrfeala, mahalaua avea și ea un pic de dreptate. Bună parte din timp bătea drumurile, sau citea zi și noapte, ceea ce pentru niște oameni simpli înseamnă cam același lucru. Ei una știau : sau faci ca feciorul șefului de gară, înveți „ca s-ajungi procuror", sau rămîi în urmă, muncești, te însori, faci copii și mori. Simplu.

Ce făcea el însă, care veșnic își schimba slujbele, cutreierînd toată țara românească, învățînd chipurile, nelegînd prietenie cu nimeni și mîncînd și ce bruma de gologani economisea maică-sa cu-atîta trudă, nu era chiar atît de simplu. Ce nu i se ierta, mai ales, erau aventurile lui costisitoare pe la Galați, Buzău și Giurgiu, sau pe cine știe ce coclauri, de unde se întorcea totdeauna fără cămașă pe el, zdrențuit și mort de foame. Acasă găsea schimburi noi, pe care mama Zoița i le cosea noaptea, plîngînd.

Da, da, așa era, recunoștea cinstit, dar... „Ce-s de vină, Doamne, dac-așa m-ai făcut..."

Și, cum îi era milă de alții dar și de el, își acorda circumstanțe atenuante. N-a dat el dovadă de bunăvoință cînd a intrat la stăpîn de la doisprezece ani, singur de bunăvoie ? Și pe urmă la kir Nicola, plăcintarul, vecinul lor, pe urmă la o băcănie mare, apoi ucenic la atelierele din docuri, muncitor în port, băiat de birou la un armator, pentru ca în cele din urmă, de doi ani încoace, să-nvețe meseria de zugrav, la care se oprise ?

E-adevărat că hoinăreala și cărțile — băile astea de lumină pentru inimă și minte — îi topeau toată mica lui agoniseală și repede-l aruncau în spinarea maică-sii, dar...

Ah, „dar"-ul ăsta... care-i venea veșnic pe buze, scuză supremă, cui să i-l spună ? Pe ce piept să-și plece capul și să plîngă și să se tînguiască-ncetișor ?

„*Dar* mi-s dragi *toate astea*... Ele sînt viața mea... Dacă mi le iau, viața nu mai are nici un rost pentru mine, sufletul mi-ar fi ca noaptea..."

Singur în odaia lui, cu capul în mîini, Adrian își zicea :

„Cui să-i spun ? Unde-i prietenul, prietena, făptura omenească în stare să m-asculte și să mă-nțeleagă... Sau, cine știe, oi fi eu cel scos din minți ?..."

Şi, greoi, se ridică, se încălţă şi ieşi. În curte liliacul era în floare, îmbălsăma aerul. Îşi îngropă faţa într-un ciorchine, închise ochii şi trase adînc parfumul în piept.

Maică-sa sta tot pe prispă şi îşi privea mîinile arse de leşie. Adrian le luă cu blîndeţe şi le sărută :

— Eşti tare supărată pe mine ?

— Nu... Nu pe tine-s supărată... Pe soarta noastră... Tu nu eşti rău, ştiu...

— Uite, mamă, îţi făgăduiesc c-am să mă ţin de lucru. Meseria de zugrav îmi place. Sînt mai liber. De altfel, iaca, din ultimul drum, în Dobrogea, am adus cincizeci de franci ; i-am pus de-o parte în mai puţin de trei săptămîni. Dar aseară nu mi-ai dat răgaz să-ţi spun. I-ai. Nu-mi păstrez decît cinci franci.

Înduioşată, mama luă capul băiatului şi-l sărută pe ochi :

— Da, se vede că eşti băiatul meu...

O voce răguşită întrerupse aceste mărturisiri :

— Oh, porumbeii... Bine-a zis cine-a zis că să nu te-amesteci cînd se ceartă părinţii cu copiii... Pîn' la urmă se-mpacă ei...

Era mama Ioana, proprietăreasa casei — amărîtă proprietăreasă a şase odăi ca nişte cutii înşirate şi spoite cu var, care-i aduceau cu totul vreo douăzeci de franci pe lună. Văduvă, spălătoreasă şi ea, ca şi buna ei prietenă mama lui Adrian, părăsită de copii, trudind din greu să-şi cîştige o pîine, mama Ioana îşi păstrase pentru ea o chiţimie în fundul curţii, să aibă unde-şi plînge bătrîneţele. Dar avea şi ea o nădejde care-o ţinea în viaţă : că fiică-sa Leana, croitoreasă pricepută, care de doi ani lucra la Bucureşti, să-nveţe mai bine meseria. Era prietena lui Adrian din copilărie, sortită să-i fie logodnică. De altfel cei doi copii se iubiseră din totdeauna, chiar prea mult, ziceau unii, pentru că erau de-o vîrstă şi-aveau temperamente la fel de năvalnice ; dar de-atunci cursese multă apă pe Dunăre şi nu mai ştiai prea bine ce să crezi despre dragostea lor de ieri.

De Crăciun, cînd venise pentru cîteva zile acasă, Leana spusese că n-are poftă să se mărite c-un tîrîie-brîu.

Adrian îi dăduse dreptate, chiar dacă puțin întristat, dar la însurătoare nu se gîndea nici el, de loc. Maică-sa însă, care se gîndea foarte mult, era destul de amărîtă. Biata femeie își pusese toate nădejdile în căsătoria asta, care trebuia să-l lege pe băiatul ei, să-i facă și lui un rost. Cît privește pe mama Ioana, în starea asta de nesiguranță, tăcerea ei față de nestatornicia lui Adrian spunea multe.

Și iată că lucrurile aveau să se limpezească acum, prin venirea Leanei. Ea scrisese de mult și maică-sii și lui Adrian că pleacă definitiv din București și vrea să se stabilească la Brăila, pe seama ei. Se știa lucrul ăsta. Scrisoarea primită dimineața de Adrian (prietenoasă, totuși puțin cam rece), tocmai asta spunea, că sosește la prînz.

De aceea arăta Adrian ca scos din cutie : mai mult ca să-i facă plăcere prietenei din copilărie, decît ca s-o convingă să se mărite cu el.

Mama Ioana, voioasă, mîndră de „domnișoara“ ei, de „bucureșteancă“, cum începuseră să-i zică, îl întrebă pe Adrian :

— Te duci s-o aștepți la gară ?
— Eu aș vrea, dacă n-ai nimic împotrivă.
— Dac-ai să fii cuminte, poți să te duci...
— S-o sărut, sper că-mi dai voie...
— Cuminte...

Zece mai, mare sărbătoare națională.

Cum pînă la prînz mai era încă un ceas, Adrian făcu un ocol mare prin grădina Carantinei și pe bulevardul Cuza, drumul lui preferat cînd se ducea în oraș, de cînd se mutase maică-sa în nenorocita asta de stradă a Griviței, cam de-o teapă și ea cu deocheata Comorofcă cu care se-ntrecea în crime și-n duhoare, chiar dacă nu se putea mîndri cu un Codin.

Pe bulevard paradă mare, cavalerie defilînd cu săbiile scoase, trompete și piepturi înzorzonate cu decorații. Adrian întoarse capul : de asemenea manifestații îi păsa mai puțin decît de ce s-ar fi întîmplat în lună. Dar dezgustul lui deveni indignare cînd, ceva mai departe, văzu

o bandă de liceeni mergînd militărește, cîntînd marșul național și strigînd „Jos jidanii !" prin fața unor prăvălii.

De pe trotuarul pe care se afla, zări printre manifestanți pe-un fost coleg de școală primară, astăzi „într-a șasea", un pleșcar notoriu. Vru s-o ștergă dar celălalt, ieșind din grup, veni la Adrian și, cu ochii injectați, îi zise :

— Adriane, hai cu noi !

— Unde ?

— Ce dracu ! E zece mai. S-arăți și tu că ai inimă de român !

— Și tu ți-o arăți pe-a ta strigînd „Jos jidanii" ?

— Păi sigur ? Așa face orice bun patriot !

— Atunci nu vreau să fiu „bun patriot", zise Adrian.

Liceanul plecă strigînd :

— Afară cu fanarioții !

— Așa-zisul fanariot era Adrian, pentru că tat-său era grec. Zîmbi, gîndindu-se că mama zurbagiului era bulgăroaică, o sărmană bulgăroaică de treabă pe care bărbatu-său, un bețivan de român get-beget o bătea în fiecare zi.

Ajuns la gară prea devreme, Adrian se duse la bufet, ceru o cafea, aprinse o țigară și se gîndi la prietena sa.

O dorea, în afara oricărui gînd de căsătorie. Își aducea aminte de copilăria lor voluptoasă cînd, după ce mamele lor plecau la lucru, se strecura în odaie la Leana, și o mînca din ochi, citindu-i din *Paul și Virginia*. Ea, încă în pat, se lăsa dezmierdată, făcînd-o pe inocenta și jucînd o comedie. Dar Adrian nu juca de loc, el își pîndea, precoce, prada. Băiatul ăsta nu știuse niciodată ce-i aia inocență, puritate, dacă prin asta se înțelege neștiință în ale cărnii. La zece ani văzuse de toate, ghicise restul ; la cincisprezece era bărbat, din punctul ăsta de vedere. Ceea ce nu i-a stricat de loc, dimpotrivă, era mai sănătos așa. Și, descătușat de tulburarea simțurilor, care-l copleșește pe om și-l împiedică să se realizeze, își luase zborul spre alte sfere care, ca să fie înțelese, cer din partea noastră un suflet complet descotorosit de acest lest morbid. Adrian, impulsiv, sălbatic, străin de morala vremii

și stăpînit pînă la orbire de legile firii, se comporta, în toate împrejurările ca un inconștient. Asta era toată inocența lui ; barbară inocență.

Și dădu o nouă dovadă, îndată ce coborî Leana din tren.

N-o văzuse de doi ani. Era o femeie pe măsura lui și se-aprinse numaidecît. Mintea i se tulbura, inima i se zbuciuma ca un leu turbat într-o cușcă și sîngele-i fierbea răscolit din creștet pînă-n vîrful unghiilor.

Avea și de ce. Afurisita asta de Leana — mînzoacă ieșită din copii din flori, ea româncă, el tătar — era făcută mai mult pentru dragoste decît pentru croitorie, cu un trup plămădit în iadul dorințelor, zveltă ca șarpele, cu boi de faraoană, cu ochi prelungi și în care ardeau niște luminițe ucigașe ce-l pironeau locului pe trecător.

Bietul băiat — cu gura însetată de pofta de-a mușca, cu ochii împăienjeniți de-un abur ieșit din înfierbînțeala lui nebună — nu scoase o vorbă ; o urcă cu bagaj cu tot într-o birjă și, pe una din străzile întortocheate ale mahalalelor pustii la ora asta, îi sări de gît și o mușcă cu sete.

Cît o fi fost de „bucureșteancă“, Leana uită și de birjar și de tot și trase un chiot cum numai la Brăila se poate auzi, în bărcile alunecînd seara pe Dunăre, sau în umbra duzilor în după-mesele toride. Nu că nu i-ar fi plăcut (nu există femeie sănătoasă să nu-i placă așa-ceva), dar o duruse. Și ca să-i dovedească că-i brăileancă, îi arse o palmă așa ca pe la noi.

— Na ! Ca să te-nveți altă dată, să nu te mai repezi...

— Dacă-i numai pe-asta, intră birjarul în vorbă, o s-o ia domol dar sigur...

Birjarul fusese și el pe vremuri îndrăgostit de Leana, dar azi era însurat și cu copii. Leana îi spuse verde :

— Tu cată-ți de-ale tale, amărîtule, trage la ce te-ai înhămat.

— Fiecare la rîndu lui. Ca mîine văd c-ai pus hamu pe Adrian...

— Pe păgînu ăsta ? Aiurea ! Întîi că nu-i bun de bărbat. Cel mult, să fac puțină dragoste cu el...

— Baftosu'! ... Pe mine nu m-ai vrut.

— Tu nu știi decît să lași femeile borțoase ; de-alde tine, pe toate drumurile, ca urzicile...

Adrian n-auzea nimic. Îi lăsa să pălăvrăgească, tăcea și adulmeca.

Pe strada Griviței zgomotul birjei trezi toate potăile și toate țațele. De la masă sau de prin curți, se repezeau la gard mestecîndu-și încă dumicatul, unse încă pe la gură de friptura de miel, și ștergîndu-se cu șorțul. Pe cînd coborau Adrian auzi pe una dintre ele spunînd :

— Deh, frumoasă pereche-ar face... Păcat de el, că-i un derbedeu...

Cîteva ore mai tîrziu Adrian se ridica furios :

— Nu ! Asta nu mai e viață, dacă trebuie mereu să vorbim despre chestia asta otrăvită. A, s-ajung într-o zi să plec, și plecat să rămîn pentru totdeauna !

Ieși trîntind portița de la stradă, stîrnind curiozitatea mahalagioaicelor așezate pe vine în fața caselor, mîncînd semințe de floarea soarelui.

„Chestia otrăvită“ care-l făcuse pe Adrian să plece furios, o știm.

După pupături și o masă îmbelșugată în curtea stropită și măturată, cele două mame și fata deschiseseră din nou un foc de baraj, la început mai cu binișorul, urmînd apoi un adevărat bombardament...

„Trebuie să te-astîmperi... Să-ți faci și tu un rost... Fiecare lucru la vremea lui... De-ajuns cu-atîta hoinăreală... Scapi acuma de armată (ca fiu unic la mamă văduvă), e vremea să te-nsori... Uite, o avem pe Leana... Ea atîta așteaptă... E fată vrednică, are optsprezece ani, și-a făcut un rost, e cumsecade... Și-o poate ține și pe maică-sa... Cîștigă mai bine decît un bărbat... E o partidă bună...“

Leana, și ea :

— La ce bun atîta citit, atîta vînturat prin țară ? În București, care-i capitală, lumea nu citește decît ziarele... Nici nu-i bine să știi prea multe, zic unii, la București... Cică te-mpinge la visare, la idealuri... Nu există idealuri ! Ascultă ce-ți spun eu, care vin din capitală. Învață-ți bine meseria, fă-te patron și cîștigă din gros, ăsta-i idealul !

Adrian își plimbă ochii de la una la alta și-și zise : „Doamne, urîtă-i lumea !“

Şi pentru că nu mai putea suporta, plecă, lăsîndu-le pe toate trei în antanta lor cordială.

Afară: strada Griviţei, curată încîntare, pavată cu piatră spartă de-ţi rupea tălpile, plină de praf de-ţi ardea ochii, cu mahalagioaice bălţate strînse ciorchine pe la porţi spunîndu-şi mitocănii... Se urîţise şi soarele, cerul era insipid, salcîmii în floare parcă se tînguiau şi ei...

Cu mîinile în buzunare, cu ochii în jos (ca să nu fie silit să dea bună ziua în dreapta şi-n stînga), Adrian o apucă spre Comorofca.

„Ah, dacă l-aş mai avea barem pe Codin! M-aş duce cu el în baltă... aş mai uita..." Dar nu, nu-l mai avea nici măcar pe Codin, nici un prieten...

Apoi:

„Tii! Kir Nicola! Îl uitasem..."

Şi o luă îndată spre dugheana plăcintarului, pe care nu-l văzuse de-o lună. Ca să-i facă plăcere fostului său „stăpîn", şi cum se aflau după sfintele Paşti şi înaintea Înălţării, Adrian îl salută cu un „Cristos a-nviat!" pe greceşte.

— „Adevărat a-nviat..." Şi tu la fel, răspunse kir Nicola vesel. Ce-i cu tine, bre Adriane? E-atîta vreme de cînd nu te-am văzut...

— Am fost prin Dobrogea, kir Nicola. Acolo, să ştii, adevărat colţişor de orient...

— Ei, merge, merge meseria de zugrav?

— Mişcă, ce să zic, da' să pictez catedrale tot n-am s-apuc. Nu-s tare la desen.

Vrînd să se-aşeze, zise:

— E plin de făină, aici la tine.

— Ehei, *psihi*-mù ca-n plăcintăria „spurcatului de albanez", ce vrei! Şi tu, fercheş ca un domnişor de pe strada Regală; se vede cît de colo că ţi-a sucit capu, „bucureşteanca". Mă duc să-ţi aduc un scaun.

De-abia în clipa asta băgă de seamă Adrian că mai era cineva în prăvălie, un bărbat care şedea pe bancă citind o carte, cu faţa plecată şi mascată de o şapcă.

*

Un bărbat! Există oare fiinţă mai banală decît un bărbat? Ceva care să te intereseze mai puţin decît un bărbat? Ceva care să-ţi inspire mai puţină încredere

decît un bărbat? Chiar dacă-i unul care citește. Toată lumea citește. Urmează de-aici că trebuie să-l iei de umeri pe omul care citește, să-l țintuiești de perete și să-i spui :

„Stai locului, să mă uit în ochii tăi".

Să-i citești unui om în ochi nu-i chiar lucru ușor. Ochi au mii și mii de oameni. Privirile lor se-ncrucișează cu ale tale timp de-o clipită, și-apoi trec mai departe, sau la dreapta, sau la stînga, și nu-i mai vezi niciodată, ca ochii boilor din turmele duse la abator. Și parte din ochii ăștia, din privirile astea sînt dintre cele care pot pătrunde în inima ta și vor să te înțeleagă. Dar trec mai departe. Și treci și tu. Și, într-un răstimp de-o clipă ai pierdut un prieten care-ți fusese hărăzit, prietenul unic pe care viața îl sortește oricărei făpturi omenești, oricît de ticăloasă ar fi ea — prietenul care vine să-ți dea belșugul lui sufletesc și să te despovăreze pe tine de-al tău. L-ai pierdut. Pentru că omu-i inferior și cîinelui. Cîinii se-ntîlnesc în drum și se miros și-și spun :

„Stai puțin, să te privesc. Ești și tu un biet animal ca și mine. Poate că ai ceva să-mi spui, ceva trist sau vesel, dar care să mă privească și pe mine, pentru că-s și eu de-un soi cu tine..."

Un om ? — Și de-ar vorbi trei duzini de limbi și esperanto pe deasupra, cînd vrea să-i spună cuiva ceva, nu e sigur că va fi înțeles. N-are nici măcar curiozitatea cîinelui. De ce să se-apropie de un alt om ? Nu poate fi de aceeași părere cu el (c-așa-s oamenii, au păreri), și-atunci trebuie să-l omoare sau să-l lase să moară singur, ceea ce în fond e același lucru.

*

Adrian se uita la omul care citea, dar acesta nu-și întoarse capul. Știa că-i păcat de osteneală să te uiți la un bărbat, mai ales la un „fercheș, ca un domnișor de pe strada Regală", pe cînd el...

El : era aproape în zdrențe, cu niște cizme petecite pline de noroi, cu cămașa într-un hal fără hal, cu părul numai lațe pe tîmple și la ceafă, ca golanii de pe stradă pe care nici să scuipi nu-ți vine. Se oprește oare vreodată cineva în fața unor astfel de prăpădiți ? Fără îndoială că sub asemenea zdrențe nu poți afla un om, cu toate că stă cu-o carte-n mînă.

Şi apoi, chiar dacă ai vrea să stai de vorbă cu un necunoscut ca ăsta, nu poţi. Există o oarecare cuviinţă, care nu-ţi dă voie să te duci întins la el şi să-i spui : „Iertaţi-mă, domnule, dar aş vrea să văd ce citiţi". Şi, după ce-ai văzut : „Ah, citiţi cartea asta ? Dar o carte ca asta pe care-o ţineţi în mînă nu-i citită — aici, pe strada Griviţei — decît în familii de oameni extraordinari ! Pe asemenea oameni eu îi consider aştri... Sînteţi un astru, domnule. Şi, pentru că în mahalaua asta a Brăilei sînt singurul care vă pot înţelege, înseamnă că fac parte din familia dumneavoastră. Vreţi atunci să fiţi atît de bun să-mi spuneţi cine sînteţi şi ce-i cu tristul hal în care vă aflaţi ?"

Nu. Nu-i poţi vorbi cuiva într-un mod atît de nepoliticos. Trebuie să te recomande cineva. Şi cine vrei să-ţi servească de intermediar între aceşti doi aştri ? Un al treilea astru ?

Ai haz. Îţi închipui că-n Brăila cresc aştrii ca ciupercile ?

Adrian, care numai băiat politicos nu era, se strecură abil pe lîngă omul care citea cu cartea pe genunchi şi aruncă hoţeşte o privire pe cele două pagini la care sta deschisă. Cinstit nu era, de loc, dar cîteodată în viaţă face să fii şi necinstit...

Era o carte franţuzească, ilustrată, *Jack* de Alphonse Daudet ; şi, în acelaşi timp, pe umărul cititorului Adrian văzu o ilustraţie, mult mai elocventă : un păduche mare şi gras care mergea legănîndu-se ca o raţă leşească.

(„Pentru atîta lucru m-ai pregătit pînă acum ?" m-ar putea întreba cutare cititor. „Da, amice. Pentru ca s-ajung aici te-am pregătit. Cînd nu-i o ficţiune literară, cînd e viaţa însăşi — viaţă frumoasă, viaţă urîtă, viaţă feroce — crezi oare că-i puţin lucru ? Trecut-ai prin situaţii asemănătoare ? Cunoscut-ai mulţi oameni care devorau arta, cînd pe ei îi mîncau păduchii ? Cît despre mine, după ce treizeci de ani de zile am cutreierat pămîntul de la un cap la altul, după ce-am trăit prin mii de chichineţe şi mi-am ros coatele de toate neamurile lumii ăşteia, după ce am suferit mii de eşecuri şi-am răbdat mii de scuipaţi în faţă — eu numai pe omul ăsta l-am descoperit, dar face cît universul întreg !")

Faptul capital care a zguduit în Adrian pasiunea lui amicală — pasiune care mocnea în fundul sufletului lui — era că păduchiosul ăla citea franțuzește, și încă ce autor! Același pe care-l descoperise și el, cu-același *Jack*, atît de gingaș și de uman, cu toate că prost tradus.

Să fii o nenorocită de slugă cu cincisprezece franci pe lună la un jegos de plăcintar de pe strada Griviței, cuib de cuțitari, unde pe vremea aia era o fală să scoți cuiva mațele-afară dacă i se năzărea să nu cînte ca tine; să fii un om înglodat pînă-n gît în mocirla și bezna lumii lepădăturilor, îngenuncheat de mizerie și de nedreptate, și să citești franțuzește, însemna, în ochii lui Adrian, o adevărată minune. Nu-i venea să creadă. Zise :

— *Citești*, sau te uiți la poze ?

Omul ridică încet capul, parcă din abisuri interplanetare, în care-i bine să rătăcești, îl privi pe Adrian cu ochii stinși, ochi care se socoteau la mii de poște de-o privire dumnezeiesc de prietenească și, într-o românească foarte stricată, îi răspunse cu un zîmbet ușor pe buzele-i crăpate :

— *Uitat la poze.*

Apoi, clipind de două-trei ori, fără să vadă nimic, fără să presimtă — fără să ghicească fratele, prietenul, propria sa umbră care-l căuta de cînd lumea — își lăsă capul în jos și se cufundă din nou în Elizeele subterane ale oricărui paria care se-adapă din artă, se hrănește cu ea. Dar privirea lui Adrian — privire de prieten solitar, care niciodată nu pusese la îndoială existența prieteniei pentru care fusese născut și pe care o aștepta să-mbobocească, așa cum mugurul așteaptă soarele — privirea lui Adrian sfîșiase dintr-o dată vălul sinistru de pe ochii care nu voiau să te lase să citești în ei și, îndărătul acestui văl prinsese licărirea flacării pe care nici o disperare din lume n-ar putea s-o stingă. Pentru prima dată Adrian se simți arzînd de focul Iubirii care depășește viața și stăpînește moartea.

Prietenul, prietenul *lui*, apăruse !

. . .

Kir Nicola, întorcîndu-se cu scaunul, prinse frîntura de conversație românească dintre Adrian și slugă, și-i spuse, pe grecește :

— Nu știe românește, Adriane. Dar știe bine limba lui babacu-tău ; vorbește-i pe grecește. Ai să te-nțelegi cu el, nici vorbă ; trebuie să fie de-un soi cu tine...

Această inspirată destăinuire, venind de la un om de bun-simț, nu avu darul să-i mărească certitudinea lui Adrian, care rămase pe gînduri, nepăsător aproape. Dar nu același lucru se putea spune despre cel care citea. Acesta parcă avea presentimentul marii furtuni pasionale care se apropia, mai ales după ce kir Nicola, apropiindu-se, îi spuse :

— Uite, Mihaile, ăsta-i băiatul care trăiește din visuri, despre care-ți vorbeam zilele trecute.

Îi vorbise despre el ? Și Mihail, ce-și închipuise ? Ce încredere putea să aibă un osîndit la închisoare pe viață în cuvintele unei fantome pe care-ar vedea-o intrînd în celula lui și spunîndu-i :

„Ieși... Ești liber... !"

Mihail închise cartea, încet. Pusese unde se oprise, ca semn, un chibrit. Apoi, fără să se miște din loc, fără să răspundă, parcă puțin plictisit că fusese întrerupt, îl examină pe Adrian cu ceva mai mult interes, surîzînd. Dar privirea, surîsul, aerul lui spuneau foarte limpede :

„...Un băiat de soiul ălor care se hrănesc cu vise ?... Nu-mi vine să cred..."

Adrian nu dădu nici o atenție acestui limbaj sceptic ; și-l explica. Cu mîinile în buzunare, se plimba prin prăvălie de colo pînă colo. Se uita cînd la vîrful pantofilor, cînd în stradă. Îl tulbura o senzație în același timp și de fericire și de teamă. Își dădea seama, din instinct, de valoarea descoperirii lui, simțea, alături de el, un om de soiul lui, *prietenul* pe care i-l trimisese soarta, de departe, Dumnezeu știe de unde, și pe care răutatea omenească îl sluțise ca să-i ascundă mai bine virtuțile, ca vrăjitoarea din basme, care schimba în gloabe răpciugoase armăsarii fermecați cu două duzini de-aripi, să nu pună Făt-Frumos mîna pe ei.

Gîndi :

— „Ce-i pot spune omului ăstuia ? Cum să pun mîna pe el ?"

Și aruncă o privire încurcată la hainele lui noi, atît de nepotrivite față de mizeria lui Mihail.

Apoi, cum doi albanezi, prieteni de-ai plăcintarului, tocmai intrau gălăgioși în prăvălie, rîzînd și glumind, Adrian profită de ocazie și se strecură afară fără să spună o vorbă.

Dădu o goană pînă acasă, la două numere mai devale, se repezi în bucătărie și schimbă ținuta lui impecabilă cu o bluză murdară și un pantalon de lucru, o șapcă pătată de var și niște pantofi vechi asortați.

Văzîndu-l ieșind în halul ăsta, Leana crezu c-a înnebunit.

— Ce-i cu tine, Adriane ?

— Vin îndată. M-am întîlnit cu meșteru. Mă duc să-i dau o mînă de-ajutor. Într-un ceas sînt înapoi, și astă-seară mergem să vedem focul de artificii. Spune-i și mamei.

Și o șterse fără să mai aștepte răspunsul.

Cînd intră în plăcintărie arăta liniștit. Kir Nicola, care tocmai ciocnea un pahar de vin cu prietenii lui, izbucni în rîs :

— Ia ascultă bre, ce-nseamnă hainele astea caraghioase ?

Adrian, aprinzîndu-și o țigară, răspunse :

— Uite, am de cărat niște materiale la lucrarea care începe mîine și am venit să te rog să mi-l dai pe omul tău să m-ajute puțin.

Mihail, care se apucase iar de citit, ridică, mirat, capul.

— Cu dragă inimă, zise kir Nicola. Tot e zi de sărbătoare și n-are ce face. Du-te, Mihail.

Ieșiră. Adrian apucă drumul portului.

*

La ora asta, cum era sărbătoare națională, toată mahalaua își urla, prin mii de guri și sute de instrumente, viori sau trompete, bucuria îndrăcită, prisosul de viață și pofta de mardeală. Cîntece, tracatruci, flașnete, scripci, strigăte furioase, înjurături murdare se-auzeau de peste tot, dar mai ales în Comorofca — tot atîtea blesteme usturătoare pentru sensibilitatea lui Adrian. Își astupa urechile și închidea ochii, la gîndul că seara n-o să se sfîrșească fără cîteva cadavre și cîțiva răniți, ca de obicei în orice zi de sărbătoare. În fața cîrciumilor înțesate, tinerei și băiețandri, cu priviri provocatoare, se făleau cu cuțitele lor cu teaca înfiptă la brîu, cu o floare de liliac sau o mușcată după ureche sau în dinți, cu un picior pe scaun, cu ochii holbați, bătînd mereu cu pumnul în masă, cerînd vin sau țuică, otravă.

Pentru ca să scape cît mai repede din iadul ăsta care-l înnebunea, Adrian se îndreptă cu pași hotărîți spre povîrnișul căruia i se zicea Vadul Dunării. Mihail — mic de stat și îndesat, de vreo douăzeci și cinci de ani, căpăţînos, cu faţa rotundă, păr negru și mustăţi blonde — își băgase cartea într-un buzunar al hainei și mergea în stînga lui Adrian, cu pasul îngreunat de bocancii butucănoși. De-abia dacă ajungea pînă la umărul lui Adrian, ceea ce-i permitea acestuia să-l observe discret și să se convingă că avea de-a face cu un om bine crescut, simplu, natural, dar pe care zdrenţele astea de golan îl desfigurau jalnic.

Îndată ce ajunseră în singurătatea Vadului, Adrian încetini mersul și-i întinse lui Mihail tabacherea cu tutun. Acesta o primi, cu o ușoară șovăire. Răsucindu-și ţigara, un zîmbet ușor zeflemist îi lumina trăsăturile regulate ale feţei sale de nordic. Adrian îl observă și, foarte sincer, îl întrebă :

— La ce te gîndești ?

Mihail își îndreptă ochii buni, căprui, cu pleoape imense la faţa indiscretului :

— Te interesează ?

— Foarte mult, dacă poţi să-mi spui.

— N-o să fie prea măgulitor pentru dumneata.

— Nu face nimic, spune-mi ! făcu Adrian, dînd din cap.

Ah, cît ar fi vrut el ca omul ăsta să-i tragă un pumn în piept, să-i spună o vorbă grea, ceva care să-i măture temerile de indiferenţă din partea lui Mihail și să-l facă să întrezărească posibilitatea unei lupte în care se simţea de pe-acum învingător. Cerșea, cu ochii lui arși de dorul prieteniei, o asemenea provocare. Mihail îi făcu pe plac. Oprindu-se să-și lipească ţigara, rămase un moment pe gînduri, apoi zîmbind :

— Ei, uite : mă gîndesc că-n ţara asta a voastră chiar și „visătorii“ cer stăpînului o slugă cum ar cere un cal sau un măgar, adică fără să-i pese dacă cel interesat vrea sau nu, așa cum ai făcut dumneata cu mine.

— Ai perfectă dreptate, răspunse Adrian foarte calm. Și n-am decît o singură scuză care să mă scape : că l-am minţit.

Mihail, care-și aprindea ţigara de la a lui Adrian, făcu un pas îndărăt, mirat :

— Cum l-ai mințit ! ?

— Foarte bine : nu-i de cărat nici un material la nici o lucrare. Am vrut pur și simplu să mă plimb puțin cu dumneata și am inventat totul. Hai, să mergem. Să ne ducem în port, că azi e pustiu.

Mihail rămase cu gura căscată :

— Nu, nu merg. Cum de ți-a venit chef să te plimbi tocmai *cu mine ?*

— De ce nu ?

— Pentru că nu se merge la plimbare cu oameni ca mine.

Și spunînd vorbele astea deschise brațele într-un fel care striga pînă la cer toată mizeria înfățișării sale. Lui Adrian i se strînse inima. Îl luă de braț :

— Prietene dragă, te-am ales ca să mă plimb cu dumneata pentru că mă interesezi. Sînt convins că nu ești...

— ...Nu te sinchisi dumneata de ce-aș putea sau n-aș putea fi eu. În orice caz, nu-s obiect de curiozitate.

— Și nici nu te iau drept obiect de curiozitate ; dimpotrivă, drept un om pe care-l admir...

Mihail își încrucișă brațele, violent :

— Dacă ce spui dumneata nu-i curată bătaie de joc, te-ntreb : ce-admiri la mine ? Păduchii ?

Lui Adrian îi venea să plîngă de ciudă. Înfipt în fața lui, cu brațele încrucișate, sincer în îndărătnicia cu care refuza să priceapă o iotă, sărmanul Mihail se apăra împotriva propriului său bine. Adrian, cu disperarea în suflet, se rezemă de un copac și încercă să pătrundă misterul omului ăstuia inteligent care închidea ochii ca să nu vadă c-afară-i lumină. De n-ar fi fost sinceritatea lui sfîșietoare care i se citea pe față, Adrian l-ar fi acuzat de cinism. Dar și Mihail avea dreptul să se pună la adăpost, pentru că știa foarte bine că nu-ntîlnești la orice colț de stradă ochi care să știe să vadă ce se-ascunde sub niște zdrențe pline de păduchi. Și cînd își contempla rănile inimii, prefera să fie singur, ferit de privirile indiscrete ale primului venit, chiar cînd acele priviri erau ale unui băiat plin de bunăvoință.

Mihail avea avantajul că vorbea grecește ușor, pe cînd Adrian trebuia să-și caute cuvintele, mai ales într-o

conversaţie care nu era de loc uşoară. Cu toate astea nu se dădu bătut. Îi zise, tăios :

— Mihaile, degeaba te prefaci : te recunosc !

Celălalt tresări :

— Ce recunoşti ! Nu recunoşti nimic...

— Ba da : recunosc un alt om sub zdrenţele astea împuţite în care te-a vîrît viaţa.

Şi îl trase brusc de haină.

Smucit, nobilul, văzîndu-se descoperit, se cutremură sub hainele de vagabond. Păli ca un vinovat în faţa judecătorului de instrucţie cînd se vedea înfundat. Dar asta nu făcu decît să-l îndîrjească în refuzul lui de a se lăsa recunoscut, demascat, într-un hal pe care-l socotea degradant.

— Nici măcar nu m-ai întrebat dacă-ţi îngădui să-mi vorbeşti cu-atîta indiscreţie !

— N-aveam nevoie să-mi permiţi. M-am folosit de-un drept...

— De ce drept ?

— De dreptul de-a nu rămîne nepăsător în faţa nedreptăţii.

— Dar eu nu ţi-am pretins nici un gest de dreptate. Am venit pentru că stăpînul meu m-a trimis să-ţi ajut la o muncă brută : îţi fac munca asta, şi-atîta tot.

— Nu, Mihail. Altă muncă ai să faci, mai inteligentă : ai să m-ajuţi să te-nţeleg, şi să învăţ de la tine ceea ce tu probabil că ştii într-un mod strălucit. Eu sînt cel care-am să te slujesc, şi-am să te iubesc.

Replica asta îl puse pe Mihail pe gînduri. Se strădui să evite privirea scormonitoare a lui Adrian care, crezîndu-se victorios, făcu o greşeală, lipsit de tact — cum făcuse toată viaţa lui cînd fusese vorba de prietenie — forţă nota, aruncîndu-se asupra prăzii :

— Ai să pleci imediat din dugheana aia îngrozitoare unde-am slugărit şi eu : am să-ţi arăt eu cum se poate trăi liber...

— ...Eşti nebun ! exclamă Mihail privindu-l drept în faţă. Nici nu te cunosc.

— Încă nu mă cunoşti ?

— Cum „încă“ ? Nu te cunosc de loc... Nu poţi să cunoşti un om într-un ceas.

— Păcat, făcu trist Adrian plecîndu-şi capul. Credeam că, cel puţin pentru asta, ca să-ţi fie drag cineva, nu-i nevoie de timp.

— Da, dar ca să-ți fie drag un om trebuie mai întîi să-l cunoști.

— Tocmai pe dos trebuia să spui : ca să poți cunoaște pe cineva trebuie mai întîi să-l iubești. Cei ce ne interesează se fac iubiți și prin asta ni se dezvăluie, și-i cunoaștem. Eu cred că numai dragostea poate deschide toate inimile.

Mihail îl măsură pe Adrian cu o privire și caldă și gînditoare, curioasă și, deodată, îl întrebă :

— Cine te-a-nvățat toate astea ?

— Nimeni... zise simplu Adrian.

— Unde le-ai citit ?

— Înainte de toate în inima mea.

Mihail îl privea pe Adrian cu o uimire care aproape că-l încremenea. Zise :

— Presupunînd că-ntr-adevăr simți tot ce-ai spus, ce vrei de la mine ?

— Vreau să te duc la mama mea, să te cunoască ; ea e bună și face tot ce-i cer. Pe urmă, ai să-ți lași slujba și-o să stăm împreună, o să lucrăm la ceva mai ușor, mai bine plătit, și care o să-ți lase mai mult răgaz decît ai acuma. Și o să fim prieteni. Ești singur pe lume. Și eu sînt, cu toate că o am pe mama. Ai să-i fii al doilea băiat, fratele meu mai mare. Asta vreau ! Și încă repede.

De data asta Mihail crezu că Adrian aiurează. Zîmbi cu bunătate și zise :

— Îți mulțumesc pentru sentimentele frumoase pe care ți le inspiră mizeria mea, dar ești un romantic care-și ia iluziile drept realitate. Realitatea asta tu n-o cunoști, și nu-ți doresc s-o cunoști pe pielea ta. Hai, lasă-mă să mă duc la „dugheana“ mea.

Și, întinzîndu-i mîna, adăugă :

— Am să-mi aduc-aminte, totuși, cu plăcere de tine.

Adrian îi apucă palma într-ale sale și simți o mînă prietenă, pe care ți-e drag s-o păstrezi cît mai mult, o veșnicie, o mînă pe care-o recunoști, cu ochii închiși, dintr-o mie : fluidul pe care-l degajă nu te-nșală niciodată, niciodată ! O strînse îndelung, cu capul plecat, cu ochii pe jumătate închiși, parc-ar fi ascultat porunci infailibile de sus, mai tari decît voința omului ; apoi, capitulînd pentru un moment în fața imposibilului, zise :

— Te las, Mihaile ; întoarce-te la trista ta mizerie, dacă ea ți-a întunecat mintea în așa hal încît nu mai

poți să crezi în mîntuire prin dragoste. Află numai că nu mizeria ta mi-a răvășit sufletul cu sentimentele pe care le-ai întrezărit. Mizeria materială a unei făpturi omenești nu poate să-mi inspire decît milă, pe cînd ce-am simțit eu pentru tine din prima clipă a fost dragoste și admirație. În ochii mei tu nu ești un învins, un zdrobit, ci un om puternic. Și chiar dacă te-aș fi întîlnit într-un fast princiar, tot te-aș fi revendicat ca pe-un drept al meu, pentru că eu nu recunosc decît o singură obîrșie, o singură fraternitate : *aceea a oamenilor însuflețiți de aceleași sentimente, și la bine și la rău.* Du-te acum, și fii sigur că nu mai ești singur.

Adrian rămase pironit locului. Îl urmări pe Mihail cu privirea cum își tîra bocancii oribili, ca un protest, o manifestare a dreptului său sfînt la o soartă mai bună. Cînd să dispară după colțul de la Vadul Dunării, el întoarse capul spre Adrian și — timp de trei secunde, peste suta de pași care-i despărțea pe cei doi prieteni de mîine — două priviri se încrucișară, două priviri care exprimau una îndoială și cealaltă siguranță.

„Cred. Sînt sigur !“ spunea unul, cu focul vizionarului.

„O fi oare cu putință ?“ se întreba celălalt, tulburat în dureroasa sa incertitudine.

Dintre toate sentimentele pe care Creatorul le-a sădit în inima noastră, prietenia este cel pe care-l putem explica mai puțin și unicul care-l deosebește pe om de dobitoc, lăsînd la o parte cîinele, pentru că acest animal are sentimentul iubirii dezinteresate într-un grad ce merge pînă la sacrificiu, uneori pînă la neputința de a supraviețui morții stăpînului.

Ne iubim părinții pentru că ne sînt părinți, și odraslele pentru că ne sînt odrasle. Ne iubim frații și surorile pentru că ni-s frați și surori. O femeie o iubim și ne iubește, de la o vîrstă-ncolo. Doamne ! Tu știi mai bine decît noi de ce. Și toate iubirile astea le lăsăm să se spulbere-ntr-o zi, pe negîndite, pentru că n-a mai rămas nimic care să ne silească să le continuăm.

Nici animalele nu fac altfel în privința asta. Așa că n-avem cu ce ne făli.

Dar de ce îndrăgim un om, un necunoscut — un străin cîteodată, cu care nici măcar să ne-nțelegem nu izbutim ? De ce-l iubim nebunește, dar știi, nu mai putem fără el ? Te uiți în ochii lui, care sînt ca ai tăi, și vezi în ei infinitul dorințelor tale. Îți vine să cuprinzi în

palme fața lui îmbujorată și s-o ții așa, mult. Și pe mîinile lui, rezemate uneori pe masă ca lăbuțele unui cățel cuminte, abia te stăpînești să nu-ți culci obrazul, sau fruntea fierbinte, pentru că dragostea asta nu-i decît flacără, singura flacără în stare să reziste la furtunile vieții, singura hrănită dintr-un ulei făcut de Dumnezeu, fără să se gîndească „la rău".

Prietenia asta n-o întîlnești decît o singură dată-n viață și ea, sau vine de la-nceput, sau nu mai vine niciodată. Cine-a cunoscut-o, a atins absolutul: viața poate-apoi să-l umple de venin cît o vrea, el tot bun rămîne. Și nenorocitul care n-a dat de ea, care adică n-a fost în stare s-o cunoască, se va întoarce aici, jos pînă cînd și inima lui va fi pîrjolită de ea — după care își va fi asigurat locul în viața veșnică sau în veșnica neființă.

*

Adrian se întoarse acasă transfigurat și parcă năuc. Cu toate protestele lui Mihail, își făcuse lui însuși dovada propriului său fel de a fi. Da, vedea clar acuma: lumea nu era numai orgia asta de vulgaritate pe care un oraș întreg și chiar și maică-sa se străduiau să i-o arate. Nu. Mai era și o lume a lui, lumea cărților lui, și-a visurilor lui din totdeauna, lumea inimii lui. Era cam micuță, lumea asta, aproape de negăsit, însă ascendentul ei, forța ei erau de neînvins față de talazurile oarbe ale ignoranței! Dovada cea mai bună, de nezdruncinat, îl lumină pe Adrian ca un fulger: Mihail, în aparență înfrînt, se dovedise a fi singura făptură omenească din cîte cunoscuse el pînă atunci, care să se fi priceput să-l ghicească cu o forță naturală pînă-n măduva oaselor.

Ce-i păsa lui de schimbul de cuvinte, de ciorovăiala cu Mihail? Vorbe-n vînt! Pentru el, esențialul era că la contactul cu păduchiosul ăsta care citea *Jack* în franțuzește, inima lui primise un imbold ca niciodată, ființa lui toată vibrase de-o emoție încă necunoscută, o emoție care nu semăna nici cu cea pe care-o simțea pentru maică-sa, nici cu cea pe care i-o dădea Leana, nici cu oricare dintre toate cîte-i zbuciumaseră inima — și numai Dumnezeu știa cît fuseseră de multe, pentru că toată viața lui numai emoții avusese.

N-avea decît să se ferească Mihail, să nege evidenţa, să se tăgăduiască pe sine însuşi; şi-n ochii lui Adrian asta se întîmplase din motive de neînţeles, cum ar fi cînd cade-o piatră-n capul unui om de treabă. Nu-l privea. Mihail ar fi putut să-l snopească, să-l gonească cu un picior undeva, să-i urle-n ureche toate tăgadele din lume: Adrian, surd, orb, îşi întreba inima, şi inima-i spunea: „Dă-i înainte! Sînteţi de-acelaşi soi. Dar el de-o mie de ori îşi schimbase pielea pîn' s-ajungă-n strada Griviţei. Asta-l sălbăticeşte pe om. Şi, totuşi, e o parte din viaţa ta şi tu dintr-a lui".

Cînd să treacă prin faţa plăcintarului sări în lături şi se lipi de un gard de peste drum de unde privi îndelung la prăvălia lui kir Nicola. I se părea un sanctuar, acuma, şi fostul lui stăpîn un om mare care-l înţelesese pe Mihail, îl adăpostise ca să-l păstreze pentru Adrian, predestinat prieteniei ăşteia. Pentru că nu puteai spune nimic: de ce nu se dusese să se-nhăiteze cu cineva din mahalaua asta, în care se născuse, şi să urle cu ea, să trăiască o viaţă de suferinţe meschine şi de bucurii groteşti? Şi Mihail, la rîndul lui, de ce venise să naufragieze tocmai în dugheana asta împuţită din Brăila, la doi paşi de casa lui? De ce nu fusese băgat în seamă şi preţuit de mult, dacă ai timp să crezi că lumea asta-i atît de plină de oameni care ştiu să vadă şi să iubească? Nu, nu! Aici era urma degetului misterios care-ndreaptă paşii oamenilor.

Fericit, străin de cele ce se-ntîmplau în jurul lui, Adrian închise ochii ca să-l vadă mai bine pe Mihail aşezat pe bancă, picior peste picior, citind iarăşi pe *Jack* „în original", copleşit de taina care-l făcuse să bată atîtea drumuri ca s-ajungă aici, cîntărit din cînd în cînd de privirea caldă, de om cumsecade a lui kir Nicola care ofta după Albania lui şi tăcea. Adrian mîngîia imaginea asta de neuitat, dar tot atunci îi venea în minte păduchele cu mersul lui legănat de pe umărul prietenului său, şi i se strîngea inima de durere. Ah, ca să-l scoată pe Mihail din mizeria asta nimic nu va fi în stare să-l oprească, chiar dac-ar fi să facă harcea-parcea din toată casa şi s-o pună şi pe maică-sa pe jeratic (la o împotrivire feroce a lui Mihail nu se gîndea).

În clipa aceea cineva îl stropi de departe cu un sifon. Auzi rîsete, hărmălaie de flașnete și de viori, răcnete de bețivi. Ajunse pînă la el un glas de femeie :

— Și-a găsit sacu petecu, da' nu-i vine să creadă !...

Era mahalaua, care se-amesteca în visurile lui, cu duioșia ei. Traversînd strada ca să se ducă acasă, Adrian îi răspunse, în gînd :

„Chiar așa-i, draga mea mahala ; ai dreptate, dumnezeiască dreptate ai".

*

Cu sufletul rătăcindu-i prin meleaguri cerești, Adrian, trecînd pragul casei, îi găsi pe ai săi în așa hal de neînsemnați încît îl cuprinse deodată un dor nebun să se ducă să se arunce-n brațele lui Mihail și să-i spună :

„Tu ești singurul care poți înțelege că eu mă simt în țara mea și-n casa mamei mele tot atît de străin ca și tine !"

Dar dragostea pentru mama lui îl făcu repede să revină la sentimente mai bune. De-altminteri scena care i se desfășura înaintea ochilor era plină de duioșie. Mama Ioana și cu unul dintre feciorii ei erau gata de plecare și n-așteptau decît să se termine „toaleta" mamei Zoița, care se lăsase-n voia mîinilor istețe ale Leanei. Mîndră de priceperea ei, Leana aranja pieptănătura presupusei sale „viitoare soacre" cu o grijă peste măsură. Era vorba să meargă toți cinci să facă o plimbare la grădina publică, înainte de apusul soarelui. Auzind, pe cînd se îmbrăca la el în odaie, despre ce e vorba, Adrian tresări ; urzeau un complot contra lui : să-l vadă tot orașul că-i vorba de-nsurătoare, prima plimbare cu „logodnica", cu „soacra" și „cumnatul". Protestă furios :

— Nu merg la grădina publică ziua-n amiaza mare cu gloata, mai ales că-i plin pe-acolo cu ofițerași acum...

Leana, înțepată, răspunse :

— Aha, va să zică așa-nțelegi tu să ne faci și nouă o plăcere ? Noi sîntem „gloată" pentru tine ! O să-mi aduc aminte de vorbele astea în ziua logodnei !

— Lasă-l, Leano, nu-l lua în serios, zise mama Zoița. E mai cuminte decît arată. O să meargă el...

Ce inimă de mamă ! Cum să-i rezisți ?

După ce termină cu îmbrăcatul Adrian trecu la ei în odaia cealaltă unde Leana mai titirea la cutele broboadei mamei Zoița.

— Vezi, Adriane, zise maică-sa cu glas de dezmierdare, dac-ai să-mi aduci o noră drăguță ca Leana, o să-mi fie mai mare dragul să-mbătrînesc între voi doi.

— Păi, mamă dragă, dacă sînteți toți de-o părere, ți-aduc una chiar mîine, exclamă Adrian, gata totdeauna să cedeze cînd era vorba de ceva pe pofta lui.

Și, încurcînd „noră“ cu amantă, își continua ideea cu ochii la împielițata de Leana :

— Da, n-are decît să vină chiar de mîine să stea cu noi. Îmi convine grozav.

— Nu... Nu de mîine, zise maică-sa. Întîi trebuie să fii în stare să ne ții...

Adrian tresări.

„Aha, iar începe !“

Și ieși fără să mai răspundă.

Cîteva minute mai tîrziu treceau toți cinci prin fața „dughenei“ lui Mihail. Adrian lăsă capul în jos. O rușine bruscă îi îngheță ca un fior spinarea. Se simțea vinovat de fericirea asta de familie, în timp ce prietenul lui rămînea acolo, străin fără speranță. O voce lăuntrică îi striga :

„Orice-ai spune, tu ai o familie, pe cînd el, nu mai are pe nimeni pe lume decît pe *Jack*“.

Și, colac peste pupăză, toată mahalaua căscînd ochii rîzînd la trecerea grupului : un tînăr îmbrăcat „ca un domnișor de pe strada Regală“, o „bucureșteancă“ spilcuită cu nasul pe sus, frate-său, mitocan îmbrăcat de sărbătoare care se-năbușea din pricina afurisitului de guler scrobit, și cele două mame, deopotrivă de mîndre de odraslele lor și tare încurcate-n rochiile din alte vremi mirosind îngrozitor a naftalină.

*

Grădina publică din Brăila te-ajută să-ți imaginezi cum arătau faimoasele grădini suspendate ale Semiramidei, pentru că-i și ea suspendată, chiar pe marginea platoului ce domină Dunărea măreață și bălțile fără seamăn ale deltei.

Înspre partea orașului complet închisă de casele boierești, se pare că pe vremuri a fost un parc superb rezervat numai bogătașilor. Dar astăzi, din cauza blestematului de „regim democratic“ care duce la degenerare orice „frumusețe pură“, care nu mai are nimic sfînt, în zilele de sărbătoare toate aleile grădinii sînt invadate

de gloata mahalalelor care aduce cu ea, o dată cu pitorescul violent al culorilor și sporovăiala zgomotoasă, toate mirosurile posibile și imaginabile într-un cartier cum e Comorofca.

Așa că, vrînd-nevrînd, boierii au trebuit să cedeze în fața năvălitorilor neașteptați. Rar, puteai să mai vezi, pe la ore liniștite, silueta de buldog a vreunui rege al porumbului sau capul coliliu al vreunui armator grec căruia averea agonisită îi așternuse gravitate pe chip și care-și tîra cîte un picior prins de gută pe nisipul fin al acestui loc de odihnă.

Adrian, care nici rege al păpușoiului nu era și nici armator grec, alegea ca să se plimbe, ca și ei, zilele și orele cînd grădina era pustie. (Extremele se ating.) Se poate imagina deci furia lui cînd, de acest 10 Mai patriotic, ajungînd cu „gloata" lui către cinci după-amiază, găsi pașnica grădină luată-n stăpînire de soldățime și de muncitorii breslelor. Dădu un pas înapoi în fața valurilor ăstora furibunde care de-abia se mai puteau mișca sub ploaia de confeti și de serpentine, urlînd și zbuciumîndu-se, nădușind ca niște potcovari și puțind a picioare și a subsuori.

— Asta o să mă-nvețe minte altă dată să mai mă iau prostește după voi, făcu el furios tăindu-și drum prin gloată.

Și, odată ajuns la terasa bufetului, care dădea spre rîpă, se instală acolo și declară că nu se mai urnește din loc. Ceilalți protestară în cor :

— Ei, poftim ! Am venit aici ca să ne așezăm la o masă, ca babalîcii !

Maică-sa îl certă :

— Haide, nu mai face pe ursu... Du-te și ia-i Leanei niște confeti și distreaz-o puțin. Cît ești tînăr trebuie să-ți trăiești viața...

În cele din urmă îl înduplecă Leana :

— Nu ești tu puiul meu drag ? Ești tu în stare să-mi refuzi plăcerea asta ? Ce vrei, sînt femeie și-mi place să văd lume-n jurul meu.

Adrian cedă, și pentru ca să-i facă ei plăcere dar și pentru ca să facă pe grozavul alături de ea :

— Dar, zise el, o să vedeți voi cîtă dreptate-i în vorba românească : „dacă te bagi în tărîțe te mănîncă porcii..."

Proroc a fost.

Cum se amestecară-n mulțime cu brațele pline de pungi cu confeti, haite de subofițeri și de civili, rînjind cît îi ținea gura îi înconjurară. Cele două mame fură pur și simplu strivite. Adrian, Leana și fratele ei se apărară cum putură, dar după ce isprăviră „muniția“ nu mai avură ce face decît să-și acopere fața cu mîinile și „să bată-n retragere“, „fortăreața“ fiind „luată cu asalt“. Termenii ăștia militari, la modă-n ziua aceea, fuseseră împinși dincolo de orice limită a bunei-cuviințe, și Leana, ținta tuturor poftelor, trebui să îndure toate jignirile și să asculte complimente care nu o dată o făcură să regrete că-și căutase „lume-n jurul ei“. Mîini îndrăznețe — nu putea vedea ale cui — o apucau de mijloc, de gît, îi vîrau confeti în sîn, o și ciupeau chiar, în timp ce cavalerii ei erau împresurați și orbiți de alți indivizi.

Cam așa stăteau lucrurile cu „petrecerea“ lor cînd deodată un luptător providențial și de temut apăru din mulțimea adunată sărindu-le-n ajutor, răcnind cu voce tunătoare :

— Hei, tîlharilor ! Ce-nseamnă asta, o sută contra unu ! Curaj, Adriane !

Și scoțînd confeti dintr-o pungă cît toate zilele, porni singur o luptă în care bucățelele multicolore de hîrtie ajungeau uneori pe fețele asediatorilor o dată cu palma lui grea — asta așa, ca din întîmplare, fără să vrea. Lovea cu o iuțeală nemaipomenită, secera orbește, pe cei mai îndrăzneți îi dărîma, și într-o clipă făcu gol în jurul lui.

Salvați, Adrian și Leana erau plini de recunoștință pentru acest bărbat pe care nu-l cunoșteau. Adrian își amintea că-l zărise pe la ceainărie, seara. Și cu toate astea era unul dintre cei mai simpatici oameni din oraș, cel mai cunoscut și cel mai iubit de tineretul timpului : îl chema Samoilă Petrov, modest sobar de meserie, pictor prin vocație și mare amator de literatură. Rus de neam, devenise român prin adopție. Făcuse armata la geniu, ieșise sergent, excelent notat de superiorii săi.

Voinic, mai înalt decît Adrian, cu o cherestea solidă, cum se zice, și musculos pentru că se antrena mereu, făcea scrimă, înota, purta cu mîndrie pe umerii săi un cap de o autentică frumusețe masculină, unică în Brăila : fața încadrată de o bărbuță neagră, cîrlionțată de la natură, părul castaniu și bogat, pe care vedeai de departe, vara o pălărie frumoasă de panama, iarna un fetru cu boruri

mari, Petrov reprezenta în acest oraş cosmopolit tipul desăvîrşit al artistului de altădată, expansiv, generos, foarte inteligent, bun vorbitor, dornic şi să se instruiască şi să placă femeilor, care se ţineau după el ca viespile. Era, de altminteri, foarte muncitor în meseria lui şi un talent viguros în pictura cu un straniu şi frămîntat colorit admirat de cunoscători, o speranţă de viitor.

*

Năuciţi de bătălie, ieşiseră din grădină. Adrian apucă mîna lui Petrov şi-i zise :

— Îţi mulţumim, domnule, pentru intervenţia atît de neaşteptată şi atît de potrivită, dar n-am avut onoarea să ne cunoaştem decît din vedere...

— Sînt Samoilă Petrov.

Şi scoţîndu-şi pălăria, strînse mîna cu căldură tuturor.

— Cred că te-am zărit la ceainăria lui Procop, în piaţa Galaţi, zise Adrian.

— Întocmai. Unde veneai şi dumneata cîteodată, cu stăpînul dumitale, cu meşterul Petrache. De multe ori am tras cu urechea la discuţia dumneavoastră, care totdeauna mi s-a părut interesantă. Asta m-a făcut să întreb şi să aflu numele dumitale. Şi-am aflat şi de dragostea dumitale pentru cărţi, care-i şi-a mea...

— Ah, ţi-s dragi cărţile ?

— Mult. Îmi sînt cele mai bune prietene pînă-n ziua de astăzi. De atunci am căutat un prilej să fac cunoştinţă cu dumneata şi uite, astă-seară întîmplarea m-a ajutat, într-un mod destul de banal de altfel. Să mă ierţi că m-am folosit de numele mic ; voiam să las să se creadă că sîntem prieteni.

— Putem fi de-adevărat de-acu înainte, dacă vrei, răspunse Adrian, pentru că prieteni pe care să-i intereseze arta sînt puţini la număr. Poţi să-mi spui mai departe pe numele mic. Voi face cu dragă inimă şi eu ca dumneata şi-ţi voi spune pur şi simplu Samoilă. De acord ?

— Admirabil ! exclamă Petrov. Şi pentru că eşti atît de puţin năzuros la prietenie, am să merg mai departe : am să te rog să-mi faci o vizită, cînd vrei, la atelierul meu de pictură, înainte de ora nouă. După ora asta nu mai sînt acasă decît în zilele în care n-am de lucru în oraş. De altfel, sper că de-acum înainte o să bem ceaiul la Procop împreună.

Şi, oferindu-i cartea de vizită, Petrov, sincer entuziasmat, îi împărtăşi o sumedenie de amănunte din viaţa lui : munca manuală grea, pictura, lecturile, sportul, felul cum înţelegea prietenia, şi cum n-a fost în stare pînă acuma să-şi descopere un prieten după pofta inimii.

Adrian îl asculta, de vreun sfert de oră, cu atenţia încordată, îi urmărea ochii jucăuşi, privea brazdele de pe faţă pe care părea să i le fi săpat dureri adînci, înregistra toate mlădierile vocii lui vibrante — şi nu-i venea să-şi creadă ochilor :

„Cum de-am trăit pînă acuma la Brăila fără să-l fi remarcat pe omul ăsta ? !" se întreba el.

Fermecat dintr-o dată, nu vru să răspundă de faţă cu ai săi şi îi dădu întîlnire lui Petrov la ceainărie. Dar, la colţul cu bulevardul Maicii Domnului, cînd se despărţiră, Adrian ştia că erau prieteni.

— Ce băiat încîntător ! făcu Leana.

Şi, răspunzîndu-şi mai mult lui decît ei, zise :

— Da, cred că nu mi-am pierdut de pomană ziua de azi.

Şi gîndul lui fugi la Mihail. Îl vedea întorcîndu-se în magherniţa lui împuţită, sceptic în faţa braţelor deschise ale prieteniei, neîncrezător în miracolele vieţii, doborît de mizeria sa crîncenă. Şi în faţa acestui simbol al neîncrederii îndărătnice zămislite în durere, Adrian îl vedea pe Samoilă radiind entuziasm, plin de viaţă, de speranţe nebuneşti. Două prietenii, de loc asemănătoare, care-i ieşeau în cale în aceeaşi zi. Ce frumoasă recoltă !

— Azi e zece mai, murmură el.

De pe haine i se desprindeau confeti şi cădeau. Soarele asfinţea împurpurînd ferestrele, aurind caldarîmul.

A doua zi de dimineață pe la cinci jumătate Adrian mai dormea încă adînc cînd maică-sa, gata să plece la lucru, intră ca de obicei să-l sărute și să-i aducă o dată cu cafeaua turcească și nelipsita linguriță de dulceață.

— E urît afară, zise ea. Dau zor, să nu m-apuce ploaia.

Și fața ei uscată, cu fruntea brăzdată de griji se plecă peste ochii somnoroși ai odorului său care o dată cu sărutarea maternă simți și mireasma savuroasă de cafea care îi mai dăinuia pe buze.

În curte, o chemă pe tovarășa sa de trudă, pe mama Leanei, și cele două văduve plecară trîntind portița de la stradă ale cărei balamale deșurubate scîrțîiau în zori cu o tristețe ce-și găsea totdeauna ecou prelung în sufletul lui Adrian.

„Ce viață, își zicea el, aprinzîndu-și o țigară. De cînd sînt pe lume ea tot asta face. Nici să zacă de urît n-are dreptul într-o zi de lucru“.

Dar își dădu repede seama că-n mare parte pentru el trebuia să se chinuie ea atît, chiar și astăzi, la o vîrstă la care ar fi trebuit să-i vină el ei în ajutor, și gîndul ăsta îl amărî. El cheltuia tot ce biata maică-sa izbutea să agonisească. Nu-i făcea plăcere nici că-și dădea seama de lucrul ăsta, nici că știa că și restul lumii își dădea seama, dar trebui să admită că lucrurile așa stăteau.

„Și cu toate astea, nici nu beau, nici nu joc cărți, își zise el. Citesc, asta-i tot și-mi place, cîteodată, să hoinăresc, e drept“.

Să hoinărești... Nu-i oare ăsta un fel de-a trăi viața mai intens... să hoinărești cîteodată? Și n-ai oare dreptul „să zaci de urît“, cînd și cînd, într-o zi de lucru, să nu ieși din odaia ta? Altfel, ce viață-i asta?

Adrian își plimbă privirile peste pereții albi ai odăii sale și își dădu seama din nou cît era de singur în a înțelege viața în felul ăsta. Din vrafurile de cărți înșirate pe masă, un volum părea că vrea să se desprindă, să-și impună titlul : era *Ce-i de făcut ?* de Cernîșevschi.

Da. Ce-i de făcut ? Dragoste de mamă, dragoste de logodnică : iubiri egoiste, care voiau să facă din el un om așezat, un fiu bun, un tată bun, un bărbat bun. Mulțumesc ! Și dacă toate astea nu-mi plac ? Trebuie să mă plec la felul vostru de-a înțelege viața ? Poți oare face peștele să trăiască pe uscat ?

Îmbrăcîndu-se ca să pornească la lucru, Adrian gîndea :

„Dar ce-or să spună ele mîine, cînd l-oi aduce aici pe Mihail ? O să fie o frumusețe !"

La gîndul că s-ar putea ca maică-sa să nu vrea să-i facă pe plac, exclamă cu glas tare :

— Ei ! Să-ncerce ! Mai bine plec în lume cu Mihail !

Da, Adriane, ai dreptate : pentru că trebuie să-ți trăiești viața așa cum ți-e scris, și pentru că asta nu se poate fără ca să tai în carne vie, taie, băiatule, taie !

Lovește-ntîi în cea care ți-a dat zilele. N-o să te coste prea mult, astăzi...

*

Cînd să plece, Adrian îl zări în curte pe Serafim, ucenicul lipovean al stăpînului lui. Cu mîinile-n buzunar, cu nasu-n vînt ca un cățeluș care latră la lună, îi strigă în dreptul ferestrei, cu accentul lui rusesc :

— Domne Adriane, a zis maistoro Petrache că asara îmbătat rău tare și că nu lucru azi dimineață bina.

— Și cînd o să fie ?

— Pote la unu, zicea.

— Bine, Serafime. Am înțeles.

Și se gîndi numaidecît la Mihail.

„E șase... Trebuie să plece-ndată cu marfa. Să-l prind pînă nu iese..."

Dar trecînd prin fața odăii frumoase de la stradă în care stătea Leana nu-l răbdă inima să n-arunce o uitătură de vulpoi pe fereastră înăuntru.

— Intră ! îi strigă ea din pat. Unde-o ștergi, dacă nu lucrezi de dimineață ?

— Aha, l-ai auzit pe Serafim... zise el intrînd.

Şi nu mai știu ce minciună să-i îndruge. Mirosul și dezordinea senzuală din camera asta de fată îl zăpăciseră. Ea băgă de seamă și trase cuvertura mai sus.

— Unde te duci atît de devreme ?

— Mă duceam... Trebuia... Ziceam că...

I se învîrtea capul ca o sfîrlează. Cu ochii și cu nasul scotocea prin toată odaia, răscolea tot, că prea era frumoasă Leana-n pat, în dimineața asta...

— Haide, haide ! Nu-ncerca să mă minți tocmai pe mine. Spune-mi adevărat, unde te duci la ora asta ?

Încremenit în mijlocul odăii, cu șapca în mînă, o privea drept în față. Să-i spună adevărul ? Da, ce-ar fi dacă i-ar spune ? Poate că sufletul ei tînăr, entuziast, o să-l înțeleagă. Și-atunci cu-atît mai bine pentru bietul Mihail. Mîngîind-o pe păr, îi zise pe neașteptate :

— Spune-mi, Lenuțo, dac-aș avea eu un frate, l-ai iubi ?

— Depinde, făcu ea afurisită. Da' de ce frate vrei să vorbești, de Samoilă Petrov ?

— Nu... Nu de el... Pe Samoilă-i ușor să-l iubești ; el e-un om fericit. Pe cînd prietenul care mi-e mie drag și pe care vreau să ți-l prezint n-arată bine de loc, pentru că-i nenorocit.

— Cine-i ? Mă faci curioasă.

— E servitorul lui kir Nicola, zise Adrian, liniștit pe cît putea, parc-ar fi spus : „E băiatul fostului șef de gară, ăla care-o s-ajungă procuror".

Fu în așa hal de uluită încît, fără să-și dea seama, împinse cuvertura-n lături ridicînd în sus exasperată brațele-i goale atît de frumoase :

— Doamne-Dumnezeule ! Păduchiosul ăla ? Ești nebun, Adriane ?

Adrian auzi insulta usturătoare adresată prietenului său în același timp în care urmărea cu privirea ieșind la lumină grația acestui tezaur carnal și o asemenea împreunare de frumusețe și urîciune îi apăru ca un blestem rostit de o zeiță vulgară. Gata, se năruise planul frumos la care visase, o viață fericită între maică-sa, Lenuța și Mihail „Păduchiosul !"

Se simțea ca apăsat de o povară copleșitoare. Prăpădit, fără să scoată o vorbă, se îndreptă spre ușă. Leana strigă după el. N-auzi decît un zgomot. În capul lui, plin pînă

cu-o clipă-nainte de atmosfera de voluptate a odăii în care-ar fi vrut să trăiască o veșnicie, n-avea acum decît chipul lui Mihail privindu-l o ultimă dată înainte de a se despărți și părînd că-i zice :

„Nu cred în atîta bunătate..."

*

Dar disperarea lui nu ținu mult.

Ajuns în stradă își recăpătă repede siguranța. Dacă Leanei nu-i plăcea Mihail, treaba ei ; lui îi plăcea.

Trecu prin fața plăcintăriei și văzu că coșurile cu covrigi și cu plăcintă nu mai erau la locul lor, pe cuptor. Va să zică Mihail plecase. Începu s-alerge spre port cît îl țineau picioarele, ca și cum viața prietenului său ar fi fost amenințată de vreo primejdie.

La primul coborîș șovăi, întrebîndu-se dacă pe-acolo s-o apuce sau mai bine pe cel următor ; porni totuși la vale, socotind că-i mai aproape, și cînd se pomeni în labirintul de vagoane de cereale, avu bucuria să-l zărească pe Mihail mergînd cu greu printre liniile ferate. Avu bucuria, dar și durerea, pentru că Mihail, cocoșat sub greutatea celor cincisprezece kilograme de marfă, cu chinga coșului trecută pe după gît și poticnindu-se la fiecare pas, îi apăru ca însăși personificarea resemnării. Îl strigă, de departe :

— Mihail !

Acesta se întoarse cu greutate, și la vederea lui Adrian puse coșul jos. Adrian îl ajunse dintr-o săritură.

— Bună dimineața, Mihaile, zise el dîndu-i mîna. Am venit să te-ntovărășesc la vînzare ; mă pricep și eu.

— Bine-ai făcut, răspunse Mihail, zîmbind și strîngîndu-i palma.

Lui Adrian parcă-i pusese alifie pe rana făcută de Leana. Vorba lui Mihail era caldă, strînsoarea lui de mînă la fel, iar pe chipul lui, îmbujorat de oboseală, ochii exprimau bucurie, strălucind și privindu-l drept în față pe Adrian, care-și regăsea prietenul nu chiar atît de sperios ca la prima întîlnire.

— Dar, știi, adăugă Mihail, nu putem zăbovi mult aici. Dacă se răcește marfa pînă ajung, mă-njură hamalii...

— Asta așa-i, făcu Adrian. Trebuie să te scapi de ea cît mai repede. Tot așa făceam și eu.

Şi, spunînd vorbele astea apucă coşul, trecu chinga pe-un umăr numai, şi-o luă din loc. Mihail, surprins, n-avu cum să-l împiedice. Porni repede după el tîrîndu-şi bocancii şi protestînd :

— Nu, nu vreau să cari coşul în locul meu ! Asta-i treaba mea !

Dar celălalt, lung de picioare şi mai voinic, îşi vedea mai departe de drum :

— Nu-i nimic. Ţi-l dau mai încolo.

— Dă-mi-l chiar acum ! Stai !

— Acuş ! Încă un pic numai, pînă-ţi mai tragi sufletul niţel. Chinga ţi-a făcut vînătaie pe gît. Şi-apoi sînt mai voinic decît dumneata ; ce rost are ? !

Şi Adrian aproape că alerga. Mihail se resemnă să se ţină după el, la distanţă.

Cînd să ajungă la dana nr. 6, unde un furnicar de oameni în cămaşă, cu mînecile suflecate încărcau un vapor olandez, Adrian se opri şi-i dădu prietenului coşul.

— Uite-l acuma, făcu el. Nu-i nici o supărare. Faci cîteodată aşa ceva şi pentru un străin...

Mihail i-l luă din mîini şi-i zise, cu-acea francheţe a lui, cu-acea sinceritate pe care Adrian avea să le regăsească totdeauna de-a lungul prieteniei lor :

— N-am încotro, Adriane, trebuie să văd în dumneata un om de ispravă, cu-o inimă de prieten ca la noi în orient. Cu condiţia ca să nu mă sileşti să fac ce nu-mi prea place...

Adrian, fără să dea prea multă importanţă avertismentului, era atît de mişcat de această primă cucerire, încît se simţea, în clipa aceea, în stare s-apuce un vagon cu amîndouă mîinile şi să-l răstoarne.

*

Din forfota muncii de la dana nr. 6 — unde Mihail îşi vindea marfa în mai puţin de un ceas — hamalii se repeziră la coş îndată ce dădură cu ochii de el. Îl luau cu asalt cît marfa mai era caldă, pentru că reci, covrigii nu mai au cine ştie ce gust, iar plăcinta stătută nu-i bună decît de dat la cîini. Cum ei lucrau cu bucata, nimeni nu-i putea opri de-a mînca, dar ţi-era jale să-i vezi mestecînd şi-nghiţind în pripă alergînd cu sacul

de cincizeci de kile pe umărul gol, învinețit, cu cămașa udă de sudoare și cu gîtul înțepenit.

Veșnic zoriți, năvală pe capul vînzătorului, Mihail trebuia să-și apere marfa de hoțomani, s-acopere coșul cu un sac și să ceară banii înainte. Asta nu însemna că după ce se golea coșul și kir Nicola îi făcea socoteala gologanilor, nu-i lipseau destui.

Adrian îl ajuta pe Mihail cît putea și striga hamalilor, care-l cunoșteau, să nu-l fure niciodată pe băiatul ăsta, care-i prietenul lui, că-i străin, un băiat subțire, dar că-i silit să-și cîștige astfel pîinea, deocamdată, pentru că nu știe bine românește.

Apoi, după ce isprăviră cu vîndutul și Mihail era mulțumit că-și vedea coșul gol legănîndu-i-se pe umăr cu sacul și cutia de gologani înăuntru, Adrian îl întrebă :

— Îți plac voinicii noștri din port, clienții dumitale ?

— Mă amuză, spuse Mihail cu privirea pierzîndu-i-se peste apele Dunării.

— Te amuză ? Nu chiar totdeauna... Cînd făceam și eu meseria asta, la cazarmă, și mă furau, nu găseam nimic amuzant, pentru că trebuia să-i dau socoteală lui kir Nicola.

— Și eu trebuie să-i dau socoteală, dar kir Nicola știe că niște clienți ca ăștia sînt în stare să-ți fure și oul de sub closcă fără să-i simți. Bag și eu de seamă cît pot, dar tot mă fură. Asta m-amuză. Păi cum să nu te-amuze cînd vezi oameni în toată firea, cei mai mulți tați de copii, apărători ai patriei, care depun mărturie cu jurămînt în fața judecătorului, aleg primari, aleg deputați și vin la coșul meu ca să facă toate maimuțărelile din lume numai ca să-mi șterpelească un gologan. Și să știi că uneori bag de seamă furtul la timp, dar sînt atît de isteți încît mă dezarmează : numai istețimea asta face mai mult decît covrigul furat. Și-atunci mă-ntreb : de ce fac ei asemenea minuni de vitejie numai pentru un covrig de un gologan ? Săraci ca să nu și-l poată cumpăra, nu-s. Hoți, iarăși nu-s. Sînt muncitori și cîștigă destul de frumușel. De hoțul de meserie nu mă minunez, în schimb însă, omul cinstit care-și cîștigă pîinea și se face de ocară pentru un gologan asta-i pentru mine un lucru pe care nu-l înțeleg. Dumneata îl înțelegi ? întrebă Mihail cît se poate de serios.

— Nu m-am gîndit la lucrurile astea, răspunse Adrian.

— Să te gîndești. Sînt ciudățeniile firii omenești. Reflectînd, ai să-ți dai seama despre ce fel de amuzament am vorbit.

— Și nu încerci să le iei înapoi marfa furată ? întrebă Adrian.

— Nu, nu încerc. Nici nu-i bine : mai curînd ar vîrî cuțitu-n tine decît să recunoască. Omul cinstit se revoltă, se simte jignit, și ca să-și salveze cinstea e-n stare și de-o crimă. Cu greșeli de felul ăstora încep aproape toți cei care devin adevărați bandiți. Cîți oameni de treabă, liberi astăzi, ar fi de mult la ocnă dacă li s-ar fi dat cîte trei luni de închisoare pentru fiecare gogoașă furată ! Cînd l-a-nsemnat odată justiția asta nemiloasă cu fierul roșu, pînă și omul cel mai cumsecade pierde gustul cinstei.

*

Pînă seara l-ar fi ascultat Adrian, dar Mihail se opri să scotocească prin coș.

— Ce vrei, o bucată de plăcintă sau un covrig ? întrebă el.

— Ți-au mai rămas ?

— Mi-am păstrat tainul : o juma' de plăcintă și trei covrigi — și eu nu mănînc decît jumătate.

— Și de ce nu vinzi restul, să faci rost de bani ?

— Pentru că prefer să le dau copiilor cuminți.

— Ți-ai scoate de tutun.

— Tutunul, ca și mîncarea, sînt pe socoteala lui kir Nicola.

— Cu-atît mai bine : la cei cincisprezece franci pe lună, cu ce-ai mai scoate ai face douăzeșcinci.

— Am mai mult de douăzeșcinci, am mai mult decît de două ori douăzeșcinci, zise Mihail cu o urmă de mister în privire.

Și, văzînd că Adrian face eforturi ca să priceapă, îl apucă binișor de braț (primul gest mai familiar, la care inima celui ce-l primea fu foarte sensibilă) și-i zise :

— Nu-ți mai trudi creierul. Ai să-nțelegi numaidecît și ai să-mi dai dreptate.

Tot vorbind, nici unul dintre ei nu simțea nevoia să mănînce. Mihail își aruncă-n spinare coșul, și-o ținu mai departe pe malul Dunării, nu înspre casă, ci spre moara lui Violatos. Lui Adrian îi părea bine. Se temuse într-una

de clipa-n care prietenul său avea să pornească-napoi spre prăvălie. De altminteri, știa că Mihail era liber, stăpîn pe timpul lui, pînă la prînz — ora somnului — pentru că de la două noaptea muncise neîntrerupt la făcutul și la vîndutul mărfii. Dar Mihail n-avea obiceiul să doarmă la asemenea ore și își petrecea timpul citind sau plimbîndu-se. Avea el drumurile și preferințele lui pe care nu i le știa nimeni, oricît îl iscodise kir Nicola. Apoi, după masă — după ce și stăpîn și slugă trăseseră cîte un pui de somn — ieșea a doua serie din „locomotiva" „albanezului împuțit", o nouă vînzare, între cinci și șase, după care ziua de muncă se sfîrșea și Mihail era liber. Atunci mînca și se culca, cîteodată chiar înainte de opt.

Aceeași viață ca pe vremea lui Adrian. Și se bucura acum, cînd vedea că prietenul său nu se gîndea la întors acasă, că părea fericit că-și tîrșîie bocancii țintuiți și se apropie de locșorul unde-ncepe poezia sălbatică a malurilor pustii și unde zgomotul portului nu-i decît un zumzet. Trecuseră și de moară. Ceva mai încolo mahalaua grecească, Carachioi, își presăra ultimele căscioare tocmai sus pe marginea platoului pe care-i ridicată Brăila, fata asta frumoasă cu mijlocelul tras ca prin inel prinzîndu-l aici în brațe pe iubitul infidel și preaîndatoritor cu nenumăratele-i amante înșirate de-a lungul drumului, de la Pădurea Neagră și pînă la Sulina, care-i soarbe ultimul sărut — Dunărea cu trup de-argint și coamă de verdeață.

Acest Carachioi, astăzi dispărut — cuib de levantini de felul lui kir Nicola — cine oare-i va cînta vreodată bucuriile și jalea ? Burlaci sau însurați, bărbații, femeile, pînă și copiii, toți purtau în glas și în priviri nostalgia neuitatei lor *patrida* — cine oare-o să ne spună beția sfîșietoare, suspinele și lacrimile lor cînd auzeau spunîndu-li-se „nație spurcată" ori de cîte ori ieșeau în stradă ? Cine oare-o să ne spună de ce descindeau toți în acest Carachioi cocoțat deasupra Dunării și-a pădurii ei de catarge ? De ce se strîngeau unii-ntr-alții, claie peste grămadă, cățărîndu-se în curți ridicate pe stînci și pe grinzi, de-ți venea amețeală ?

Ehei... Cine oare-o să ne spună vreodată de ce închide-n ea, inima omenească, atîta ură alături de-atîta iubire ?

Printr-o coincidență care avea să pecetluiască prietenia lor și să-i facă să uite, mai tîrziu, deosebirile de vederi, să le amestece viețile, să le facă inseparabile, Mihail împărtășea cu Adrian o nețărmurită dragoste de natură : țîșnire grandioasă de lumină care arunca-n umbră toate opiniile noastre meschine, toate sărmanele noastre idei mărunte, judecățile noastre prăpădite. Ajunși în colțul acela pitoresc, își dădură seama-ndată, se simțiră pătrunși de-acea plăcere mută care se oglindește-n privire cînd descoperi la cel ce ți-e drag o pasiune care-i și-a ta. Pașii lor, călăuziți de-aceeași voință, se opriră de la sine și Mihail se așeză pe mîlul împietrit al malului. Adrian, înduioșat de amintirile despre Carachioi, ridică ochii către locuințele cocoțate sus pe muchea rîpei.

— Colo sus am învățat grecește, acum șase ani, dar numai eu știu ce-am suferit.

— Orice adevărată cucerire o plătești cu suferințe, răspunse Mihail, care acuma avea o treabă : tăia plăcinta în cinci părți egale.

Adrian tocmai voia să-l întrebe de ce-o face cu atîta migală, cînd din susul platoului se auziră strigăte de copii, vorbind grecește :

— Ia uitați-vă ! A venit Mihail ! răcni unul dintre ei.

— Cineee... ? se-auzi de departe.

— Mihaiiil... N-auzi... ? Plăcintaru !...

Apoi nume grecești, țipete cît îi ținea gura :

— Hristo ! Stamati ! Vasili ! Veniți fuga !

Puii de greci se repeziră la vale pe potecile prăpăstioase ale rîpei ca niște veritabile capre, și-l înconjurară pe Mihail — mutrișoare vesele, cu năsucu-n vînt, cu ochi iscoditori — și, în glumă, năpădiră cu pumnii pe el :

— Ieri n-ai venit, îi reproșă ăl mai mare, șeful.
— Nu, c-a fost sărbătoare, se scuză Mihail zîmbind, fericit că-i revede.
— Sărbătoare ? Ce sărbătoare ? se strîmbă puștiul.
— Ha ! O mascaradă ! făcu altul.
Primul, observîndu-l pe Adrian care-i privea curios de această familiaritate, îl arătă cu un gest cu capul, lui Mihail și întrebă :
— Ăsta cine-i ?
— E-un prieten.
— Ce ? Acum ai un prieten ?
— Da. Dar nu-i place plăcinta.
Mihail țintise unde trebuia : nemaivăzînd în Adrian un concurent, puștiul se duse și-i dădu mîna :
— Știi grecește ?
— Da.
— Da' nu ești grec !
— Nu. Sînt român.
— Păcat, făcu micul naționalist.
— De ce „păcat" ? întrebă Adrian.
— Pentru că noi sîntem un neam mare, răspunse băiatul.
Adrian vru să-l împungă puțin :
— Da, sînteți voi un neam mare, dar ați venit aici să mîncați mămăliga noastră.
— Niciodată ! exclamă puștiul, furios. E o fiertură bună numai pentru porci !
— Ai dreptate, Iani. Nici mie nu-mi place mămăliga, făcu Mihail.
Și se apucă de împărțit plăcinta în timp ce băieții o cîntăreau la repezeală din ochi.
— Astăzi sînteți cinci în loc de patru, zise Mihail, dar vă dau și bucata mea, ca să nu fiți în pagubă.
Cel mai mare, lingîndu-și buzele, îi explică :
— Mihaile, știi cine-i ăla nou ?
— Nu.
— E Hristodulo, de care ți-am povestit : băiatu lu Caliopi pe care-o bate bărbat-su-n fiecare seară de-o sminteşte.
Băiatul astfel descris zise și el, ca să mai scadă din greutatea cuvîntului :

— Da' aseară cînd a venit, tata era așa de beat că n-a mai putut s-o bată pe mama, da' a spart lampa de gaz, de era să ardem cu toții.

— E-un progres... făcu Mihail privind la Adrian cu ochii triști.

*

Ceva mai tîrziu, după plecarea copiilor, cei doi prieteni porniră din nou pe mîlul întărit, și Mihail, cu o voce plină de emoție, zise :

— Vezi dumneata, Adrian, unde-mi pun eu economiile ? În frumoasa voastră țară, copiii ăștia sînt singura mea familie : sînt singurii care mă iubesc cu-adevărat, singurii care mă așteaptă cu plăcere ; mă așteptau și mă iubeau încă-nainte de-a fi vînzător de plăcintă, încă de pe vremea cînd, de-abia ajuns la Brăila, mă învîrteam prin port și muream de foame. Și tot ei sînt singurii care nu-mi spun „păduchiosul“, cum îmi spune toată strada Griviței de două săptămîni de cînd mă știe.

Adrian, care nu-și mai putea stăpîni lacrimile, își acoperi fața cu palmele, chipurile ca să-și ferească ochii de soarele care tocmai străpunsese norii, și plînse în tăcere. Înțelesese totul încă înainte ca prietenul său să fi vorbit. Vibranta spovedanie a lui Mihail îi zdrobise inima. Cuvîntul „păduchios“ care-i amintea de Leana și de scena de dimineață, îi dăduse lovitura de grație.

Apucă mîna lui Mihail și-i zise, printre suspine :

— Sărmanul meu prieten... Îți cer iertare... Îmi dau seama de tot ce se petrece cu dumneata...

În fața acestei izbucniri de sinceritate, se simțeau lacrimi în glasul lui Mihail :

— Hai, Adriane, să fim tari... Să nu plîngem niciodată decît în inima noastră. Viața nu merită lacrimile noastre...

Dar Adrian plînse cît îi ceru inima. Vedea în Mihail un om copleșit de nedreptate : primul prieten pe care-l descoperea sufletul lui era un om zdrobit. Mizerie și jignire, iată ce oferise orașul său natal unui asemenea om.

Și ar fi vrut să-l scoată chiar atunci din cocioaba lui nenorocită, să-l ducă la el acasă și să-i ofere tot ce-avea, dar își dădea seama că Mihail avea o voință tenace, călită în nenorociri, care trebuia ocrotită, cu prudență, cu sinceritate, cu dragoste, dacă voia s-o biruie.

Mihail fu nespus de mișcat de bunătatea lui Adrian, i se păru o adevărată minune. Cu tot zidul pe care-l ridicase între sine și lume, cu tot scepticismul său, era prea inteligent, avea o viață prea intensă și bogată ca să nu se convingă că nu există gheață care să poată rezista dogoarei iubirii. Desigur, Adrian nu-l cucerise încă, dar întîmplarea asta neprevăzută folosise de minune ca să producă o spărtură în neîncrederea lui Mihail, spărtură prin care avea să treacă flacăra ce-avea să-i încălzească inima atinsă de groaznica racilă a neantului. Așa că, văzîndu-l pe Adrian ca amorțit, cu fața în mîini, îl atinse ușor pe umăr :

— Ei bine, Adriane... uite... îți mărturisesc că-mi faci bine... că mă simt mai puțin singur... Și îți promit că în viitor mă voi întîlni cu dragă inimă cu dumneata. E adevărat, nu credeam, nu-mi dăduse prin cap, dar ești un prieten, un adevărat prieten...

Adrian îl privea, cu fața-n lacrimi :

— Dacă-ți sînt prieten, cum vrei să rămîn nepăsător la durerea dumitale ? Cum vrei să mă despart acuma de dumneata și să mă duc să trăiesc acolo unde m-așteaptă și-un pat curat și-o masă bună, știind că-n timpul ăsta dumneata te-ntorci în cocioaba și-n singurătatea dumitale ? Dacă amîndoi am fi niște nenorociți, atuncea da. Dar ca eu să trăiesc bine și dumneata în mizerie, asta nu ! O prietenie în felul ăsta eu n-am să primesc niciodată. Și dumneata, care mă silești la nepăsarea asta, ești nedrept cu mine, ești crud. E îngrozitor... îngrozitor... Mă chinui...

Adrian avea dreptate. Mihail era nedrept cu el. Și era, într-adevăr, îngrozitor.

Așezat jos, lîngă Adrian, ținînd în mîini șapca pe care-ai fi zis c-o scosese din lada de gunoi, cu cămașa murdară, cu haina cenușie ruptă-n toate părțile, cu gulerul jegos, cu mînecile prea lungi și îndoite, cu pantalonii numai petice într-un hal fără hal, cu bocancii scoarță și scîlciați, cu păduchii care-i apăreau uneori ca apoi iar să dispară, cu brațele atîrnîndu-i între picioare rezemate pe genunchi, într-o atitudine de nepăsare — și, în mijlocul acestei mizerii nesfîrșite, doi ochi care-ți sfredeleau și inima și mintea, care-nțelegeau privirea blîndă de animal și vorbeau convingător unui suflet deschis

prieteniei — cunoașteți, oare, prieteni, o mai jalnică imagine a nedreptății ?

(Prietene învins de singurătate, oriunde te-ai afla pe lumea asta, dezmeticește-te, și fii mare ca bucuria, mare ca durerea, în fața necunoscutului ce-ți dăruie inima lui ! Nu tîrgui comoara pe care-o ascunzi, pe cea ce ți se dăruie ! Oricare ar fi fost furtunile ce ți-au răvășit speranțele, fii nobil, fii încrezător, crede totdeauna-n căldura sufletului tău și nu o refuza niciodată celor însetați de ea, celor ce ți-o cerșesc : de vreme ce o simți în tine, poți fi sigur că nu ești singurul care s-o aibe — pentru că nu are nimeni monopolul de-a trăi frumos — și mai bine să te fi înșelat de o sută de ori într-un singur ceas, decît să fii nedrept măcar o singură dată cu un prieten de același soi cu tine.)

*

Era ora nouă cînd razele călduțe ale soarelui alungară toți norii de pe cer și răcoarea dimineții. Oglinda Dunării sclipea. Pădurea de sălcii plîngătoare de pe malul celălalt începu să mișune de viață și departe, în fund, încețoșați, la orizont, se zăriră munții melancolici ai Dobrogei.

Cei doi prieteni tăceau, cuprinși amîndoi de-o aceeași religioasă teamă a lucrurilor negrăite, dar fiecare-n felul lui.

Adrian, cu inima grea, fixa cu privirea rătăcită clipocitul undelor mîngîind nisipul, și-ncerca să adune, cu mîini mici și nevăzute, cîteva idei, să le dea o formă, să găsească ceva care să-i îngăduie să biruie împotrivirea lui Mihail la intențiile sale generoase.

Mihail era și el tulburat, dar nu-i era greu de loc să vadă lucrurile limpede. Știa ce dorea Adrian, și în gîndul lui nu-i reproșa decît că voia să-i facă binele cu sila, adică într-un fel care-i zgîndărea amorul propriu.

Văzîndu-l calmat, îl întrebă :

— Azi dimineață lucrezi ?

— Nu. După unu.

— Atunci vrei să trecem pe malul cellalt ? O să ne facă bine la amîndoi.

Adrian deschise ochii mari. Dacă i-ai fi spus că-nviase taică-său din morți, n-ar fi fost mai fericit :

— Adevărat ? Nu glumeşti ? întrebă el, şi inima începu să-i bată cu putere, de bucurie.

Pe faţa lui se citea un sentiment atît de copilăros, încît Mihail parcă avu o remuşcare.

— Dacă-ţi spun... Desigur că nu glumesc. Ce, mă crezi vreun urs ?

— De semănat puţin, semeni...

— Da. Cînd vreau. Dar crezi că n-am dreptate ?

— Ghicesc o mulţime de lucruri...

— Aici nu-i vorba de ghicit ; cu ghicitul nu nimereşti adevărul ; dai pe-alături... Vorba e să vezi ce este. Şi acuma du-te şi caută un barcagiu care să nu ştie greceşte.

Cînd Adrian se întoarse cu barcagiul, Mihail întrebă :

— Eşti sigur că nu ştie greceşte ?

— Da.

— De unde ştii ?

— I-am spus pe greceşte să mă treacă dincolo, şi n-a priceput.

Mihail îşi zise :

„Nu-i prost, băiatu'".

Şi sări el primul în barcă, sprinten, aşezîndu-se astfel încît să stea cu spatele la barcagiu. Adrian se aşeză la pupă, cu faţa la prietenul său pe care-l privea cu oarecare teamă acum, după prima probă de pricepere.

— Ce bine-i să ştii o limbă străină, să te poţi feri de urechile altora.

— E şi mai bine să ştii mai multe, pentru c-aproape toată lumea ştie greceşte, la Brăila, completă Mihail.

— Dumneata ştii mai multe ?

— Cîteva...

— Care ? întrebă Adrian, pentru că ăsta era unul dintre marile lui visuri : să ştie mai multe limbi.

Mihail surîse, încurcat — tulburarea lui atît de gingaşă atunci cînd i se puneau prea de-a dreptul întrebări despre ce ştia sau cum trăia. Răspunse :

— ...Ştiu doar franceza... Cînd va fi ocazia, o să afli şi altele...

Pentru oricine altul răspunsul ăsta ar fi fost de-ajuns, dar nu pentru Adrian care, crezînd că o pune mai discret, întoarse întrebarea :

— Nu eşti grec...

— Nu... făcu Mihail, roşind puţin, dintr-o decenţă care ar fi trebuit să-l potolească puţin pe Adrian dac-ar fi avut un pic de experienţă de viaţă, dar cum n-avea, continuă :

— ...Francez ?

— Nici... zise Mihail, privind în fundul bărcii.

Şi ridicînd capul brusc, cu un aer sever, îi aplică stîngaciului o sancţiune amicală :

— Te sfătuiesc, Adriane — dacă te interesează prietenia mea şi dacă vrei s-o cîştigi — ca-n viitor să nu mai fii atît de curios în cele ce mă privesc pe mine. Sînt unele lucruri pe care-i mai bine, şi pentru mine şi pentru dumneata, să nu le spun. Sînt altele pentru care nu-ţi cer decît puţină răbdare, şi ai să le afli. Cînd o să vreau să vorbesc, n-o să fie nevoie să mă tragi de limbă... Vorbesc eu, singur. Şi-acuma, să lăsăm astea...

Adrian înţelese, mai bine decît te-ai fi aşteptat de la un om cu firea lui.

*

Trecuseră Dunărea. Barca aluneca acum de-a lungul malului drept, în josul apei, strecurîndu-se pe sub crengile de sălcii cum trece suveica într-un război de ţesut. Cu toate că era obişnuit cu plimbări de felul ăsteia, niciodată pînă acum Adrian nu fusese atît de emoţionat : era pentru prima oară în viaţa lui cînd simţea, în fine, alături de el o fiinţă omenească să-l înţeleagă, un prieten care te cucereşte-ntr-atît încît îţi întoarce toată viaţa pe dos.

Atunci Mihail, care-şi stăpînea propria sa tulburare, puse amicului său chestiunea pe faţă. Îi zise :

— Explică-mi, Adriane, cînd spuneai adineauri că sînt „nedrept" cu dumneata, şi că „te chinui", la ce te gîndeai ? Cum mă vedeai ?

— Păi... făcu Adrian, temîndu-se să nu-şi fi supărat prietenul — te vedeam într-o stare care nu-i potrivită cu demnitatea dumitale, şi cred că asta trebuie să te facă să suferi...

— De unde ştii că asta trebuie să mă facă să sufăr ? Ţi-am spus eu ?

— Nu, dar bănuiesc. Felul ăsta de viaţă n-are nimic plăcut. L-am gustat şi eu.

— Şi eşti sigur că trăiesc în *mizerie* ?

Întrebarea asta ciudată îl lăsă pe Adrian cu gura căscată. Nu mai înțelegea nimic. Făcu ochii mari de mirare. Și o mutră ce stîrni rîsul lui Mihail, un hohot scurt, vesel, care-l zăpăci și mai mult pe băiat. Adrian nu mai știa ce să creadă despre omul ăsta pe care-l credea foarte nenorocit și care-și rîdea de nenorocirea lui cu o veselie adevărată. Așa că de la prima mișcare, și cu cea mai mare ușurință, Mihail făcuse să-i cadă arma din mînă. Zăpăceala lui naivă — asta i se întîmpla adesea cînd se pomenea în fața unui paradox — dezamăgirea lui sinceră cînd văzuse răsturnîndu-se toate adevărurile pe care le credea consacrate, îi cîștigară inima lui Mihail mai mult decît cel mai frumos gest de generozitate. Mai tîrziu asta avea să fie una din plăcerile lui.

— Va să zică, după dumneata, zise el, stăpînindu-și rîsul, o stare mai jalnică decît a mea nici n-ar putea să existe.

— În afară de pușcărie și de boală, nu, nu cred.

— Ei bine, te-nșeli. *Mizeria,* mizeria adevărată — aia care face viața de netrăit — nu-i nici lipsa, nici murdăria în care mă vezi că trăiesc : e situația groaznică, odioasă a omului care are de toate ca să poată gusta din plin viața care-i place, și n-o poate face. Am trecut și prin asta, și-ntr-adevăr c-am fost nenorocit. Astăzi sînt fericit : mă bălăcesc ca un rățoi în ape-n care altădată n-aveam cum s-ajung. Dumneata n-ai băgat de seamă ?

Adrian îl privi ca prostit, fără să poată răspunde. Lui Mihail îi rîdeau ochii. Apoi, cu un gest care voia să spună : „să lăsăm astea" — îi așeză mîna pe genunchi :

— Aș vrea să-ți pun o întrebare.

— Spune... întreabă-mă tot ce vrei... N-am nimic de ascuns pentru dumneata... exclamă Adrian cu o mișcare de iritare care-l amuză pe Mihail.

— Ai prieteni interesanți ?

— Nu. N-am decît cîțiva cunoscuți. Prietenia, așa cum o înțeleg eu, n-am întîlnit-o încă.

— Și cum înțelegi dumneata prietenia ?

Adrian răspunse fără să stea la îndoială :

— Păi, foarte simplu, uite : să-ți fie dragă arta pe care o înțelegi, natura, și omul, pînă dincolo de sacrificiu.

— Pînă dincolo de sacrificiu ! exclamă Mihail, cu o notă de tristețe în glas. E ideal. Numai că viața nu încape toată în cercul pe care i l-ai trasat dumneata.

— De ce nu ? făcu Adrian înflăcărat. Cel căruia-i e drag tot ce-i frumos nu poate să nu fie generos.

— Nu-i totdeauna așa, dar să admitem. Asta nu-i totul. Sînt uneori deosebiri de rasă, de educație, foarte adînci, care-i împiedică și pe cei mai buni dintre oameni să se înțeleagă unii pe alții. Ai citit cîte ceva despre caracterul, despre temperamentul oamenilor, despre natura sensibilității lor ?

— Nu, n-am citit nimic.

— Ce citești ?

— Literatură. Numai asta-nțeleg.

— Care-s autorii dumitale preferați ?

— Balzac, Dostoievski și cei care le seamănă.

— Cine te-a-ndrumat spre ei ?

— Inima.

— Dacă-i adevărat ce spui, e enorm. Dar numai literatura n-ajunge, pentru că ne-mbată, ne-mpiedică de la învățătură. Ea e pentru spiritul nostru ce-s aripile pentru pasăre : dacă zboară fără greș e datorită ochilor ageri, nu aripilor. Poezia e o muzică într-un ceas de răgaz, și prin poezie eu înțeleg toate frumusețile pămîntești, toate manifestările de artă, tot ce-ți poate place. Și cu toate astea, după ce-ai cîntat, trebuie să trăiești. Și să trăiești, înseamnă să te lupți cu viața.

— Glumești, zise Adrian.

— Ascultă-mă liniștit mai departe, făcu Mihail foarte serios. Închipuiește-ți viața asta ca pe-o mașină formidabilă, foarte complicată dar desfăcută-n bucăți. Piesele ei reprezintă facultățile noastre, instinctele, pasiunile, nevoile noastre. Pentru ca s-o faci să funcționeze ideal trebuie să o montezi la loc ideal, și asta nu se poate pentru că nu s-a născut încă tehnician să poată face o treabă ca asta ; ea ne induce în eroare în tot ce știm : vreau să spun în ce privește punerea ei în funcțiune pe bază de sociabilitate, și cîteodată chiar într-un cadru mai intim, al unei vieți care se lipsește de societate.

Piesele mașinii ăștia se păsuiesc de minune, oricum ai încerca tu să le montezi, ele te-ascultă, totul pornește, se pune-n mișcare, funcționează, se mulțumește cu ce-i dai, sau cu ce nu-i iei, ca și omul, căruia-i poți lua mîi-

nile, picioarele, ochii, urechile, nasul, poţi să-l poceşti, să-l surzeşti, să-l faci mut, impotent — el o să vrea şi-o să şi poată să trăiască mai departe, pentru că nu-i decît un strop din eternitate şi se mulţumeşte cu nimica toată.

Maşinăria asta, e lumea. Cînd stă, face poezie : în doi într-o odaie, cîte-o mie, într-un teatru, cîte-o sută de mii, într-un stadion ; şi-ţi oferă totdeauna o unitate, o armonie aproape perfectă. Pentru că-n clipele-acelea nu trăieşte, visează. Astfel : ţaţa cîrcotaşă care varsă lacrimi de bucurie citind un roman care sfîrşeşte bine, prietenii care se-mbrăţişează la un colţ de stradă, poporul care jubilează şi fraternizează cînd aude tobele bătînd, mulţimile electorale care poartă-n triumf pe demagogi. Nu-i nimic de rîs în toate astea. Principalul stîlp al vieţii şi cel mai mîrşav este dorinţa de bine, înclinarea la generozitate, la ideal. Dar toate astea nu-s decît un vis. Îndată ce biata maşină omenească încetează de a visa, totul se-ncurcă, pîrîie, trosneşte, se desface şi-i vezi scuipîndu-se-n obraz pe cei care-n ajun se pupaseră. E poezia vecină cu haznaua. E visul încolţit de antagonismele vieţii. E maşina socială pe care cu un nimic o faci să pornească, dar pe care nici un tehnician n-o poate face să funcţioneze ideal.

Adriane, încearcă să nu te laşi prins în angrenajele ei ; îmi îngădui să-ţi spun lucrul ăsta pentru că mi-eşti simpatic şi pentru că mi se pare că eşti dintre cei care ies zdrobiţi dintre roţile astea.

Adrian simţi un adevărat balsam ungîndu-i inima cînd îl auzi pe Mihail spunîndu-i că-i e simpatic.

— Dar, răspunse el, cred că prin dragoste oamenii ar putea fi făcuţi să se-nţeleagă.

— Viaţa nu permite altă dragoste decît cea care răspunde egoismului propriu, răspunse Mihail, rece. Restul nu-s decît iluzii.

— Ce ? făcu Adrian. Dragostea mea-i pentru ceilalţi. Mi-aş da şi sîngele din mine ca să trăiesc alături de dumneata şi de alţii ca dumneata !

— Se poate. Dar dumneata nu însemni nimic în viaţă.

— Şi cu toate astea eu socoteam că un asemenea fel de a fi e tot ce poate da viaţa mai frumos.

— Firește... Numai că dumneata și cu mine, Stan și cu Bran, nu însemnăm în viață nici cît un fir de păr pe trupul omului : te lipsești de el și viața merge mai departe. Pentru că atunci cînd a făcut lumea, cred că Dumnezeu a procedat în felul următor : întîi a aruncat în copaie aluatul omenesc așa cum îl știm și noi, adică putînd să trăiască oricum, și fără simțuri și fără mădulare. Dar, dacă-i lăsa soarta asta, lutul lui n-ar fi vibrat niciodată ; și-atunci Creatorul a găsit o idee năstrușnică : să-i mai toarne cîte un grăunte de frumusețe, cîte unul de talent, un dram de generozitate, cîteva fărîme de inteligență — așa cum se face pateul de ficat, în care mai pui cîte o fărîmitură de trufă — și pe urmă, după ce a plămădit bine terciul ăsta, Domnul Dumnezeul nostru a tăiat din el făpturile, cum a nimerit cuțitul. Și de-aici încurcătura, supărarea : toate valorile astea omenești nu aveau nimic comun, nu puteau fi mistuite. Ca și trufa în pateu, au rămas singure și indigeste. Ceea ce te-mpiedică să ai parfumul iluziei. Și asta-i pricina pentru care neînțelegerea e atît de chinuitoare.

Pe Adrian cuvintele astea, care-i contraziceau credinţa, îl întristară. Fără să vrea privirea sa se îndreptă spre oraş încercînd să vadă lumea de acolo cu ochii lui Mihail. Nu văzu nimic. Se gîndea la amărăciunile, la truda maică-sii, la dragostea lui pentru Leana, la spiritul ei practic care-l îngheţa, şi încercă să vadă astea în lumina întunecată proiectată de prietenul său. Nici o concluzie precisă nu se desprindea din toate raţionamentele astea.

N-avea experienţă : pînă atunci suferise cu nervi puternici de adolescent care uită uşor durerea şi fusese tot timpul muncit de nevoia de-a iubi ; concepţia de viaţă a lui Mihail n-o înţelegea. Dar îl respecta foarte mult pe omul ăsta, pe care acum îl socotea un stoic, şi Adrian îşi dădu seama de zădărnicia a tot ce învăţase el pînă atunci, şi se dispreţui. Asta-l făcu să se instaleze şi mai îndărătnic în certitudinea sentimentelor sale. Cel puţin acolo totul era clar : o iubea pe maică-sa, o iubea pe logodnica sa, iubea lumea-ntreagă chiar, şi era dispus să ierte lutului ăstuia „împănat" incapacitatea de a-l înţelege. Pentru Mihail, care-l înţelegea, avea acum o dragoste şi mai vulcanică şi se hotărî să-l cucerească cu orice preţ. Străinul se arăta a fi prietenul mult visat. N-avea să-l lase să-i scape.

Un vapor în drum spre Galaţi trecu cu toată viteza prin mijlocul Dunării. Valuri impetuoase ajungeau la mal şi se spărgeau, lovindu-le barca din babord. Au jucat-o cîteva minute ca pe-o coajă de nucă, tocmai în momentul în care Mihail, cu tabachera pe genunchi, voia să-şi răsucească o ţigară. Adrian zări tutunul prost, de douăzeci de bani pachetul, şi-l opri :

— Nu mai fuma mahorca aia infectă; na, ăsta-i mai bun.

Şi îi întinse, insistînd, tutunul lui, de cincizeci de bani pachetul de douăzeci de grame. Mihail, vădit contrariat, dar cu acelaşi zîmbet blînd pe buze, trebui să se supună ca să-i facă plăcere copilului ăstuia mare, apoi, după ce-şi aprinseră amîndoi ţigările, zise:

— Ascultă, Adriane, cred că-ntr-o bună zi o s-ajungem să fim şi prieteni, dar mi se pare că pîn-atunci întîi o să ne batem.

— Să ne batem? exclamă Adrian. De ce?

— Pentru că, printre alte cusururi pe care pesemne că le ai, văd unul tare greu de suportat pentru anumiţi oameni: vrei să dai ceva cuiva fără să-l întrebi dacă vrea să primească, şi asta-i îngrozitor, pentru că mai rău te doare să nu poţi primi ceva de la un om pe care-l stimezi decît să vezi că ţi se ia ceva cu forţa. Generozitatea cu sila e cel mai trist lucru dintre toate, atunci cînd n-o poţi suferi. Să ştii că se-ntîmplă şi asta, oricît ţi s-ar părea de paradoxal.

— Dar, făcu Adrian încurcat, eu — de la un prieten — aş primi orice. I-aş cere chiar, dac-aş avea nevoie.

— Asta-i foarte normal la firi ca a dumitale; e cealaltă faţă a capacităţii de a da. Dar, sărmanul meu prieten, dac-ai venit pe lume înzestrat cu-o brutalitate ca asta, te plîng. Într-o bună zi ea o să te strice cu toată lumea, fie ei prieteni sau nu.

Roşu de mînie, Adrian îşi ieşi din fire:

— Atunci ducă-se dracului! Ce-i prietenia dacă nu e iubirea de semenul tău? Şi se poate concepe iubire care să nu te-ndemne să dai tot ce ai, de la bani, care-s tot ce-i mai uşor de dat, pînă la viaţă, care-i bunul suprem? Nu-i decît prietenie de cafenea pe lumea asta, unde-şi plăteşte fiecare ce consumă? Nu simţi reciproc oare bucuria de a da şi de a primi? Vrei să mă faci să cred că-s nebun?

Ghemuit pe genunchi — poziţia lui preferată cînd asculta — Mihail privea în fundul bărcii şi încerca să dea jos scrumul ţigării cu degetul mic, chiar cu riscul de-a se frige. Nu răspunse nimic. Adrian, neştiind ce gîndeşte, continuă:

— Să nu-ţi închipui că vorbindu-mi în felul ăsta ai să scapi de mine, sau că ai să schimbi măcar o iotă din

ce-am simțit întotdeauna că-mi bate aici în piept. Orice s-ar alege de mine, și cu toate prorocirile dumitale, nu, n-am să cedez ! Eu așa simt, și dacă se găsește un singur om pe lume care să țină la prietenia mea, o să-mi fie de-ajuns, o să fie pentru mine omenirea-ntreagă. Ca să dau de el am să răscolesc tot pămîntul, și chiar dacă n-am să-l găsesc, tot am să cred în el, tot am să cred !...

Mihail aruncase țigara și ținînd o mînă în apă privea nemișcat dîra pe care-o lăsa. Evita să se uite în ochii lui Adrian, dar atitudinea lui arăta că ascultase cu multă atenție.

Adrian mai voia să-l convingă că soarele-i fierbinte :

— Dacă mi-ai da voie să trec la cazul nostru mi-ar fi mai ușor să mă explic. De cum te-am văzut am simțit o afecțiune pentru dumneata. Acuma știu că ești un om instruit, deci că nu m-am înșelat, dar îmi dădusem seama de lucrul ăsta îndată ce ni s-au încrucișat privirile, pe cînd citeai *Jack* și habar n-aveai de nimic. Eu și-acum mai cred că ai o inimă de prieten, de prieten adevărat, așa cum înțeleg eu prietenia. N-are rost să mă întrebi de ce cred. De ce n-am crezut pe alții ? Pentru că eu caut prietenia de cînd m-am simțit nefericit să gust singur atîtea frumuseți pe care Creatorul le-a făcut ca să fie împărtășite. Dar cu cine le-mpărtășesc, Doamne, cînd nici mama, nici cea pe care-o socotesc logodnica mea, nici unul dintre cunoscuții mei nu-și dau măcar seama despre ce-i vorba ? Și cine mai bine ca dumneata ar putea înțelege cît e de greu să te simți străin în propriul tău oraș, în propria ta familie, cît e de sfîșietor să te vezi socotit derbedeu tocmai pentru că porți în tine o lume de pasiuni, o lume de visuri, cele mai mari bucurii ale vieții ? Sînt clipe cînd fug de aceste făpturi pe care le iubesc și cînd vin aici, singur, să-mi urlu-n fața apei ășteia furia și să-i cer un prieten, un derbedeu ca mine... Și cînd lucrurile stau așa, dumneata ai vrea să fiu cu dumneata calculat, meschin, egoist ? Ar însemna că-mi faci o cinste, că mă faci fericit dacă mi-ai îngădui să iau parte la durerea dumitale, ar însemna să justifici însăși prietenia acceptînd ajutorul unui prieten ca un lucru cuvenit. E singura generozitate pură pe care-o știu ; toate celelalte sînt interesate. Cred chiar că-i singura care n-ar trebui să te jignească.

Să-ţi împarţi bunul tău cu părinţii, cînd nu-ţi sînt decît părinţi, sau să te despoi pentru-o femeie, care nu-i decît o femeie: ia spune-mi, ce leagă sîngele meu de oamenii ăştia care-şi fac pomeni? Nu! Singura fiinţă care ar avea drept la viaţa mea ar fi cea în faţa căreia m-aş deschide cu totul şi care mi s-ar deschide mie, *din prietenie*. Restu-i pentru brute.

*

Barca aluneca de-a lungul unui ostrov nelocuit, cam nălţuţ, acoperit cu un desiş de sălcii. Mihail se ridică brusc, făcu semn barcagiului să tragă la mal şi, fără să aştepte să atingă pămîntul, sări în apa care-i ajungea pînă la glezne.

— Spune-i s-aştepte! mormăi el, aproape să nu-l poţi înţelege.

În precipitarea prietenului său, Adrian ghicea o emoţie care-l strîngea de gît. Coborî din barcă la rîndul său şi se luă după el.

Mihail se duse pînă la marginea unei bălţi mici, acoperită toată cu nuferi albi sau mai bine zis cu frunzele lor imense, nesfîrşit covor întins pe oglinda apei adormite. Jur împrejur, ca un gard viu, rogozul mărginea aceste perle acvatice ascunse în solitudinea mlăştinoasă. Adrian se apropie şi rămase uluit de hermina catifelată a petalelor care-şi dezvăluiau pudice corolele sprijinite pe-o fărîmă de lujer care abia se vedea. Se plecă şi apucă un boboc înflorit. Un lujer lung, de-un verde minunat, ieşi din apă. Mihail, care privea fără să vorbească, cu mîinile în buzunare, îi spuse prietenului său:

— Să nu-l rupi... Aici, e frumos; dacă-l iei cu tine, îl pîngăreşti...

Adrian îi dădu drumul încetişor. Nu-şi mai amintea să fi atins aceşti frumoşi crini sălbatici de pe vremea, atît de îndepărtată, cînd se ducea cu moş Dumitru la tăiat papură de furat, sau cu Codin, la vînătoare de raţe.

Cei doi prieteni se aşezară pe iarba grasă care crescuse pe colnicele formate de aluviuni străvechi şi pe care o hrănea din belşug o umezeală neîncetată.

Priveau şi tăceau. Mihail sta gheboşat, parcă intrase în pămînt. Adrian înfundase mîinile în iarbă şi scormonea încetişor cu degetele pămîntul moale, să-i simtă răcoarea.

În fața lor balta era scăldată, inundată de razele călduțe ale soarelui. Puzderie de gîze roiau și jucau neastîmpărate. Pe ochiurile de apă, nu mai mari decît o farfurie, rămase neacoperite de foile de nufăr, musculițe de-abia văzute, cît niște semințe de cînepă, se-nvîrteau locului cu-o iuțeală de-ți lua ochii. Păianjenii de apă alunecau în lung și-n lat fără să știe de ce, în timp ce roiuri de țînțari, nebuni de bucurie, dansau deasupra bălții cu o frenezie că ai fi zis că vor să-și sară-n spate unii altora. Cînd și cînd apăreau, grăbiți, bărzăuni și tăuni, inspectau ținutul și plecau nemulțumiți.

Privirile celor doi treceau de la o scenă la alta, dar ce le plăcea mai mult era să observe cu răbdare comportarea și obiceiurile broaștelor. Unele se prăjeau la soare așternute pe cîte-o plantă cu care se confundau din cauza culorii lor de-un verde îngălbenit ; altele scoteau capul din apă, se uitau o clipă țintă, cu un aer idiot și se afundau la loc cuprinse de-o teamă naivă. Cîteva broaște rîioase mici își vedeau fără jenă de vînătoarea lor de țînțari, pe care-i înghițeau lacome, după care scoteau un *oac!* de satisfacție. Urmărindu-le, cei doi prieteni schimbau din cînd în cînd cîte o privire scurtă, încîntați amîndoi.

Uneori tăcerea era întreruptă de o vacă mugind undeva departe, sau de lătratul cîinilor de pe la gospodăriile învecinate. Cîteodată strigăte, scoase din torace puternice, oameni chemați pe nume, frînturi de fraze în românește sau grecește sau turcește — răcnite de la un mal la altul al „Brațului Vechi" — păcănitul pompelor de pe șlepuri și caice, ca și șuieratul strident al sirenelor — tulburau brutal pacea acestei contopiri cu natura și aminteau celor doi amici pierduți în contemplare că oamenii și viața lor nu erau prea departe. În plenitudinea sufletelor lor topite laolaltă aceste zgomote cădeau atunci ca niște picături de ploaie pe oglinda netedă a unui lac.

Pentru că Adrian, fără să-și dea seama, reușise, sigur, magic, să-l emoționeze pe Mihail și să biruie rezistența cine știe cărui lacăt secret interzicînd pătrunderea oricărei noi afecțiuni în templul în care el veghea sever la căpătîiul sensibilității sale rănite ; în clipa aceasta privirile inimii sale convalescente se odihneau cu un zîmbet cald pe mîinile întinse de Adrian. Era cert : tulburarea lui Mihail, tăcerea lui sfiicioasă, calmul îngrijorat erau

dovada. Şi Adrian, presimţind toate acestea, tăcea ca un vinovat.

Dar cel ce-i păstrătorul iubirii universale, ce ştie să tămăduiască toate rănile şi să-ndrepte toate trebile fără să ceară nici rugă, nici tămîiere — acela înţelesese bine şi sinceritatea prinosului de care era plină inima unuia, şi dorinţa de a trăi de care era-nsetat celălalt. Şi în acest colţ de natură nepîngărită de om, stăpînul vieţii le dădu binecuvîntarea sa, le dădu iubirea ce-avea să-i unească într-o prietenie de opt ani, o prietenie ce-avea să fie pusă la-ncercare de toate vitregiile unei vieţi ingrate, avea să-ndure vicisitudinile unei existenţe rătăcitoare, tîrîtă prin mizeria mai multor ţări şi care — de-o sută de ori rănită-n carnea ei de vulgaritatea omenească, de-o sută de ori sufocată de miasmele insuportabile ale propriei sale imperfecţiuni — ştiu să iasă la liman din toate şuvoaiele care-o tîrau, ştiu să ţină piept furtunilor care-o doborau la pămînt, izbutind să rostească pînă-n ultima clipă cele două cuvinte care-i constituiau esenţa : *dragoste şi artă*. Numai moartea o reteză, cu o lovitură de spadă, şi pe unul dintre cei doi îndrăgostiţi îl trimise acolo unde pîn' la urmă ne ducem cu toţii, iar pe celălalt, singur de-acu înainte, îl lăsă să vînture lumea în căutarea unui adevăr personal de care orice suflet mare are nevoie, plîngînd vremile trăite alături, cerşind tuturor zărilor ivite-n drumul lui o fărîmă de prietenie să-i semene celei dintîi.

*

Mihail rupse tăcerea, tînguit. Vorbirea-i era scăzută, vibrînd de emoţie, ca a unei femei tinere după un plînset îndelungat. Muzicalitatea amplă a limbii greceşti dădea gîndirii sale un înţeles profund. Adrian îl auzea pentru prima oară, şi se înfioră. Numai rareori, de-a lungul prieteniei lor, avea să-l mai audă astfel.

— Adriane... făcu el, fără să se clintească din loc, cu privirea plutind deasupra bălţii... Nu te cunosc decît foarte puţin... Nu ştiu ce gîndeşti, vreau să spun felul dumitale de a înţelege lumea, şi să-ţi descifrez caracterul mi-e destul de greu. Omul, prin firea lui, cu cît e mai înzestrat, cu-atît se-ascunde mai bine în adîncul cutelor ei, aspecte pe care de multe ori el însuşi nu şi le cunoaşte, izbucnesc pe negîndite, şi nu-s totdeauna

inofensive. Am triste experiențe în materia asta. Şi dacă unii suportă cu răbdare asemenea surprize, eu unul le-nghit foarte greu. Din ciocnirile mele cu oamenii — cu cei buni — am ieșit strivit. Acum vorbesc inimii dumitale.

Ştiu că ești dornic să mă cunoști, să afli cine sînt. E foarte firesc, cu-atît mai mult cu cît ții la mine și c-ai avea și dreptul... Numai că nu se poate... Ce-am să-ți pot spune îți voi spune pe măsură ce-ai să-mi cîștigi încrederea. Dar află, o dată pentru totdeauna, că niciodată, dar niciodată — chiar de-ai fi zeul iubirii și-al discreției — niciodată n-ai să-mi cunoști tot trecutul. E-n firea mea să fiu așa. De altfel asta nu se va răsfrînge-n nici un fel asupra prieteniei noastre... Sînt încă destul de tînăr, și dacă ești demn de-a fi iubit te voi iubi ca nimeni altul pe lume ; nici mama dumitale nu te-ar putea iubi mai mult.

Şi-apoi, închipuiește-ți că m-am născut în chiar ziua-n care ne-am întîlnit. N-am trecut, el e mort, l-am îngropat, să-l uităm și să ne vedem de viață.

Ți-am spus că te cunosc încă destul de puțin. Dar pentru început puținul ăsta îmi ajunge. Ca și dumneata, mai mult chiar decît dumneata — pipăi și eu cu antenele sentimentelor, și întîlnirea cu dumneata mi se pare norocoasă.

Şi ca să-ți dovedesc că am încredere, am să-ți spun că m-am născut undeva pe lumea asta, din niște părinți care n-au fost săraci. Unde ? Poate c-ntr-o zi am să-ți spun, și-am să-ți spun și de ce neam sînt, că din acte nu reiese, cum nu reiese nici din accent, pentru că vorbesc șase limbi, și trei dintre ele tot atît de bine ca și cea maternă.

Copilăria mea a fost senină, fericită, dar adolescența mi-a fost tulburată de idei politice pe care părinții mei le detestau și pe care mai tîrziu le-am detestat și eu — pentru că mi-au spulberat cele mai frumoase iluzii — și, în fine, prima mea tinerețe mi-a fost zdrobită de zbuciumul inimii... Atît, deocamdată.

Am călătorit... Şi viața mi s-a părut urîtă. E urîtă și nu e, dar oamenii pasionați sînt prea puțin mînați de rațiune, și-am fost cît p-aci să mă prăbușesc. M-a salvat o minune, frumoasă, amuzantă minune, pe care poate că altă dată am să ți-o povestesc.

Asta-i tot ce pot să-ţi spun, pentru moment... Păstrează-le pentru dumneata. Dacă te-ntreabă cineva, spune-i că nu știi nimic: minciuna e scuzabilă și chiar obligatorie cînd trebuie să menajezi susceptibilitatea altora, să le salvezi cinstea sau viaţa. Şi-acum să trecem la ce-i mai important; acum vorbesc inteligenţei dumitale.

Crezi că eu sufăr. Incontestabil. Mă vezi în mizerie. Sare-n ochi. Şi arzi de dorinţa de a-mi veni în ajutor. E foarte frumos. Mai mult decît frumos: dumneata ești în viaţa mea, primul exemplu viu de dragoste creştinească altoită pe inteligenţa omului modern. Dar, scumpul meu Adrian, fii convins că suferinţa şi mizeria mea îţi fac mai mult rău dumitale decît mie. Şi dacă m-am hotărît să ies din carapacea mea mai mult decît aveam de gînd pe malul celălalt, e pentru ca să cinstesc durerea dumitale sinceră. Aşa că, află. Am avut şi zile de sărbătoare-n viaţa mea, zile senine scăldate-n lumina tuturor plăcerilor. Căpătam tot ce omenește poate cere vieţii un om cu mintea-ntreagă. Şi cum aveam o inimă simţitoare — mult mai simţitoare pe vremea aceea — şi o inteligenţă destul de vioaie — dar mult mai vioaie astăzi — sorbeam plăcerile pînă la durere. Asta a fost însă nenorocirea mea: am crezut, tare ca-n stîncă, am crezut, că viaţa mea nu era şi nu trebuia să fie decît asta: plăcere. Or, nenorocirea, iute şi teribilă ca fulgerul, n-a întîrziat; mi-a dat, în plină fericire, una din acele lovituri de măciucă care sînt cu-atît mai zdrobitoare cu cît te-aştepţi mai puţin la ele.

Ei bine, te rog să mă crezi cînd am să-ţi spun că după ce-am ieşit jumulit din purgatoriul unde mi-am răscumpărat trufia şi unde era cît pe-aci să-mi las şi pielea, mă aflu acum în faţa dumitale cu aceleași pofte de plăceri ca pe vremea cînd n-aveam decît s-apăs pe un buton ca să-mi vină, în zece minute, frumosul meu cal roib, singura vietate care mai mă trage încă înapoi spre trecut, singura care îmi dă uneori o poftă nebună de a porni, cu capu-nainte, cu ochii închişi, către locuri de fericire dezmăţată pe care n-am să le mai văd niciodată.

Da, prietene, face, viaţa, şi minuni de-astea: am rămas întreg. Ba mai mult, am descoperit alte izvoare de bucurii, altele, nebănuite, mai bogate, pe care nu le ştiusem cît trăisem în belşug; era o viaţă ca o lumină

puternică care-ţi ia ochii: toate amănuntele — care fac viaţa să fie frumoasă şi arta să fie mare — îţi scapă.

Credeam că simt arta şi splendorile naturii, dar ascultam o tristă muzică sărutînd femei pe gît, şi le citeam tot ce-i mai frumos, mai mult ca să admire ele talentul meu la citit; iar cînd treceam călare pe sub ramurile aleilor, cravaşam frunzele care cădeau sfîrtecate.

Suferinţa mea, şi fizică şi morală, deopotrivă de neîndurătoare, aruncă asupra acestei fericiri haotice şi ieftine lumina sa discretă, lumina pe care-o dă arzînd uleiul nepreţuit numit sinceritate. Mizeria trecu apoi cu buretele ei usturător peste pielicica fină a vanităţii mele şi şterse orice urmă de bucurii simţite printr-o sensibilitate bolnavă. Şi-acuma, cînd nu mai are cine-mi urmări ţinuta, care trebuia să fie perfectă, nici să-mi măgulească o ştiinţă pe care mi-o însuşisem ca să stîrnesc falsa lor admiraţie, acuma, cînd admir balta asta pentru frumuseţea ei sălbatică, cînd citesc o carte pentru valoarea ei adevărată şi cînd nu fac un gest, nu scot o vorbă de dragul nu ştiu cărei frumuseţi sau de al mofturilor rivalilor mei, de-abia acuma simt adevărata plăcere.

E scris: mizeria şi durerea îl fac sincer pe om. Mai mult, aş zice: suferinţa creează bucurii. Perfidia fericirii lesnicioase, laşitatea plăcerii care nu te costă nimic, beatitudinea sentimentală a la Narcis ne obosesc nervii, lipsesc pe om de ceea ce viaţa conţine mai bogat-omenesc şi secătuiesc izvoarele sărace ale existenţei unilaterale, la care se adapă orice om care n-a ştiut ce-s marile nenorociri. Izvoarele astea-s, toate, aidoma izvoarelor de apă vie care, ca să poată curge, ca să dea mai mult, au nevoie să fie curăţate, săpate, adîncite. Ei bine, să ştii că nu există decît un singur fel de a mări debitul izvoarelor noastre de bucurii: suferinţa. Da. Ea şi numai ea ne poate face sinceri, cu condiţia, natural, ca omul copleşit de dînsa să nu fie admirat de-a-ndoaselea, pentru că atunci, dacă-i vorba să rămîi uşuratic toată viaţa, mai bine să simţi uşurătatea aurului, care trece, decît a păduchilor, care lasă urme. Mie nu-mi place mizeria, nici nu-s ahtiat după suferinţa neroadă pe care-o dă, dar odată căzut în apele ei nesfîrşite, prefer să mă afund în adîncul măruntaielor ei decît să mă bălăcesc la suprafaţă într-o disperare ridicolă. Iată de unde vine această pa-

sivitate, acest calm, această acceptare pe care le vezi la mine și de care te-nspăimînți.

Spuseseși ceva adineauri în care era vorba despre demnitatea mea... Demnitatea e una dintre acele valori pe care nu le poți pierde decît atunci cînd ți-e teamă să nu le pierzi. Nimeni nu-i în stare s-atingă demnitatea unui om, afară doar de cazul că-i un suflet vulgar, care singur e-n stare s-o scuipe. Ea e cristalul cel mai pur al personalității noastre, și trebuie să fii nebun să faci paradă cu ea, cu rost sau fără. De pildă, închipuiește-ți că, ori de cîte ori un hamal din port mă trage de nas sau îmi dă un bobîrnac, eu, înălțîndu-mă din mizeria mea, m-aș apuca să-i spun : „Hei ! Drept cine mă iei ? Nu-ți dai seama că eu sînt cutare, fiul lui cutare, născut în palatul cutare, așa vînzător de plăcintă cum mă vezi !“ Nu, să nu faci niciodată una ca asta. Te-ai face de rîs.

Dar se-ntîmplă cîteodată să-ți strige unul : „Păduchiosule !“, cum mi se-ntîmplă destul de des. Păi dacă ai păduchi, a spus drept. Dacă n-ai, s-a-nșelat. Și-ntr-un caz și-n celălalt au vrut să fie răi. Zic : „au vrut“, pentru că de multe ori se-ntîmplă să fie oameni de treabă, care-au montat greșit o piesă la mașina lor, și-ți mai spun o dată că nimeni pe lumea asta nu-i tehnician perfect al mașinii omenești. Dar să admitem că-s răi cu-adevărat. Ce-nseamnă asta altceva decît că încă n-au experiența vieții ?

Așa că nu-ți mai bate capul cu mine. Mie mi-e bine și-așa. Am ajuns la fundul apelor, de care-ți vorbeam acum vreo lună, cînd am venit la Brăila, și-acuma încep și mă ridic la suprafață. Vrei să m-ajuți să mă cațăr pe mal ? Primesc, cu condiția ca nimeni să nu bage de seamă ce-ai pescuit, ce fel de pește ai prins, adică. Sînt și vreau să rămîn pentru toată lumea ceea ce toată lumea vede-n mine : un vînzător de plăcintă, slugă la kir Nicola, care, între noi fie vorba, îi întrece de o sută de ori pe cei mai mulți dintre prietenii mei de pe vremuri.

Firește, mulți or să se intereseze de noi, pentru că cea mai mare plăcere a omului vulgar e să-și bage nasu-n treburile altora. Ia încearcă să te faci că nu știi că am o bubă : or să sară-ndată toți să pună degetul pe ea.

Și-acuma, hai s-o ștergem.

Adrian observase, pe cînd îl asculta, că între sprîncenele lui Mihail se formase o cută verticală, adîncă, ce-i dădea un aer aspru. Cuta asta și duritatea pe care-o dădea ea feței, Adrian le găsea în totală contradicție cu blîndețea glasului lui Mihail, cu sobrietatea mișcărilor și cumpătarea vorbelor. Nu totdeauna avea să fie așa; nu peste multă vreme Adrian avea să cunoască un Mihail care să știe să-i arate ce-nseamnă acea teribilă cută, cînd reapărea din vina lui, a lui Adrian.

Barca se îndreptă spre intrare în docuri. În tot timpul drumului cei doi prieteni nu-și mai spuseră o vorbă, și barcagiul crezu că se certaseră. Cînd privirile li se-ncrucișau, aveau aerul că-și spun:

„Ce frumos e tot ce știm! Dar nici o vorbă!"

Coborîră la Pescărie. Mihail, cu chinga coșului pe după gît, sări cel dintîi și scoase cutia cu bani să plătească. Adrian, cu o privire de reproș, îl opri. În jurul lor era lume și se putea ca să știe careva grecește. Îi spuse în șoaptă:

— Cum, dumneata vrei să plătești?

— Da, făcu Mihail zîmbind prietenos, dar cu un aer vinovat.

— Păi, așa ne-a fost vorba? zise Adrian, mînios.

Mihail tăcu și vîrî cutia la loc, plecîndu-și rușinat ochii cu un aer de noblețe.

(Ah, banii ăștia ticăloși! Iar ați apărut? Iar încercați să pătați prietenia și să otrăviți viața a doi oameni care vă disprețuiesc? Ați vrea, de pe acuma, să semănați discordie în cuibul ăsta de fraternitate ce înflorește, să dovediți că sînteți alfa și omega în orice legătură dintre oameni și că nimic nu-i mai presus de stăpînirea voastră? Abjectă născocire a unui creier ordinar! Nemernicie ce te fălești că tu ai fi dreptate! Hei, Adriane, bagă de seamă!)

Fericiți cei a căror inimă cunoaște pasiunea prieteniei. Numai ea știe să facă singurătatea mai puțin ucigătoare și viața mai suportabilă.

Adrian se despărți de Mihail într-un asemenea hal de toropeală încît nu mai era în stare să gîndească la nimic. Nu era chip să închege un gînd. Îi fugea, îi aluneca totul ca argintul viu printre degete. La drept vorbind, idei avea, poate chiar prea multe, dar și prea inconsistente, prea pline de bucurie, cum se întîmplă cînd ți se urcă inima la creier, spre norocul nostru, pentru că creierul e-o destul de jalnică sculă, de care Cel-de-sus ar fi putut să ne scutească.

Ideile astea, numai voioșie, care-i jucau în cap, sau poate-n inimă ca miile de musculițe de deasupra bălții, Adrian le cîntărea cu un ochi îngăduitor și leneș pe cînd se îndrepta, cu pas șovăitor ca de bețiv, spre bina, pe imensul bulevard Carol — Les Champs-Elysées ale Brăilei — a cărui pustietate la ora asta nu era tulburată decît de un găzar, un ovrei bătrîn :

— Gaz-gaaaz !

Văzîndu-l cocîrjat sub povara celor două garnițe spînzurate de cobiliță, Adrian își zise :

„Ca să poți îndura viața asta, sărmane, cu siguranță că trebuie să iubești și tu pe cineva cum îl iubesc eu pe Mihail".

Și-i veni deodată-n minte că el o iubește și pe maică-sa, și pe Leana. Îi fu foarte ușor să împace cele trei iubiri. Dar, se-mpăcau ele într-adevăr ?

În inima lui, da.

După-amiaza trecu în toropeala asta fericită. Spre norocul lui, nu se lucra „pe omorîte“, cu alte cuvinte ceilalți doi lucrători și chiar și meșterul n-aveau mai multă poftă de treabă decît Adrian, dar pentru cu totul alte motive : ei chefuiseră în ajun și, cu toată dimineața de *blauer Montág*, nu le trecuse încă mahmureala. Îl credeau mahmur și pe Adrian.

— Ehei, măi băiete, îi zise meșterul Petrache, degeaba-ncerci tu să caști niște ochi mari ca noi, se vede cît de colo că de-abia-i ții deschiși, las-o-ncolo. Oameni sîntem, ce dracu ! Munca n-are nici un haz ; de-aia au și născocit-o boierii și-au lăsat-o-n seama noastră, a prăpădiților, să nu murim de plictiseală.

Meșterul ședea pe o lădiță de alb de zinc și nu prea avea poftă să-și pună hainele de lucru. Cei doi lucrători și le-mbrăcaseră, dar se uitau la scule ca la niște altealea. Numai Serafim, ucenicul, părea mai ager : desena purcei cu un cărbune pe-un perete.

Binaua asta era o lucrare mai veche, începută și-apoi lăsată din vina clientului ; cînd văzuse meșterul Petrache că nu-i mai dă aconturi îl lăsase baltă pînă la noi dispozițiuni. Acuma o reluaseră pentru că șmecherul se hotărîse în fine să se mai scobească prin buzunare. Acei care cunosc amărăciunea unor asemenea „reluări“ vor înțelege melancolia lucrătorilor noștri. Matei, decoratorul, nu-și mai nimerea nuanțele la florile de „nu-mă-uita“, și Ițic, asul ciubucelor, nu izbutea să le facă să se îmbuce. Adrian, cel mai modest dintre ei, se apucă să „umple“ cîmpurile unor panouri. Iar meșterul se lupta cu o imitație de lambriuri de lemn, lăsate acum trei săptămîni.

Meșterul Petrache nu strălucea în meserie, dar era descurcăreț și bun organizator. Era om drept, generos, cu inimă bună, și înțelegea sufletul muncitorului — sufletul ălui ce „n-are dreptul la lene“ — și-l agreau și antreprenorii cei mai circotași. Era înalt cît o namilă și uscat ca o scîndură. Fața, și ea, n-avea pereche-n tot orașul : prelungă ca o elipsă, scăfîrlia cheală și lunguiață ca un ou, în locul nasului o gogonea, două buze care la cel mai mic zîmbet se făceau cît patru, bărbia ca o pătlăgică roșie cu o gropiță la mijloc care dădea mult de furcă bărbierilor și niște urechi atît de blege încît, vorba lui, dovedeau rasa din care se trage. Și cu

toate astea, nu fusese vreodată om urît la față mai simpatic decît meșterul Petrache, nu numai pentru că rîdea cu niște ochi care exprimau toată bucuria inimii sale cu-adevărat bună, dar chiar și mîinile sale, ajunse proverbiale, contribuiau la a face din el cel mai iubit om din ceainăria lui Procop, unde toți rîdeau de el că-i urît, dar nici unul cu răutate.

Asta se-ntîmpla aproape totdeauna după vreo furie de-alea grozave care-l apucau la lucru, la bina. Meșterul Petrache pleca atunci valvîrtej, dar nu trecea mult și se-ntorcea cu o trăsură și cu un țigan lăutar, îi încărca pe toți lucrătorii claie peste grămadă și pornea cu ei. Îi trăgea un chef strașnic, pînă-n zori, după care se-așternea liniștea pe o săptămînă întreagă, și toată lumea era împăcată.

Adrian îl cunoscuse în împrejurări în care frumusețea sufletească a acestui om ieșise la iveală din însăși urîțenia sa, cu spontaneitatea cu care soarele de vară străpungea norii.

Prima oară drumurile lor se încrucișaseră într-o casă de export unde Adrian lucra ca băiat de birou. Zugravul venise într-o zi să facă unele reparații. La sfîrșitul lucrului, după ce încîntase pe toată lumea cu veselia lui, fu de față la o ceartă cu scandal între fata în casă și stăpîna ei. Servitoarea fu aruncată în drum cu sălbăticie. Meșterul Petrache își strînse sculele, luă fata numai lacrimi și o dădu în seama nevesti-sii, femeie cumsecade și ea ca și el, ca să-i găsească undeva un loc la o casă bună. Adrian notă în inima lui un punct în favoarea omului ăstuia. N-avea să-l mai întîlnească decît un an mai tîrziu.

Era într-o perioadă dureroasă cînd, fără lucru de luni de zile, se zbătea căutînd de lucru de dimineața pînă seara. Într-o zi îl angajă un lăcătuș să-i ajute să monteze o ușă de fier forjat la o casă și Adrian se întîlni cu meșterul Petrache. S-au bucurat amîndoi, s-au dus împreună la Procop, la ceainărie, să-și bea ceaiul și au stat de vorbă foarte deschis. Într-o seară, cînd Adrian fusese concediat din lipsă de lucru, zugravul îl întrebă dintr-o dată, cu indiscreția prieteniei :

— În fond, ce faci acum ? Ești lăcătuș ?

— Nu, făcu Adrian, nu-s lăcătuș...

Și adăugă înciudat :

— Nimic nu sînt... nu fac doi bani...

Sinceritatea asta trezi un sentiment de compasiune în inima bună a meșterului Petrache. Îl privi pe tînăr cu interes

— N-ai nici o meserie ?

— Din nenorocire, nu.

— Și n-ai încercat să-ți faci una ?

— Ba da, mecanica, în ateliere, la docuri, dar după un an a trebuit să plec, că nu mai aveam cu ce ; mă ținea mama.

Erau cu toții la ceai, la Procop, unde comuniunea între suflete se stabilea repede, datorită temperaturii ridicate. Meșterul Petrache da de dușcă pahar după pahar din lichidul răcoritor, și-și ștergea fața mai-mai să și-o jupoaie. Întrebă iar :

— N-ai vrea să-nveți o meserie ?

— Eh, e prea tîrziu... făcu Adrian, amărît.

— Cîți ani ai ?

— Aproape optsprezece.

— Și ți se pare că-i tîrziu, la optsprezece ani ?... Uite, eu aveam douăzeci și patru cînd am pus príma oară mîna pe bidinea, și cu toate astea, vezi bine, prea rău nu-mi merge... Numai că, dacă „meseria e brățară de aur“ pentru meșteșugar, și gîtu-i o pîlnie pe care banii se duc pe gîrlă... glumi el, după o vorbă veche românească, care spune că meseriașul cîștigă bine, dar că bea și mai bine.

Adrian rămase două ceasuri cu omul acesta, și toată vremea au rîs cu lacrimi, fără să se gîndească la ceva, dar cînd rămaseră singuri, zugravul îl întrebă :

— Cît cîștigi pe zi ?

— Doi franci.

— Ascultă, făcu celălalt. Dacă nu te sperie mutra mea, începînd de mîine dimineață ți-i dau eu. Vino... Ai să vezi că nu-i dracul chiar atît de negru cît îl fac zugravii...

Uimirea lui Adrian fu atît de mare că-i dădură lacrimile de recunoștință. Avea și de ce, pentru că pe vremea aia plata unui ucenic începea de la cincizeci de bani, nu de la doi franci.

Șase luni trecuseră de atunci, și Adrian se dovedise demn de generozitatea meșterului-prieten, învățînd cu repeziciune, isteț și priceput în ce i se dădea de făcut,

leafa lui se ridicase la trei lei pe zi, cînd lucrătorii cei mai buni n-aveau mai mult de cinci.

*

Etajul de sus al casei unde aveau lucrarea era locuit de familia clientului. Servitoarea lor, o unguroaică tînără și focoasă, pică tocmai atunci pe negîndite în mijlocul zugravilor cu mutre de înmormîntare și exclamă în româneasca ei stîlcită :

— Ah, meșter Petrache ! Va să zica așa lucrat dumevostra ! Hei ! Sus ! La treaba !

Meșterul făcu pe speriatul, sări pînă-n tavan și, ridicînd brațele, strigă cu o disperare care-i făcu pe toți să lățească fețele de veselie :

— Ah, Marișca, Marișca ! Frumusețe din țara papricașului, care-ți arde gura și-ți aprinde inima ! Tu care ești zîna tuturor amărîților și descurajaților, spune-mi : placu-ți zugravii ?

Și punînd această întrebare se schimonosi întinzîndu-și gîtul ca o barză. Cu nasu-n nasul lui, Marișca îi răspunse :

— Da, domnu Petrache, mie plac zugravii fiinche chinte formos și băieți buni, da' púțin múnca face !

— Bravo, Marișca ! răcni meșterul Petrache, luînd-o pe fată de mijloc și învîrtindu-se pe călcîie cu ea. Ascultă-ncoa, dacă vrei să ne vezi lucrînd ca niște zmei, du-te repede și fă-ne patru cafele turcești groase, cu caimac, nu prea dulci, și fierbinți să ne ardă la... teremtété.

Fata se smuci din brațele lui și fugi zicînd :

— Mintenaș, meșter Petrache !

Lucrătorii, mai dezmorțiți acum, se prăpădeau de rîs. Fata, de treabă, apăru curînd după aceea cu o tavă cu patru cești de cafea, lîngă care mai pusese tot atîtea lingurițe de dulceață și pahare cu apă rece, amabilitate elementară în orice ospitalitate românească, foarte puțin obișnuită în Occident, unde oamenii te lasă să mori de sete și de pofta de o cafea bună (ei nu fac niciodată o *turcească,* fac un fel de zeamă chioară).

Cu moralul ridicat de tratația savuroasă, cei patru tovarăși se apucară voinicește de treabă. Matei și cu Ițic, care lucrau amîndoi la tavane, se aruncară pe scări,

cu care mergeau ca pe catalige, unul ca să-şi împrăştie florile de nu-mă-uita, celălalt ca să tragă ciubuce (admirabilă metodă de a te mişca, fie zis în treacăt, inventată de nemţi dar complet necunoscută în Franţa, şi care pe muncitor îl scuteşte de osteneala de a coborî de nenumătate ori pentru a muta scara, şi pe patron de o imensă pierdere de vreme).

Meşterul Petrache şi Adrian se puseră şi ei pe lucru primul pregătind ultimul strat de ulei pentru verandă, al doilea trăgînd şabloane cu o scenă de vînătoare pe pereţii unei odăi.

Pălăvrăgeala era în toi. Voci şi rîsete izbucneau unele după altele. Văzîndu-şi de lucru, fiecare povestea păţanii de la cheful din ajun. Meşterul, aşezat pe jos, cu o găleţică între picioare, dădea tonul hărmălaiei şi biciuia energiile frecînd în acelaşi timp vopseaua, cînd cu ulei, cînd cu terebentină, cînd cu sicativ, pe care i le aducea la îndemînă Serafim. Adrian, în odaia în care lucra, auzea toate fleacurile astea, rîdea din toată inima şi acoperea pereţii cu păduri verzi, cu vînători verzi, cu cerbi şi cu cîini verzi.

Dar încet-încet glasurile începură să se potolească, istovite ; ripostele şi rîsetele se răriră, piepturile, cavernoase, nu mai scoteau decît sunete dogite, şi după vreun ceas binaua amuţise cu totul. Din cînd în cînd troncănitul unei scări în mers, o tuse seacă şi groasă, un oftat de enervare sau vocea dogită a meşterului spunîndu-i încet ucenicului : „albastru de Prusia...“, „verde închis...“, „zvîrle asta dracului de-aici...“ picau rar în mijlocul tăcerii. Apoi Adrian nu mai auzi nimic. O somnolenţă şi o inerţie de zi posomorîtă învălui totul în amorţeală, binaua alunecă încet în uitare şi mintea se întorsese în ţara nuferilor albi şi la albastrul cerului lor (nu un albastru de Prusia), şi mai ales la ideea fixă de a se duce la Samoilă Petrov ca să-l convingă să i se alăture la planul lui de a-l elibera pe Mihail.

Cu capul în nori, aplica maşinal şablonul pe perete, dădea cu bidineaua peste golurile lui, reîncepea alături, operaţii fără nici un interes, cînd, smulgîndu-se din ţara nuferilor, făcu deodată constatarea că pusese şablonul cu susu-n jos. Ce porcărie ! Cu mucavaua-ntr-o mînă şi bidineaua-n cealaltă, Adrian contempla trist pădurea răsturnată si cerbii şi cîinii cu picioarele-n sus. Iar pentru

că habar n-avea de vorba tare și mustoasă a lui Cambronne, scuipată de gura fiecărui om de pe malul Senei în asemenea cazuri, îi trase printre dinți o înjurătură românească de care s-ar fi cutremurat și Cambronne în persoană, pentru că așa-s popoarele orientale, bogate în înjurături.

Dacă Adrian înjura în gînd, ca să nu-l audă nimeni, din odaia de alături răsună o altă înjurătură care zgîlțîi toate geamurile. Meșterul Petrache, furios, urla :

— Dumnezeii și Christoșii mă-sii !... Care-i ăla care-a băgat roșu de Berlin în cutia de verde van Dyck ? Am stricat două kile de ulei !

Nu suflă unul o vorbă. Serafim, cu vocea lui pițigăiată, începu să explice „că atunci cînd au lăsat baltă lucrul, au aruncat în ladă, claie peste grămadă, tot ce-aveau pe-acolo și că acuma trebuia căscat ochii la fiecare lucru“.

Adrian, mulțumit că nu era singurul care o feștelise, spălă fără să scoată o vorbă panoul făcut cu susu-n jos și dădu încă o dată cu vopsea peste el. În timpul ăsta, meșterul, necăjit că greșise, se duse să-și arunce ochii la ce făcuseră cei doi lucrători la tavan. Nu-i plăcu.

— Fraților, ia aveți voi bunătatea și dați-vă jos d-acolo. Măi Matei, florile tale-s ofilite de-acuma, și ciubucu tău fals, măi Ițic, n-are nici un relief...

— ...Și eu am pus șablonul pe dos, făcu Adrian la rîndul său.

Bietul meșter sări în sus :

— Tot ?

— Nu. O dată, răspunse Adrian.

— Bine. Ia s-o lăsăm baltă. Hai s-o ștergem ! zise meșterul. Ni s-au împăienjenit ochii la toți, astăzi. Ne-om scoate mîine pîrleala. Jumătatea de zi de azi v-o plătesc. Strîngeți sculele.

Toată lumea era mulțumită. Îi făgăduiră meșterului că mîine or să lucreze „ca turbații“. toți, să scoată cele trei ore pierdute. Și plecară.

* *

În stradă Adrian scoase ceasul. Era patru jumătate.

„La ora asta Samoilă nu poate să fie la ceainărie“, își zise el.

Se îndreptă, la noroc, spre casa sobarului-pictor de pe strada Zidari. Era un cartier liniștit, de tîrgoveți. La

numărul 7 de pe numita stradă văzu o locuință modestă. Bătu la poarta de lemn a curții și o întredeschise incetișor de frică să nu fie vreun cîine. O femeie de vreo patruzeci și cinci de ani, grasă cît se poate, pieptănată și îmbrăcată după obiceiul rusesc, ieși din bucătărie și-l întîmpină, zîmbindu-i prietenos ca unui vechi cunoscut. Adrian dădu bună-ziua și întrebă :

— Aici locuiește domnul Samoilă Petrov ?

— Da, da, domnule, poftiți, intrați. Vă așteaptă de azi-dimineață. De trei ori m-a-ntrebat pînă acuma de dumneata.

— Cum se poate ? făcu Adrian mirat. Nici nu mă cunoașteți.

— Asta așa-i, dar toată dimineața mi-a vorbit despre întîlnirea de ieri din Grădina publică. Nu mai poate de dragul dumitale, și-mi pare bine că te cunosc și eu. În clipa asta Samoilă ieși în fugă dintr-o odaie din fundul curții îndreptîndu-se spre Adrian cu brațele deschise. Purta o bluză albă cu guler moale și lavalieră neagră, radia de farmec și tinerețe, era plin de exuberanță, de viață, de mîndrie, plin de el însuși și de speranțe. Îl luă de braț și-l duse spre atelierul său, potopindu-l cu un torent de vorbe calde :

— În fine, iată-te ! De azi-dimineață te-aștept ! Închipuiește-ți că un cunoscut de-al meu te-a văzut azi-dimineață pe la opt plimbîndu-te prin port cu un vînzător de plăcintă. E cineva care a asistat la bătaia noastră de confeti de ieri, te cunoaște din vedere, și s-a exprimat cu oarecare dispreț cu privire la plimbarea asta. Îți poți imagina însă cît de repede l-am pus la locul lui ! Dar în felul ăsta am aflat că nu lucrezi și, bazîndu-mă pe sinceritatea promisiunii de aseară, eram convins că ai să treci pe la mine. Așa că i-am spus mamei să te roage să m-aștepți puțin, dacă s-ar fi întîmplat să pici în lipsa mea.

Și din prag strigă către maică-sa, cu un aer de copil răsfățat :

— Mami... Vrei să pregătești samovarul ?

Intrară, și Adrian văzu două odăi curate, mobilate modest, dormitorul și atelierul-cabinet de lectură al lui Samoilă. Marea dezordine, dezordine de artist, din această odaie îl emoționă și-l fermecă pe Adrian. Vreo cincizeci de pînze, de toate mărimile, ocupau pereții, din dușumea pînă-n tavan. În majoritate peisaje. Pe ici, pe colo cîte

un cap de studiu, și două compoziții cu temă religioasă. Numeroase cromolitografii și reproduceri în alb și negru după Rembrandt, pictorul preferat al lui Petrov, și mai multe portrete ale maeștrilor penelului, muzicii, scrisului erau prinse-n pereți cam peste tot. Pe biroul lui, plin cu vrafuri de cărți, trona Tolstoi, între Pușkin, Vereșciaghin, Lermontov și fotografia măștii lui Beethoven, a lui Eminescu, talmeș-balmeș. Lîngă fereastră, pe șevalet, o pînză mare, terminată aproape, reținu atenția musafirului.

— Recunoști peisajul ? întrebă Samoilă.

— Cum să nu ! făcu Adrian. Sînt ca la mine acasă-n el. Cum i-ai zis ?

— Dumneata cum i-ai spune ?

— Știu eu... I-aș spune : *Dunărea la Brăila.*

— Perfect ! Așa să fie ! Eu mă gîndisem să-i spun : *Bălțile Dunării.*

— E și nu e, opină Adrian. Bălțile-s în planul al doilea, pe cînd fluviul, cu tot relieful amănuntelor, domină. De altminteri, îți mărturisesc că nu mă pricep de loc. Îmi place pictura cum îmi place orice artă — afară de literatură — adică fără să merg în profunzime. Dibuiesc.

— Atunci o să ne completăm. Am să-ți vorbesc despre pictură și ai să-mi vorbești despre literatură. Ești mai la largul dumitale acolo decît mine.

— Nu știu pînă unde poți pătrunde dumneata în tainele scrisului, dar să spun că eu mă pricep, e cam mult. Desigur, m-am scăldat, de cînd mă știu, în lumina lui caldă, totdeauna i-am căutat miezul, dar domeniul e atît de vast încît înspăimîntă dorul meu de a cunoaște. Îmi lipsește aproape totul !

— Limbi străine știi ?

— Vezi ? Ai și pus degetul pe una dintre lipsurile mele. Știu greaca modernă, dar puțin. Aș da-o bucuros pe franceză, de pildă, cu toată ironia dumitale... La nevoie aș da și româneasca pe deasupra...

— Dac-ai ști cum ni se potrivesc gîndurile !... oftă Samoilă. Și eu vreau din toată inima să știu franțuzește, să cunosc Franța, Parisul, capodoperele lui...

— Și totuși, dumneata știi rusește, ceea ce-i cu totul altceva decît greceasca mea șchioapă.

— Da, dar nu-i o limbă universală și, ca și dumneata, aș vrea să zbor la altitudini mari

Petrov avea în conversație familiarități și o mimică vioaie care-i plăcu lui Adrian. Plimbîndu-l prin fața tablourilor și dîndu-i explicații cu duiumul asupra subiectului, a desenului, coloritului, a expresiei mai mult sau mai puțin reușite date intenției sale, Samoilă îl strîngea de braț, îl bătea pe umăr, făcea glumele cele mai trăsnite. Ascultîndu-l, Adrian îl compara cu Mihail și își zicea:

„Ce deosebire enormă!"

Și cu toate astea se simțea atras de omul vibrînd de entuziasm, cu aceeași putere cu care fusese atras și de Mihail. Fapul ăsta i se păru nou și ciudat. Doi oameni... Descoperise doi oameni. Primul se lăsa greu. Al doilea se apropia în goana mare.

Samovarul clocotea, alama lucea, și mama lui Petrov îl aduse cu o grație și îndemînare care-i numai a rușilor. Pe tavă se aflau două cești cu farfurioare adînci, zahăr, lămîie, rom și pesmeciori. Niciodată nu fusese Adrian mai bine servit.

Mama cu inima bună îl întrebă:

— Și dumneata pictezi?

— Da, doamnă. Spoiesc pereți! zise Adrian în rîs.

Samoilă, care turna ceaiul, sări în sus:

— Nu-l crede, mami! Adrian e un băiat eminent. Eu de cîteva săptămîni umblu să pun mîna pe el. Dar acuma putem spune că sîntem vechi prieteni, nu-i așa, Adriane?

Cînd fură din nou singuri, Petrov, sorbind zgomotos din ceai, întrebă:

— Prieteni ai?

— Dă-mi voie să nu-ți răspund imediat, zise Adrian. Dar te întreb la rîndul meu: dumneata? Dumneata ai?

Pictorul pocni cu limba-n cerul gurii.

— Am enorm de mulți cunoscuți, dintre care unii destul de apropiați. Am fost militar, fac sport și întîlnesc o mulțime de lume. Dar, lucru curios, fără ca să fiu mai învățat decît amicii ăștia, cînd mă despart de ei mai am totdeauna o rezervă de emoție rămasă neconsumată, ca după un spectacol care nu te-a satisfăcut. Sînt și eu la fel de ușuratic ca și ei, umblăm după femei, facem chefuri și aiureli destul de triste; cu toate astea — nu știu cum să-ți explic — aș zice că la anumite ore nu sînt același om. Uneori, întorcîndu-mă după o seară petrecută cu cei mai buni dintre ei, mă simt copleșit de

tristeţe : îmi rămîne un gust amar care probabil derivă din străduinţa mea de a obţine de la viaţă cît mai multă plăcere cu putinţă, vorbesc de plăcerea pe care ţi-o dă emoţia artistică ; aş vrea ca plăcerea asta s-o pot comunica şi altora şi să-i văd expresia strălucind în ochii lor. Asta ar fi pentru mine adevărata fericire : m-aş simţi pe deplin înţeles. Ei bine, strălucirea asta am văzut-o într-o seară în ochii dumitale...

— Cînd ? făcu Adrian surprins.

— Acum cîtăva vreme... Înainte te ascultasem de cîteva ori, de la masa mea, la ceainărie, în mijlocul hărmălaiei, cum îi citeai meşterului Petrache şi-i comentai unele pasaje din cărţi ; odată era vorba de scena în care Rascolnicov cade la picioarele Soniei, în *Crimă şi pedeapsă*, şi-i explicai înflăcărat meşterului dumitale măreţia acestei scene. Bietul om te urmărea cu greu — pricepea el pe ici, pe colo, dar nu cine ştie ce — dumneata însă te dezlănţuiseşi, fără să iei seama că interlocutorul dumitale era destul de încurcat de înflăcărarea asta.

— Îmi aduc aminte, făcu Adrian, jenat.

— Dar asta nu-i totul. Te-am văzut entuziasmîndu-te de unul singur, şi asta a fost pentru mine măsura sincerităţii dumitale în bucuria de a gusta arta...

— Dar văd că eşti un veritabil detectiv... exclamă Adrian.

— Ba de loc. Uite, pariez că ai vederea slabă.

— Da, sînt puţin miop. Mai ales cînd se-ntunecă.

— Ei bine, într-o seară ai intrat la Procop cu un pacheţel. Nu erau acolo mai mult de cinci, şase oameni, între care şi eu, într-un colţ mai întunecos ; aşteptam pe un lucrător. Ai desfăcut pacheţelul, ai scos două cărţi, ai tăiat cîteva file şi ai citit cu înfrigurare, apoi ai răsfoit-o, apoi iar te-ai cufundat în citit. Pe urmă, ţi-ai rezemat bărbia-n palmă şi-ai pornit în lumea visurilor, dar cu privirea ţintă-n ochii mei, care-ţi strigau în faţă : „Dar spune-odată despre ce-i vorba !" E-adevărat că dumneata erai în lumină şi eu nu, şi atunci am putut vedea în voie sclipirile bucuriei pe care n-o poţi gusta decît singur, cînd n-ai în faţa ta oglinda amiciţiei de care-ţi vorbeam adineauri. În cele din urmă, plecînd, am trecut pe lîngă masa dumitale şi am văzut că erai în tovărăşia lui Sienkiewicz şi a lui Balzac, *Hannia* şi *Moş Goriot*.

— Şi de ce n-ai trîntit cu pumnu-n masă să-mi fi vorbit atunci cum îmi vorbeşti acum? făcu Adrian cu melancolie.

— Ei, oftă Samoilă, nu poţi să pici aşa pe capul cuiva. Aseară, în grădină, dac-am făcut-o, era că trăsesem pe gît două pahare-n plus...

Aici n-ai dreptate, Samoilă! protestă Adrian. Poţi foarte bine să cazi pe capul cuiva, să-l copleşeşti cu elanurile tale şi să i le stîrneşti pe ale lui fără să dai două pahare pe gît înainte. Pentru oameni ca noi vinul cel mai bun este dragostea care ne umple inima şi care fierbe-n noi de la facerea lumii. Eu, care n-am băut niciodată vin scump, nu ştiu decît ameţeala, beţia pe care ţi-o dă dragostea asta. Şi chiar ea m-a făcut, nu mai departe decît ieri şi azi dimineaţă, să dau peste un om pe care mizeria şi nedreptatea-l îngheţaseră, să dau peste el deodată, brutal, şi să izbutesc totuşi să reaprind jarul aproape stins al propriei sale iubiri pe care ingratitudinea omenească aproape c-o ucisese. Am venit la dumneata, Petrov, pentru că vreau să-ţi vorbesc despre omul ăsta şi mai vreau să ne unim strădaniile ca să ni-l cîştigăm şi să-l redăm vieţii care-i place. Sînt fericit să-ţi mărturisesc că am găsit în dumneata mai mult decît sperasem: un prieten care să ştie să răspundă cu elan unei asemenea strădanii...

— Cine-i omul ăsta? exclamă Samoilă, încruntîndu-se şi sărind în picioare. Dacă-i demn de prietenia dumitale, voi fi fericit să aspir la a lui. Cere-mi tot ce-i în puterea mea şi-s gata să mă execut: uite, asta-i casa, asta-i punga, dispune de ele dacă zici că-i la ananghie!

În picioare, cu braţele deschise, cu barba lui frumoasă în vînt, cu ochii numai flăcări de iubire, Samoilă Petrov avea atunci, în ochii lui Adrian, o valoare mai mare decît cea mai frumoasă dintre capodoperele artei:

„Asta, îşi zise el privindu-l, asta nu mai e o ficţiune ieşită din creierul unui mare artist, asta-i *o bucată de omenie*, ieşită din măruntaiele Creatorului — şi-i a mea!"

Luîndu-l de mînă, îi spuse cu o adîncă părere de rău:

— Dragul meu Samoilă! Dumneata faci cinste prieteniei, iar pe mine mă copleşeşti manifestînd atîta mă-

rinimie. Dar, în cazul nostru, să dai nu-i de-ajuns. Trebuie să-l putem face să *primească*. Cu toate că-s sărac, că n-am decît aste două mîini ale mele, am făcut același gest ca și dumneata, cu aceeași grabă ca și dumneata, și m-am izbit de un refuz de granit.

— Dar cine-i oare, ființa asta ciudată ? N-o fi cumva cel cu care-ai fost văzut azi-dimineață-n port ?

— Ba da.

— Vînzătorul de gogoși ?

— Exact. Vînzătorul ăsta de plăcinta e cel dintîi prieten din viața mea, descoperit ieri la ora două, pentru ca după trei ceasuri să descopăr prietenia dumitale, pe care mi-o doream și-o cultivam în mine de-atîta amar de vreme — și s-o descopăr din pură întîmplare. Dă-ți seama, Samoilă, în ce ocean de ignoranță trăim !

Pictorul, vădit tulburat, rămăsese înmărmurit, cu ochii-n ochii lui Adrian încercînd să prindă-n ei chipul lui Mihail, pe care nu-l știa.

— E român ?

— Nu. Nu-i român.

— De unde-i ?

— Nu știu.

— Trebuia să-l întrebi.

— Am făcut prostia asta, și m-a repezit.

— Oh, ce specimen ! exclamă Samoilă. Știe românește ?

— Foarte puțin. Vorbim grecește, Dar mi-a spus că știe șase limbi. L-am văzut că citea franțuzește.

— Franțuzește ! tresări Petrov.

— Da, dragul meu. Și om ca ăsta trăiește-ntr-o mizerie din care nu lipsesc nici păduchii...

— De necrezut... de necrezut !... se lamentă el. Și cine știe ce valoare omenească o fi reprezentînd !

— Nu-i vorba de „cine știe“, făcu Adrian hotărît. Sînt convins. Am stat cîteva ceasuri de vorbă cu el și aveam impresia că-s un țînțar alături de-un elefant.

Petrov îl apucă pe Adrian de umeri :

— Să-i alergăm într-ajutor ! strigă el. Trebuie să ne ducem la el, să-i vorbim cu înțelepciune, prietenește, să-i tragem și-o bătaie dac-o fi nevoie, dar să-l scoatem cu orice preț din starea asta !

Adrian zîmbi trist :

— Regăsesc acum la dumneata valul de generozitate care mă năpădise și pe mine, zise el, dar asta n-ajută la nimic, sau cel mult o să-l îndepărteze de noi...

— Atunci ce-i de făcut ?

— M-am întrebat și eu, și am făcut un plan...

— Ce plan ? Cum să facem ? zise pictorul precipitat.

— Păi, uite, trebuie să umblăm cu el cum se umblă cu artiștii mari și ignorați, cărora le e frică de glorie, o așteaptă să vină de la sine, dar o slujesc cu credință, cu dragoste, cu pasiune. Pentru moment să ne mulțumim cu faptul că sîntem doi care-i vrem binele lui Mihail și care-l iubim pe tăcute, pentru că mi-a zis mama odată : *„Omului poți să-i iei ceva cu sila, dar să-i dai cu sila nu poți."*

Și, cu vorbele astea Adrian îi strînse lui Samoilă mîna cu putere, spunîndu-i :

— Pe curînd.

N-aveau să se revadă chiar atît de curînd cei doi conspiratori ai prieteniei, pentru că a treia zi după această vizită Petrov trebui să se ducă undeva la țară, departe, să facă niște sobe — niște sobe de teracotă, o minune — la conacul boieresc al unui moșier bogat, și întîrzie acolo vreo șase săptămîni.

În timpul ăsta viața lui Adrian numai veselă n-a fost. A maică-sii, mai puțin. Și, indirect, lovitura o primea Mihail.

Era și firesc să se-ntîmple așa. În primul rînd pentru că Leana se-apucase să trîmbițeze-n gura mare insuportabila întrebare la care-i ceruse Adrian să-i răspundă: dacă i-ar putea fi drag Mihail! Și ține-te pe urmă pe seama „păduchiosului".

— Ascultați și voi, dac-ați mai pomenit una ca asta! se văicărea ea prietenelor. Asta-i cunoștință pentru „lumea bună"? Asta-i tot ce-a putut găsi el mai de soi în tot orașul ăsta ca să mi-l prezinte mie? Mie, care la București nu „frecventam" decît lume de societate? Ei, nu! Asta-i culmea! Mă-ntreb dacă nu cumva-i puțin într-o doagă...

— Și eu mă-ntreb, dădea zor o prietenă, de n-o fi prietenia asta a lor un amor de-ăla turcesc, sau grecesc... Cum, necum, lucru curat nu-i! Asta-i sigur. (Prietena asta nu știa că „amorul" despre care vorbea și pe care-l punea în seama eroilor noștri, putea fi pus în seama oamenilor, a oamenilor născuți în hazna, și că astăzi felul ăsta de amor e proclamat sus și tare în cărți foarte lăudate și foarte citite la Paris și prin alte părți ale lumii.)

Şi pentru ca această „culme“ a Leanei şi bănuiala prietenelor ei să pară că au temei, Adrian turna gaz peste foc: orice clipă liberă avea, o petrecea cu „păduchiosul“. Surd, orb, cu capu-nainte ca o brută superbă, dimineaţa, la prînz şi seara, pe ploaie şi pe timp frumos, în zi de duminică sau în zi lucrătoare, Adrian tăbăra pe obiectul pasiunii sale (binecuvîntată fie această pasiune în vecii vecilor pentru că, dacă vreodată lumea asta o s-ajungă ceva mai bună, numai mulţumită pasiunii ăşteia o s-ajungă).

Erau zile în care — sculat prea devreme şi neîndrăznind întotdeauna să-l stingherească pe Mihail de la treabă — Adrian, ca să-i poată strînge mîna, se posta, pe un trunchi de salcîm, în faţa plăcintăriei din care ieşeau aburi de cocă pusă la copt şi, cu privirile într-o carte, pîndea ieşirea genialului vînzător şi mare prieten. Treceau hamalii şi căruţaşii din port, treceau femeile şi fetele care lucrau la cîrpitul sacilor, toată forfota matinală a mahalalei trudnice trecea. Adrian nu vedea nimic, n-auzea nimic. Şi slavă Domnului, că ar fi avut ce: strîmbături de văzut, răutăţi de auzit, că viaţa-i plină de-alde astea, cum şi de dragoste e plină...

...Naivule care-l iubeşti pe Mihail cu-o tandreţe „suspectă“, surd, orb cum eşti, vezi-ţi de drumul tău!...

Calm, drept, neclintit în solitudinea sa, neînduplecat în hotărîrea sa, Mihail suporta avalanşa pasională a „nebunului“, se apăra cum putea şi înţelegea. Înţelegea că n-avea nici o vină, dar că era totuşi factorul principal în intrigăriile pe care strada Griviţei le ţesea împotriva lor, numai pentru că Adrian îi arăta dragostea lui fără să se sinchisească de privirile veninoase, cum nu roşeşte arborele ce-şi înalţă-n lumina bogată a cerului ramurile, de mugurii săi. Şi, aproape tot atît de fericiţi, se pierdeau în aprinse discuţii filozofice şi sentimentale, lăsînd ţaţele băloase să bîrfească în voie pe spinarea „ăleilalte pramatii, venită de peste nouă mări şi nouă ţări şi cuibărită-n dugheana albanezului, mai jegos decît stăpîn-su şi tot atît de aprig să facă avere pe spinarea noastră, ca să nu mai vorbim de legătura cu feciorul spălătoresii, care-aleargă după el ca o scroafă-n călduri după vier!“

Cît despre sărmana spălătoreasă, și ea, ca și Mihail, se ținea dreaptă și înfrunta grindina care o izbea cam de prin toate părțile. Dar cînd se-ntîmpla ca însuși fiul ei să ridice piatra, atunci, frîntă, îi plîngea pe genunchi ținîndu-și capul în mîini parc-ar fi vrut să și-l apere. Pentru că Adrian, crud ca toți inocenții, și nemilos ca orice copil răsfățat, nu-i cerea maică-sii, și dimineața și seara decît să-l primească pe Mihail să stea cu ei, să-l considere drept „băiatul ei cel mare". Doar atît.

Biata mamă primise cu dragă inimă să spele și să cîrpească rufăria ca vai de capul ei pe care i-o aducea Adrian fără știrea lui Mihail ; îi mai și dăduse chiar cîteva cămăși purtate căpătate prin casele de tîrgoveți, și se oferise să-l recomande stăruitor prin familiile la care lucra, să i se dea o slujbă mai ca lumea ; dar ca să-l primească-n casa ei...

— Ehei, băiete, spunea ea. Eu de-abia dacă știu cum să mă dezvinovățesc în ochii lor că te-am adus pe lume pe tine, care ești singura mea avere, și tu vrei să-nfiez încă un pricopsit de soiul tău ? Fie-ți milă de mine, copilul meu...

Adrian răspundea :

— Puțin îmi pasă ! Eu nu trăiesc cu „lumea", eu trăiesc cu tine și cu *oameni* ca Mihail ! Lumea ? Dar-ar ciuma-n ea ! Dacă s-ar interesa ea de mine cît mă interesez eu de ea aș fi, desigur, mai mulțumit s-o văd mîncînd pe săturate și s-o știu cu un acoperiș deasupra capului, nu așa, crăpînd de mizerie. Asta-i toată omenia mea pentru oameni care nu știu să ceară altceva de la viață. Și, cu voia lor sau fără, eu rămîn cu Mihail al meu.

— Și Leana ? îl întrebă maică-sa. Ai să vezi c-o să fugă de tine.

— N-are decît. Mai mult preț pun pe cizmele lui Mihail decît pe ea.

— Dar Mihail nu ți-e decît prieten. O să-ți trebuiască și ție o femeie...

— Am găsit o sută pîn-acuma, și-o să mai găsesc o mie, mîine, numai să vreau să le-ndop pe toate. Arată-mi mie o femeie în care să zacă un Mihail, și beau gaz ! Și dacă-i vorba, mai arată-mi încă un Mihail, și beau și-atunci !

Şi, tari pe pasiunea lor inofensivă, cei doi prieteni continuau să se-ntîlnească parc-ar fi fost doi amanţi, înfruntînd gurile rele, privirile duşmănoase şi chiar ocări.

Dar într-o zi, dis-de-dimineaţă, pe cînd Adrian îl însoţea pe Mihail, cei cîţiva paşi pe care-i făceau împreună înainte de a se despărţi, un uruit de trăsură, urlete de beţivi, o vioară îi surprinse la colţul străzii Griviţa şi-n clipa-n care se opriră să vadă cine erau chefliii atît de matinali, aceştia se opriră scurt — trei turbaţi, fraţii Scatiu — şi se năpustiră ca nişte surdo-muţi, fără să scoată o vorbă, o înjurătură măcar, spre cei doi pîrliţi. Mihail şi Adrian abia dacă avură timpul, unul să-şi arunce coşul, celălalt să pună mîna pe-o piatră, că se pomeniră la pămînt, năuciţi pur şi simplu de lovituri de pumn şi de picioare, şi marfa, tăvălită în praf, era dinadins călcată de cei trei ticăloşi care, după ce-şi terminară isprava, se urcară-n trăsură şi-şi luară tălpăşiţa tot fără să scoată o vorbă.

Fusese o treabă de un minut. Păruială fără însemnătate la Brăila, pentru că nici sînge nu cursese, nici vreo coastă nu se rupsese. Ceea ce-l făcu pe Adrian, ridicîndu-se de jos, să urle, mai curînd împotriva propriei sale slăbiciuni fizice :

— Ah, Doamne ! Măcar un deget de-al lui Codin să-mi fi dat, în clipa asta, că mi-ar fi fost de ajuns să-i dobor pe-ăi trei borfaşi...

Mihail, adunînd de pe jos ce mai rămăsese nestricat din marfa lui, comentă cu filozofie :

— Numai de s-ar mulţumi cu-atît, invidioşii ăştia că atunci paguba n-ar fi chiar aşa de mare... şi dac-om putea, numai cu asta, să ne răscumpărăm dreptul nostru de pămînteni, ar trebui să le mai şi mulţumim.

*

În primele zile ale lui august, Petrov se întorsese de la ţară, negru ca un ţigan şi triumfător ca un războinic victorios. Trăise viaţă de ţăran, îşi neglijase lucrul său ca să dea voios cîte o mînă de ajutor celor zdrobiţi de munca cîmpului, văzuse mii de nedreptăţi administrative rămase pe vecie nepedepsite şi, serile se adăpase la suava poezie cîmpenească în tovărăşia greierilor şi a frumoaselor îndrăgostite.

Pus la curent de Adrian de răutatea mahalagiilor de pe urma căreia și el și Mihail se aleseseră cu o chelfăneală umilitoare, Petrov se înfurie și vru să se ducă imediat după frații Scatiu.

— Îi știu eu, sînt niște pleșcari din port. Mi-i foarte ușor să le rup coastele, chiar și trei contra unu.

Adrian se opuse :

— Asta i-ar împinge la revanșă și ne-ar obliga și pe noi să trăim viața lor de bătăi necontenite. Nu țin de loc la așa ceva, și Mihail și mai puțin. N-o să mai vrea să te cunoască.

— I-ai și vorbit despre mine ?

— Mult.

— Ei ? Vrea să ne cunoaștem ?

— N-arată că vrea nimic. Nu mi-a spus o vorbă la tot ce i-am povestit despre dumneata, dar la un om ca el asta nu-nseamnă mare lucru și nu văd ce ne-ar putea împiedica să ne ducem acum în port, să-ncercăm să dăm de el, cu condiția ca să fim discreți, prudenți.

— Dar cum să mă-nțeleg cu el — pentru că, dacă pricep grecește ca orice brăilean care se respectă — mi-e foarte greu să vorbesc.

— Cred că știe și rusește, opină Adrian.

— Oh, atunci sînt călare pe situație ! exclamă Petrov.

— Vezi numai să nu sari peste cal. Și să nu te-apuci să-ncerci să-l tragi de limbă, că-i periculos ; și ferește-te de a insista cu propuneri care nu-i prea sînt pe plac.

Era într-o după-amiază de caniculă, la Samoilă acasă, cînd Adrian se hotărî să prilejuiască întîlnirea lui Mihail cu pictorul. Stînd de vorbă, Samoilă desena în cărbune, cu trăsături largi, și Adrian, aproape fără să-și dea seama, încerca să pătrundă în sufletul pictorului, să se convingă dacă-i sincer.

Văzînd că Petrov se îmbrăcase elegant, zise :

— Știi, poate c-ar fi mai bine să nu te afli-ntr-un contrast prea mare cu zdrențele lui Mihail... Simplă măsură de precauție.

— Vrei să-mi pun hainele de lucru ? Se-ntîmplă de multe ori să ies și-așa, cînd îmi car sculăria.

— Nu, făcu Adrian. Pune-ți niște haine mai purtate, ca ale mele.

Samoilă se execută. Rămase fără guler, cum era și Adrian și ieșiră.

Afară arșița îi făcu s-o ia la dreapta prin grădina publică, și își reamintiră cu drag de prima lor întîlnire, dar trebuiră să iasă repede din aleea principală, ca să se ferească de doi cunoscuți ai lui Petrov care discutau pe o bancă.

— Ăștia-s niște „bărbieri“, niște pisălogi, îi explică pictorul trăgîndu-l pe Adrian pe-o alee lăturalnică — niște sectari încîlciți pînă-n gît în formule rigide. Nu-mi plac. Trăiesc fără să facă nimic, te ciupesc de gologani fără rușine și fac de rîs cele mai frumoase năzuințe ale omului.

— Eu mă feresc să am de-a face cu ei, și ei nu mă bagă-n seamă. Fă ca mine. Sectarismul, de orice fel, e lipsit de generozitate, chiar cînd se bate cu pumnu-n piept că numai el e bun. E tot ce-i mai contrariu vieții, care nu-i niciodată intratabilă, nici cînd e vorba de moarte, pentru că și ea poate fi amînată, cînd îi vine sorocul. De aceea mă strădui să-nțeleg tot și să îngădui tot, cu condiția ca să nu mi se impună ceea ce-i potrivnic felului meu de a fi, pentru că atunci mă revolt, devin violent.

— Parc-am fi fost făcuți să ne-nțelegem! exclamă Petrov. Dacă-i și Mihail ca noi, o să facem o minune de trinitate.

— E ca noi și-i mai mult decît noi, zise Adrian vrînd să revină la ideea sa, dar pictorul îi rupse șirul, minunîndu-se de priveliștea ce li se așternuse deodată, ca prin farmec, la picioarele lor:

— Oooh! Privește, Adriane, ce peisaj! Ai zice un relief pictat de-un impresionist; și-arată mai aproape de noi ca oricînd. Detaliile parcă-s sculptate cu dalta.

— Se-apropie furtuna... din cauza asta... spuse Adrian absorbit și el de priveliștea portului și a bălții nesfîrșite.

Cu toate că erau deprinși cu panorama asta încă din copilărie, înduioșații noștri hoinari erau fermecați de ea, dar fiecare în felul lui. Samoilă, pictor care nu știuse niciodată ce-i aia mizerie, vedea mai mult aspectul decorativ, pe cînd Adrian nu putea elimina din frumusețea unei priveliști amintirile dramatice. Astfel, balta cu desișurile ei de rogoz, cu întinderile de sălcii plîngătoare și urzeala de canale naturale sclipind ca argintul viu, îi aduceau aminte de Codin și de sfîrșitul lui groaznic, de moș Dumitru și de armăsarul lui frumos, înjunghiat. În

port, tot ce era emoționant era și plin de suferință. Oamenii aceia în cămașă, șiruri întregi alergînd cu pași mărunți să-și golească sacii în calele vapoarelor, vlăjganii care țopăiau cu povara-n spinare și își mai puneau și piedică-n glumă, fredonînd veseli, strigînd porcării femeilor și dînd străinilor, cu voioșia lor fraternă, o falsă imagine de viață — Adrian îi știa : știa că în zorii zilei, cînd se alcătuiesc echipele, tovarășii ăștia, sumbri, feroci, gata să ucidă, se bat pentru dreptul lor cu cuțitu-n mînă. Cîte neveste n-a văzut el, cîte mame, alergînd disperate de-a lungul cheiurilor, smulgîndu-și părul în fața unei bălți de sînge închegat, al bărbatului, al băiatului, căzut pe-acest alt „cîmp de onoare“ al civilizației moderne.

Și de aceea, arătîndu-i lui Petrov, Adrian zise trist :

— Îi vezi pe oamenii ăia ? S-ar zice că petrec. Tocmai asta mă doare. Ai văzut vreodată cal jucînd în timp ce-și trage povara umilitoare ? Oricît o fi ea de uitucă, inima asta a animalului omenesc, și oricît de-ndesată cu bucurie ieftină, eu tot nu pricep de unde atîta capacitate de a îndura, care de fapt explică sclavia milenară. E-adevărat : trebuie să muncești cu voie bună, dar ce muncă ? În orice caz, nu asta pe care ți-o cîștigi cu cuțitu-n mînă și care sleiește toată puterea din tine. Munca asta ar trebui să pună puțin oamenii pe gînduri...

Apoi, privind la muncitorii care uscau cerealele vînturîndu-le cu lopeți de lemn, adăugă :

— Mai mult îmi plac lopătarii... Ei muncesc cu ziua, nu cu bucata. Trudesc și ei din greu pentru ăi doi franci pe zi, dar măcar li se citește pe față chinul. Sînt niște biete vite de povară, care nu știu ce-i bucuria, și-și blestemă zilele.

— Tocmai la ei mă uitam, de cînd stăm aici, răspunse Samoilă. Nu mă satur niciodată de spectacolul pe care-l oferă munca : e cel mai bogat în mișcări estetice și-n culori, e cea mai elegantă muncă dintre toate muncile din port. Mi-aduce aminte de scenele de treierat de la țară, vara...

Lui Adrian miile astea de hectolitri de grîne întinse pe niște prelate imense, vînturate de lopătari, îi aminteau de cu totul altceva. Îi aminteau de cea mai ucigătoare și cea mai prost plătită muncă din port, muncă neprevăzută, care împovăra uneori pînă la ruină prețul de cost al mărfii amenințată să se încingă. Era socotită ca

o năpastă căzută pe neașteptate pe spinare să roadă dintr-un cîștig sigur, o muncă socotită ușoară. Un om tînăr și-n putere nu se-ndesa la ea. Dar într-o societate întemeiată pe nedreptate orice trudă își află omul ei. Așa de pildă lopătarii sînt recrutați dintre moșnegii uitați de moarte pe-acasă, dintre cei prăpădiți de băutură, dintre femeile fără Dumnezeu și fără căpătîi, dintre copiii vagabonzi și gălbejiți care nu-și aduc aminte să fi rostit vreodată-n viața lor *tată* și *mamă*. Și sînt, toți, plătiți cu salariu de mizerie, pentru că-i știut că munca lor oricine o poate face.

Doamne, nu-i muncă de titan să iei grînele-n lopată și să le vînturi. Ai zice că-i o joacă : într-un elan ritmat lopețile mușcă din grămadă și-aruncă-n cerul de foc grăunțe. Pulbere de aur învăpăiată de soare. Mormanul din stînga scade, mormanul din dreapta crește. Și, desigur, toate astea nu-s lipsite de frumusețe, dar lopătarul nu vede nimic, n-aude nimic. El vîntură, vîntură-ntr-una vagoane-ntregi pe zi. Și dacă i se-ntîmplă să vadă și să simtă ceva, vede soarele mișcînd pe cer cu pași de melc, vede ochiul supraveghetorului cînd lasă puțin lopata să-și scuipe-n palme, își simte brațele ca de plumb, își simte picioarele pe care se clatină ; viața asta zadarnică a bietului lopătar.

— E patru, zise Adrian scoțînd ceasornicul. Hai să-l căutăm pe Mihail.

De-abia făcuseră cîțiva pași cînd un vînt rece ii plesni în față. Cerul se-ntunecase brusc. Nori grei de plumb se învîrteau amenințători deasupra lor. Se întîmplă adesea asta, vara, pe zăpușală mare. Trecînd prin fața casei unui cantonier auziră o femeie strigînd din curte :

— Strînge repede rufele ! Vine furtuna !

O sută de pași mai încolo picături mari de ploaie le biciui fața.

— Ne-a prins ! făcu Adrian. O să-l pierdem pe Mihail.

Își ridicară gulerele, traseră șepcile pe ochi și o luară la picior. În labirintul magaziilor, al liniilor ferate blocate de vagoane de cereale, ploua cu găleata. Vîntul cu biciuirea lui o transformă în vijelie.

Strecurîndu-se pe lîngă ziduri, trecînd de multe ori în patru labe pe sub vagoanele care le stăteau în drum,

sărind peste băltoace enorme și peste șuvoaie spumegînde, cei doi prieteni ajunseră în fine în port și săriră într-un vagon gol, la adăpost. Erau uzi leoarcă, și de-abia își trăgeau sufletul.

Cînd apucară să se uite unul la altul izbucniră-n hohote de rîs. Mai ales Samoilă, cu vocea lui puternică, aproape că acoperea zgomotul furtunii. De sub șapca lui Adrian o zeamă neagră — ieșise culoarea la ploaie — șiroia pe față și-i intra pe sub cămașa îngrozitor de murdară, în timp ce din barba lui Petrov, ascuțită acum ca de țap, apa se scurgea ca de pe-o streașină. Pictorul era de nerecunoscut.

— Nu s-ar mai putea spune acum că am mai avea nevoie de-o umbrelă ! răcni Samoilă.

— ...Și nici c-am fi venit să-l căutăm pe vînzătorul de covrigi pe plaforma portului, adăugă Adrian care, prin perdeaua de apă se străduia să vadă emoționantul spectacol ce se desfășura sub ochii lui.

Spectacolul acesta era într-adevăr demn de văzut, pentru că nu mai semăna de loc cu ce văzuseră cu un sfert de ceas mai înainte.

Platforma portului, vastă de cîteva hectare și bătută de trombe furioase de apă, era un imens talmeș-balmeș de oameni și căruțe și cai ducînd cu furtuna o tragicomică luptă vrednică de milă sau de neputincioși ce se lăsau copleșiți de forța majestuoasă a elementelor dezlănțuite.

Furnicarul de hamali alerga acum cu pași de struț în căutare de adăpost, fiecare încercînd să-și apere cu ajutorul unui sac mai curînd hainele decît trupul aproape gol. Vreo cinci sute de căruțași — înghesuiți într-o masă compactă cu căruțele lor cu un cal, sau ghiociu, cum li se zicea — se zbuciumau într-o mișcare greoaie de gloată, cuprinsă de panică, urlau, înjurau, băteau caii orbiți de biciuirea potopului și reușeau, în grupuri mici, să se desprindă și să fugă.

Erau alții care plecau încet, cu greu, cu resemnare parcă : negustorii ambulanți, împovărați de tarabele lor, vînzători de fructe, de pepeni, de limonadă și bragă, grataragii care frigeau pe căruța lor pește sau felii de ficat sau momițe, gustări pe care le ofereau muncitorilor de dimineață pînă seara.

Dar ceea ce reţinea mai ales privirile celor doi prieteni era lupta disperată a sărmanilor lopătari, siliţi să uite de propria lor apărare ca să acopere mai întîi aurul fragil ce le fusese lăsat în seamă, să-l învelească cu grijă, cu prelate pe care să le înţepenească cu bolovani, şi de-abia după asta să-şi caute adăpost. Or, pe-o asemenea ploaie osteneala lor era de-a surda, o muncă de Sisif.

La vreo sută de metri de vagonul în care se adăposteau cei doi spectatori ai noştri, o pereche de lopătari părea să se chinuie mai rău decît toţi din cauza furtunii. Bărbatul şi femeia trebuiau singuri să se descurce cu piramida de porumb. Nu le venea în ajutor nimeni.

Petrov i-i arătă lui Adrian :

— Uită-te la ăi doi, ce chin pe ei să-ntindă muşamaua.

Umflată de vînt, prelata, grea ca plumbul, se-ngreuna şi mai mult de apa care se strîngea pe ea şi, de-abia priponită la un colţ, le scăpă din mînă şi se umflă ca un balon. Şi nenorocitele lor de braţe, istovite de trudă, de vîrstă, de nemîncare, se străduiau jalnic s-o întindă iar peste grînele gata inundate.

Bărbatul urla de furie. Femeia, cu fustele lipite de picioare, cădea în genunchi de zece ori pe minut. La un moment dat vîntul îi smulse prelata din mîini şi-o zvîrli peste bărbat, acoperindu-l.

Scena era comică şi Samoilă izbucni într-un hohot de rîs, dar Adrian îl imită fără poftă pentru că se temea — şi avea dreptate — pentru că, ieşit de sub prelată, bărbatul apucă o piatră mare de rîu şi-o aruncă în femeie. Izbită drept în piept, nenorocita se prăbuşi.

Sălbăticia asta smulse un strigăt de groază celor doi prieteni. Dintr-un salt Petrov sări din vagon, străbătu distanţa cu paşi uriaşi, se repezi la bărbatul fără inimă şi cu un pumn greu cît bolovanul îl trînti la pămînt. Adrian îl ajunse imediat şi amîndoi încercară s-o ajute pe nenorocita căreia-i dăduse sîngele şi pe gură şi pe nas.

Era pustiu acum portul. Vijelia bîntuia în plin, furibundă. Dunărea, balta, nu se mai vedeau, înghiţite de masa ceţoasă de apă care cădea pulverizată, parcă se rupseseră băierile cerului. Şi cei patru nefericiţi zăceau locului, însîngeraţi de-o tristeţe pe care nimeni n-o bănuia.

Fără să se mai sinchisească de ploaie, Adrian şi cu Petrov reuşiseră să oprească hemoragia femeii care părea moartă. Pictorul, ameninţător ca un arhanghel bărbos,

țipa la bărbat, amenințîndu-l c-o să-l dea pe mîna jandarmilor. Dar sărmanul, zăcînd în băltoaca în care-l trîntise, se resemnase la nenorocirea care-l păștea, și zise :

— Uită-te, zise el arătînd marfa inundată — ai putea să faci bunătatea s-acoperi porumbul ăsta, dacă tot ți-ai spus că nu-mi ajungeau ploaia și mușamaua și că-mi mai trebuia și pumnul dumitale pe deasupră...

— Puțin îmi pasă mie de porumbul tău, măgarule, îi strigă Samoilă. Tu nu vezi că ți-ai omorît femeia ?

— Nu te prăpădi dumneata cu firea pentru ea, îl potoli bărbatul. A mai văzut ea și altele, mai zdravene, și n-a crăpat. Femeia-i ca pisica, are șapte suflete.

La vorbele astea, femeia scoase un răget ca de vită, se ridică dintr-o dată, parcă nimic n-ar fi pățit și, apucînd o lopată care plutea într-o băltoacă, o ridică să dea în bărbat, dar alunecă și căzu plîngînd peste el și peste lopată...

— Ați văzut ? Nu v-am spus eu că nu-i moartă ?

Apoi, întorcîndu-se la treaba lui :

— Dați-mi o mînă de-ajutor s-acopăr terciu ăsta și s-o ștergem de-aici, dumnezeii mamii ei de treabă... Adrian și Petrov apucară prelata cu brațele lor vînjoase, o întinseră și o fixară cu pietre mari de bazalt care se folosesc la pavatul străzilor. Lopătarul ridică cele două lopeți, pescui de prin băltoace bulendrele lor și-i strigă femeii, care mai plîngea încă :

— Hai, scoal' de-acolo, vacă ! Las' că n-ai să mori tu așa de repede, și nici eu, n-avea grijă. Mai avem noi porumb de vînturat pîn' să ne vină sorocu.

Felul ăsta de a se consola îi muie inima lui Samoilă. Viața îngrozitoare a făpturilor ăstora i se înfățișa acum în toată oroarea ei. Avea remușcări că-l lovise pe bărbat. Văzîndu-l depărtîndu-se cu femeia lui, spuse :

— Ce ajutor i-am dat ? În loc să fi sărit la timp, mă amuzam privind cum se zbate în nenorocirea lui și nu m-am mișcat din loc decît ca să-l plesnesc. A avut dreptate să mi-o spună.

Apoi, către Adrian, care mergea cu capul în jos :

— Hai să-i chemăm să bea o țuică cu noi !

Alergară după lopătari și-i ajunseră. Petrov le spuse :

— Ascultați, noi zicem că după o baie ca asta n-o să vă vină greu să dați pe gît o juma' de țuică... Haideți...

Ploaia parc-ar avea de gînd să stea... Dacă dă soarele, vînturăm împreună terciul dumitale.

La vorbele astea chipul lopătarului se lumină. Citeai bucuria pe fața lui lată și scofîlcită și brăzdată adînc.

— Ei, făcu el. Parc-ar fi grăit Sfîntu Ion Gură-de-Aur. Să-ți dea Dumnezeu sănătate. Muream să pun pe limbă un strop de țuică, dar n-am decît un gologan, doar de-o cinzeacă și, vezi dumneata, nu puteam eu să beau și ea să-nghită-n sec. E ea destul de-amărîtă și-așa, ce să-i mai fac și eu sînge rău...

— Preferi să-i dai cu-o piatră-n cap.... zise Petrov.

Omul ridică lopata la cer :

— Hei, domnule. Ți s-o fi părînd caraghios, nu ? Da' ia intră dumneata numa opt zile-n pielea mea... că plesnești ca o broască sub călcîi — pac ! — uite-așa !

Rîseră toți patru. Femeia, plină încă de sînge și de noroi pe față, îi cîntă în strună bărbatului :

— Da, domnule... zău că plesnești...

Se îndreptară spre gura docurilor unde, peste drum de Pescăria statului, cîrciumile stăteau șir. Privindu-i din spate ai fi zis că-s patru naufragiați pe care atunci îi pescuiseră din apă. Cum mergeau cu mîinile bălăbănindu-se, trupurile lor păreau schiloade și de pe mîini și mîneci se scurgea apă.

*

În mai puțin de jumătate de ceas furtuna inundase toată regiunea — și dispăruse. Pe cerul de un albastru orbitor nu mai vedeai decît cîte un firișor de nor alb risipindu-se. Soarele reapăru arzător. Munții Măcinului erau învăluiți de un abur gros ridicîndu-se greoi, fumuriu ca din niște cazane uriașe ascunse pe undeva prin văi. O oboseală generală se lăsase apăsătoare peste natura rănită de furtună.

Pe pămîntul acoperit încă de apă, sute de broscuțe, nu mai mari de-un bob, țopăiau în toate părțile, riscînd să le calci în picioare.

Portul, spălat, înviorat, înviase. Oamenii reapăreau grămadă — de prin ușile vagoanelor, de prin cîrciumi sau de prin pîntecele vapoarelor și șlepurilor — ca albinele din stup. Cei udați ciuciulete și care mai aveau

încă de lucru, se dezbrăcau la cămașă, întindeau hainele la soare și își relua munca întreruptă.

Primii care se-apucară de treabă fură lopătarii. Perechea noastră, însoțită acum de Adrian și Petrov, apăru și ea în grabă, vorbind cu glas tare. Ridicară prelata, întinseră porumbul într-un strat subțire și începură să-l ia în lopată.

În timpul ăsta bărbatul vorbea de unul singur, într-una — pe cînd cei doi prieteni, mai sperînd încă să-l vadă pe Mihail apărînd de după vreun colț — ascultau și se prăjeau la soare.

— ...Să nu vă supărați, da' așa-i... zicea el. E ușor să te-nfurii, să dai într-un om pe care nici nu-l cunoști, și să-i zici *vită*... pentru c-a făcut mai știu eu ce... Da' ia-ncearcă să fii dumneata în locu lui... Ia vîntură. dumneata, ca mine, nenorocitu ăsta de porumb treizeci de ani în șir — da-da, treizeci de ani — și-o să vezi... Hm... Ce dracu... Nu ești de piatră... Ții cît ții, pînă cînd într-o zi se rupe... se rupe ca o cămașă putredă. Cămașa o arunci... da', pielea... deh, de piele nu te-nduri, cît o fi ea de zbîrcită și de tăbăcită...

Și p-ormă ce ? N-am fost și eu băiat tînăr și frumos ? N-am crezut și eu c-am s-apuc luna de pe cer ? Nu te teme, nimănui nu-i place răul... La rău ești împins... asta-i !

Tata era fierar, și-am vrut și eu să mă fac fierar, că, cum dădeai cu ciocanu, pica și gologanu... Da', vezi dumneata, tata nu dădea cu ciocanu numa-n nicovală, mai dădea și-n mine, în fiu-su, un băiețaș acolo, de unsprezece ani. Da ? Te miră asta ? Ei, uite : toate oasele mi le-a crăpat, tată-meu, cu ciocanu. Dumnezeii mamii ei de viață... Dacă tata n-a avut milă de mine, cine-n lumea asta vrei să mai aibă ?

Uite, dumneata, adineauri, care m-ai pus jos dintr-un pumn, și care nu ești om rău, da' să știi că m-a durut. De ce-ai dat ? Pentru că mi-am lovit muierea ? Da' știi dumneata de ce-am lovit-o ? Nu că-mi greșise, nu ! Da, pen' că sîntem niște bieți păcătoși... asta-i...

Vina-i întîi de toate a lui tată-meu, care mi-a rupt coastele la o vîrstă cînd pe alți copii îi mai ajută încă să se-mbrace. A trebuit să fug de acasă, să trăiesc ca o haimana prin port, să rup plumbii de la vagoane, să fur

grîne să am ce mînca... Asta-i : unii mi-au rupt coastele și alții m-au trimis la casa de corecție.

Pe urmă ani și ani de zile eu n-am știut ce-i aia să dormi într-un pat ; numai prin magazii, cu șobolani morți care puțeau și cu șobolani vii care-ți fugeau peste piept. P-ormă, armata : trei ani... Și-aici mi-au rupt coastele... Nimic de zis, trebuie să-ți aperi patria, numa că pîn' s-o atace careva, mănînci tu bătaie-n fiecare zi.

Și-atunci, uite, s-au făcut treizeci de ani de lopată și de sărăcie lucie : veșnic înghiți praf, veșnic ești frînt de mijloc, veșnic ciorbă de fasole și mămăligă rece — și cămașă murdară și maghernită-mpuțită și țuică proastă...

Și mai ce ?...

(Omul se opri din vînturat, se rezemă în lopată și se uită cu un fel de sfidare la Adrian și la Petrov.)

— Ce ? Venit-a careva să-mi zică : „Mă, nu cumva te doare cînd îți rup coastele ?“ Nimeni n-a venit. Ba da, femeia asta, pe care era s-o omor adineauri... Ea m-a frecat la șale cu oțet dat cu usturoi. E cumsecade, e bună. De-asta n-am eu inimă să mă duc să beau singur o țuică ; totdeauna mergem amîndoi... Nu-i așa, Stanco ?

— Așa-i, Toadere, bolborosi femeia. Da' să nu mai dai cu piatra...

. . . .

Cei doi prieteni se îndepărtară.

Înainte de a se pierde printre magazii aruncară o ultimă privire spre lopătari : acuma lopețile zvîrleau grăunțele de aur sus, în soare.

Mergeau agale, tăcuţi, şi cam dezamăgiţi, cotind printre magazii, amîndoi în cămaşă, cu haina pe mînă, grea de ploaie, cu pantalonii uzi, lipiţi de coapse. Adrian, de teamă să nu răcească, spuse :

— Să mergem la Procop să ne-ncălzim cu un ceai cu rom şi să ne uscăm hainele ca lumea.

Tot vorbind fură cît p-aci să dea peste o pereche de picioare încălţate lungite-n curmezişul trotuarului îngust : era Mihail ! Cu hainele uscate, calm ca un paşă, se chinuia să citească un ziar românesc de seară, întins cît era de lung pe una din scările scurte şi repezi cum sînt pe la uşile magaziilor.

Adrian scoase o exclamaţie de bucurie ca rîndunelele buimace şi se repezi la mîinile lui Mihail în timp ce Samoilă, înfiorat ca un armăsar focos, făcea ochii mari.

— Ei, asta-i bună ! Vorbeam de lup şi lupu la uşă ! zise voios Adrian.

Mărturisirea asta de prietenie nu avu asupra lui Mihail alt efect decît că-l făcu să se lungească şi mai bine pe spate zîmbind în felul lui sceptic şi voluptuos, cu pleoapele pe jumătate închise, chipurile pentru a se feri de soarele împurpurat care inunda strada pustie.

— Ce faci aici ? întrebă Adrian.

— Aştept... răspunse Mihail cu o lene incomensurabilă.

— Ce-aştepţi ? Sfîrşitul lumii ?

— Nu. Să se scurgă apa.

— Ce apă ?

— Apa de ploaie... Uite, colo-n colţ, e o băltoacă cît toate zilele peste care nu se poate trece.

Petrov, privindu-l pe Mihail cu ochii avizi, turba că nu se putea amesteca în vorba lor grecească. Adrian în-

țelese setea lui Samoilă și, văzîndu-și amicul bine dispus, îi spuse de-a dreptul, cu un aer misterios :

— Știi cine-i ăsta ?

Drept orice răspuns Mihail ridică din umeri, un gest care-ar fi vrut să spună :

„Tu descoperi oamenii ca baligele pe-o pășune".

Aerul incredul al lui Mihail îl făcu pe Adrian să ia foc. Încruntă sprîncenele, trase umerii înainte și se-ndreptă spre Mihail ca un berbece, lucru care celuilalt nu-i displăcea de loc. Cu aprindere, gîfîind, îi reaminti pe scurt tot ce-i mai spusese despre pictor : sinceritatea lui, entuziasmul, dragostea lui pentru arte, setea lui de prietenie și dorința lui arzătoare de a-l cunoaște pe Mihail, de a-i arăta afecțiunea sa.

Astea toate n-au durat nici trei minute, dar din secundă în secundă, fără să renunțe nici un pic la aerul de nepăsare pe care și-l luase, ochii pe jumătate închiși ai lui Mihail se deschideau pe măsură ce torentul de vorbe se prăvălea cald de pe buzele lui Adrian, și cînd el încheie, spunînd cu pasiune, cu convingere : „Pun capul că n-ai să regreți că i-ai dat mîna !"... ai fi putut vedea că din acel *dolce far niente* al lui Mihail nu mai rămăsese decît o voință de granit care-i ținea corpul trîntit pe trepte cînd în ochii lui scînteia mărturisirea : „simt, văd, înțeleg".

O clipă de ezitare, o clipă de efort, (oh, mai mult ca să cocheteze cu pesimismul său învins), și iată-l pe Mihail că-și urnește torsul său frumos (parcă l-ar smulge dintr-o strînsoare dureroasă), se ridică greoi și se duce drept la Samoilă (care nu mai poate de fericire), îi întinde mîna bărbătește, cu privirea ochi în ochi, apoi...

Apoi Adrian n-a mai priceput un singur cuvînt din toate cîte și le-au spus. Pentru urechile lui era o harababură rusească și dulce debitată melodios de buzele cărnoase ale celor doi bărbați, care te ungea la inimă ca o alifie. Rezemat nepăsător de zid, cu ochiul la pîndă (gata să sară la cel mai mic semn de neînțelegere), Adrian le transmitea pasiunea aceea surdă a sufletelor, care clocotea în el ; ochii lui feroci mîngîiau chipurile prietene, al lui Petrov îmbujorat și de focul soarelui și de para lăuntrică, al lui Mihail, aurit de același torent de flăcări purpurii, dar imobilizat de darul său de-a ști să-și stăpînească sufletul domesticit.

Şi în timp ce aceşti doi din urmă încercau să se înţeleagă unul pe celălalt într-o limbă pentru el de neînţeles, Adrian vedea în această primă comuniune forţa atotputernică a prieteniei care singură se descoperă, care se oglindeşte pe propriul obraz şi care, oriunde s-ar fi ivit pe-acest pămînt, simte, prin zidurile cele mai nepătrunse, atracţia magnetică a iubirii care este legea şi imperiul ei.

Prietenie... Nu să te explic : să te cînt aş vrea...

*

După acest pripit şi scurt schimb de şocuri de afecţiune, Mihail, care-şi ştia prietenii uzi leoarcă, îşi luă coşul şi porni spre Vadul Comorofca, unde ajunseră aproape alergînd. E mahalaua lipovenilor. Căsuţe şi cocioabe nesănătoase se grămădesc unele peste altele, se caţără pe malul rîpei pînă ajung sus şi dau peste ultimele case de pe strada Griviţei şi din Comorofca propriu-zisă, cu care lipovenii, oameni de treabă — toţi pescari sau hamali cu obiceiuri paşnice — nu au nimic comun. Asta era drumul obişnuit pe care se întorcea Mihail după ce isprăvea cu vînzarea de după-masă pentru că, întocmai ca şi la celălalt capăt al portului — unde vînzătorul de gogoşi împărţea dimineaţa resturile din coş puilor de greci — aici el le împărţea puilor de lipoveni.

Îi văzură, în zdrenţe, cu capul gol, desculţi, jucîndu-se şi bălăcindu-se în apa nisipoasă care se scurgea de pe coama rîpei pe făgaşe săpate de ploaie. Pe Mihail îl primiră cu strigăte de bucurie dar, mai timizi decît grecii, încremeniră locului cînd îl văzură însoţit de doi străini. Mihail îi rugă pe cei doi prieteni să rămînă ceva mai deoparte, de teamă să nu-i sperie, şi se duse să le împartă resturile de covrigi şi de foi grase şi dulci căzute din plăcinte. Făcuseră cerc în jurul lui şi mîncau vorbind cu prietenul lor, care-i tot întreba. Un băiat de vreo opt ani se bucura în mod deosebit de simpatia lui Mihail. Era cam palid, cu păr bălai şi lins. Cînd ridica faţa-n sus îi vedeai doi ochi verzi, în care citeai suferinţa. Glasul lui era atît de slab, încît Mihail, ca să-l audă, îl punea să-i vorbească la ureche. În cele din urmă dispărură într-o colibă de chirpici acoperită cu stuf, plecată pe o rînă şi toată numai crăpături, în care Mihail rămase cîteva

minute. Ieși singur, nu dădu nici o explicație și începu să urce rîpa, urmat de Adrian și de Samoilă, care nu îndrăzneau să-l întrebe nimic. Băgaseră de seamă că-l frămînta ceva și-i respectau tăcerea.

Sus pe coama rîpei Mihail intră într-o băcănie unde comandă, în contul stăpînului, niște brînză, osînză și zahăr. În timp ce-i pregăteau marfa, lăsă coșul jos și se duse într-un colț unde părea să se simtă ca la el acasă. Se așeză pe o ladă și începu să răscolească în voie într-un maldăr de cărți vechi aruncate claie peste grămadă, pline de praf și multe dintre ele rupte.

Adrian îi spuse încet lui Samoilă :

— Pariez că-și consultă biblioteca.

— Cum, ce bibliotecă ?

— Cred că de-aici își procură el cărțile.

Într-adevăr, Mihail se întoarse cu o carte și, văzîndu-le zîmbetul, își dădu seama că ei ghiciseră. Îi spuse lui Adrian, în glumă :

— Sînteți niște iscoade...

— Da, niște iscoade care te admiră.

— Nu-i nimic de admirat aici.

Și afară, cu coșul greu în spinare, le explică :

— Dacă e ceva de admirat, e prostia băcanului ăstuia, care-ți învelește de doi bani măsline într-o pagină de autor celebru. Uite cum e : omul ăsta a cumpărat, Dumnezeu știe de unde, cîteva sute de kilograme de cărți și hîrțoage, ca să facă pungi. Cum cea mai mare parte dintre cărți sînt în limbi străine, și-s și foarte murdare, nimeni nu-și dă osteneala să le aleagă sau să le revîndă. Dar eu sînt sigur că-n grămada aia sînt cel puțin o sută de volume de valoare și în bună stare. Pînă acuma am citit de-aici peste douăzeci de lucrări excelente.

— Le cumperi ? întrebă Adrian.

— Nu. Dau cinci bani ca să citesc o carte, și pe urmă o dau înapoi.

— Asta ce carte e ?

Mihail o arătă. Petrov își băgă și el imediat nasul și cei doi înfometați de lectură putură citi : H. de Balzac, *Un ménage de garçon,* foarte încîntați amîndoi că putuseră înțelege titlul, dar cînd încercară să meargă mai departe și să citească și cîteva rînduri ieși un bîiguit inteligibil care-i exasperă. Petrov, lăsîndu-l pe Adrian să încerce singur, îi spuse lui Mihail :

— Ce fericit trebuie să fii că poţi citi franţuzeşte...
— Da, într-adevăr, sînt fericit... Cel puţin pentru atîta lucru...
Atunci, cuprins de-un fel de ciudă febrilă şi uitînd de indicaţia dată de Adrian, pictorul încercă să afle totul ; îl întrebă, repede :
— Şi de ce citeşti ?
— Şi de ce mă-ntrebi ? replică cel întrebat, scos din sărite de veşnica lui teamă în faţa întrebărilor indiscrete.
Adrian, ocupat cu Balzacul lui indescifrabil şi neînţelegînd ruseşte, nu-şi dădu seama de gafa comisă de Petrov. Dar deschise bine ochii. Îl văzuse pe Mihail zborşindu-se, şi pe celălalt făcîndu-se mic, umil, speriat de greşeala sa.
— Scuză-mă, te rog, domnule Mihail, zise Petrov. N-am vrut să te jignesc întrebîndu-te... Am vrut doar să-ncerc să te-nţeleg...
Mişcat de accentul de sinceritate, Mihail se muie :
— Poftim întrebare ! Pentru ce citesc ! Şi dumneata citeşti, şi Adrian citeşte... Toată lumea citeşte...
— Ce s-a-ntîmplat ? interveni Adrian.
Şi cum cei doi tăceau, i se adresă, morocănos, lui Mihail :
— Nu trebuie să fii răutăcios... Lasă-ţi coşul şi haidem : să mergem la Procop să bem un ceai să ne-ncălzim.
Semăna mai mult a ordin, dar Mihail pricepu că-i pornit din inimă şi zîmbi cu bunătate :
— Am înţeles !

— Era cît p-aci să strici totul, îi zise Adrian lui Samoilă cînd rămaseră singuri. Te prevenisem să nu bruschezi lucrurile.
— Ah, ce om ! Ce om ! exclamă pictorul. De unde a mai picat şi fenomenul ăsta ? ! Dacă ai şti ce rusească fără cusur vorbeşte ! Nu, nu, ăsta nu-i din lumea noastră !...
— Şi eu cred că nu-i din lumea noastră, da-i de soiul nostru. Mi-a spus-o şi stăpîn-su, poate fără să-şi dea seama ce spune.
— Ce vrei să zici : de soiul nostru ?
— Da. Dintre cei cărora le plac aceleaşi lucruri.
— Crezi că există un soi de oameni de ăştia ?

— Vezi bine : ieri nici nu ne cunoșteam. Mîine vom fi inseparabili.

— E-adevărat, făcu Samoilă. Trebuie să existe un soi de oameni care șterge deosebirile de stare socială...

Erau la colțul străzii Grivița. Mihail ieși din dugheana lui cu țigara în gură, cu un aer vesel, fericit ca un sticlete-n copac. Ai fi zis că-și încuiase cîștigul din ziua aia-n casa de bani, un cîștig gras...

— Știi... spuse el pe grecește. Mahalaua a și aflat că sîntem *trei*, și ne-a și botezat : „ăi trei sminitiți".

— Admirabil ! făcu Adrian. Sminteală de-asta îmi place !

Se îndreptară toți trei spre Procop, care-și avea ceainăria în strada Galați. Adrian i-l cedă pe Mihail lui Petrov (ca să se înțeleagă-n voie) și-i urma, la cîțiva pași, cu nasul tot în Balzac, fără să scoată o vorbă. Dar îi supraveghea, trăgea cu urechea la diapazonul discuției lor, care se-nviorase imediat, din pricina lui Mihail care era bine dispus în seara asta :

— Nu-i de loc de mirare că nu reușești să-ți explici pasiunea cititului la un om *ca mine*, dar dumneata faci o mare greșeală cînd mă iei drept ceea ce *nu sînt*.

Și celălalt :

— Vreau să mă-nțelegi : cînd citești trebuie să fii, dacă nu chiar fericit, cel puțin mulțumit, adică să ai ce-ți trebuie. Ce dracu ! N-ai să-mi spui acuma că poți sta să faci lectură cînd îți chiorăie mațele.

— Ba da. Poți.

— Atunci nu mai înțeleg nimic.

— Ai să-nțelegi îndată. Ce-nseamnă cititul pentru dumneata ?

— O fericire.

— Nu-i de-ajuns. Pentru mine e o hrană.

Petrov rămase încurcat. Mihail continuă :

— Află că nu toată lumea gustă arta în același fel. Pentru unii, ea nu-i decît un lichior care s-ajute la digestie...

— Eu nu-s dintre ăștia ! îl întrerupse repede Petrov.

— Nu, dumneata ești deasupra lor de vreme ce vrei să scoți un avantaj de natură ideală. Dar mai ai încă drum de făcut, pînă acolo...

— Ce drum ?

— Drumul suferinței consimțite, chemate aproape, ca pe o mîntuire. Și atît dumneata, cît și amicul nostru, Adrian, n-ați suferit încă de ajuns.

— Să iei parte la suferința altora nu-nseamnă să suferi tu însuți ?

— Nu. Nu. De loc.

Samoilă nu voia să se dea bătut. Drept exemplu îi vorbi despre lopătari, îi povesti scena care se petrecuse pe furtună, mărturisi brutalitatea sa față de bărbat...

— ...Dar, adăugă el, cînd am aflat viața tristă a nenorocitei ășteia de perechi, povestea copilului de fierar de unsprezece ani, toată viața lui de-atunci încoace, ah ! asta mi-a sfîșiat inima și-am regretat că l-am lovit.

— Pariez că pe urmă i-ai făcut cinste cu un kil de vin ca să-l despăgubești.

— Adevărat, ne-am dus la o cîrciumă, mărturisi pictorul, rușinat.

— Vezi ? Ești prada primelor mînii și a celor mai mărunte emoții. Nu știi de loc să te stăpînești.

— Așa-i firea mea. N-am încotro.

— Ba da. Ai. Trebuie să ai. Firea noastră poate fi schimbată.

— Cum ?

— Trăgînd cît mai mult folos din ce ne învață cărțile, și mai ales viața. Și astea toate mușcînd țărînă.

— Dar eu citesc și observ totul cu cea mai mare atenție.

— Nu faci nimic serios, îți bați capul de pomană și-ți pierzi vremea. Mai bine te-ai ocupa de sobe...

Samoilă, foarte susceptibil, făcu o strîmbătură de parcă l-ai fi stropit cu apă rece.

— Aha, nu-ți convine ! făcu Mihail. E foarte firesc, dar ăsta-i un cusur de care-i nevoie în orice prietenie adevărată. Ai prefera să-ți spun că ești un mare pictor. Da, ai temperament de artist, dar chiar fără să-ți văd pînzele pot să-ți spun că-i vorba doar de o joacă de copil fericit și, poate, înzestrat. Ca dumneata sînt nouă zecimi sau chiar mai mult din artiștii lumii : vibrezi puțin (mai puțin decît o muscă-n soare), rîzi ușor, uiți tot, și repede ești fericit, repede nenorocit... Și-atunci pictezi sau sculptezi sau compui sau scrii și... gata arta ! Dar nu-i mare lucru să ai talent, să ai o inimă bună sau chiar să te și revolți...

— Cum ? ! sări Petrov. Astea nu-s calităţi ?

— Ba da : calităţile oţelului încă necălit. Dar piatra n-o sfărîmi cu degetul şi nici adîncurile mîrşăviei omeneşti nu le pătrunzi cu bunăvoinţa. Or, artistul asta trebuie să facă ; numai asta. El trebuie să calce pe acolo pe unde n-a pus încă nimeni piciorul, să lărgească potecile stîncoase care vor fi căile viitorului, să le netezească, să le facă practicabile, lăsînd pe parcurs fîşii sîngerînde din carnea sa, pentru că artistul autentic este generos ca soarele şi ca soarele indiferent. Dacă nu-i aşa, să nu-şi mai dea aere ! Muncitorul care coboară în mină şi scoate cărbune pentru ca noi să stăm cu fundul la căldură e mult mai util pentru omenire.

Iată de ce-ţi spuneam că e necesar să suferi. Suferinţa — cea mută, neştiută — îţi dă o comoară imensă : *calmul*. E cea mai mare cucerire pe care o poţi smulge vieţii ăşteia care ucide. N-o poţi face dintr-o lovitură — de-ar fi aşa, n-ai fi decît un cadavru — o faci în etape. Or, priveşte la ce faci dumneata : vezi un om doborît de furtună : cea a elementelor şi cea a instinctelor, şi în loc să cufunzi în el sonda marei înţelegeri, să pătrunzi drama lui, să vezi tot ce-avea el să-ţi povestească şi chiar mai mult, dumneata te porţi ca primul birjar care-ar fi trecut pe-acolo în clipa aia, îl trînteşti la pămînt dintr-un pumn. Desigur, nu mă îndoiesc că ai fi plîns la capul lui dacă-l omorai.

Un al exemplu : m-ai întîlnit pe mine, m-ai căutat chiar. De ce ?

— Ca să te cunosc, bîigui Petrov.

— Şi m-ai cunoscut ?

— Încă nu...

— Şi n-ai să mă cunoşti niciodată cu mijloacele de care dispui astăzi pentru că, întocmai ca adineauri, în loc să pătrunzi în ceea ce se află sub zdrenţele mele, dumneata nu le vezi decît pe ele şi începi numaidecît să te văicăreşti socotindu-mă un nenorocit. Mergi pînă acolo încît crezi că starea mea de acum m-ar împiedica să savurez o lectură sau să mă bucur de mîngîierea soarelui, şi vrei să sari în ajutorul meu fără voia mea, ca şi Adrian, care te-a chemat, nu-i aşa ? Dumneata nu-ţi dai seama că dacă este cineva dintre noi care are nevoie de ajutor, apoi acela eşti dumneata, e Adrian. Ar trebui să vă dau o mînă de ajutor să puteţi coborî în noroi şi

în beznă, de unde prețuiești mai bine lumina; sau, dacă ai stofă de artist, să te afunzi în uleiul usturător care-i durerea omului singur, de unde ieși cu niște fălci de sfarmi cremene-n ele. Dar, ca să poți ajunge aici, ar trebui să fii dintre cei care-ntîi se-ncing ca fierul roșu, se mînie pe Dumnezeu, pe lume, pe ei înșiși...

Să nu mergem atît de departe. Uite, am ajuns la gospodin Procop, care face-un ceai fără pereche, după cît se spune.

„După cît se spune!“ Cum putea el, scepticul ăsta de Mihail, să pună la îndoială pînă și faima universală la Brăila, a ceaiului și a ceainăriei lui gospodin Procop? Pentru că faima asta nu se referea numai la calitatea ceaiului care, la Procop, era „Popoff“ veritabil (și cînd îl cereai în mod special, mai dădeai un ban de cinci pe deasupra). Nu se referea nici la zahăr numai — acest permanent element de discordie care făcea pe unii clienți credincioși să schimbe brusc ceainăria numai pentru că li se dăduse o dată niște „zahăr făinos“ — și aici sînt obligat să fac o mică digresiune.

De ce se fugea de zahărul făinos ca de ciumă? Pentru că la Brăila, după pilda sfintei Rusii, ceaiul nu se bea ca la Paris sau ca la Londra. Liber cui îi place să-și îndulcească zeama încropită, și chiar s-o și spurce cu un pic de lapte sau chiar cu mult, sau să nu-i pună nimic, dar să-l dea pe gît dintr-o dată, ca pe o sare amară, sau să-l accepte ca să fie amabil și să plece apoi cu un „mulțumesc foarte mult“ — lăsîndu-l neatins. În cel de al doilea port dunărean al României locuitorii beau ceaiul cu totul altfel. Locuitorii ăștia, fie ei băștinași, get-beget, fie ei lipoveni pravoslavnici, cu niște bărbi cît a lui Tristan Bernard, cu cizme de curățitori de canale și cu rubașcă largă în al cărei buzunar ei țin nelipsitul lor pahar, greu ca un pietroi și pe care fiecare-l poartă cu sine să poată bea oricînd în cîrciumi impure o votcă pură, după ce mai întîi și-a făcut nenumărate cruci evlavioase, locuitorii aceștia, zic, sînt înainte de toate mari băutori de ceai. Beau ceai din zori și pînă în noapte, pentru toate multiplele lui virtuți: e aperitiv, e nutritiv, e digestiv, e laxativ, e constipant, e excitant, e calmant și mai e și diuretic. Iarna-l bei să te-ncălzești, vara să te răcorești,

și bei așa de la doi pînă la patru litri pe zi ca nimic. Dar veți zice dumneavoastră, ce te faci cu atîta apă-n burtă ? Păi, foarte simplu : bei liniștit pahar după pahar și pe urmă, tot așa de liniștit ieși în stradă și te piși pe trotuar, te ștergi de sudoare pe frunte și cîteodată te întorci cu spatele dacă se-ntîmplă să treacă cineva tocmai atunci pe acolo. Şi în felul acesta termosifonul funcționează de minune. Mațele, spălate din belșug, se-ntîmplă să le mai piște foamea, cum se-ntîmplă să piște frigul gîtul cînd ieși iarna „să faci găuri de chihlimbar în zăpada imaculată".

Şi ca să poți bea atîta ceai cu economie — pentru că zahăru-i tare scump și cîștigurile-s tare mici — a trebuit să se recurgă la un expedient : bucățele mititele cît un zar, tăiate cu o mașinuță căreia i se zice *șifci*, cubulețul de zahăr e muiat mai întîi în lămîie și pe urmă, cu o mișcare dibace, e introdus undeva între obraz și falcă, loc în care rezistă vitejește tuturor sorbiturilor de lichid fierbinte care-l ating fără să-l nenorocească. În felul ăsta ajungi la fundul paharului mai păstrînd încă în gură o vagă senzație a prețiosului aliment. E ceea ce se cheamă acolo a bea ceaiul *pricuțc*. Iată de ce toată lumea fuge de zahărul făinos, pe care ceaiul îl topește repede, „parc-ar fi griș", și umblă după cel tare ca sticla, și fosforescent, cum erau chibriturile pe vremuri, cînd te otrăveai cu ele.

Cele două bucățele care se servesc la „o juma de porție" — cam vreo 50 de grame — se obțineau tăindu-se cu ferăstrăul o căpățînă de zahăr de cinci kilograme, operație pe care o făcea patronul în persoană, pentru că era nevoie de un ochi ager și de o mînă teribil de dibace ca să poți tăia bucăți aproape perfect egale — ca nu care cumva vreuna dintre ele să pară clientului prea mică pentru el și prea mare pentru vecin. Era și ăsta un izvor nesecat de nemulțumiri. Căpățîna de zahăr, cît ar fi ea de triplu rafinată, tot e mai tare la vîrf și mai „făinoasă" la fund. Şi sărmanul chelner trebuia s-alerge ca o suveică între clientul arțăgos și nevasta patronului de la tejghea, care nu mai știa unde-i era capul :

— Cucoanăăă, domnu Cutare vrea o bucățică de la vîrf !

— Da, domnu Cutare, vezi mata, căpățîna nu-i toată numa vîrf...

— O fi, cucoană, da' nici nu-i toată numa fund.

La care, gospodin Procop, care vedea tot și-auzea tot, apărea imediat, căuta, găsea, și oferea clientului o bucățică „mai de la vîrf“ ; pentru că el își cunoștea oamenii și știa că clientul ăsta e om de înțeles, îl împăca : dar i se-ntîmpla să mai și dea pe cîte unul pe ușă afară.

— Dar — ca și ceaiul care-i fără pereche chiar cînd nu-i cu tot dinadinsul „Popoff“ — toate chestiunile astea : zahărul excelent, serviciul și tacîmul (fără cusur), prăvălia (mare, luminoasă, curată), apa (din două cazane, unul clocotind în permanență), toate aceste calități adunate la un loc nu contribuiau atît la faima ceainăriei lui gospodin Procop cît persoana însăși a lui gospodin Procop.

Omul sfințește locul...

Adevărul e că omul — pînă și cel mai vulgar — e un animal care poartă inconștient în sine germenul perfecțiunii universale către care omenirea se îndreaptă fără să vrea. Așa se explică de ce hamalul necioplit care se mulțumește cu un colțișor la o masă „la Procop“ știe că lipoveanul uriaș cu ochi albaștri și cu barba frumos pieptănată face o foarte serioasă deosebire între client și client. Știe că și prețul și calitatea consumațiilor sînt aceleași pentru toată lumea, dar că „bună-ziua“ patronului nu-i de loc. Și, în neciopleala lui, sub imperiul acelui nobil grăunte pe care-l poartă inconștient, asta-i la ce aspiră el mai mult.

Hamalul ăsta necioplit se teme de Procop, dar și ține la el, și-i cerșește o fărîmă din stima lui pentru că l-a văzut, pe mîndrul lipovean plecînd de la tejghea — unde stă în picioare, drept ca un judecător, alături de nevastă-sa care stă pe scaun — și ducîndu-se cu pași măsurați să strîngă mîna cutărui client care tocmai intrase, să-l conducă la un loc bun, să-i șteargă masa cu mîna lui din simplă politețe — pentru că mesele-s curate — să stea două minute cu el de vorbă și pe urmă, cu vocea lui de patron, să comande ceea ce știe că ia clientul întotdeauna :

— O jumate la domnu Cutare !...

Asta înseamnă — pentru chelnerul de la bufet, dar și pentru restul lumii — în primul rînd considerație, iar în al doilea, cîteva mărunțișuri : tacîmul neciobit, zahărul și felioara de lămîie mai acătării...

Dar asta înseamnă mai ales că clientul acela, care se bucură de consideraţia domnului Procop nu face nimic din cele ce face el, bivolul cu grosolănia milenară : nu şterpeleşte ziarul care i-a fost dat să-l citească, nu scuipă pe jos, nu spune porcării de faţă cu femei, nu bate cu pumnu-n masă ca un mitocan cînd vrea să cheme chelnerul, nu se pişă în stradă, nu încearcă să fure *şifciul* sau să vîre-n buzunar gologanii pe care un client vecin i-a lăsat pe masă la plecare, sau să se care fără să plătească, prefăcîndu-se că se duce-n curte „pentru o nevoie".

Pe cînd el, omul fără ruşine, el le face pe toate astea. Nu poate să nu le facă, pentru că-s blestemul lui — precum exploatarea neruşinată şi crima colectivă sînt ale celuilalt om fără de ruşine, din vîrful piramidei sociale, care-l aserveşte cu atîta cruzime. Dar, ţinut în mod sălbatic în ignoranţă, lăsat tristă pradă instinctelor, şi niciodată ajutat să se ridice, el se ajută singur. Adică nu ; nu se ajută : se supune. Se-nfioară, vibrează cînd sămînţa sădită în el începe să fermenteze-n sufletul său. Şi cînd vede cum cinsteşte gospodin Procop un om corect, curat, cuviincios — sărmanul amărît deschide ochii mari, admiră cu gura căscată, încearcă să surîdă, clipeşte din ochi, scuipă de plăcere şi se resemnează în colţul lui : nu-i pentru de-alde el, o cinste ca asta, pentru că el nu-i astăzi decît strămoşul necioplit al omenirii corecte, curate, cuviincioase de mîine. Nu ştie lucrul ăsta. Şi Procop, care-i un pionier al progresului moral, nici el nu ştie ce reprezintă. Nici el nu face altceva decît să se supună — legii lui de precursor.

Vara, înfipt pe picioarele-i zdravene printre zecile de mese gemînd de lume aşezate pe trotuar, cînd, cu capul ţinut mîndru de la natură, cu privirea dispreţuitoare, priveşte spectacolul pe care i-l oferă terasele ceainăriilor vecine, unde clienţii se înjură între ei, se bat cu palma-n fund, trag pîrţuri zgomotoase, se-apucă de prohap, insultă femeile — toate astea sub ochii patronului care face haz — gospodin Procop dă măsura influenţei pe care o exercită asupra micii sale lumi doar întorcînd capul cu demnitate, stăpînindu-şi o poftă nespusă de a scuipa de dezgust şi spunînd vreunui muşteriu pe care-l preţuieşte : „Cîteodată-mi vine să cred că Dum-

nezeu n-a lăsat omul pe pămînt decît ca să dovedească animalelor că-s mai cinstite și mai cuviincioase decît el“.

Doar atît face, atît spune, Procop. Și hamalul de rînd se simte fericit că se află pe terasa acestui lipovean corect în loc de a fi amestecat printre cei pentru care el are un dispreț atît de suveran și nu-i primește în prăvălia lui. Și duminicile, cînd Procop se duce la biserica rusească la liturghie, îmbrăcat cu rubașca neagră imensă ca și el, însoțit de nevastă, o femeie rotofeie și de cei șase copii bucălați și solemni, cu hainele pestrițe, roșu aprins, galben ca lămîia, albastru azuriu, Sámoilă, ateul convins, se ridică în picioare și se înclină în fața acestei cinstite familii, simțind în el îndemnul de a lua și el drumul pe care merge gospodin Procop și a se duce pe acolo pe unde nu i-a mai călcat piciorul din copilărie.

Iată din ce-i făcută atracția pe care-o exercită ceainăria lui Procop : ea nu se bizuie nici pe „zahăr sticlos“, nici pe ceai „Popoff“, ci pe o frumoasă încredere în om. Nu-și dă nimeni seama. Dar i se supun toți. Și ea sapă fără preget, în stînca mîrșăviei noastre, determină germinarea lumii noi, care încet, ca o broască țestoasă, apropie îndepărtatele abisuri cerești. Ca să-și împlinească destinul ea n-are nevoie de predici : ea pe unii îi pune să dea exemplu și pe alții să-l urmeze. Mijloacele ei sînt simple ca lumina zilei : gospodin Procop nu ține conferințe dulcege, nu face reproșuri amare. El, în primul rînd, trăiește demn, apoi se manifestă în modul cel mai obișnuit, spunîndu-le bună-ziua cu mai multă căldură, mai prevenitor.

Așa că, văzînd ivindu-se, dominant, capul lui Samoilă — care, foarte politicos, poftise să treacă înaintea lui pe Mihail și pe Adrian — gospodin Procop le ieși înainte și-i spuse lui [illegible]v :

— Nu-i [illegible] un minut de cînd l-am întrebat pe chelner dacă v-ați luat ceaiul, astă-seară.

Și uitîndu-se mai bine la ei :

— Dar sînteți uzi leoarcă !

— Tocmai din cauza asta vreau să-ți cer, zise pictorul, pentru un ceas, odăița de lîngă cazane : cît bem ceaiul ni se usucă și hainele.

Apoi adăugă, pe rusește :

— Îți recomand pe gospodin Mihail. Dacă va mai veni pe aici, singur sau cu Adrian, pe care-l cunoști, te rog să te porți cu el cum te-ai purta cu mine.

Procop se ploconi după obiceiul rusesc, strînse mîna lui Mihail și nu se arătă izbit de înfățișarea lui nenorocită. Apoi, conducîndu-i către odăița pe care o ceruseră, strigă cu vocea lui gravă :

— O porție de „Popoff“ *la trei* (pahare) pentru domnu Samoilă !

Și toată lumea ridică privirile.

Evenimentele astea se petreceau pe vremea războiului ruso-japonez. Se întrevedea limpede înfrîngerea rușilor, și erau foarte numeroși pravoslavnicii și alți cetățeni ai Brăilei care-și uscau gura prin ceainării susținînd moralul „tătucului“, al țarului care trimitea trupelor sale din Manciuria, în chip de muniții, cîte o icoană pentru fiecare soldat, cînd inamicul de la Tokio răspundea cu orez, obuze și haine.

— Nume de orașe, de fortificații, de generali despre care brăilenii habar n-avuseseră pînă-n ajun, deveniseră atît de cunoscute și de familiare că ajunseseră copiii, cînd se jucau de-a soldații, să bată talpa-n pămînt strigînd :

— Ku-ro-pat-kin ! Port-Ar-thur !

Ziarele de mare tiraj își triplaseră numărul cititorilor, cîrciumile și ceainăriile pe al clienților. Capi de familie, oameni cumsecade, care n-aveau nici obiceiul, nici mijloacele de-a bea ceva altundeva decît acasă la ei, erau zăriți acum, aproape în fiecare seară, în fața unui pahar de ceai, „să mai tragă cu urechea la cum mai stăm cu războiul“, să citească ziarul, să stea la taclale despre ce se-ntîmplă „la celălalat capăt al lumii“.

În seara [illegible]icina, cu toate că venise ora mesei, discuțiile con[illegible]au înflăcărate, și nimeni nu se gîndea că ai lor îi [illegible]tă acasă cu masa pusă. Era din pricina unei știri importante adusă de telegraf din Extremul Orient și pe care ziarele o ofereau turmei omenești cu mare tărăboi : cuirasatul rusesc *Petropavlovsk* fusese scufundat de către japonezi.

Ah ! Ce mai ediție specială trîntești cu o știre ca asta ! Face să fii director-proprietar al unui „mare organ“ ! Păcat numai că n-ai în fiecare an un război și în fiecare

săptămînă un cuirasat scufundat — oriunde-ar fi, de oricine-ar fi. Cît despre interpretarea evenimentului, asta nu-i o chestie-n care să se-ncurce un ziarist: dacă dezastrul a fost suferit de-un stat antipatic, îi cînţi imnuri de bucurie, dacă însă a atins „poporul" cu care simpatizezi, urli de răzbunare, după revanşă, aţîţi la ură şi, atît într-un caz cît şi în celălalt, ziarul se vinde, tirajul creşte, şi cu el şi preţul publicităţii dar, mai ales, cotele din subvenţiile guvernamentale.

În odăiţa din fund, care avea o fereastră mică spre ceainărie, cei trei prieteni aşteptau ceaiul, Mihail încercînd să descifreze un ziar de seară, ceilalţi doi încălzindu-se la zidul fierbinte dincolo de care fierbeau cazanele. Erau mulţumiţi că erau singuri. Hărmălaia din prăvălie nu-i supăra cine ştie ce. Ca toată lumea se interesau şi ei de mersul războiului, dar cu indiferenţa celor care, mai presus de orice problemă exterioară, sînt preocupaţi de ei înşişi.

Profitînd de izolarea de moment, Samoilă îi reda lui Adrian, pe scurt, conversaţia pe care o avusese pe drum cu Mihail, elogiind inteligenţa amicului lor, dar la urmă manifestă şi oarecare rezerve :

— Ascultă, Adriane. Să nu-mi spui că omul ăsta, cu cunoştinţele lui şi cu atîtea limbi pe care le cunoaşte nu-i în stare să facă altceva decît să vîndă plăcinta pe care-o frămîntă noaptea în puturoşenie şi-n păduchi! Uite, dac-ar vrea, mîine l-aş îmbrăca din cap pînă-n picioare şi i-aş găsi o ocupaţie demnă de el. Asta nu-i viaţă, care-o duce! Fuge de lume şi lumea de el. Cauţi azi un om ca pe vremea lui Diogene Cinicul, şi cînd dai de el trebuie să cobori tu la mizeria lui, în loc să-l ridici pe el la bunăstare. Trebuie să te-mbraci în zdrenţe ca el, dar să te fereşti să-l iei de braţ, ca să nu te-alegi cumva cu pensionari de-ai lui. Să nu-mi spui mie că ăsta-i idealul!

Chelnerul intră cu o tavă pe care se afla un arsenal întreg de porţelan fin, decorat şi aurit, cu capacele jucînd pe ceainicele în clocot, cu farfurioarele zăngănind ca bronzul, cu ceai Popoff, cu zahăr „de la vîrf" — toate astea pentru şaizeci de bani.

Petrov, care murea de sete, se repezi, opări paharele, le distribui, turnă ceaiul, apoi, cu şifciul în mînă, întrebă pe fiecare :

— *Pricuțc?*

— *Pricuțc,* i se raspunse.

Cît ai clipi din ochi cele cinci bucăți de zahăr de diferite forme geometrice armonioase fură transformate într-o grămăjoară de boabe de porumb. După aceea, fiecare, vărsîndu-și jumătate de ceașcă în farfurie, o duseră la buze cu mai multă sau mai puțină grație, dar toți sorbind zgomotos, pentru că lichidul frigea — rațiunea unică pentru care băutorul de ceai este obligat să-și verse ceaiul în farfurie.

Ajunseră, în felul ăsta, pînă la al cincilea pahar, asudînd, ștergîndu-se, chemînd mereu chelnerul — cu un toc-toc metalic din capacul ceainicului — ca să le-aducă, iarăși și iarăși, apă clocotindă (în aceiași șaizeci de bani!) cînd, aruncîndu-și ochii pe ziarul lui Mihail, Adrian strigă:

— Ce grozăvie! Vereșciaghin a fost omorît în explozia blestematului ăluia de cuirasat *Petropavlovsk!*

— Nu se poate! gemu Samoilă sărind de pe scaun.

Și smulgînd ziarul din mîinile lui Adrian, citi tremurînd telegrama care anunța catastrofa vasului amiral și, cu litere grase, moartea pictorului. Vru să spună ceva, dar ochii i se umplură de lacrimi, și lăsă fruntea să-i cadă pe brațele încrucișate pe masă.

(Zece ani mai tîrziu, la 31 iulie 1914, Adrian avea să vadă sute de hamali necioppliți alergînd pe cheiurile portului strigînd: „L-au asasinat pe Jaurès! A murit Jaurès!" Și mulți dintre ei cu ochii-n lacrimi. Fără să-l fi cunoscut vreodată! Fără să fi auzit vorbindu-se despre el!)

Tineretul idealist român din vremea aceea aflase despre existența lui Vereșciaghin în urma războiului ruso-japonez. Între altele, două dintre operele sale inspirate de masacrul din 1904 și reproduse cu miile pe cărți poștale, erau foarte răspîndite: faimoasa sa *Piramidă de cranii* și *Sentinela* troienită la postul său sub nămeții de zăpadă. Le vedeai, prinse-n perete cu un bold, prin toate casele și influența lor era cu atît mai mare cu cît, boier între boierii ruși, Vereșciaghin își riscase viața (pînă la sacrificiu, cum s-a constatat în ziua aceea) în slujba omenirii luptînd împotriva celui mai mare flagel.

Petrov avea o adevărată venerație pentru această mare inimă de artist. Tragica lui moarte îl cufundă într-o dis-

perare la fel de mare ca aceea ce cuprinsese-n lumea întreagă atîtea suflete de elită în ziua în care viața marelui bărbat care fusese Jaurès s-a stins sub gloanțele unui idiot.

Înțelegîndu-i durerea, Adrian îl mîngîia prietenește pe mînă. Cît despre Mihail, această ființă misterioasă, nu trăda nimic. Cu coatele pe masă, stătea mut, impasibil, și fuma.

Samoilă ridică privirea, își șterse ochii și zise, sugrumat :

— O zi din viața mea n-aș fi dat ca să le prelungesc pe ale tatălui meu, dar aș da bucuros jumătate din cît mai am de trăit ca să-l readuc la viață pe Vereșciaghin.

Și în tăcerea ce urmă acestor cuvinte, continuă să se lamenteze, cu ochii pe literele funestei telegrame :

— Ah ! Ce valoare s-a pierdut ! Cine va ști vreodată cîte opere de artă au dispărut prin moartea lui ! O adevărată catastrofă pentru artă ! Și ireparabilă !

— Bunul meu Petrov, zise cu blîndețe Mihail, orice viață care se stinge, tragic sau nu, poate fi o catastrofă pentru cineva.

— Da, dar nu-i o pierdere pentru artă.

— Nu numai arta are de suferit pierderi dureroase și ireparabile. De cînd ne-am așezat noi la masa asta, sute de oameni de pe suprafața pămîntului au murit ; unii că le-a sunat ceasul, alții înecați în oceane, sau schilodiți în uzine, sau striviți în mine, înjunghiați din gelozie, sau din ură, sau sinuciși din disperare. Gîndește-te că multe dintre aceste morți sînt catastrofe, și ce știm noi despre tatăl, mama, bărbatul, nevasta, copilul, logodnicul, logodnica, prietenul, care plîng aceste pierderi, *mult mai ireparabile pentru cei ce le suportă* decît pierderea suferită de artă prin moartea lui Vereșciaghin ?

— Oh, făcu pictorul. Comiți un sacrilegiu vorbind în felul ăsta.

— Nu... Nu comit nici un sacrilegiu. L-am cunoscut pe Vereșciaghin cu mult înainte de a fi el cunoscut la Brăila, și arta lui generoasă mi-e dragă. Dar arta nu-i decît o viață fictivă, a cărei pierdere nu provoacă niciodată drame, pe cînd în viața adevărată dramele-s prea multe și pierderile realmente ireparabile.

Felul ăsta de a judeca îl exaspera pe Samoilă :

— Va să zică, pentru dumneata moartea marelui pictor și moartea unui matelot necunoscut înecat cu el o dată au aceleași consecințe?

— Pentru mine ele pot să fie sau să nu fie aceleași. Dar eu nu-ți vorbesc despre mine, nici despre dumneata, pentru că noi ne vom duce astă-seară la culcare mai mult sau mai puțin liniștiți, cu toată catastrofa lui *Petropavlovsk*. Eu îți vorbesc despre cei pe care pierderea unei vieți omenești îi doboară la pămînt, și care nu se mai pot ridica: pentru ei „marele pictor" și „matelotul necunoscut" sînt vorbe goale.

Petrov nu era convins. Îl luă arbitru pe Adrian. Adrian, simțind că se apropie o „ședință pasionantă", și vrînd să-l facă pe Mihail să vorbească, lăsă impresia că împărtășește vederile pictorului:

— Mărturisesc că nu mi-am pus niciodată problema asta. Și eu aș zice că nu toate viețile au aceeași valoare.

Atunci Mihail, umflîndu-și pieptul, cu fața luminată ca de-o flacără lăuntrică, spuse brusc:

— Ascultați, fraților! (Vorbi grecește, pentru că băgase de seamă că Samoilă înțelegea destul de bine, pe cînd Adrian nu știa de loc rusește.)

Tocmai sosisem la Brăila, patria voastră a amîndurora, oraș frumos, fără îndoială. Veneam de undeva (asta nu vă interesează), să zicem că veneam din... Rusia asta grozavă a lui Vereșciaghin. Și n-aveam un ban în buzunar, n-aveam bagaj să-l vînd, pentru că-l vîndusem la Odesa.

A fost o chestie de înțelepciune elementară să dau hainele frumoase pe care le purtam atunci pe zdrențele respectabile în care mă vedeți acuma, și cu cîștigul realizat să încerc să-mi duc zilele mai departe.

N-am căutat, în timpul ăsta, nici un fel de muncă. Făceam pe rentierul, cu pîine, măsline și castraveți murați, alimente de preț și foarte ieftine, pentru că le vedeam în mîna oamenilor care descărcau poveri grele. Cum eu nu descărcam decît amintiri nu tocmai plăcute, am adoptat hrana lor. Fără să știu o boabă românește, arătam cu degetul marfa, dădeam gologanul și mă duceam să-mi mănînc pîinea, măslinele și castravetele murat.

Și a fost o viață dulce, plină de voluptăți și de emoții, o viață pe care nu o pot cunoaște decît oameni în stare

să-și dea hainele frumoase pe niște zdrențe, să trăiască ronțăind liniștiți din cîștigul realizat prin acest schimb și în timpul ăsta nici să nu se gîndească măcar să-și caute de lucru. Da, așa am făcut. Și asta se cheamă *să privești față-n față ca un bleg viața care se pregătește să te sfîșie*. Dar cîtă vreme am putut trăi așa ? Nu-mi aduc aminte ; poate o lună, poate două... pe urmă...

Pe urmă a-nceput foamea... Nu-i plăcut de loc. Două zile-n șir n-am băut decît apă. A treia zi, cum mă plimbam pe stradă cu mîinile-n buzunar, am găsit pe jos un ban de cinci și mi-am cumpărat o bucată de pîine neagră, care mi-a căzut greu ca plumbul în stomac. Mi-a făcut niște crampe atunci, de credeam că mă otrăvisem. Și n-aveam nici o poftă să mor, nu, de loc. Încă un minut, încă un minuțel din soarele ăsta scump și mare cît un munte, încă un minut din gîndirea, scumpă omului singur pe lume, omului tare ca un munte. Pentru că eu gîndeam că, dacă un asemenea lucru e permis cînd ți-e foame, gîndeam la o mulțime de lucruri, la mii de lucruri la care nu poți gîndi decît în ziua în care te-ai pătruns de pustietatea de pe lumea asta.

M-am tîrît cum am putut pînă la „vagonul meu" — pentru că am uitat să vă spun că la sosirea mea în frumosul vostru oraș mă culcam numai în vagoanele de cereale care staționau goale pe liniile din port. Era pe la sfîrșitul lui martie, încă destul de răcoare. M-am retras atunci în apartamentul meu și m-am lungit pe scînduri cu burta-n sus și am stat liniștit. Buna dispoziție nu-mi pierise, dar nici durerile nu mă lăsaseră, cu toate că nu mai erau chiar atît de chinuitoare...

Ah, neuitatele clipe în care mai speri în viață, alternînd cu viziunile groaznice ale morții, într-o seară în care, cu ochii la asfințitul ce mă saluta cu eternitatea lui glacială, mă vedeam în vagonul meu mai singur și mai părăsit și mai neștiut de semenii mei decît nimeni altul de pe pămîntul ăsta. Clipe mai de preț decît toate averile lumii. Cine nu le-a trăit e un om sărac, neisprăvit, chiar dacă-i regele aurului sau prințul inteligenței, pentru că totu-i relativ pe lumea asta, afară de deznădejdea morții, tortura presimțirii ei, certitudinea ei meschină, moartea asta care-ți apare deodată — cînd tu te lupți cu suferința, să-i mai smulgi încă o clipă frumoasă de

gîndire, încă o rază de soare generos și care, stupidă, îți spune : „Haide !"

— Chiar acum ?

— Chiar acum !

— Nu-i chip de zăbovit puțin ?

— Nu-i !

Și te smulge din visul tău neîncheiat și te duce. Stupid.

Și în fine, după cîteva ceasuri de chin, adormii, cînd, deodată, în toiul nopții, o smucitură puternică de mi-a zgîlțîit și creierul și măruntaiele din mine și care mi s-a părut atît de înspăimîntătoare încît o clipă am crezut că-i moartea. Pe urmă, șuierat de locomotivă... și iată-mă pornit în călătorie de nuntă cu foamea, într-o direcție necunoscută... „Ah, mi-am zis, asta-mi mai lipsea acuma, dar, pînă la urmă, mai bine mă plimb flămînd pe lumea asta, decît cu burta plină pe-ailaltă..."

Asta m-a trezit de-a binelea. Chinurile fizice și morale dispăruseră ca prin minune și, fără să mă mișc de pe podea — pe care mă simțeam acum la fel de bine ca într-un vagon de dormit — începui să urlu din cîte puteri îmi lăsau mațele mele ghiorăind, un cîntec de dragoste de Pușkin, mai fericit acum în vagonul ăsta de vite decît fusesem cînd îl învățasem și mă credeam unul din fericiții pămîntului.

După vreo jumătate de ceas de trambalare, trenul meu special se opri în gara mare, unde m-au tras pe o linie moartă.

Toate astea nu-s decît începutul. Acuma, iată și povestea.

*

A doua zi pe la prînz, întors în port leșinat ca o pisică bătută, mă așezasem pe platforma unui vagon mestecînd boabe de grîu pe care le ciuguleam din mînă ca o pasăre, cu gîndul numai la soarele care-mi dogorea spinarea.

Credeam că-s singur, dar la un moment dat am băgat de seamă că o lipoveancă mă privea fix pe ușa întredeschisă a unui vagon de pe linia de alături, în care ea se închisese ca să măture și să adune grăunțele. Ne-am privit multă vreme ochi în ochi, fără să clipim nici unul nici celălalt, ca două vite blînde, pe urmă, nu știu de

ce, am început să rîd (rîdeam de ochii ei mirați), dar biata femeie se porni pe plîns, ca Maria Magdalena.

Pricepeți ? Cu mutra pe care-oi fi avut-o, și văzîndu-mă mîncînd boabe de grîu, ea își uitase de mizeria ei și-o plîngea pe-a mea. Mi se rupea inima : va să zică în halul ăsta ajunsesem, că puteam să fac să-mi plîngă de milă făptura cea mai chinuită de mizerie ! ?

Am sărit de pe platformă și m-am apropiat de ea :

— Nu mai plînge, i-am zis. Nu ești mai pricopsită decît mine.

Dar lipoveanca, în loc să-mi răspundă, scotoci prin sacul ei — în care avea și grăunțele și mătura și fărașul — scoase un codru de pîine uscată și mi-l întinse cu un gest care trebuia să însemne : „Na. Mănîncă-l !"

Am rămas încremenit ; îmi venea să intru-n iad, să ard de viu.

Cu pîinea pe genunchi, ea plîngea mută ; lacrimile îi izvorau din ochi și picurau pe pîine. Apoi o auzii spunînd, ca un miorlăit :

— Dacă nu vrei să-l mănînci înseamnă că nu ești bun creștin.

Ei bine, oameni buni, am mîncat pîinea aia blagoslovită, acolo în fața ei, pentru ca măcar o dată-n viața mea păgînească să fiu „bun creștin". Și ne-am cunoscut apoi mai bine, adică eu am avut de învățat de la ea, pentru că, să știți, femeia asta zdrențăroasă m-a scos din apatie și mi-a redat speranțe, dorințe, chef de lucru, singurele pîrghii ale vieții. Mi-a spus :

— De ce n-aduni plumbi de pe jos ? Cad dimineața, de la vagoane, cînd le deschid, și cîteodată poți să aduni într-o zi și două kilograme, face optzeci de bani ; pînă una alta ai din ce trăi. Așa am făcut și eu, multă vreme, dar acuma cîștig mai bine măturînd vagoanele și pe grăunțe scot pînă la doi franci pe zi. Ai să faci și tu așa, mai tîrziu, cînd ai să ai cu ce să-ți cumperi scule : sac, mătură, făraș, sită... Atunci ai să trudești mai puțin...

Mă uitam la ruina aia omenească, cu fața jigărită, cu mîinile și cu picioarele crăpate, pline de noroi, dar cu suflet stoic, și mi-a fost rușine de lipsa mea de vlagă. Și de trecutul meu : niciodată în toată viața mea de tînăr înfumurat de pînă mai ieri nu-mi trecuse prin cap că oamenii ăștia „săraci cu duhul" (acești „oameni simpli" cărora nu catadixeam nici măcar să le răspund la bună-

ziua) erau posesorii celei mai prețioase dintre comorile pămîntului : *aceea de a uita de neajunsurile lor în fața unui învins, de a-și arăta tăria sufletească în fața unuia mai slab decît ei ajutîndu-l să se ridice.* Aici e superioritatea omului față de animal. Restul nu-i decît deșertăciune. Și, cu toată învățătura mea, asta n-o știam. A trebuit să mușc țărînă, în culmea decăderii, pentru ca unul dintre nenorociții ăștia să vină să-mi arate drumul spre viața adevărată, în afară de care nu-i decît haos și bestialitate.

Așa că mulțumită făpturii ășteia care-mi dădea un exemplu, m-am repus pe picioare, mi-am cîștigat pîinea fără prea multă osteneală, fără silă, scutit de orice jenă morală, trăind ca păsările cerului. Am putut, în fine, să-mi cumpăr tutun și să nu mai fumez chiștoace pentru că, după toate cele, mai sînt și stăpînit de patima fumatului.

Continuam să dorm prin vagoane și cîteodată toanele mecanicilor mă făceau să călătoresc fără voie, dar acuma mi-era ușor să sar din odaia mea ambulantă și, pe jumătate adormit, să-mi caut alt „apartament".

În felul ăsta, eu după plumb, ea după grăunțe, ne-am împrietenit. Era o femeie de vreo patruzeci de ani, înaltă și îngrozitor de slabă. Mergea adusă de spinare, tușea într-una și o năpădea adesea tristețea și chiar și lacrimile. Ne întîlneam acum în fiecare zi, printre vagoane, și ca s-o înveselesc puțin, s-o fac să rîdă, îi istoriseam fel de fel de povești bune pentru cei „săraci cu duhul". Și odată am făcut-o să rîdă cu atîta poftă, încît și-a deschis inima și mi-a depănat povestea ei care, precum o să vedeți, nu pornea dintr-o inimă prea veselă.

Lipoveanca mea nu fusese totdeauna atît de nenorocită. Bărbatul ei, pescar, lucrase pe cont propriu. Împreună cu cel mai mare dintre cei trei copii ai lor — „un băiat de cincisprezece ani voinic ca un taur" — pleca în fiecare seară la pescuit pe Dunăre și se întorcea dimineața, destul de devreme, cu peștele vîndut și cu banii în buzunar. Erau, și tatăl și băiatul oameni cumsecade, și toți banii mergeau la *băbușca*. Nu erau cine știe ce, dar, într-o zi mai mult, într-alta mai puțin, oricum, se putea trăi. A mers așa, destul de bine, pînă anul trecut de înălțare, cînd n-a mai mers de loc, pentru că în „dimineața aia blestemată" băiatul s-a întors la două dimi-

neața să-i bată-n geam, și cînd i-a deschis, n-a mai putut să-i spună, cu sufletul la gură, decît: *Mamă, s-a-necat!* și a căzut jos în bordei.

Se răsturnase barca din cauza valurilor mari. Tatăl, încălțat cu cizme grele, făcuse pe dracu-n patru să se țină deasupra apei, în timp ce băiatul, care era desculț, încerca să-i scoată „cizmele alea nenorocite“ — singura mare piedică pentru acești înotători înnăscuți — dar, bătrîn și istovit, s-a dus la fund chiar în clipa în care băiatul îi scosese o cizmă. L-a mai auzit strigîndu-i: *Salvează-te, Petrușca, și să te porți bine cu maică-ta!*

Petrușca s-a purtat bine cu maică-sa, care numai că n-a murit. „Dar nu mori așa, cu una cu două, cînd ești sărac!“ Cine știe, poate că trebuie să trăiești să ispășești nelegiuiri de-ale părinților și moșilor și strămoșilor!“

Băiatul s-a opintit din greu și a scos familia din suferință, a devenit un adevărat cap de familie pentru frați și pentru mamă, „îmbătrînită cu zece ani în șase luni“. Petrușca făcea minuni ca să cîștige îndeajuns, să nu lase mizeria să-și arate colții-n bătătura lor, dar degeaba. Aduna de-abia a treia parte din banii pe care-i aducea tatăl său, cu toate că se spetea la munca cea mai grea și mai bine plătită dintre toate muncile din port: la descărcarea vagoanelor de grîu. Căra — de la șase dimineața pînă la opt seara — între zece și cincisprezece tone de cereale, pe umerii lui de șaisprezece ani. Și cu toate astea, n-ajungea să hrănească patru guri, pentru că nu era de lucru în fiecare zi. Petrușca era lipovean, și-l dădeau la o parte românii, „care aveau uite așa cuțite la brîu“.

Atunci sărmana *bábușca* a trebuit să lase treburile casei în mîinile fetei ei de doisprezece ani și să intre și ea în rîndul nenorocitelor care aleargă din vagon în vagon să strîngă o mînă de boabe și praf și-njurături ca să-și agonisească, chinuită, încă un franc, doi pe zi.

Și într-una din zilele astea ale începutului umilitoarei ei îndeletniciri, într-o după-masă, văzu „multă lume, hamali, alergînd grămadă“ spre un loc de muncă nu prea departe de vagonul în care mătura ea. Dar n-a vrut să se ducă să vadă ce-i, pentru că știa că „hamalii te-njură și te-mbrîncesc pentru nimica toată“ — cînd deodată „ochiul drept începu să i se bată foarte tare“, apoi și inima, într-un fel că aproape-i venea leșin, și atunci își

lăsă baltă și sacul și fărașul și tot și alergă într-un suflet să vadă „pe cine-l puseseră pe targă și-l cărau de-acolo".

N-a avut nevoie s-ajungă prea departe ca să-și dea seama că tînărul despre care tovarășii lui spuneau că-i fusese prins pieptu-ntre tampoane de-l turtise ca pe-o farfurie era fiu-său, Petrușca, pentru că-i văzuse de departe „un capăt din brîul lui lat de lînă verde atîrnînd din targă afară". I s-a făcut atunci negru înaintea ochilor, i-a venit amețeală, și n-a mai știut ce-i cu ea...

Au ridicat-o și au dus-o la o farmacie, unde și-a revenit, cu dureri de cap groaznice. S-a nimerit ca farmacistul să fie un om tare cumsecade, a ajutat-o cît a putut, dar ea, după o vreme, era încă foarte mirată să se vadă întinsă pe un pat curat, ea, o femeie atît de nenorocită. Apoi îi reapăru dinaintea ochilor capătul de brîu atîrnînd din targă afară, memoria îi reveni, se ridică „urlînd ca o vită-njunghiată", vru s-alerge-n stradă dar se prăvăli în pragul farmaciei. Farmacistul o ridică, o culcă în camera din dosul farmaciei, o mîngîie frățește, telefonă la spital, de unde i se răspunse că „nu era nimica grav", că Petrușca nu avea decît umărul strivit, dar că se va face bine.

Din nefericire astea nu erau decît consolări de circumstanță — o minciună plină de omenie, acest răspuns al celor de la spital. Biata femeie n-a aflat adevărul decît la comisariat, unde omenia nu-și face decît arareori cuib, și adevărul a fost nemilos, așa cum îl simțise inima ei și ochiul cînd i se bătuse: da, pieptul sărmanului Petrușca fusese „turtit ca o farfurie".

— Dar barem Petrușca are-un mormînt, zise ea, sfîrșindu-și spovedania. Au venit lipovenii, care cu un franc, care cu doi, și nu l-au lăsat la spital, unde morții-s ciopîrțiți, și-i îngroapă ca vai de ei. A fost înmormîntat la cimitirul lipovenesc, cu popă și cu evanghelie, ca bun creștin ce fusese-n viață.

Mereu aceeași poveste. Săraca femeie avea nevoie de o consolare și și-o afla lîngă mormîntul fiului ei. Și în mine de altfel, după ce-și ușurase inima povestindu-mi nenorocirile ei, și lucrul ăsta mi-a făcut și mie tot atît de bine cît și ei. „Ia te uită, mi-am zis, prind și eu bine la ceva pe lumea asta !"

Ne întîlneam în fiecare dimineață ca doi vechi prieteni. Îmi zîmbea de departe și-mi arăta sacul plin de gozuri. Îi arătam și eu traista mea cu plumbi, din care mai atîrnau capete de sfoară, traistă pe care tot ea mi-o dăduse într-o zi, ca să nu mai bag plumbii prin buzunare.

Și ființa asta, pe care creșterea primită mă-nvățase s-o disprețuiesc, îmi devenise atît de scumpă încît uneori, cînd n-o întîlneam pînă la prînz, începeam s-o caut de la un capăt al portului la altul, printre sutele de vagoane și furnicarul de căruțe. O găseam, îi spuneam lucruri să-i facă plăcere și alergam pînă la bucătăria ambulantă cea mai apropiată de unde-i aduceam bucăți de ficat la grătar și pîine.

Dar într-o zi n-am mai dat de ea, cu toate că am răscolit tot portul. Nici a doua zi, nici în zilele următoare. M-am simțit atunci cel mai nenorocit dintre nenorociți. Eram sigur că-i bolnavă. O rodea tuberculoza, mocnit. Și nu știam unde locuiește. Nu știam nici măcar cum o cheamă, pentru că totdeauna ea-mi spunea *bátiușca* și eu îi spuneam *bábușca*.

Cînd am văzut că se fac cinci zile de cînd nu mai dădusem cu ochii de ea, am început s-o caut prin tot cartierul lipovenesc. Umblam din casă-n casă întrebînd și spunîndu-le oamenilor, povestea ei, ca semn de recunoaștere.

Am descoperit-o. Niciodată n-am simțit mai bine laolaltă și fericire și nenorocire. Eram mai fericit decît fusesem vreodată și decît voi mai fi, chiar dacă mi s-ar da și un regat. Dar cine-și va da seama despre ce-a fost în inima mea cînd am văzut că-i pierdută fără scăpare?

Sta în cocioaba ei, întinsă pe un pat de scînduri, cu ochii sticlind de febră, pironiți la nenumăratele icoane grămădite în colțul dinspre răsărit. Lîngă ea, ținîndu-i de mînă, fetița ei și băiețelul, amîndoi minați de pe acum de boala care nu iartă. Pe masă, resturile unei ciorbe de fasole adusă de vecini. Și în fața acestui spectacol, eu, neputincios ca un ocnaș pus în fiare.

Cînd m-a văzut intrînd a apărut pe fața ei pămîntie o sclipire de bucurie atît de mare, încît am îmbrățișat-o cu o frenezie de care nu mă credeam capabil, și am plîns din toată inima mea plină de omenie.

M-am zbătut...

Ce n-aș fi făcut pentru mine, pentru tata și pentru mama, ce n-aș fi făcut niciodată pentru libertatea și pentru soarele meu, am făcut-o pentru soarele ăsta al suferinței : m-am vîndut, am intrat slugă. Norocul meu a fost că am dat peste un om. Un om care m-a înțeles fără să-i explic nimic, și care-mi dădea bani dinainte, fără condiții și fără multă vorbă. Omul ăsta e kir Nicola, față de care am o datorie pe care niciodată n-am s-o pot plăti.

Acuma, oameni buni, bănuiți cine-i femeia asta ?

*

Adrian și Petrov făcură ochii mari, umeziți de lacrimi.

— Cu siguranță că... acolo...

— Exact : acolo unde m-ați văzut adineauri intrînd cu băiețelul blond, jos, la Vadul Comorofca.

— Ah, făcu Samoilă, mîine dis-de-dimineață iau un doctor, o trăsură și zbor la ea !

— Ar fi o adevărată bunătate, zise Mihail, dar să știi, bunul meu Samoilă, că pentru nenorocita asta nu mai există nici „dis-de-dimineață“, nici doctor, nici bunătate care să-i poată fi de vreun ajutor, pentru că ea-i lovită *ireparabil*.

Ireparabilul despre care vorbeați adineauri, lovitura ireparabilă dată artei prin moartea lui Vereșciaghin, mai poate fi reparată de alți Vereșciaghini, care ar putea să-l și întreacă. Dar dintre toate amarurile vieții omenești, ireparabilul care-a doborît-o pe babușca mea este cel mai dureros, cel mai sfîșietor, cel mai sîngeros, pentru că aici nu mai e vorba despre pînze care n-or să mai fie pictate, ci de viața însăși — scopul suprem al Creațiunii — viața asta care ne pustiește, rece și indiferentă la propria sa existență sau nonexistență.

Și acest *ireparabil* se împlinește pe toată fața pămîntului, în fiecare clipă din zi și din noapte : și cînd muncim, și cînd ne odihnim, și cînd dormim, și cînd ne plimbăm, și cînd cîntăm sau plîngem. Se împlinește fără greș și va continua să se împlinească, într-una, cît va mai fi viață pe pămînt, pentru că răul e însăși viața. Împotriva lui n-avem ce face. Cine ce poate-mpotrivă, cînd pe-un arbore crescut îl doboară furtuna ? Ce să mai faci ?

„Liniște... Liniște... Să chemăm liniștea ca pe un suprem balsam pentru rănile noastre veșnic sîngerînde...

Numai ea, cu indiferența ei luminoasă și doar aparentă ne poate ajuta să vedem limpede în complexa operă a Creatorului și, ajutîndu-ne s-o înțelegem, să ne-o facă mai puțin crudă..."

*

În cele trei zile care urmară după-amiezei de ploaie torențială, de prietenie pasionată și de mărturisiri neașteptate, în casa mamei Zoița fu jale mare, doliu aproape. Adrian fu cît p-aci să moară de-o pneumonie violentă.

Seara se-ntorsese clănțănind, nu mîncase nimic și se culcase. La miezul nopții toate păturile din casă n-ajungeau să-l încălzească. Pe la patru dimineața maică-sa îi plimba pe piept un gălbenuș de ou proaspăt, să afle unde-i junghiul care nu-l lăsa să respire. L-a găsit, drept deasupra sînului stîng, unde gălbenușul „s-a spart". I l-a întins pe toată partea aceea, a presărat sare și piper și a acoperit locul cu o bucată de pînză subțire, dar toate astea n-au ajutat la nimic: două ceasuri mai tîrziu — vreme la care sărmana femeie trebuia să plece la lucru — Adrian ardea ca focul și-și pierduse cunoștința. Aiura puțin, și repeta necontenit un singur cuvînt:

— Mihail... Mihail... Mihail...

Și arunca de pe el toate păturile. Înnebunită, plîngînd în hohote, nenorocita mamă uită de toate bîrfelile, alergă la plăcintărie și deschise ușa cu atîta putere, încît clopoțelul se izbi de zid:

— Mihaile! strigă ea. Moare Adrian! Te cheamă! Vai de mine și de mine, mi-am pierdut băiatu!...

Mihail tocmai își încărca marfa, gata să plece. La apariția înfricoșătoare a mamei disperate și la vorbele ei deznădăjduite rostite într-o grecească îngrijită, se răsuci mașinal pe călcîie, alb ca varul la față, și o întrebă cu blîndețe:

— Zici că Adrian e pe moarte?

Apoi către kir Nicola, care era de față:

— Descurcă-te cum poți...

Și iarăși către mamă:

— Haidem, repede!

La patul lui Adrian, care nu mai recunoștea pe nimeni, dar impunîndu-și liniștea despre care vorbise cu o zi înainte, zise, scoțîndu-și haina:

— Am nevoie de apă rece din fîntînă și de un cearșaf.

I-a adus. Mihail rugă pe toată lumea să iasă din odaie, pentru că mai erau acolo și Leana cu maică-sa, și cîțiva vecini din curte stăteau ciorchine în pragul ușii deschise.

Într-o clipă îl înfășură într-un cearșaf ud, care se înfiervîntă îndată. Repetă operația. Apoi Mihail se duse la mama bolnavului în bucătărie unde plîngea :

— Aveți un termometru ? întrebă el, tot calm.

— Nu, n-am avut niciodată... răspunse ea hohotind.

— Am nevoie de un termometru, neapărat. Şi cum nu pot să-l las singur pe Adrian, fii mata bună și du-te pînă la o farmacie să cumperi. Şi cu ocazia asta cred c-ar fi bine să chemi și un doctor.

Mama Zoița porni să-și picure lacrimile pe străzi și se întoarse cu un termometru și un doctor. Termometrul era stricat, dar doctorul l-a uimit pe Mihail. Era un ovrei tinerel, slăbuț, mărunțel, oacheș bine, cu niște ochi și mișcări de veveriță. Înainte de a-l fi zărit pe bolnav văzuse mizeria gospodăriei și a infirmierului care-l întîmpină, uluindu-l, vorbindu-i franțuzește :

— Dacă veți socoti că starea bolnavului e îngrijorătoare, vă rog să nu lăsați să se vadă.

Doctorul opri asupra lui Mihail o privire pătrunzătoare și caldă, luă temperatura lui Adrian — și găsi patruzeci de grade. Apoi, luîndu-și bastonul :

— Continuați, zise el. Ce faceți dumneavoastră este singurul lucru pe care-l puteam recomanda și eu în asemenea împrejurări : cearșafuri reci. Dați-i lapte, supă, și puțin vin. Şi pentru că n-aveți termomentru, vi-l las pe-al meu.

Odată spuse, toate astea, în franțuzește, lui Mihail, se întoarse către mamă, care se trăsese într-un colț și își acoperise fața cu șorțul. Îi puse mîna pe umăr și-i zise:

— Băiatul dumneavoastră va birui boala, și vă garantez eu că va mai da încă mult de furcă iubitelor lui. În orice caz, vă rămîn la dispoziție. La revedere.

Şi ieși.

— Domnule doctor, făcu bătrîna alergînd după el. Vă datorez vizita dumneavoastră...

— Nu-mi datorezi nimic, măicuță. Îmi datorează Ăl-de-sus mai mult. Să fiți sănătoși !

Femeia rămase în mijlocul curții, uluită. Mihail care înțelesese totul, îl ajunse la poartă :

— Domnule doctor, iertați-mă ; îmi dați voie să vă strîng mîna ?

— Iat-o !

Şi cei doi bărbați, privindu-se, gîndeau unul despre altul fel de fel de lucruri pentru care n-ai cuvinte.

Trei zile și trei nopți Mihail n-a închis o clipă ochii și nu se oprea din înfășurat în cearșafuri reci decît ca să alerge la fîntînă să aducă apă proaspătă, după care Adrian deschise ochii mari și dintr-un singur gest se agăță și de gîtul lui și de-al maică-sii. De bucurie îi dăduseră lacrimile. Mihail zise :

— Măi băiete, acum cred c-ai scăpat, și de azi înainte, în semn de sărbătorire, ne vom tutui.

Samoilă, care era de față, nu mai putea de bucurie, sărea într-un picior prin toată curtea, săruta pe toți care-i ieșeau în cale și pe Leana printre ei, și trimise s-aducă de la piață o pulpă întreagă de vacă și o căruță de zarzavat pentru supa lui Adrian, dar bolnavul nu era încă vindecat. Încă cinci zile de tratament au fost necesare în afară de primele trei — cu intervale de odihnă, și Petrov aproape că a trebuit să se bată cu Mihail ca să-i lase și lui locul. Își petrecea nopțile pe o saltea întinsă la picioarele patului lui Adrian și nu închidea decît un ochi. A văzut atunci și mahalaua că prietenia oamenilor ăstora era cu totul altceva decît dragoste „a la turca" și că Mihail era cu totul altfel de om decît îl arătau zdrențele lui. Iar, în fața mamei care spunea :

— Dumnezeu să-l ocrotească ; el mi-a scăpat băiatul. Acuma am doi feciori, și-s tare mulțumită...

...Mahalaua se muiă și răspundea :

— Ai dreptate, Zoițo, așa-i, am fost răi cu sărmanul venetic...

Şi se-ncheie pacea. Pînă și Leana veni într-o zi, ca o mîță să-i spună lui Mihail, sub ochii zîmbitori ai lui Adrian :

— Tare aș vrea să capăt și eu un catalog de mode de la Paris... dar nu știu cum să fac. Poate te pricepi dumneata, că știi franțuzește...

Mihail luă un toc, scrise cîteva rînduri către un mare magazin din Paris, și opt zile mai tîrziu Leana se pomeni cu un kilogram de hîrțoage. Dar ce-o impresionase mai mult era că-și văzuse numele ei *tipărit* pe plicuri.

Şi cei doi amici o auzeau strigînd prin curte ca o zăpăcită :

— Sînt atît de bucuroasă că-mi vine să-l sărut, zău dacă...

— Cînd e vorba de virtutea unei femei, aproape totdeauna e un „dacă“ la mijloc... zisese Mihail

Adrian scăpă de pneumonia lui cu cincisprezece zile de pat și o săptămînă de convalescență plus două kilograme pierdute pentru totdeauna ; terenul era bine pregătit pentru tuberculoza de mîine. Dar în prima zi în care a ieșit în oraș după chelfăneala pe care i-o trăsese pofta lui amarnică de viață, putea cel puțin să meargă cu capul sus între Mihail și Petrov și, cu privirea încă sticlind de febră, să spună : „E dreptul meu ! L-am plătit !“

Mihail lucra acum cu Petrov, kir Nicola fusese silit să-l înlocuiască imediat. Refuzase categoric să locuiască împreună cu Adrian, cum îl îmbiaseră și mama și băiatul ; se mulțumise cu un pat pe care i l-au făcut într-o magazioară de vară aflată în curte pe dreapta, în fața odăii în care stătea prietenul său.

Desigur, Mihail a mai avut de înghițit destule șopîrle, începînd cu maghernița aceea, și nu se ferea să-i spună lui Adrian cît de greu îi venea să-și frece coatele de Leana și de chiriașii ei.

Dar și aici interveni soarta cu sabia ei și reteză scurt nodul, expulzîndu-i pe amîndoi din strada Griviței și trimițîndu-i să-și frece coatele cu lumea-ntreagă.

Aventura asta neașteptată începu în felul următor.

Era prin septembrie, lună generoasă, vreme blîndă. Adrian se înzdrăvenise cu totul și Petrov îi propuse să zugrăvească, pe socoteală proprie, locuința unui popă dintr-un sat apropiat, la care el făcea sobele ajutat de Mihail. Adrian fu în al șaptelea cer :

— Uite, visul meu începe să se-nfăptuiască : să lucrăm toți trei la un loc, liberi, ăsta-i primul pas spre fericirea la care avem tot dreptul, ca trei prieteni liberi.

S-a dus să vadă lucrarea. Afacerea s-a încheiat pe loc. Au băut aldămașul chiar în seara aceea și s-au întors acasă cîntînd, împleticindu-se pe picioare.

Și trei săptămîni a fost un trai !

De la Brăila pînă în satul popii aveau de străbătut cinci kilometri dimineața în zori și tot atîția seara, în ultimele pîlpîiri ale asfințitului. Îl făceau pe jos, ca niște adevărați tineri : un ceas cam scurticel cînd întîrziaseră, cînd cerul nu le spunea mare lucru, sau cînd „ucenicul sobar“ avea o brazdă între sprîncene ; un ceas mai lungușor (uneori lung cît două), cînd cerul și pămîntul și sufletele lor se contopeau într-un același avînt, oprind viața-n goana ei și sorbind-o dintr-o-nghițitură. Și-o sorbeau adesea-n felul ăsta, pentru că-i demnă de inimile noastre cînd aurora inundă cu flăcările ei jumătate din bolta cerească și pămîntul geme sub povara porumbiștilor — înalte de doi metri și-ntinse cît un ocean — porumbiști vaste și solitare care te-mbie de pe cele două laturi ale drumului cu știuleții plini și lăptoși ca sînii de fată mare ai culegătoarelor pierdute-n pădurea nesfîrșită de coceni, chemînd în cîntecele lor duioase dragostea ce zburdă-n libertate cu toate străduințele omului de a-i tăia aripile.

În asemenea clipe nu mai avea brazda urîtă care-i tăia fruntea în dreptul nasului și nu se mai grăbea ca fugărit de lupi. Cu capul descoperit, cu pieptul scos în afară, cu poalele hainei mototolite fluturînd în vînt și cu cămașa descheiată ca să-i mîngîie zefirul toracele păros, picioarele lui de-abia atingeau praful mătăsos și moale al drumului, parc-ar fi vrut să oprească timpu-n loc. Mereu în stînga lui Adrian, mereu în dreapta lui Petrov, Mihail avea uneori prea puternic sentimentul că-i prins între doi jandarmi ai afecțiunii, și asta nu-i convenea de loc. Ca să-i învețe „cum se trăiește“, cu fața jovială, cu ochii scăpărînd de o satisfacție batjocoritoare, se închidea într-un mutism total și era în stare să meargă așa, fără să scoată o vorbă, un ceas întreg, obosindu-și santinelele și amuzîndu-se de zadarnica lor așteptare. Pentru că așa-i firea omenească, ciudată : un om prea atent dar căruia n-ai poftă să-i spui nimic, e la fel de plicticos ca și un palavragiu care trăncănește-ntr-una lucruri pe care n-ai chef să le-asculți.

Așa a fost începutul drumurilor lor între Brăila și casa popii, dar cei doi prieteni se vindecară repede și fără multă suferință. Văzînd că tot timpul drumului Mihail nu face altceva decît s-atingă cu degetul roua dimineței atîrnînd ca niște lacrimi de diamant pe foile

aspre de păpușoi sau să mîngîie mătasea aurie a știuleților, sau s-arunce cu pietre-n bolta cerească, sfîrșiră prin a face și ei la fel. Și le-a priit. Iar cînd stînjeneala dezamăgirilor îndurate la primele drumuri încolo și-ncoace fu uitată de-a binelea, cînd mai tîrziu Mihail constată că amicii săi îl întrec în tot felul de zbenguieli prin imensitatea porumbiștilor — din care reapăreau gîfîind, îmbujorați, zgîriați pe obraji de foile tăioase, sărind ca niște cățel după prepelițele care zburau speriate — într-o dimineață, cînd radiau de bucurie, le spuse :

— Vedeți voi, măi băieți, nici omul cel mai interesant nu-i niciodată mai demn de atenție decît cele ce se află în jurul lui, chiar dacă n-ar fi decît porumbiști, un drum, și deasupra cerul...

Astfel, scăpat de veșnica lor așteptare după oracole, Mihail se simțea la largul lui, ba chiar atît de bine, încît într-o seară a început să vorbească prostii.

Asta a fost în ziua în care au terminat lucrarea la casa popii, și din pricina unui „pahar" de Cotnar bun, mereu același, dar prea des umplut.

Dau vina pe băutură, dar vinovatul adevărat a fost popa care, mulțumit de treaba pe care i-o făcuseră și încă și mai mulțumit de „popia" lui, dădu „dinamita" din butoaiele sfinției-sale pe seama limbilor afurisite ale celor trei meșteri. Cu toate că țăranul român se ferește de „popă roșcovan" ca de dracu, și-atunci cînd îi iese-n cale face cu vîrful limbii cruce-n ceru gurii, nu era mai puțin adevărat că al nostru era un popă comsecade și om de treabă, poate că puțin cam prea bogat pentru o comună atît de săracă. Bărbații clevetitori din sate cam mîrîiau, pentru că prin ținutul lor țigănos, se cam iveau de la o vreme prin bătături căpșoare blonde ca de îngerași, care semănau al dracului cu copiii popii. Erau furioși bărbații, și preoteasa mai dihai. Și, încolțită de bărbat să spună de unde și pînă unde, femeia care adusese pe lume o asemenea „rușine" răspundea liniștită :

— Măi bărbate, știi doar și tu, din părinți, că la o femeie cu burta mare, tot ce vede lasă urme... și lasă urma și la plod. M-oi fi uitat și eu mai așa la popă, în vreo duminică, sau cînd o fi venit cu botez la zi-ntîi și, cine știe, m-oi fi uitat prea mult...

— Păi cum, bre femeie, făcea bărbatul, tu nu-l vezi pe popă decît duminica și de zi-ntîi, și-i dai zor că te-ai uitat prea mult ? ! Da' eu, că-s toată ziulica lîngă tine, nu puteai să te fi uitat și la mine puțin ?

Astea se petreceau prin casele țăranilor. Da-n a popii era mai rău. Era mai rău pentru că într-un fel casa popii era maternitatea Bisericii, și preoteasa ținea ca numai ea să aibă darul ceresc de-a face pui de popă. Dacă sărmanul slujitor al altarului s-alegea dinspre partea țăranilor cu o cruce făcută-n cerul gurii, dinspre partea preotesei se-alegea cu altceva, care de multe ori îi rămînea în gît — și-atunci îi dădea brînci cu o-nghițitură „din sfînta băutură". Băutura asta era firește, vinul, și părintele trebuia să aibă vin pentru împărtășanie. Dar și-aici găseau țăranii motiv de cîrtit :

— Păi nouă, popa, la-mpărtășanie, ne dă cu lingurița, da' lui, acasă, își toarnă cu sticla...

Nu era adevărat. Cei trei prieteni văzuseră cu ochii lor că popa nu bea „cu sticla", bea cu paharul. Văzuseră, și se-mpărtășiseră și ei, pentru că nenorocitul, veșnic hărțuit de necazurile din casă, de multe ori fugea de gîlcevile nevesti-si ca să se ducă — cu părul și cu barba vîlvoi, rîzînd cu toată fața lui mare și roșcovană — să se-mpărtășească cu meșterii și să uite alături de ei vorbele nelegiuite cu care-l copleșea preoteasa.

Așa că în seara aceea de toamnă frumoasă și de voluptuoasă lenevealä, cei trei prieteni auziră deodată tărăboi mare de crătiți trîntite împănat cu blesteme. Nu știau despre ce-i vorba, au crezut că-i, ca de obicei, o scenă de gelozie, dar îl văzură pe bietul popă zbughind-o din bucătărie parc-ar fi fugit din iad, și în urma lui potcapul, rostogolindu-i-se la picioare. În același timp sfințita-i nevastă striga :

— Na-ți castronul ! Du-te la toți dracii ! Să nu te mai văd în ochii mei, țap afurisit ! Cară-te de-aici !

— Auziți, copiii mei ? suspină nenorocitul ridicîndu-și de pe jos „castronul" și curățindu-l cu mîneca. Ah, să nu vă minunați. Femeile-s toate la fel, și de-s preotese, și de-s diavolițe. Cum te-nsori, te omoară cu fidelitatea, ți-o vîră pe gît, de-ți ajunge viața un chin ! Dar, Doamne-Dumnezeule mare ! N-oi rămîne eu văduv odată ! Eh, atunci da, o să zic și eu viață, pentru că noi ăștia, popii,

dac-am apucat s-ajungem văduvi, n-avem voie să ne mai însurăm. Înțeleaptă lege! Cine-a făcut-o, era însurat.

După care dădu fuga la pivniță și se întoarse cu un ulcior de Cotnar galben cum e chihlimbarul și cu un ghiuden mare, iute și uscat.

— Haideți fraților, zise el ridicînd paharul, să mîncăm și să bem. Noroc că ne-a rămas sîngele ăsta al lui Hristos neotrăvit de veninul însurătorii.

— Dar părinte, făcu Samoilă, la Sfînta Scriptură zice că oamenii trebuie „să se-nmulțească precum nisipul mării..."

— Da, răspunse popa, sugîndu-și de vin mustața, da, să se-nmulțească, dar asta se poate și fără-nsurătoare... Și-apoi cărțile sfinte tot cărți sînt; vreau să zic: virtutea lor e ca a femeilor însărcinate, ușoară...

Pictorul izbucni într-un hohot formidabil de rîs, de se zgîlțîiră ferestrele. Popii i se făcu frică:

— Nu mai rîde așa tare, fiule. Blestemata-i în stare să vină să-mi arunce-n cap cu vreo oală de vopsea de-a voastră!

Și se duse și închise ușa cu cheia.

Încetul cu încetul ulciorul de cinci kilograme se golea, pe măsură ce se scurta și ghiudenul. Fața popii se făcea din ce în ce mai stacojie, dar capul ținea bine. Ale amicilor noștri începuseră să cam amețească. Petrov, care voia să-și ia în seara aia toate sculele, se duse să caute un țăran cu căruță. Puțin după aceea, călare pe șevalete, lua drumul Brăilei, trăgîndu-se de barbă și făcînd fel de fel de maimuțăreli la Mihail și la Adrian care, ca să scape de hurducăturile căruții, preferaseră să vină pe jos. Poate și pentru că preferau să rămînă puțin singuri, la această ultimă întoarcere.

*

Soarele mai dogorea încă destul de tare, cu toate că era tîrît spre asfințit de-un „iepure șchiop".

Trecuți de casa cantonierului, deasupra văii Siretului, drumul se-ngroapă-n oceanul de porumb pe care-l taie în două cîmpuri nesfîrșite. Ajunși aici, flăcăul cu căruța lăsă caii la pas — ca strămoșii lui, haiducii — își descheie haina și își aprinse o țigară. Aici, pierdut în solitudinea unduioasă, deschide el stăvilarele bucuriei sau durerii și dă drumul în voia vînturilor spovedaniei fier-

binți a iubirii sau strigătului de răzbunare al urii. Aici toate sufletele pătimașe, străbătînd marea asta de belșug, se aruncă înot în valurile ei, și Mihail, suflet pătimaș și el, nu se putu frîna. Ochii lui pe jumătate închiși se acoperiră cu un văl duios de amintiri, umerii îi căzură, zdrobiți sub povara zilelor chinuite pe care le trăise.

Adrian nu avu nevoie să se uite la el ca să presimtă totul. Ah, dacă n-ar fi decît privirea ochilor ca să vedem lucrurile, ar fi tare trist pentru bietele noastre suflete. Dar cînd vezi că tovarășul tău de drum e preocupat prea mult de țigara lui, cînd întoarce cam des capul în partea cealaltă ca să respire, sau se uită cam mult la picioarele sale, de parcă-ar fi drumul presărat cu capcane, atunci lasă-l în pace dacă vrei ca în inima lui să-ți înalțe imnuri.

Ca să-l lase pe Mihail în pace Adrian începu cu fel de fel de scălămbăieli, și jucăria asta, de-o naivitate puerilă, nu făcu decît să sporească afecțiunea amicului său pentru el. Și la urma urmei, nu-ți face plăcere să prinzi lăcuste, greieri, și să te uiți la ele îndelung rămînînd în urmă? Sau să zăbovești lîngă un știulete de porumb, să-ncerci bobul cu unghia să-l vezi cît e de crescut?

Mihail îl opri pe Adrian ca să-și aprindă țigara de la a lui și în timpul ăsta își pironi privirea în albul ochilor lui. Dar pe buze i se și schițase zîmbetul blînd al liniștii regăsite a unui convalescent.

— Nu ți-e frig, Adriane? îl întrebă.

— De loc. Aș putea să mă și culc aici, dac-aș avea o ghebă.

— Atunci hai să ne odihnim puțin.

Și se trînti ca un buștean în iarba înaltă de pe marginea drumului. Zise:

— Vezi tu, prietenii visători nu-s totdeauna agreabili; le place, cîteodată, să viseze singuri, chiar dacă-s alături de tovarăși buni, ca tine. S-ar putea zice că-i puțin egoism în asta, dar egoismul e și el una dintre sevele care hrănesc arborii vieții, numai că-i bine să ajute la coptul rodului cel bun. Așa că, nu te-ai supărat?

— De ce m-aș fi supărat? Și-afară de asta, nici n-am băgat de seamă...

— Lasă, măi, șmecherosule. Învață puiul pe găină cum să facă ouă?

Adrian rîse și mărturisi :

— Da, e-adevărat : te-am simțit eu, dar am preferat să vină de la tine, să nu te stîrnesc eu cu goarna afecțiunii.

— Ei da ! Așa te vreau ! Dacă-ți dai seama de adevărul pe care l-ai rostit, să știi c-o să fim buni prieteni. Și-acuma vreau să fiu și eu tot atît de delicat și să-ți spun pentru ce te-am lăsat singur jumătate de drum.

Adineauri, lîngă casa cantonierului, am văzut două vrăbii zbenguindu-se-n felul lor, sărind una peste alta. Și, să fiu al dracului, cu blestematul ăla de vin care mi se suise la cap, vrăbiile mi-au amintit deodată de o poveste mai veche, o chestie neplăcută sau nu, cum vrei s-o iei. Știi tu ce-i aia, Adriane, cînd se-amestecă tristețea cu bucuria ?... E greu... Dospește-n tine. În fine, mai văzusem odată două vrăbii zbenguindu-se.

Mă aflam într-o curte, o curte mare, îngrădită cu ziduri înalte, foarte înalte. Nici un om n-a putut vreodată să sară peste zidurile alea. Eram și eu acolo, de vreo cîteva zile. Cînd ești în locuri de-astea, n-ai decît un singur mijloc de-a evada : să te gîndești la viața pe care-ai trăit-o înainte de-a intra acolo, și s-o retrăiești. Atît. Cine nu poate, e pierdut. M-am străduit și eu cît am putut.

Cum vremea era bună, stăteam toată ziua în curte, plimbîndu-mă sau lungit pe lespezi, mai ales lungit pe lespezi. Mi se-ntîmpla să nu mai pricep cum de se poate explica existența soarelui, a vîntului, a ploii, singurele elemente ale firii aflate sub ochii mei și care mi se păreau la fel de puțin libere și la fel de stupide ca și viața mea în locul ăla...

Mihail se întrerupse, își mai răsuci o țigară și, cufundîndu-și din nou privirea în ochii lui Adrian, îl întrebă scurt :

— Tu ți-ai pierdut vreodată libertatea ?

— Nu. Niciodată.

— Îți doresc să ți-o pierzi într-o bună zi, numai o clipă, o clipă grea... E o necesitate vitală pentru oameni ca noi : cel care n-a ieșit niciodată din țara lui nu-și cunoaște nici țara lui nici altele, cel care nu și-a pierdut niciodată libertatea nu-și cunoaște nici resursele sufletului, nici slăbiciunile. Ah, nu, totu-i făcut cu rost pe

lumea asta blestemată, dar e bine să simți orice, pînă ți se pare că-ți pierzi mințile !

Era cît p-aci să mi le pierd. Cînd se-ntîmplă asta, auzi un fel de zgomot, un freamăt în văzduh, cum li se pare țăranilor că aud în clipa dinaintea unui cutremur, și despre care-ți povestesc cu o mulțime de amănunte. O dată cu zgomotul ăsta simți că ți-e capul mai ușor, dar că te izbește ceva în creștet, te-amețește. Îți trec atunci prin fața ochilor chipurile iubite, repede, și dispar înapoia capului, și ochii se întorc și ei, parcă ar ieși să le urmărească, și brațele, parc-ar vrea să se sprijine pe ceva chiar dacă-s sprijinite. Toate astea într-o clipă, apoi... Apoi, una din două : ori înnebunești, ori îți revii în fire. Pe mine m-au ajutat să-mi revin în fire două vrăbiuțe, ca adineauri.

În clipa în care mi-am dat seama că-mi pierd mințile eram acolo-n curte, în locul meu obișnuit, cu spinarea pe lespezi, cu picioarele-n sus, rezemate de zid, și cu ochii la cer, străduindu-mă de un ceas să aflu cine sînt, rostindu-mi într-una numele. Chiar în clipita-n care mi s-a părut c-aud zgomotul acela, că m-a izbit ciocanul în creștet și capul mi s-a făcut mai ușor, și-am bătut în lespezi cu palmele, văzui trecînd repede, una după alta, două păsări negre uriașe, care-ntunecară cerul cu mărimea lor : nu erau decît două vrăbiuțe, mărite și-nnegrite de sminteala mea. Dar trecerea lor a fost de ajuns pentru ca mintea mea să-și vină-n fire.

Am vrut atunci să mă ridic ; n-am avut putere nici măcar să mă urnesc din loc și a trebuit să aștept. Și atunci a fost cînd mi-am dat seama de strania viziune pe care-o avusesem : cele două vrăbiuțe se așezaseră pe coama zidului, și pentru mine a fost o adevărată odihnă să le văd cum se zbenguiesc vesele. Una, mereu aceeași, sărea peste cealaltă. A sărit de unsprezece ori la rînd. Să fi fost adevărată virilitate — în cazul ăsta pur și simplu fabuloasă — sau doar joacă ?

Habar n-am, cum habar n-am nici de restul poveștii...

Și ridicîndu-se să pornească mai departe, adăugă :

— Eh, prostii. Uită de povestea asta cu vrăbiuțele și virilitatea lor care semăna cu a popii ăstuia roșcovan.

*

Restul drumului Mihail n-a mai scos o vorbă. A devenit glacial, de un mutism fără duioșie, făr' de visare, feroce.

În oraș, trecînd pe sub felinare, sfredelea ochii lui Adrian cu o privire rea. Brazda lui cruntă de pe frunte era mai adîncă decît oricînd. Lui Adrian i se făcu frică. Nu știa dacă să vorbească sau să tacă. Și cu toate astea, n-avea nimic să-și reproșeze. Nu-i pusese nici o întrebare nelalocul ei și nici să-i spună povestea cu vrăbiile nu-l stîrnise.

Ajunși acasă Mihail refuză cina, se duse drept la magazia lui și se culcă îmbrăcat, fără măcar să aprindă lampa. Rugămințile lui Adrian le reteză scurt :

— Cînd îți spun să mă lași în pace, lasă-mă-n pace ! N-am obiceiul să fac mofturi !

Mama lui Adrian îl rugă pe băiatul ei s-o dumirească :

— L-oi fi supărat...

— Nu, mamă, ți-o jur...

Ea se duse la Mihail, îl mîngîie pe cap în întuneric și-i spuse :

— Haide, nu fi supărat. Dacă te-a necăjit, am să-i rup urechile. Numai să-mi spui...

Mihail îi luă mîna și i-o sărută.

— Măicuță, sfîntă măicuță... crede-mă că Adrian nu-i cu nimic de vină în amărăciunea mea. E vina mea, și nici măcar a mea : mi-am amintit de lucruri care mă dor. Te rog, lasă-mă singur. Nimeni nu-mi poate alina necazul în clipa asta. Așa-s eu... O să-mi treacă...

. . . .

Să fi fost miezul nopții ? Înainte ? După ?

N-ar fi putut s-o spună. Adrian, cînd s-a trezit terorizat de un coșmar : Mihail se dădea cu capul de zidul unei cetăți și vorbea unor vrăbiuțe care ciripeau pe metereze.

Fericit să constate că nu era decît un vis urît, somnoros cum era, adormi din nou.

Dar din nou se trezi, cu o întrebare clară în minte : „Oare Mihail o fi acolo ?“

Cu o mișcare bruscă sări din pat și făcu lumină ca să se uite la ceas : era cinci. Își puse pantalonii, făcu lampa mai mică și ieși pe fereastră, să n-o trezească pe

maică-sa. Era frumos afară. Cer înstelat. Dinspre răsărit, o geană albicioasă.

Cu inima zvîcnind, Adrian se duse să vadă dacă Mihail era încă în pat : magazia era goală ! Bîjbîi să-i găsească traista : nimic !

O clipă nu-i veni să creadă într-o asemenea crimă împotriva prieteniei ; apoi își aminti de o vorbă pe care i-o spusese Mihail într-o zi : „Cîtă vreme un secret e ferecat în tine, e robul tău. Cum l-ai spus altuia, ești tu robul lui".

Asta era : lui Mihail nu-i plăcea nici un fel de robie...

*

În zorii acelei zile de septembrie ai fi putut vedea un tînăr ieșind pe bariera Galaților și alergînd ca vîntul, cu capul gol, desculț, fără haină.

Ciobanii care-și pășteau oile pe cîmpia de ciulini și precupeții care-și duceau zarzavaturile la Brăila, își făceau semnul crucii văzîndu-l și scuipau în urmă :

— Un apucat !

„Chiar că sînt"... gîndea Adrian auzindu-i.

Speria și animalele : măgarii, oile, ciorile, sticleții, cîinii fu cît p-aci să-l sfîșie și trenul să-l răstoarne, făcînd vîrtejuri trecînd la doi pași de drum.

Mai departe, unde nu era decît cer auriu și pămînt cenușiu, Adrian zări, la cîteva sute de pași înaintea lui, un omuleț mergînd legănat cu traista izbindu-i șoldul — omuleț mic cu inimă mare, care mergea fără să-i pese de nimic, și care trecuse și Brăila și pe Adrian printre amintirile sortite să-i umple cîndva ochii de lacrimi...

Ah, prieten rău, urîcios, care fugi de prietenie ! Să-ți fie rușine ! Meriți să te-mbrățișez !

Cîteva sărituri de ogar încă, și :

— Mi-ha-il... !

Și Adrian căzu în praful răcoros.

Ca lovit de-un glonte Mihail se răsuci ridicînd brațele la cer :

— Nu se poate !... Nu se poate !...

Se repezi, se aruncă peste trupul gîfîind al prietenului său acoperindu-i obrazul cu sărutări :

— Iartă-mă, Adrian, iartă-mă ! Nu merit asemenea prietenie.

— Ba da, făcu celălalt din cap.

Mihail îi smulse cămaşa leoarcă şi îi puse una curată scoasă din traistă, îi dădu haina lui, apoi, în picioare, îl luă de mînă

— S-o ştergem, s-o ştergem cît mai repede, că altminteri moartea-i pe noi.

— Nu moartea !... Viaţa ! Acuma, că fugim împreună, pe-acelaşi drum...

. . . .

Şi aşa, părăsiră Brăila şi porniră-n lumea largă.

CIULINII BĂRĂGANULUI

Dedic această carte :
Poporului Românei,
Celor unsprezece mii ai săi de asasinaţi
de către guvernul român,
Celor trei sate : Stănileşti, Băileşti,
Hodivoaia, rase cu lovituri de tun.
Crime săvîrşite în martie 1907
şi rămase nepedepsite.

PANAIT ISTRATI
martie 1928

Cînd sosește toamna, întinsele cîmpii de țelină ale Munteniei dunărene încep să trăiască, timp de o lună, existența lor milenară.

Aceasta începe chiar în ziua de Sfîntul Pantelimon. În ziua aceea, vîntul dinspre Rusia, pe care noi îl numim muscalul sau crivățul, mătură cu suflarea lui de ghiață nesfîrșitele întinderi ; dar cum pămîntul arde încă, înfierbîntat ca un cuptor, muscalul își cam rupe dinții în el. N-are a face ! Barza, care stă pe gînduri de mai multe zile, își țintește ochiu-i roșu asupra aceluia ce-o dezmiardă în răspăr, și iat-o plecată spre ținuturile calde, căci ei nu-i place muscalul.

Plecarea acestei păsări respectate, puțin cam temută la țară — *ea aduce foc în plisc dacă-i strici cuibul* — plecare așteptată de ialomițean sau de brăilean, pune capăt stăpînirii omului asupra gliei Domnului. După ce a urmărit barza în zborul ei pînă a pierdut-o din vedere, cojanul își îndeasă căciula pe urechi, tușește ușor, din obișnuință, și, gonind cîinele care i se vîră între picioare, intră în casă :

— Ia vedeți, băieții ăia să înceapă s-adune uscături !

La aceste cuvinte, femeia și liota de copii tușesc și se înfioară la rîndul lor, tot din obișnuință :

— Au plecat berzele ?

— Plecat...

Atunci Bărăganul ia comanda.

O face, mai întîi lăsîndu-se greu, ca un om care s-ar trînti cu fața la pămînt și n-ar mai voi nici să se scoale, nici să moară. Un uriaș !

Întins, de cînd lumea, peste toate ţarinile pe care le arde soarele, între duioasa Ialomiţă şi Dunărea ursuză, Bărăganul se află, cît ţine primăvara şi vara, în luptă vicleană cu omul harnic, pe care nu-l iubeşte şi căruia îi refuză orice bunăstare, afară doar de aceea de a hoinări şi de-a urla în toată voia. De-acolo vine şi vorba, cunoscută în toate ţările locuite de români, şi care se adresează aceluia ce-şi îngăduie prea multe libertăţi în public :

— Ia ascultă, mă ! ce, te crezi pe Bărăgan... ?

Căci Bărăganul e singuratec. Pe spinarea lui, nici un copac ! Şi de la un puţ la altul, ai tot timpul să mori de sete. Nici de foame nu te apără. Dar dacă cumva eşti înarmat contra acestor două nevoi ale gurii şi dacă vrei să te afli singur cu dumnezeul tău, atunci du-te pe Bărăgan : e ţinutul pe care creatorul l-a hărăzit Munteniei pentru ca românul să poată visa în voie.

O pasăre care zboară între două lanţuri de munţi e ceva demn de milă. Pe Bărăgan, aceeaşi pasăre urcă, cu ea în zbor, pămîntul şi depărtatele lui zări. Întins pe spate, simţi cum talerul pămîntesc se înalţă spre zenit. E cea mai frumoasă ascensiune ce poate s-o facă nevoiaşul lipsit de toate.

De-aici vine şi faptul că locuitorul Bărăganului, ialomiţeanul, e o fiinţă oarecum tăcută. Şi cu toate că ştie să glumească şi să facă haz cînd i se dă prilej, îi place mai mult să asculte cuviincios. O face pentru că viaţa lui e grea, şi el nădăjduieşte mereu că cineva va veni poate odată să-i arate cum ar putea să muncească mai cu folos pe îndărătnicul lui de Bărăgan.

Visări, gînduri, înălţare şi pîntec gol, iată ce dă gravitate omului născut pe Bărăgan — această pustietate care ascunde apa în străfundul ei şi unde nimic nu răsare de la sine, nimic, în afară de ciulini.

Nu e vorba de acei scaieţi care cresc ca păpuşoiul şi fac o frumoasă floare liliachie, ca un pămătuf, al cărui pufuşor fetele îl tund în seara de Sfîntu Toader, cîntînd :

Codiţele fetelor,
Cît codiţa iepelor !

Ciulinii de care vorbesc aici apar de îndată ce se topeşte zăpada, sub forma unei ciuperci, un zbîrciog. În

mai puțin de-o săptămînă, dacă e cald, ei năpădesc pămîntul. Asta e tot ce Bărăganul poate să îndure pe spinarea lui. Mai îndură și turmele de oi, care sînt lacome de acest ciulin și îl pasc aprig. Dar cu cît îl pasc, cu-atît crește, se rotunjește mereu și ajunge să atingă dimensiunile unei damigene mari. Atunci oile nu-l mai pasc, îl lasă în pace, căci înțeapă groaznic. Știe să se apere, buruiana dracului! Ca și buruiana omenească: cu cît e mai netrebuincioasă, cu atît știe să se apere mai cu înverșunare.

Dar ce siguranță avem noi despre ce e trebuincios sau netrebuincios pe pămînt?

•

Atît timp cît ialomițeanul se zbate, se încăpățînează să smulgă țelinei un căuș de porumb sau cîțiva cartofi, Bărăganul nu e interesant. Nu e un loc de vizitat. E sucit, ca o femeie îmbrăcată în zdrențe, ca o mahalagioaică împodobită cu diamante. Pămîntul n-a fost dat omului numai cu scopul să-i umple burta cu mălai. Mai sînt și colțuri hărăzite reculegerii.

Asta e Bărăganul.

El începe să domnească îndată ce omul harnic se retrage în coliba lui, îndată ce ciulinii înțeapă rău și cînd vîntul dinspre Rusia se apucă să sufle cu temei. Asta se întîmplă prin septembrie.

Poți vedea atunci, din depărtare în depărtare, un cioban care stă cu spatele întors spre miazănoapte și întîrzie cu turma. Nemișcat, sprijinit pe bîta lui, vîntul îl clatină uneori, de parcă ar fi un copac.

În jurul lui, atît cît privirea poate să cuprindă roată, nu mai vezi decît ciulini, nenumăratul norod al ciulinilor. Plini, stufoși, ai zice că-s niște oi cu lîna de oțel. Numai spini și sămînță. Sămînță răspîndită pe pămînt, ca să crească ciulini, numai ciulini.

Ca și ciobanul, la fel se clatină și ei. Căci în turma lor compactă, muscalul suflă mai cu îndîrjire, în vreme ce Bărăganul ascultă, iar cerul de plumb strivește pămîntul, în vreme ce păsările se dau peste cap în văzduh, risipite de vijelie.

Așa, o săptămînă întreagă... Suflă... Ciulinii rezistă, îndoindu-se în toate chipurile, cu bubumzul lor fixat

pe o tulpină scurtă, nu mai groasă decît degetul cel mic. Ei mai rezistă încă puțin. Dar ciobanul, nu! El lasă în plata Domnului străşnicia Domnului şi se-ntoarce acasă.

Noi spunem atunci: ţipenie! Nu mai vezi om! E numai Bărăganul!

Şi, Doamne, ce frumos e!

Cu tot avîntul de care armăsarul său e în stare, crivăţul galopează în împărăţia ciulinilor, răscoleşte cerul şi pămîntul, amestecă norii cu pulberea, ucide zburătoarele, şi iată-i porniţi, ciulinii! Plecaţi să semene netrebnica lor sămînţă.

Mica tulpină se frînge pocnind, cosită la rădăcină. Bubumzele spinoase încep să se rostogolească, mii şi mii! E marele pohod al ciulinilor, care „vin Dumnezeu ştie de unde şi se duc Dumnezeu ştie unde", spun bătrînii, privind pe fereastră.

Nu pleacă toţi deodată. Unii o şterg la cea dintîi suflare furioasă, adevărată puzderie de oi cenuşii. Alţii par să ţină piept, nu vor să se lase, dar ceilalţi dau năvală peste ei, îi agaţă în goană şi-i tîrăsc. La un moment dat, îi vezi încîlcindu-se, formînd mari purcoaie ce se rostogolesc cu greu, pînă ce crivăţul se repede odată cu furca lui, îi spulberă în văzduh, îi face să joace o horă îndrăcită şi apoi iar îi împinge înainte.

Atunci să te duci să vezi Bărăganul! Ai zice că Bărăganul se cocoşează, se întinde, după voinţă, bucuros de toată lumea asta de ciulini, care se dă de-a berbeleacul pe spinarea lui, pe cînd crivăţul suflă turbat.

Uneori, în clipe de linişte, Bărăganul parcă-şi reţine suflarea, ca să simtă cum trec fuguliţa trei ori patru ciulini, ca nişte buni tovarăşi, se ciocnesc unul de altul şi se întrec în glumă, dar repede se pun în rînd şi o pornesc cot la cot.

Spre sfîrşitul vijeliei vin ciulinii singurateci. Sînt cei mai iubiţi, fiind cei mai aşteptaţi. Fie că tulpina lor n-a fost destul de uscată ca să se rupă de la început, fie că vor fi avut nenorocul de a se fi înţepenit un timp în cine ştie ce şanţ, fie, în fine, că o ceată de ştrengari i-a urmărit şi oprit în drumul lor, ei sosesc cu întîrziere, sărmanii. Şi-i vezi cum se perindă izolaţi, rostogolindu-se ca nişte cocoloaşe de omuleţi grăbiţi. Văzduhul

și tot Bărăganul îi privesc: sînt ciulinii singuratici, adică cei mai iubiți.

Apoi, orice viață se oprește brusc. Nesfîrșitele întinderi sînt curățate ca lespezile unei curți princiare.

Atunci Bărăganul se învăluie în cojocul lui de iarnă și se pune să-i tragă un pui de somn care ține șase luni.

Dar ciulinii?

Ei își continuă povestea.

E o poveste cum nu s-a mai pomenit, pentru că-i a pămîntului nostru românesc. Dar mai bine s-o iau de la început...

Cu toate că-s băltăreț de la Lăteni, de la Borcea — fata asta a Dunării care cutează să se măsoare cu maică-sa — nu-s ialomițean de baștină. Părinții mei, olteni amîndoi, săraci ca Iov, au plecat în lume cînd aveam numai doi anișori. Și ce s-o mai lungesc? După nesfîrșite pribegii prin nu știu cîte județe, își aruncară dăsagii și pe mine, care eram cît o ciubotă, în cătunul ăsta, care se oglindește-n Borcea.

Poate să vi se pară ciudat, dar așa-i. Părinții mei nu erau oameni să se lase mînați la munci grele ca vitele la tăiere; mai ales tata, un zăpăcit care era în stare să cînte din fluier pînă cădea jos leșinat de foame. Și la Lăteni, măcar aveam pește la-ndemînă. Aproape că-ți sărea singur în tigaie, ca să zic așa. Judecați și dumneavoastră.

Primăvara și toamna Borcea acoperea cu apele ei gălbui sute de hectare înțelenite; și în pînza asta nesfîrșită de apă crăpceanul, carasul, știuca mișunau în așa hal că pînă și pisicile se ghiftuiau pe malul bălților. Se pescuia, atunci, cu cazanul. Mană cerească, ce mai! Bărbați, femei și copii, goi pînă peste genunchi, cu traista după gît, se-mprăștiau în trăgători, înaintînd cît mai încet cu putință pe cîmpul înecat, fiecare cu un cazan vechi desfundat la el. Apa nu trecea niciodată de genunchi. Bălăcind, peștele se izbea de picioarele noastre, dar era albitură și noi umblam după de-ăl mare. Știam că ăstuia îi place să muște la rădăcina plantelor, al căror creștet răsărea din apă. Stăteam neclintiți, cu ochii

ațintiți asupra lor. Îndată ce vedeam ceva că mișcă, plaf ! propteam cazanul la fund. Auzeam peștele zbătîndu-se între pereții vasului. Nu mai aveam decît să-l apucăm cu mîna și să-l vîrîm în traistă. Tare trebuia să fii neîndemînatec ca să-ți scape.

Tatei însă, îi scăpau regulat, și puștanii făceau mare haz. Rîdeau de el, îl luau în bășcălie. Nu se sinchisea. Continua să se arunce cu cazanul peste toate buruienile din jur, și de le vedea mișcînd și de nu. După un ceas de pescuit ne întorceam acasă cu traista doldora de pește. Tata n-aducea nici măcar un chitic. Și cînd vedea asta, mămuca, bună cum era, îl sfătuia să stea mai bine acasă, să pună la sărat pește, să facă de mîncare, să spele rufe și să mai cînte din fluier.

Asta mă umilea de-mi dădeau lacrimile : un bărbat nu spală rufe, nici nu gătește ! Dar tata n-avea nimic bărbătesc în el : era blînd ca o femeie, cu mustăți mari și negre și cu niște ochi adînci și galeși pironiți într-una pe fluierul lui din care, cu degetele noduroase, scotea melodii duioase care răsunau pînă departe și făceau cîinii să latre în nopțile amuțite. În schimb, cînd îți făcea un borș sau o plachie de pește, sau cînd spăla rufe, și cele mai bune gospodine puteau să vină să ia lecții de la el. Dar tot rîdeau de el, pentru că unui bărbat nu-i stă bine să facă treburi muierești.

M-aș fi bătut atunci cu satu-ntreg, pentru că bietul tată-meu nu lua niciodată-n seamă vreo înjurătură și le-ndura toate în tăcere. Surîdea ușor, se-ndrepta spre Borcea, cu căciula lui țuguiată veșnic dată pe ceafă, cu nădragii rupți, totdeauna scăpați de sub curea, tîrșîindu-și opincile, cu gîtul lung și cu minunăția lui de caval, de care nu se despărțea niciodată, să se răzbune pe viața asta păcătoasă și-atît de jalnic de frumoasă.

Cîteodată mă luam după el. Pe ascuns uneori, că-i plăcea să fie singur. În seara căldicică în care tăcerea se-amesteca cu mirosul nămolului, îl bănuiam șezînd pe-un trunchi de salcie dezrădăcinată. Și după un cîntec de jale de-ți lua răsuflarea, îi auzeam glasul ușor și melodios zicînd încetișor cîntecul nostru de neuitat din țara Oltului :

Foaie verde de-avrămească,
Ila, ila, la !
Au plecat olteni la coasă ;
Au rămas oltencile
Şi-au umplut cîrciumile.

Da, oltenii totdeauna plecau „la coasă", sau la alte nenumărate munci, lăsînd oltencile „să umple cîrciumile", lucru nu tocmai adevărat, şi tata, în orice caz, nu se ţinuse de vorba cîntecului : îşi luase olteanca cu el, şi mă luase şi pe mine, comoara lui. Din cauza asta mama ţinea mult, mult de tot la el. Îmi spunea, cînd mergeam la peşte şi-i vedeam varicele groaznice, întrebînd-o de ce lăsa în seama tatei treburile cele mai uşoare :

— Pentru că mi-e drag, copilul meu... Dumnezeu l-a făcut cum e şi mi l-a dat de bărbat. Nu-i vina lui, săracu'...

Şi uite-aşa trăiam noi la Lăteni.

Aveam pe-atunci nouă ani. Mă duceam totdeauna la pescuit cu mama, care niciodată nu zicea că-i obosită, fie că era pe vremea apelor mari — cînd venea crapul să-ţi bată-n poartă — fie în celelalte luni ale anului, cînd trebuia să te duci pînă după el în Borcea.

Aici nu mai era vorba de pescuit cu cazanul, aici pescuiau cu chipcelul, cu prostovolul, cu plasa sau cu vîrşiile şi uneori chiar cu năvodul, mai mulţi pescari laolaltă.

Trebuia s-o vezi pescuind, pe femeia asta, ca să-ţi dai seama ce-nseamnă o olteancă care-şi iubeşte bărbatul ! Mai ales cînd arunca prostovolul roată — cu mînecile suflecate pîn'la umeri, cu fusta sumeasă sus de tot, cu părul strîns bine-ntr-o basma, cu ochii, gura, nările adulmecînd nesfîrşitul bălţilor — ai fi zis că s-a pornit să scoată tot peştele din Borcea !

— Halal nevastă ! strigau pescarii văzînd-o.

Dar noi tot în sărăcie lucie rămîneam ; păcat de osteneală să te speteşti muncind pe lumea asta ; munca nu duce la nimic bun.

În timp ce pescuiam — îmi scoteam şi eu partea mea

de pește — tata, acasă, săra de zor, umplea butoaiele, zvînta peștele care prinsese sarea și îl potrivea pentru vînzare.

Vînzare... Să vă ferească Dumnezeu de-așa vînzare! Cinci pînă la zece franci suta de kilograme de pește, vîndute cu toptanul la negustori hrăpăreți. Și încă eram mulțumiți să-l putem da, pentru că nu mai știam ce să facem cu el. Nu mai încăpeam de el, se strica și se-mpuțea, după ce ne bălăcisem în mațele lui pîn' la glezne la pusul sării. Da: cinci pînă la zece franci suta de kilograme! Numai pentru stat munceam, să putem cumpăra miile de kilograme de sare. Pentru noi nici măcar de o țoală sau de mălai nu ne ieșea. Și tot peștele ăsta care se strica și trebuia să-l aruncăm în Borcea, de unde mama-l scosese cu-atîta bărbăție și cu-atîta nădejde pentru o viață mai bună!

Nu, într-adevăr, vorba din popor:

Bună țară, rea tocmeală,
Hît-o-n cur de rînduială!

Asta era: țară bogată, prost alcătuită și rău guvernată; știa și mama asta, ca tot țăranul român.

În anii lungi de viață rătăcitoare, de la un cap al Munteniei la altul, ea avusese de mii de ori prilejul să simtă cît de nenorocită era viața locuitorilor ăstora, care, departe de orice gîrlă și prea săraci ca să-și poată cumpăra carne, nu trăiau decît cu mămăligă și cu zarzavaturi în timp ce milioane de kilograme de pește zăceau și se stricau, bune de-aruncat, pe tot lungul sutelor de kilometri pe care-i parcurge Dunărea cu brațele și afluenții ei. Dar cum să transporți mana asta cerească, cînd trei sferturi din țară n-are drumuri, astăzi ca și acum o mie de ani?

Mama a avut atunci o idee, pe care s-a apucat s-o îndeplinească fără să ne spună și nouă ceva: silindu-se pe ascuns să facă economii îndopîndu-ne cu pește și numai cu pește un an întreg — rareori cîte un boț de mămăligă și mai rar cu o bucată de pîine — a reușit să

strîngă o sută de franci cu care-a cumpărat de ocazie, o mîrțoagă și-o căruță cu patru roți, dintre care două șubrede rău, gata să cadă.

— Uite, i-a spus ea tatei, o să vă duceți amîndoi, tu și cu băiatu' cu *asta*, să bateți satele și să vindeți pește sărat...

— Cu *asta* ? oftă tata, galben la față ; să străbat Bărăganul cu *asta* ?

Măsură din ochi gloaba jegărită, harabaua prăpădită :

— ...Vrei să mergi cu mine, puștiule ? făcu el.

Mai încape vorbă ?! Nu numai că voiam, eram încîntat ! Să vezi Bărăganul, pămîntul ăsta fără stăpîn, era obsesia oricărui copil. Și mai ales, să pot, în sfîrșit, și eu s-alerg după ciulini, despre care prietenii mei îmi povesteau minunății, s-alerg și eu pe urmele norilor de praf purtați de vînt !

— De ce să nu-ncercăm ? făcui eu serios, stăpînindu-mi bucuria ; ce-avem de pierdut ?

— Pă dracu' ! Calu', mai întîi, p-ormă căruța, și p-ormă și pă noi ! O să ne-nghită Bărăganu' !

Să ne-nghită Bărăganul ! Mă trecu un fior. Da-da, voiam.

A doua zi în zori porneam, luînd cu noi cele de trebuință, adică mai nimic. Mămuca noastră bună, plînsă, prăpădită, parcă ne-ar fi trimis la moarte, ne însoți pînă-n pragul Bărăganului, pînă dincolo de șoseaua care duce de la Brăila la Călărași ferindu-se de pustie și ținînd mai pe lîngă malul Borcei. Acolo ne sărută, cu fața numai lacrimi brăzdată de zbîrcituri, cu toate că n-avea încă treizecișicinci de ani. Mîngîie și calul, pe care n-avea să-l mai vadă, și zgîlții și una din roțile căruței, să-ncerce slaba-i rezistență. Nici căruța n-avea s-o mai vadă vreodată.

În dimineața cețoasă, cenușie, siluetele noastre negre parcă se lipeau pe pustiul apropiat, iar corbii croncăneau pe cerul de vară ploioasă. Cu căciula-n mînă, tata apucă hățurile de frînghie și-și făcu semnul crucii :

— Doamne-ajută !

— Să v-ajute Dumnezeu !

Şi Bărăganul ne înghiţi, dar tata, fără să se sperie, dădu drumul din caval unor sunete sfîşietoare pe cuvintele.

Au plecat olteni...

Şi-aşa am lăsat-o pe biata mama, pe care n-aveam s-o mai vedem vreodată.

Trei sute de kilograme de peşte grămădite în coada căruţei, terezia pentru cîntărit atîrnată de coviltir, un sac cu mălai, un ceaun pentru fiert mămăliga, o pirostrie, o desagă plină cu ceapă, două velinţe, un săculeţ pentru strîns gologanii şi o bîtă zdravănă ca să ne apărăm de-o fi nevoie, asta era toată averea noastră.

Mergeam pe jos, pierduţi, ca pe o mare, între cer şi pămînt. Calul venea după noi, tuşind.

— Dacă n-ai fi vrut să vii şi tu, n-aş fi plecat pentru nimic în lume, nu...

Era prima vorbă pe care mi-o spunea tata, aşa deodată, în plină singurătate ; n-am s-o uit pînă la moarte. De-atunci mă tot urmăreşte şi-o să mă urmărească cît oi trăi. Va să zică răspunzător de toate astea eu eram, băiatul de paisprezece ani.

Da n-aş fi vrut... Dar, aş fi putut oare ?

Fără să-i răspund nimic tatei — care, de-altminteri vorbise ca să nu tacă — am trecut în urma căruţei, de unde vedeam, pe dedesubt, copitele calului înfigîndu-se-n ţărîna nisipoasă, copite bătrîne şi păroase care se ridicau şi se lăsau cu greutate, în timp ce între osii se legăna o donicioară cu păcură pentru uns. Le-am văzut toate astea într-o clipită, şi-ndată după aceea parc-am trecut în altă lume : răsărea soarele pe neaşteptate, arunca peste singurătatea noastră jerbele lui de raze orbitoare. Miile de ciulini întunecaţi se umplură de diamante violacee pe care mă duceam să le pipăi cu degetele, sau să le culeg cu vîrful limbii, în timp ce tata şi căruţa se-ndepărtau încet întorcînd spatele răsăritului. Chiţcani, nevăstuici, dihori, fugeau înspăimîntaţi, aproape tot atît de mulţi ca lăcustele, şi-mi părea rău că nu luasem cîinele. Ce s-ar mai fi ospătat el cu vietăţile astea, că-i era şi lui lehamite de-a mînca numai peşte, ca şi stăpînilor lui.

Și-apoi, aș fi avut în el un tovarăș bun, cum avea tata în fluierul lui. Dar mama ne sfătuise să ne lipsim de el, pentru că i-ar fi curs balele văzîndu-ne mîncînd mămăligă, cu-atît mai mult cu cît tata avea somnul ușor și că pe Bărăgan nu se afla țipenie de om, cu-atît mai puțin făcători de rele.

Cu toate astea, ce bine mi-ar fi prins Ursu ! Eram setos de solitudine și de călătorii lungi, dar cu un tovarăș să-mi placă. Ani de-a rîndul, martor neputincios, țintuit la pescuitul meu, priveam la plecarea tovarășilor mei, galopînd cu crivățul și cu ciulinii în frumoasele noastre luni de septembrie. Unde se duceau ? Ce s-alegea de ei ? Ce vedeau ? Unii dintre ei nu se mai întorceau acasă. Se spunea : „cutare s-a pierdut". Altul ajunsese pîn'la nu-știu-ce rudă înstărită care-l înfiase. Cum e asta ? Cum te pierzi și cum te înfiază cineva ? Din pricina asta primisem fără vorbă să-l însoțesc pe tata. Voiam s-alerg și eu cu vîntul și cu ciulinii, s-alerg, să scap de apa asta care făcea să-mi putrezească picioarele, de peștele pe care-l strîngeam de pomană.

Acuma, uite, ciulinii erau aici, la picioarele mele, frumoși ca niște merișoare dolofane, mulți ca stelele, cărnoși, plesnind de sevă, dar nemișcați. Nu se clinteau din loc, pentru că eram la începutul lui august. Alerga-voi cu ei, peste-o lună ? Afla-voi încotro te mînă, unde se duc ? Știam că cei mai mulți sfîrșesc trosnind în foc, în cine-știe-ce sobă. Dar ceilalți ? Cei care nășteau legendele ? Ce țări arăta-vor ei privirilor unui băiat ? Cum fac ei de schimbă soarta unora ?

Ah, cît aș fi vrut să stau de vorbă cu unul care să-mi povestească aiureli, să mă mintă, dar să-mi dea ghes la visat, la cutezat ! Și ciulinii nu erau decît vis și îndrăzneală, invitație la a schimba ceea ce ai pe ceea ce-ai putea avea, fie și tot ce-i mai rău, pentru că, celor cărora le e dragă lumea-ntreagă, nimic nu-i mai rău decît statul pe loc.

În ochii noștri de copii, Bărăganul, despre care se spunea că-i „nesfîrșit" însemna „tot pămîntul". Era pustiu, era sterp, plin de primejdii, știam asta ; totuși, Matei,

feciorul lui bietul moș Broșteanu, cu ciulinii a plecat într-o bună zi, și nu s-a mai întors, și-a ajuns unul dintre cei mai mari marchitani din București.

Mărturisesc că nu visam la nici o mărire. Visam, atît.

Mă revolta peștele împuțit, toropeala bălților nămoloase și chiar și părinții mei mă revoltau, pentru că aveau aerul că vor să-mi lase moștenire soarta lor amărîtă. Alta mai jalnică nici nu știam, și nu-i uitam pe găzari, la care și pîinea pe care-o mănîncă ia mirosul mărfii lor, dar ei cel puțin mănîncă pîine-n fiecare zi, pe cînd noi numai o duminică din patru. Și cînd te gîndești că ajungînd la Borcea, părinții mei fuseseră fericiți să constate că e pește din belșug :

— Aici, cel puțin e pește ! strigau ei cînd voiai și cînd nu voiai.

Într-adevăr, era atîta că pîn' la urmă ne-a gonit, pe tata și pe mine, iar pe mama a omorît-o.

Se-mplinise săptămîna de cînd nu văzusem chip de om cînd dînd peste drumul spre Mărculești, care taie Bărăganul de sus în jos, tata zise :

— Nu se mai poate să mergem cu tot peștele ăsta. Trebuie să ne descotorosim de o parte din el.

— Cum ? Să-l aruncăm ?

— Nu chiar, dar aproape... Drumul ăsta e foarte umblat. O să-ncercăm să-l vindem țăranilor care se duc la culesul porumbului. Cu zece franci cincizeci de kile, sînt bani găsiți.

Mă gîndeam la socoteala făcută de mama :

— O să-l vindeți cu patruzeci-cincizeci de bani kilu, așa că după primul drum „scoateți“ și calu' și căruța și-un cîștig mic pe de-asupra.

Puteam acuma să prezic ce-aveam să „scoatem“ din acest prim și ultim drum doar uitîndu-mă în ochii stinși ai calului și la fața groaznic de suptă a tatei. Cît despre căruță, nu era nici ea mai brează : cîteva zile de arșiță încă, și n-o să mai fie nici ea decît un morman de lemne și de fiare. De-acum două zile roțile nu se mai țineau decît din cîrpăceli, și calul cădea la fiecare sută de pași,

împleticindu-se. Îl puneam pe picioare ridicîndu-l de coadă. Dar străbaterea Bărăganului în felul ăsta îl cufunda pe tata într-o muțenie din zi în zi mai îngrozitoare pentru mine, o muțenie care-mi amintea de cuvintele lui din dimineața plecării.

Tare-aș fi vrut să dispar, să scap de-a binelea. Era înfiorătoare tăcerea asta a tatei, la fel cu-a Bărăganului, pe care n-o sfîșia decît strigătele ascuțite ale hultanilor și vulturilor pleșuvi, care-și săpau cuiburile în șirul nesfîrșit de dealuri ce se profilau în depărtări. Apariția păsărilor ăstora de pradă mă silea să nu mă despart de tata nici un pas măcar. De vulturi nu mi-era teamă, că-s fricoși, și se mulțumesc să sfîșie cîte-un stîrv zvîrlit la margine de pășune, dar mi-era teamă de hultani, despre care se zice că atacă turmele de oi și cîteodată înșfacă miei în gheare.

Teama asta nu-mi era chiar atît de neplăcută. Poate că alături de-un tovarăș mai voios și înarmat cu o pușcă, aș fi descoperit în mine un suflet de haiduc, visînd la primejdii și la isprăvi de vitejie. Dar Doamne, ce trist e să te măsori cu Bărăganul — unde totu-i vitejie și primejdii — alături de-un om pe care viața-l zdrobise.

Ținîndu-mă scai de el, străbătînd un infinit locuit de basme, mă întrebam adesea cine era tatăl ăsta al meu pe care în afară de fluierul lui nimic nu-l interesa? Nu-l văzusem sărutînd-o pe mama niciodată, și pe mine numai rareori mă mîngîiase, cam pe cînd ne așezasem la Lăteni. Nu știam despre el mai mult decît știam despre calul nostru, poate mai puțin chiar.

Și iată-n ce jalnică tovărășie am cutezat, la paisprezece ani, să plec „în haiducie“ în regatul ăsta, legendar, al ciulinilor...

Era pe la amiază cînd am poposit pe drumul Mărculeștilor. Calul, lăsat în voie, mergea împleticindu-se în dreapta și-n stînga, pășcînd iarbă dar, prea însetat, căzu lat și nu mai mișcă. Încercarăm să-l punem pe picioare, să-l ducem la un puț a cărui cumpănă se zărea departe la marginea drumului, dar n-a fost chip și a trebuit să ne ducem s-aducem apă și să-l adăpăm acolo. Apoi am

înfulecat și noi, ca de obicei, la umbra căruței : o mămăligă zdravănă și veșnica saramură de pește cu niște afurisiți de ardei iuți.

Tata, mîncînd, era într-una cu ochii în zare, cu nădejdea să vadă ivindu-se vreo căruță de țăran. Chiar se ivi, către sfîrșitul mesei, o trăsură frumoasă în trapul mare, ridicînd un nor de praf. Butucii roților sunau ca niște clopoței. Doi telegari voinici, cu hamuri scumpe, o trăgeau zburdînd în ham.

Era un țigan pricopsit, unul dintre acei rotari-fierari care au pămînturi frumoase și mănoase muncite de cojani ca de-al de noi.

— Ho, ho, ho-o ! strigă el oprind cu aere de geambaș fanfaron, zgîind niște ochi care voiau s-arate fioroși și rînjind cu toți dinții albi ca laptele.

La această semeție tata lăsă umil capul în jos.

— Bună ziua, măi rumâni. Ce-aveți de vînzare ? Pepeni ?

— Nu, pește îndulcit...

— Ce fel de pește ?

— Ciortan...

— N-are viermi ciortanu' tău ?

— De-o avea, nu cumperi.

— De ce n-aș cumpăra ? Ce, parcă-l mănînc eu ? Ptiu !

Și zicînd vorbele astea coborî, legă hățurile de o roată, și începu să scotocească prin căruța noastră. Răsuci peștele pe toate fețele, îl desfăcu la urechi, îl mirosi, mușcă din el chiar, apoi spuse :

— Încă n-au viermi, ciortanii tăi, da' mult nu mai țin. Cît ai ?

— Trei sute de kile.

— Cu cît îl dai ?

— Zece franci cincizeci de kile, să scap de el.

— Și dacă-ți iau jumate, lași mai ieftin ?

— Nici un ban mai jos, făcu tata, dezamăgit.

Atunci țiganul, umflîndu-se în pene, strigă :

— De ce ești prost, mă ? Unde crezi tu c-ai să-ți vinzi peștele, cu harabaua asta și cu mortăciunea de gloabă ?

Și zicînd astea, dădu una cu ciubota în spinarea

calului care tot întins pe jos stătea. La asemenea mîrșăvie, tata strînse fălcile, apucă reteveiul și se apropie de țigan, care se trase-ndărăt spre trăsură :

— De ce dai în vită, cioroi împuțit? Ce, te-am rugat eu să-mi cumperi peștele? Ți-am dat măcar ziua bună? Cînd ți-oi pocni una cu bîta asta un' te-a miruit popa...

Alb la față, țiganul se făcu mielușel :

— Ai dreptate, nene. Da' deh, n-aș mai fi țigan dacă n-aș face de-astea; prost nărav, să faci totdeauna pe grozavu'! Hai, uită mojicia și vin' să te cinstesc cu o țuică! După aia o să cîntărim o sută cincizeci de kile de ciortan la prețu' la care-ai zis.

Tata cugetă o clipă, apoi primi o țuică și chiar mai multe. Avui și eu partea mea. Am cîntărit apoi de cincisprezece ori zece kile, cîntăreală cinstită. Cu treizeci de franci vîrîți în teșchereaua tatii, mai băură o țuică și se despărțiră destul de prietenește.

Și căruța, ușurată de jumătate de povară, își reluă, în amurg, drumul abia ghicit prin Bărăgan.

N-am mers mult... O poștă... Mereu pe urmele soarelui. Dar ne-au trebuit două zile și mai bine să facem drumul ăsta, în așa hal erau și calul și căruța. Apoi s-au prăbușit, așa, dintr-odată, în arătură.

Căruței îi căzură dintr-odată trei roți, care se făcuseră țăndări, și coviltirul se desfăcu răsturnîndu-se. Și calul își dete sufletul cînd asfinți soarele aurind pustiul, rămășițele căruței și fețele noastre întristate. Bietul animal își găsi sfîrșitul fără nici o suferință, fericit, poate, să isprăvească odată cu toate astea. Scoțîndu-și căciula și uitîndu-se la el, tata zise :

— Martor mi-e Dumnezeu că nu l-am făcut să sufere. Trei bătăi de pușcă am alergat să-i car apă; iarbă nu i-a lipsit, și bici, nici n-am. Dac-a murit de mîinile mele, Dumnezeu să mă ierte, da' nu-s vinovat.

Făcu semnul crucii și îngenunchie cu fața la răsărit, de unde pornise fără nădejde.

Am petrecut noaptea lîngă calul mort, multă vreme fără să scoatem o vorbă, înainte de a adormi în cîntecul dureros al greierilor. A doua zi în zori corbii apăruseră,

dînd tîrcoale și croncănind îngrozitor. Ne depărtarăm în grabă de stîrv și de celelalte.

Tata puse la fiert o mămăligă mare, pentru drum, umplu ceaunul cu pește și făcu o desagă din sacul de mălai aproape gol și umplu și bota cu apă. Eu m-am încărcat cu velințele și cu pirostriile.

Pornind la drum, tata, ca și la plecarea din Lăteni, zise :

— Doamne-ajută !

Mama nu mai era, să ne răspundă, și nici din caval nu mai cîntă.

În ziua aceea, către amiază, cum apucaserăm pe drumul Călărașilor, începu să bată un vînt puternic dinspre baltă :

— Iată și băltărețu', făcu tata ; ăsta-i vestitorul crivățului. S-a isprăvit cu vara ! Și-acuș-acuș, dac-o să te tragă inima, ai să poți s-alergi după ciulini.

Și, văzîndu-mă privind la ciulini ca un apucat, adăugă :

— De-altminteri știu că asta te-a împins în gura Bărăganului. Acuma, că ne-a ajuns nenorocirea, am putea s-alergăm împreună.

— Ne-ntoarcem la Lăteni ? l-am întrebat.

— Mergem mai întîi la Călărași, e capitală de județ, și cîntecul zice :

Negustor, negustoraș,
Hai la tîrg la Călărași !

Bietul tata, om de treabă, încerca să-și descrețească puțin fruntea. I-am sărutat mîna repede și el m-a mîngîiat pe obraji :

— Să uităm necazul, băiatu-meu... Pe lumea asta ne aflăm ca să ispășim : așa-i viața... Dar, Dumnezeu vede...

După două zile de umblat pe un drum în sfîrșit bun, ajunserăm la Călărași, unde Borcea se supără pe Dunăre și-o ia razna pe vreo sută cincizeci de kilometri, pînă la Hîrșova, unde intră iar la matcă. Pentru prima dată la Călărași am aflat ce-i aia un oraș, cu drumuri pietruite, cu case zidite peste alte case și cu lume multă care

se-nghesuia ca la bîlci. În curțile bogaților erau stive mari de lemne de fag sau de salcie, tăiat în stînjeni și, văzînd asta, tata a cumpărat un ferăstrău și un topor, a făcut o capră și iată-ne strigînd prin fața curților ăstora pline de lemne : „Tăietorii ! Tăietorii !"

Am fost primiți bine peste tot și munceam pe oricît, totdeauna cu toptanul. Tata cerea de două ori cît făcea, pentru că, zicea el, bogații se tocmesc ca țiganii, dar pîn' la urmă tot ajungeam la învoială. Şi bietul tata asuda rău de tot, din zori și pînă-n noapte. Asudam și eu, că-l ajutam pe cît puteam. Şi-am ajuns așa să cîștigăm, una peste alta, cam pînă la zece franci pe zi, lucru nemaipomenit.

— Trebuie, băiatu-tatii, zicea el, trebuie s-aducem acasă suta de franci care zace-n Bărăgan acuma, că altfel moare maică-ta de supărare.

Așa că trăgeam voinicește la ferăstrău, mîncînd pîine și brînză. Pîine ! Ce bine-mi părea că puteam să mănînc pîine ! Cozonac curat, față de veșnicul nostru pește de la Lăteni.

Seara, frînți de oboseală, ne ospătam cu sarmale bune la un birt de lîngă oborul de cereale, unde birtașul îi cunoștea pe ai mei și ne lăsa să dormim fără plată într-un colț în șură. Dar tata, ca să nu pară prea calic, plătea în fiecare seară un kil de vin. Şi așa, într-una, o săptămînă întreagă. Încă una, lucrul ne aștepta, și am fi apucat drumul Lătenilor, să-i ducem mamei banii. Era o mulțime de cojani cu căruțele, gata să ne ducă pînă la Fetești sau și mai departe încă.

Şi ne-au și dus. Am plecat fără să-ncepem măcar a doua săptămînă de lucru, dar nu ca să ne ducem la maică-mea, că ea murise.

Nu bănuiam nimic atunci seara la han, cînd a intrat Gavrilă Spînu din Făcăeni, plin de praf, cu biciul pe braț și spunîndu-i tatei, în felul lui glumeț dintotdeauna :

— Vra să zică-așa, Mărine ! Tu te umfli de sarmale și Anica ta...

— Da, știu, făcu tata, strîngîndu-i mîna, știu : Anica

ne-așteaptă cu nerăbdare... Da' ne-a lovit nenorocirea, pe-afurisitul ăsta de Bărăgan. Ia stai jos și mai povestește-ne cum merg lucrurile pe-acasă.

Gavrilă se așeză, la dreapta mea, se uită cam ciudat la tata, care ședea în fața lui, scoase căciula și scuipă pe jos :

— Adă-mi o cinzeacă de țuică ! strigă el către hangiu.

Apucînd țoiul, ridică, fără să spună o vorbă brațul și picură cîțiva stropi pe dușumea. Văzîndu-l, tata apucă paharul de vin și vru și el la rîndul lui să lase să pice, dar rămase cu ochii pironiți la Gavrilă, parcă l-ar fi întrebat : la cin'te gîndești ? Omul nu răspunse, privi pieziș spre mine, își suci mustața și-l văzui făcîndu-i tatei un semn din sprîncene.

Am priceput și izbucnii în lacrimi. Atunci, ușurat, Gavrilă povesti pe scurt, în timp ce eu plîngeam în pumni :

— Da, s-a stins, biata femeie... O-nțepătură-n deget, c-un os, pe cînd spinteca un pește... Un fleac, ai fi zis, o zgaibă... Da-n nici opt zile s-a-nveninat. A venit atunci la mine, la Făcăeni... Cum a doua zi trebuia să plec cu-ncărcătura la Călărași, nevastă-mea a culcat-o la noi și, cînd să se crape de ziuă, trebuia să pornim la drum. Tot timpul s-a văitat, n-a închis un ochi. Alaltăseară am ajuns aici și drept în poarta spitalului am oprit. În timpul nopții și-a dat sufletul. Ieri au „tăiat-o" și-au înmormîntat-o.

Și după o pauză, omul adăugă :

— Anica v-a rugat s-o iertați și v-a iertat și ea pe voi.

— Dumnezeu s-o ierte ! zise tata vărsînd cîțiva stropi de vin.

— La toți ne vine rîndu', într-o bună zi, încheie Gavrilă.

Și strecură lîngă farfuria tatei o basma făcută ghem ; am recunoscut basmaua roșie a mamei, cu care se lega la cap cînd mergeam la pescuit.

— Și gologanii, făcu el, v-o doișpe franci, mi se pare, așa zicea.

Cu privirea rătăcind pe masă, tata murmură :

— Bărăgan blestemat... Şi peştele ăsta blestemat... Doamne, tare-i greu să urci pîn'la capăt Golgota asta a vieții... !

— Fie-i țăr'na ușoară ! zise Gavrilă, ciocnind cu tata. Apoi :

— Ce necazuri zici tu c-ai avut pe Bărăgan ?

— Calu' mi-a murit, căruţa s-a făcut praf, și peștele s-a dus dracului...

— ...Atîta tot ? Fir-ar să fie... ! Şi-acuma ?

— De-o săptămînă tăiem lemne... Şi gîndeam că ni-i îngăduit să mîncăm sarmale, că trudim de ne iese sufletu'...

A treia zi după seara asta de durere mare, am pornit cu Gavrilă. El se întorcea la casa-lui, dar noi... Încotro mergeam ? De Lăteni, în orice caz, nici tata, nici eu nu mai voiam să știm. Nu ne-o mărturisisem dar se citea pe fețele noastre. Şi cu toate astea, la îndemnul vecinului nostru de comună, ne urcarăm în căruţă, în așa hal eram lipsiţi de orice voinţă. O făceam, cred, de frică să nu ne pomenim singuri.

Trei zile și trei nopţi de mers, amuţiţi, cu popasuri lungi în care n-auzeai decît strănutatul cailor, trei zile bune de drum între Borcea și Bărăganul care mă chema, mă voia, îmi făgăduia tot ce nu puteam găsi nici la tata, nici la Gavrilă, a căror muţenie îmi dădea ameţeli. Ei stăteau în faţă, eu în spate, și mă uitam la spinările lor încovoiate. Din cînd în cînd ne-ncrucișam cu cîte-un căruţaș :

— Bună ziua, oameni buni, făcea el.

— Mulţămim dumitale, răspundeau cei doi.

Asta era tot. Scîrţîit de osii, zgomot monoton de roţi, cer și pămînt, făr' de-nceput și făr' de sfîrșit, făr' de nădejde. Un drum lung rămînea în urma noastră, altul tot atît de lung ne stătea în faţă, la fel de plicticos, fîșie moartă ce amăgește omu'.

Şi iată că-n a treia zi de mers, către seară, zărim, în depărtare, un cîine mare stînd pe picioarele dindărăt, cu urechile ciulite, privind cu speranţă spre mijlocul drumului. Sînt sigur că-i *Ursu* al meu ; sar din căruţă

și-alerg spre el, în timp ce el se repede spre mine ; ne izbim unul de altul și ne rostogolim în țărînă, mă mușcă-n joacă, mă umple de bale, se pișă pe picioarele mele desculțe pîn' să-mi dea drumu' și să-i sară tatei în spinare, tata care-l prinde și-l strînge la piept.

Sîntem, aici, la o zvîrlitură de băț de casă. Și tata-i zice atunci lui Gavrilă :

— Măi frate, vezi și tu, nici cîinele nu mai vrea să știe de bordeiul ăla ! Ia tu tot ce-i găsi acolo ! Noi nu ne mai întoarcem, ne ducem în lume, eu și băiatul ăsta și cîinele. Ia-o tu, Gavrile, gospodăria asta fără femeie...

În picioare în căruță, Gavrilă stătu o clipă pe gînduri, mușcîndu-și mustața :

— Ai dreptate, Marine, făcu el. Omu' care n-are nici pămînt, nici femeie, nu-i bun de nimic. Du-te-n lume, dară. Și uite, ia treizeci de franci pentru lemnăria pe care-o s-o scot din casă.

Apoi, arătînd cu biciul spre mine, adăugă :

— Ăsta-mi pare cam apucat. Ai grijă de el pe vremea ciulinilor... E-n stare să te lase baltă. Însoară-l cum s-o face de opșpe ani ; fă-i rost de-o fată cu ceva pămînt, să aibă la ce roboti prin juru' casei.

— Ba nici gînd. Să-l îndrepte Dumnezeu...

Gavrilă ridică din umeri și porni.

Rămaserăm în mijlocul drumului pustiu, cu calabalîcul nostru și cu Ursu, care ne-ntreba din ochi ce-avem de gînd.

Încremenit ca un stîlp, multă vreme tata privi pierdut zarea dinspre Lăteni, unde opt ani de zile spintecase pește și nădăjduise. Și mi-am adus aminte atunci pentru prima dată de cuvintele rostite de el ca un blestem, în plin Bărăgan : „Dacă n-ai fi vrut să vii și tu, n-aș fi plecat pentru nimic în lume !"

La o biserică în depărtare bătea toaca de vecernie cînd ne-am pornit la drum, apucînd-o spre miazănoapte, spre Ialomița, spre alte meleaguri. Oceanul de ciulini își unduia valurile cu crestele împurpurate de asfințit, în timp ce dealurile cu coamele lor pleșuve și rotunjite

vegheau pustietatea. Pe cerul limpede, berze și cocori se-nvîrteau în loc, dansul de adio dinaintea plecării. Mă durea ceafa de-atîta privit, și inima mi-era grea, știindu-mă țintuit de pămînt.

Ursu mi-o luase înainte, prinzînd gîze din zbor. Tata, mult înaintea noastră, cînta din cavalul multă vreme uitat :

Și-au plecat olteni...

Pămînturile sînt mănoase pe amîndouă malurile Ialomiței, și moșiile, numeroase. Aici Bărăganul își rupe dinții.

Trei zile am rătăcit între Hagieni și Platonești tot căutînd un loc de argat, dar nu ne primea nimeni. În cele din urmă, istoviți, nimerirăm într-o seară în fața porții unei moșioare nepricopsite, un conac dărăpănat, unde ne primiră. Era o locuință boierească sărăcăcioasă, cu vite puține și cu pămînt tot puțin, așezată la o leghe de sat. Bărăganul pîndea nesățios, cîinos, gata să înghită tot. Împresurat de tristețe și însingurat conacul părea că nu opune nici o rezistență căpcăunului ăstuia îndrăgostit de imensitatea nelocuibilă.

La sosirea noastră, un miros bun de mămăligă de-abia răsturnată ne gîdilă nările și însufleți voioasă coada lui Ursu. Slugile, bărbați, femei și copii trebăluiau prin toată curtea, în timp ce găinile se îndreptau, cu ochii mici, spre cotețe.

Ne-a întîmpinat iconoama, o femeie cu înfățișare orășenească, cu un mănunchi de chei la brîu și autoritară la chip. Nu ne-a descusut prea mult, s-a dus și-a strigat sub o fereastră :

— Duducă ! Duducă !

Persoana care apăru în ceardac era o duducă cu părul alb, înaltă, cu trăsături distinse și foarte slabă, dar ținîndu-se foarte drept. Puse întîi să-i liniștească pe cîinii care se repezeau lătrînd la călcîile noastre, apoi zise :

— Ce-i, Mario ?

— Au venit doi sărmani, nu-s de pe-aici, cer adăpost și, dacă se poate, de lucru.

— Apropiați-vă, făcu Duduca aplecîndu-se peste balustradă.

Îl lăsarăm pe Ursu afară și venirăm sub ceardac, cu căciula în mînă. Ne privi cu atenție, îndelung, cu ochi blînzi care-mi încălziră sufletul. Și cînd, întrebat scurt, tata îi povesti totul :

— Vai de voi... murmură ea.

Vestmîntul ei negru de modă veche o făcea s-arate severă, dar avea un glas care suna a bunătate și te făcea să-i uiți asprimea înfățișării.

— Aveți și-un cîine... oftă ea.

— Trebuie să-l omor ? întrebă tata.

— Nu... Un cîine-și găsește el de mîncare. Rămîneți aici, cu ceilalți. Și pentru că tot vă pricepeți la pește, apucați-vă de puneți puțin la sare, pentru conac.

— Na-ți-o bună ! făcu tata, depărtîndu-se. N-o să scăpăm niciodată de blestematul ăsta de pește !

Și i se lungi fața cuprinsă de deznădejde. Iar ne vedeam umblînd prin mațele scîrboase cu sarea usturătoare la cea mai mică zgîrietură, ferindu-ne de solzii care-ți săreau în ochi, și de oasele afurisite care puteau să-ți otrăvească sîngele, amintindu-ne de viața din Lăteni, de care ne săturasem și de care fugeam.

Ca o adeverire a temerilor noastre, curtea se umplu chiar atunci de-un fum gros care venea de la peștele sărat pe care-l frigeau pentru masa de seară. Și ce pește ! Știucă măruntă și crăpcean nenorocit de-ăl cu solzii negri... Noi îi ziceam plevușcă ofticoasă și-o adunam cu lopata din bălțile împuțite. Mai bun pește mînca Ursu la Lăteni !

Pînă să ne așezăm la masă, băgarăm de seamă că toate mergeau deopotrivă, la Duduca. În jurul ceaunului în care fierbea mămăliga, niște copii scheletici jucau un fel de horă a flămînzilor, gata să sară să culeagă stropii de terci căzuți de pe făcăleț. Se frigeau la degete cînd o făceau, dar asta nu-i împiedica să sară din nou și să se lingă pe degete de parc-ar fi fost miere. Alți copii

se băteau, în loc de terci, pe știuleți de porumb, aproape uscați, pe care-i șterpeleau și-i coceau cu chiu cu vai. Îi goneau și pe unii și pe alții, îi înjurau pe-nfundate, îi cîrpeau, ca pe cîinii care dădeau tîrcoale pe lîngă grămezile de jăratec și-ți furau peștele-ntr-o clipită.

Bărbați și femei roboteau alene, parcă le era lehamite, cu mutre întunecate, tăcuți, aruncînd priviri piezișe Mariei, iconoama, ce veghea asupra „curții" în care, într-adevăr, nu belșugul domnea. Se vedea bine că nu domnea nici ordinea și nici severitatea, și că toți își pierdeau vremea fără să facă mare lucru; dar atunci, de ce atîtea slugi?

M-am întrebat lucrul ăsta mai ales după ce-am văzut-o pe iconoamă împărțind cu zgîrcenie feliile de mămăligă, porție de cap de om, nu mai mare decît un dumicat.

— Da-da, făcu tata către mine, aici îs doi la muls o vacă și patru gata să-nghită un boț de mămăligă.

Așezați pe niște scăunașe scunde în jurul unor rogojini mari, fiecare primea, în afară de porția neîndestulătoare de mămăligă, o strachină de saramură. Atîta tot. Și, ca să nu rămînă careva păgubaș, se făcea o adevărată pază în jurul mămăligii, pentru că băieții se năpusteau pe ea ca niște pui de lup flămînzi. Am văzut cum pe unul dintre ei l-au închis, că era cel mai iscusit la ciordeală.

Nimeni nu părea mirat de felul ăsta de-a trăi. Citeai pe toate fețele un fel de resemnare firească. Mîncau ce-aveau de mîncat vorbind tare puțin și bînd multă apă. După ce terminau, bărbații se duceau pe lîngă vreun foc de jăratec pe jumătate stins și coceau, șezînd pe vine, păpușoi, pe care-l mîncau pe îndelete în noaptea care se lăsa, în timp ce cîinii se băteau pe rămășițele de pește zvîrlite de femei.

Atunci seara am priceput și noi cîte ceva. A doua zi am aflat restul.

Duduca se trăgea dintr-o familie foarte bogată. Se certase cu părinții ei în ziua în care aceștia vrură să o mărite cu un bărbat pe care ea nu putea să-l sufere. Asta se întîmplase pe la vreo douăzeci de ani, cînd ea

de mult își dăruise inima unui băiat frumos cu ochi de cerb, păr de abanos și înfățișare de haiduc, cu care, în copilărie, în fiecare septembrie fugărea ciulinii. Nici un tinerel nu se pricepea mai bine ca ăști' doi să se-ntreacă nebunește cu crivățul, cu Bărăganul și cu ciulinii lui eterni.

Nu s-au neliniștit, la început, dar mai tîrziu, după ce au aflat-o pe Duduca în brațele iubitului ei, niște mișei năimiți de tatăl fetei l-au bătut într-o noapte pe Tudorache cu-atîta cruzime, că bietul băiat a rămas lat. Duduca a jurat atunci în fața icoanei Sfintei Fecioare să rămînă credincioasă celui ucis. Și s-a ținut de vorbă. Părinții au dezmoștenit-o, lăsînd toată averea celor două surori mai mici, cărora fapta le-a convenit.

Adăpostul ăsta modest în care trăia îl datora unui unchi. Prost administrat, conăcelul fu, bucată cu bucată, înghițit de „Bărăganul însetat de pustietăți". Și cu toate astea, chiar dacă se afla aproape în pragul mizeriei, tot „duduca cea bună" primea părintește toate slugile care nu se puteau pripăși pe-aiurea. Împărțea cu ei ce se găsea prin casă, trăia ca o schimnică și nu-și îngăduia nici o plăcere mai costisitoare. Toată bucuria ei era să privească Bărăganul, mai ales pe vremea ciulinilor. O vedeai atunci ceasuri întregi stînd și amintindu-și de tinerețe și uneori îi dădeau lacrimile, cu capul rezemat de ceardac.

Maria, iconoama, era confidenta ei și în același timp și mîna forte care conducea gospodăria. Cam slabă mîna forte, firește, pentru că Duduca nu-i dădea voie să fie aspră cu „oamenii ei".

— Să facă fiecare cît poate, cît vrea, avea ea obiceiul să-i spună Mariei, doar atît cît, tîriș-grăpiș, să meargă lucrurile.

Da, „să meargă"... numai că nu prea mergeau. Și biata iconoamă, prinsă între ciocan și nicovală, tăia din porția de mămăligă și-auzea, prin sat, cîntîndu-i-se :

Pe la noi pe la Duduca,
Face m'măliga cît nuca
Și-o păzește cu măciuca

Şi pune copchiii-n hiare,
Să nu ia m'măliga-n ghiare.

Dintre toţi pripăşiţii culeşi de Duduca, Maria era cea mai veche. Şi cea mai de plîns totodată, pentru că, la patruzeci de ani, singura ei pasiune era să-şi slujească stăpîna, fără să fi cunoscut vreodată un Tudorache, nici bucuria copilăriei alergînd după ciulini, nici înduioşata amintire a Bărăganului.

Dar stă scris că orice făptură omenească să verse lacrimi pentru o pricină sau alta. În nopţile frumoase de septembrie, auzind ţăranii înţepînd-o cu cîntecul zeflemitor din sat, Maria se ducea să se ghemuiască, plîngînd, sub ceardacul stăpînei ; şi în timp ce aceasta, pierdută în visurile ei trecute, se revedea alergînd alături de iubitul ei, sărmana iconoamă, copleşită pe nedrept de soartă, îşi căina amarnic viaţa ei dedicată unui biet devotament.

Povestea asta cu mămăliga cît nuca, păzită cu măciuca, sarcasmul acesta popular care spunea că „pun copchiii-n hiare ca să nu ia mămăliga-n ghiare", această melopee, şi duioasă şi crudă în acelaşi timp, ajunse pentru tată-meu o obsesie.

— Cîteva vorbe bine ticluite, îmi spunea el, şi vezi în ele toată durerea neamului ăstuia oropsit, nu de boieri ca Duduca, o nenorocită şi ea, da' de boieri ca tată-său, de care ţara-i sătulă.

Avea cum s-o ştie, el care cutreierase ţara de la un cap la altul şi ştia pe dinafară aproape toate baladele noastre populare. Dar niciodată nu-l văzusem atît de speriat de-o judecată populară, ca de acest cîntec de jale îndreptat împotriva celor „două femei bătute de Dumnezeu" cum zicea el. A îngînat-o de la răsăritul soarelui şi pînă la căderea nopţii, toată săptămîna asta care-am petrecut-o alături de el punînd la sare peştele Duducăi. Şi poate că niciodată fluierul lui n-a scos melodie mai tristă, nici buzele lui n-au rostit cuvinte mai sfîşietoare.

Dar, speriat de teama de-a mă vedea ţintuit la o viaţă de cîine aidoma celei pe care-o vedeam în jurul meu, şi gata mai mult ca oricînd să fac cine ştie ce poznă cu ciulinii ce mă mînau spre libertate, îi strigam de multe ori că mă săturasem de bocetele lui.

Cît de rău mi-a părut mai tîrziu !

Dar cine-ar fi bănuit atunci că obsesia asta nevinovată avea să-l coste, în curînd, viața ?

Și veni, în sfîrșit, și ziua-n care am pornit în lume. O așteptam, gata la toate. Mi-a fost deosebit de prielnică. În dimineața aceea, trebuind să se ducă cu cîțiva oameni, după două căruțe de nutreț la Giurgeni, tata îmi spuse :

— Aseară, după vijelie, am văzut porcii cu paiu-n gură. Asta-nseamnă că azi sau mîine-ncepe crivățu' să bată. Să nu-mi faci vreo poznă cu ciulinii ăia ! Las' să ne petrecem iarna aici... La primăvară, om vedea.

Nu i-am răspuns nimic, și omu' a priceput cum stă, pentru că m-a sărutat. Sărmanu' tata... Dar așa-i : fiecare cu soarta lui. Dacă a mea s-a schimbat cu totul, dacă astăzi fac ce-mi place la *mine* acasă și pe pămîntul *meu*, asta, în bună parte, o datorez aiurelii mele de copil neascultător.

Erau acolo la conac patru băieți și trei fete, slabi, murdari, desculți și zdrențăroși, ca și mine. Nu le păsa de goana cea mare a ciulinilor ; năzuințele lor erau destul de mărunte : cîte o raită de-o leghe-două, și pe-urmă înapoi la mămăliga cît nuca. Erau niște bieți neisprăviți. Așa că am socotit că-i de prisos să le mai spun ceva.

Dimpotrivă, băieții din sat, de-o săptămînă-ncoace numai de ciulini vorbeau :

— Ah, anu' ăsta o fac lată !

Copii de oameni înstăriți sau de săraci lipiți pămîntului, unii pentru că erau prea răzgîiați, ceilalți prea amărîți, își făgăduiau cu toții s-o facă lată :

— Eu am s-o-ntind pînă la Călărași ! făcea unul.

— Eu, pîn' la București ! se grozăvea altul.

Desigur, nu era vorba să faci o sută sau două de kilometri cu piciorul dar, Doamne-Dumnezeule, care-s îndrăznelile și visurile și presupunerile și speranțele care să nu-ncapă-ntr-un cap de copil născut la o margine de Bărăgan !

Pentru ce n-ar întîlni, de pildă, o cucoană mare, numai dantele, frumoasă și duioasă, care tocmai atunci să treacă cu trăsura ei cu șase cai, sau unul dintre hai-

ducii cu flinte ucigașe, care omoară despoții și răstoarnă galbenii în palmele bătătorite ale iobagului, sau, cine știe, fata de boier năstrușnică, și ea pornită s-alerge după ciulini, și care să-l ia de mînă și să-l ducă în fața mamei sale, boieroaica, și să-i spună : „Uite, mamă, ăsta-i logodnicul meu !“

De ce nu ? În nimic oare nu trebuia să crezi, din tot ce povestise bunica de-atîtea ori la gura sobei ? Și nici în nimic din ce tot povestise vrăjitorul de moș Năstase, văcarul satului ? Mai ales el :

Moş Năstase din Livezi,
Cel c-o sută de podvezi
Să le vezi să nu le crezi..

Așa-i mergea vorba. Om de treabă, mărunțel, nu mai 'nalt decît bîta lui, șchiop, puțin cocoșat, cu un umăr ridicat, cu ochii lăcrămînd, cîrn, ursuz, totdeauna cu nădragii pe vine, era sufletul satului : cum se-mbolnăvea o vacă, îi băga mîna-n fund pîn' la cot și-o făcea bine ; sau „venea“ un vițel de-a-ndăratelea : tot el, tot cu mîna, îl făcea să „vină“ bine, cu botul așezat frumușel pe picioarele dinainte ; avea un purcel pîntecăraie cînd era în creștere, „cazac“ îl făcea, c-un pumn de orz amestecat cu el știe ce ; ți-era frică să nu-ți turbeze un cîine : ți-l ardea cu fieru' roșu între ochi, și gata. Știa să te tragă mai bine decît o babă, ghicea fără greș ce vreme o să fie și știa să-ți arate, de la trei luni, care puici or s-ajungă ouătoare bune și care cocoși or să calce mai mult.

Dar trebuia să-l vezi pe moș Năstase cînd scopea vreun mînz sau vreun tăuraș, cu cîteva bețigașe și-un capăt de sfoară. Vita, doar de căsca puțintel ochii, cînd îi apuca fudulüile și-o ușura cît ai zice pește, cîntînd :

Vin la taica, băieţaş,
Vin la moşu, flăcăiaş,
Moşu să te flăcăiască,
Fetele să te-ndrăgească.

Cît despre copii, nimeni nu știa mai repede decît moș Năstase să-i învețe să numere, fără greșală, pînă la o sută. Atunci ridica el bîta și zicea, poruncitor :

— Nu te faci *om* decît pornind în lume ! Mai ales dacă ai și-un dram de șmechereală-n căpățînă, lucru ce ni se poate-ntîmpla și nouă, cojanilor.

Și dădea pilde :

— Uite : domnu' Vasilică, judecător la Călărași ; domnu' Andrei, ceaprazar la București ; domnu' Take, mare stămbar la Brăila. Ăștia toți sînt băieți de cojan de pe la noi. Ce-ar fi fost ei azi, dacă nu plecau ? Argați ! Niște tîrîie-brîu ! Și-au ajuns *oameni !*

Băieții făceau cerc în jurul lui, îl ascultau, se măsurau din ochi între ei să vadă care-o fi viitorul judecător la Călărași și visau cum numai în copilărie se poate visa.

În dimineața-n care tata a plecat pentru trei zile la Giurgeni, m-am dus la ei.

Trebuia să-mi fac rost de-un codru de mămăligă și de vreo două-trei fire de praz, merinde pentru ziua de fugă la care mă pregătisem și, la noi la Duduca, nici pomeneală ! Dar îmi promisese Ştirbu, băiatu' rotarului din sat, că-mi face rost de merinde. La el m-am dus.

L-am întîlnit în drum cu taică-său. Se duceau s-arunce pe Bărăgan un stîrv de vacă pe care-l puseseră pe-o grapă de mărăcini trasă de-un cal.

— A mușcat-o o nevăstuică, mi-a strigat el. Vin' să vezi cum o jupoaie tata de piele.

N-a ținut mult ; pe urmă, cu pielea vacii pe grapă, căruțașul se grăbi să se-ntoarcă acasă.

— Acuma, făcu Ştirbu, hai să năpădim pe brutar ! E-n sat cu cotiga. Poate-i rost să-i șterpelim o pîine. Grozav ar fi, pentru goana noastră după ciulini, ai ? Să punem mîna pe-o bulcă... ! De mult n-am mai mîncat. Pesemne că nici tu.

Desigur... Ca toți țăranii, nici eu. Dar să furăm de la brutar, nu, asta nu-mi plăcea ;

— M-aș mulțumi cu puțină mămăligă, i-am răspuns.

Ştirbu îmi arse un ghiont :

— Prost mai ești, mă ! Mămăliga și prazul ți le dau, nu mai e vorbă, da-i mai bună pîinea !

Cît trebuia să fie de bună, mai ales pentru gurile de copii, m-am convins cînd am ajuns în sat, unde copiii făceau un tărăboi groaznic, ținîndu-se de cotiga brutarului.

— Dă-ne pîine, pîine, pîine !

N-auzeai decît vorbele astea și lătratul cîinilor, înnebuniți și ei de trecerea brutarului. Nenorocitul ! pentru cinci sau șase kile de pîine pe care izbutea să le vîndă în satul nostru, trebuia să dea o adevărată bătălie cu liota de copii, în fiecare săptămînă. Plouau loviturile de bici, peste capetele lor. Dar cu toate astea, rareori scăpa fără pagubă, dovadă ziua cu pricina, pentru că Știrbu izbuti să-i șterpelească o pîine. Dar un copil pizmaș l-a pîrît și brutarul s-a dus să-i ceară ăi patru gologani rotarului, care i-a plătit, dar l-a-njurat și-a amenințat pe fiu-său pînă n-a mai putut :

— Te omor ! Să știi că te omor ! striga el. Mai bine să-ți iei lumea-n cap !

Știrbu fugi cu pîinea subsuoară, cu toată liota după el rugîndu-l :

— Dă-mi și mie-o fărîmiță ! Numai o fărîmiță !

Băiat de treabă, împărți jumătate de pîine. Mi-a dat și mie o bucățică.

— Restul, pe mîine, făcu el.

Și ne-am dus cu toții grămadă după moș Năstase, pe izlaz. După ce i s-a povestit despre furt și despre amenințări, văcarul se grăbi să-l liniștească pe Știrbu :

— Să-și țină gura, tac-tu, făcu el. Știu eu bine că la vîrsta ta fura mai dihai decît tine. Uite-l pe popa, poa' s-o spună și el.

Popa era un bătrîn cu fața blajină și cu nasul roșu. Zdrențăros ca tot satul. Tare cumsecade, altminteri. Se plîngea văcarului că trebuie să-și cosească și să-și culeagă porumbul singur. Înjura :

— Ceara ei de biserică, nu-i în stare nici popa să-și-l hrănească !

— D-apăi eu, făcu moș Năstase. Eu care fac atîtea

corvezi pă nimicuri: p-un dovleac, p-o sită de mălai, și cînd și cînd cîteva ouă. Cît despre cireadă, alerg după ea, șontîc-șontîc, din martie și pînă-n septembrie, pă doi franci de cap de vită.

— Da, măi Năstase. Ești și tu la fel de chinuit ca și mine, recunoscu popa.

Și scotocind prin buzunarul anteriului lui peticit, scoase o sticluță:

— Ține, măi Năstase. Trage și tu o dușcă din țuica asta, că-i bună. Mai uiți de necazuri.

Părintele Simion nu era popă decît cu numele. Biserica lui, ca mai toate bisericile de sat, sta închisă toată săptămîna, că n-avea credincioși. Duminica și sărbătorile, cîteva babe gîrbovite veneau la liturghie. Îi ieșea cam un franc sau doi, la un loc, de la lumînări și de la cele două raite pe care le dădea paracliserul umblînd cu talerul întins, strigînd de parc-ar fi fost surd:

— Pentru bi-se-ri-că! Pentru un-dă-lemn!

Morții erau rari, ca și nunțile și botezurile de altfel. Și la zi-ntîi, cînd se ducea prin case cu botezul, i se aruncau în agheasma din căldărușă nasturi și bănuți de-un ban.

Dar oamenii țineau la el pentru că era îngăduitor și cumsecade. Se povestea despre el o istorie amuzantă:

Pe măsură ce-mbătrînea îl cam păcălea ținerea de minte. Și-atunci, ca să poată răspunde fără greșeală creștinilor care-l întrebau „cîte zile-au mai rămas pîn' la Paști", luase obiceiul ca la începutul postului mare, să-și pună-n buzunar atîtea boabe de porumb cîte zile erau. Și în fiecare seară arunca un bob. Și-n felul ăsta, cînd un țăran îi punea vreo întrebare care să-l încurce, scotea boabele din buzunar, le număra și răspundea cu precizie.

Odată însă un drac de băiat i-a vîrît în anteriu un pumn de porumb. Și degeaba arunca popa bobul lui zilnic, sărbătoarea mare se apropia și boabele nu scădeau. Și-așa, strîns cu ușa de întrebări, popa sfîrși prin a le arăta oamenilor grămada de porumb care-i umplea buzunarul și răspunse:

— Anu' ăsta n-avem Paști!

Să fi fost miezul nopții, cînd a venit Știrbu să bată-n

ușa hambarului în care dormeam singur. L-am luat de mînă și l-am dus pînă la o grămadă de saci goi, care-mi ţinea loc de pat. S-a cuibărit acolo repede, dîrdîind.

— M-a bătut tata de m-a smintit, murmură el încetișor.

Era atît de schimbat glasul lui, că l-am recunoscut mai mult după respirația lui de copil. Continuă :

— Am așteptat să se facă noapte tîrziu și m-am vîrît pe urmă într-o claie de fîn. Acolo m-a prins, pe cînd dormeam. Eu zic că mă omora, dacă n-ar fi alergat mama să mă smulgă din mîinile lui.

— Oricum, mă... Tată...

Știrbu nu plîngea. Îi ghiceam faţa osoasă, palidă, foarte vioaie, ochii scăpărători. Era singurul meu prieten. Ţineam la el ca la un frate.

— Ţi-e foame ? mă mai întrebă el, înainte de-a adormi. Mai am jumătatea aia de pîine. E-aici, pe saci. Ia, dacă vrei.

— Și tu ? Tu ce-ai mîncat azi ?

— Porumb copt. Mai am un știulete, da-i rece și tare.

— Dă-l încoa'.

Căutîndu-se în sîn ca să dea de știulete, scoase un geamăt.

— Sînt tot numai vînătăi, făcu el.

Ronțăiam porumbul, gîndindu-mă că pe mine nu mă bătuseră niciodată.

— Oricum, bre, ce tată... Săracu' Știrbu...

L-am luat de gît și-am adormit așa.

Ce dimineață... ! Zorile nici nu mijiseră încă, cînd o zguduitură nemaipomenită mă deșteptă tresărind : ușa hambarului fusese smulsă din ţîţîni.

— Crivăţul ! am strigat.

Dar Știrbu n-a mișcat ; dormea greu. N-am mai spus nimic. L-am lăsat să-și doarmă somnul, c-avea nevoie, și-am rămas cu ochii căscați în întuneric.

La Duduca-n curte era „ca pe Bărăgan", vraiște — nu degeaba-i vorba asta. Mai ales șura, cu spatele spre miazănoapte, era cea mai bătută de crivăț. Avea o gaură mare, unde pe vremuri trebuie să fi fost o fereastră, și vîntul intra pe-acolo furios, ca valul. Grozav îmi plăcea. Acuma, că ușa era la pămînt, crivățul părea un puhoi

care intra prin spărtură ne spăla fața și ieșea prin căscătura ușii prăbușite. Îmi închipuiam chiar, că de n-ar fi fost atît de întuneric, aș fi putut s-apuc puhoiul de vînt, atîta-l simțeam de greu și de rece.

Afară era un tărăboi, mai mare plăcerea, cu șuierături, vuiete, trosnete. Un coș părăsit scotea mugete ca de taur. Cădeau scînduri de peste tot. Ascultam singur la toate astea, cu privirea țintuită la spărtura unde fusese fereastra, în timp ce prietenul meu sforăia cu capul înfundat sub saci.

Deodată, un vîrtej puternic și, tronc ! ceva de spaimă care-mi sare-n obraz și mă zgîrie aproape să-mi dea sîngele.

— Ciulinii ! Ciulinii ! urlai eu, încercînd s-arunc ghemotocul spinos pe care ni-l trimitea crivățul.

Ştirbu sări-n sus, atunci, voios :

— Au venit ? Hai ! Repede ! strigă el.

N-aveam ce-mbrăca, că ne culcasem îmbrăcați. Fiecare cu un ciomag în mînă, cu căciula bine trasă pe ochi, ieșirăm repede afară, fără să uităm de restul de pîine care trebuia să ne țină loc de mămăligă și de praz.

Ce viață... O nebunie ! Astăzi, la douăzeci de ani de-atunci, încă stau și mă întreb dacă feeria aceea n-a fost vis, dacă într-adevăr am trăit-o în copilăria mea. Pentru că niciodată, încă de pe vremuri legendare ale barbariei turcești, țara mea muncitoare și blîndă n-avusese parte de zile atît de cumplite cum au fost cele despre care vă voi vorbi în această povestire ; niciodată neamul meu blajin n-a suferit mai crîncen. Dar, ce știam noi, copiii ? În afară de viața amară a celor ce se nasc în bordeie, în afară de lipsurile constante care macină și modifică făptura omenească și care nu mai revoltă pe nimeni pentru că prea s-au obișnuit cu ele, ce știam noi despre geamătul veșnic ce ieșea din milioanele de piepturi de țărani, de la un capăt la altul al țării ? Odrasle ale Bărăganului liber și leneș, pe meleagurile căruia viața se încheagă din somnolență și dăinuie în miraj, noi rodeam nevinovați din știuletele nostru de porumb

pe care Dumnezeu binevoia să-l facă să răsară și cîntam neștiuți despre mămăligă, că-i prea mică. „Cît nuca“, așa era peste tot — pentru tot țăranul român — cu singura deosebire că-n alte părți oamenii o plăteau cu sudori de sînge, în timp ce noi, uitați de Dumnezeu și de lipitorile omenești, noi ne-o cîștigam scărpinîndu-ne sub căciulă. Dar, nu ne dădeam seama. Aveam s-o aflăm, luați de crivăț, care-ncepea să sufle pe Bărăgan în ziua-n care ciulinii erau gata să semene grăunța lor răufăcătoare.

În lumina unui cer ușor albit de zori, cîrduri risipite de ciulini lînoși săreau în văzduhul aproape obscur, cînd sărutînd pămîntul ce nu se vedea bine, cînd dispărînd, sus, în bezna nopții, ca o înnebunitoare răpăială de umbre sferice dezlănțuite de-un Dumnezeu ieșit din minți.

— Ah, de-am putea să ne urcăm pe ei călare, să zburăm ca niște zmei... oftă Știrbu, cu adîncă părere de rău, în clipa-n care ne înghițea cîmpia cenușie.

Și îndată crivățul și ciulinii ne smulseră pe unul de lîngă celălalt. În clipa următoare nu mai eram decît două năluci alergînd în goana mare. Îl zăream, departe, trudindu-se să-și prindă frumosul său ciulin. Al meu, la fel de mare și de rotund, îmi dădea și el tot atît de furcă, pentru că vîntul sufla a vijelie. Și nu era vorba să fugi după o mie de ciulini de-odată, ci cît mai mult după același, mai ales că cei frumoși erau puțini. Așa că, înarmați cu cîte o prăjină ușoară cu vîrful făcut cîrlig, retezam avîntul arbuștilor noștri zburători îndată ce păreau să ne piardă pe drum. Cîteodată eram siliți să-i oprim ca să ne mai tragem puțin sufletul.

Mai lung de picioare decît prietenul meu, gîndeam că-l întrecusem cu vreun kilometru, cînd primele raze ale soarelui aruncară petele lor de purpură pe nesfîrșitul balamuc de pe Bărăgan. Am ridicat atunci ciulinul meu în vîrful prăjinii și m-am urcat pe-o moviliță de unde l-am zărit, la marginea pustiului, pe moș Năstase, care se-ndărătnicea să mai scoată, pentru cireada lui, o ultimă zi de pășunat unui izlaz măturat de crivăț.

Se ivi în curînd și Știrbu urmat, din loc în loc, de-un cîrd de tovarăși, cei mai mulți cu sufletul la gură. Se iveau de peste tot, într-un talmeș-balmeș de ciulini care

se rostogoleau odată cu băieţii. Cîteodată nu-i mai puteai deosebi pe unii de alţii şi nu mai ştiai care rotogol e ciulin şi care-i băiat, pînă ce-apărea cîte-un ţugui de căciulă şi două mîini cu-un ciomag mititel, agitîndu-se şi ridicîndu-se-n două picioare ca nişte popîndăi. Apoi iar îi amesteca crivăţul.

Am început să fug ca şi-naintea venirii lor.

Cînd, peste un ceas, m-au ajuns din urmă la al doilea popas, rămăsese numai jumătate dintre ei. De sat, de conacul Duducăi, nici urmă la orizont. În plin Bărăgan... Ciulini alergînd, şuierînd în aerul limpede... Purcoaie de mărăcini, rostogolindu-se în salturi... Corbi rătăciţi... Şir nesfîrşit de moviliţe, din care am ales-o pe cea mai mare ca să ne adăpostim.

Eram, cu toţii, şase. Doi fiind desculţi, sîngerau rău. Au renunţat să meargă mai departe şi-au fost buni, ne-au dat nouă merindele lor, mămăligă şi praz. Ştirbu i-a cinstit cu bucăţi de pîine, şi au făcut calea întoarsă cu oarecare tristeţe.

A fost o gustare, în patru, mai mare dragul. Niciodată mămăliga şi prazul cu sare n-au dat de guri mai lacome ; niciodată o plăcintă cu unt şi cu brînză n-a fost preţuită ca fărîmele de pîine pe care Ştirbu ni le împărţea cu dărnicie în chip de prăjitură. Era atît de bună, pîinea asta, că ceilalţi doi tovarăşi mai cerură cîte o bucăţică.

— Vă dau tot ce-a mai rămas, făcu Ştirbu, da' daţi-ne opincile voastre pe-ale noastre !

Într-adevăr, ei aveau opinci aproape noi, şi-ale noastre erau găurite-n călcîi.

— Voi n-o să mergeţi cine ştie ce departe, pe cînd Matache şi cu mine... Dumnezeu ştie ! adăugă prietenul meu.

Ceilalţi se priviră, şovăind.

— Prea-i scump... făcu unul dintre ei.

— Cum, prea scump ? strigă Ştirbu.

Şi arătîndu-şi vînătăile de pe obraji :

— Ia te uită cît m-a costat pîinea asta !

Băiatul păru convins, dar :

— Să-mi dai pe deasupra şi patru nasturi de sidef ! făcu el, începînd să se dezlege la opinci, odată cu prietenul său, că se tocmise şi-n numele lui.

Își primiră nasturii de sidef, opincile noastre găurite și restul de pîine. Ne încălțarăm cu ele, apoi :

— Acuma-i rîndul vostru să ne dați cîte-o fărîmă de pîine, începu Știrbu. Am uitat să ne facem o găluscă.

Uitatul ăsta îi cam mîhni o clipă pe noii posesori ai grozavei bucăți de pîine dar, băieți de treabă, primiră jertfa. Ne-am făcut toți cîte-o găluscă pe care ne-am pus-o sub căciulă, ca s-o mîncăm la popasul următor.

Și, dînd drumul ciulinilor noștri, pornirăm din nou, urlînd cu vîntul :

Vira la Profira
Șapte galbeni lira !

Popas în patru n-a mai fost, pentru că tovarășilor noștri, după scurtă vreme, le dădu sîngele din călcîie. Mai rezistent, cel care se tocmise pe opinci vru s-o întindă ceva mai departe, dar celălalt, dînd drumul ciulinului său, se agățase de haina lui și plîngea. Din pricina asta se alese c-o palmă peste căciulă, care-i turti găluscа. Sărmanul o culese așa amestecată cu păr și o mîncă printre lacrimi.

Cum era posesorul unei prețioase cutii de chibrituri, Știrbu se oferi să i-o cumpere pe prețul a doi nasturi de sidef.

— Ba pă trei !

— Bine, pă trei.

Așa că o a doua afacere bună fu încheiată mulțumită nasturilor ăstora de sidef după care ne prăpădeam cu toții, pentru că erau foarte rari și foarte frumoși. Valorau de zece ori cît ăia de tinichea. Ca să-ți faci rost de ei, nu erau decît două căi : să-i tai de pe rochiile din casă, lucru ce-nsemna o păruială zdravănă, sau să-i cîștigi la jocul de nasturi, cum făcea Știrbu, care-avea aproape toți nasturii de sidef din sat. Un al treilea fel, mai umilitor, era să schimbi o pereche de opinci bune pe una proastă, sau să-ți dai cutia de chibrituri, marfă de oraș, mai rară și mai de preț decît pîinea chiar, pentru că un copil de la țară care nu-și poate aprinde focul în mărăciniș e tot atît de nenorocit ca un vînător fără alice. Din pricina asta Știrbu făcu bunătatea de a da celor doi cîteva din chibrituri înapoi, și și-o bucată de scărpiniche. După care ne despărțirăm.

Porniră înapoi șchiopătînd, cu vîntul în față, care aproape că-i dobora. Ne-am uitat după ei pînă ce nu s-au mai văzut.

Și-atunci Bărăganul ne păru și mai pustiu. Rămăsesem cu-adevărat singuri, copii amîndoi. Așteptam să spună prietenul meu o vorbă, sau s-o ia din loc, dar el aștepta pesemne același lucru de la mine. Și rămăsesem așa înfipți locului, cu umăru-n vînt, cu un picior pe prăjina care ținea ciulinul, fiecare ferindu-se de-a privi în ochii celuilalt. Cercetam mai curînd nesfîrșitul care ne înghițise prietenii.

Era oare mai înțelept să facem ca ei ?

Tocmai asta mă-ntrebam, cu inima grea, cînd îl văzui pe Știrbu că-și scoate căciula, ia gălușca și începe s-o mestece alene, cu poftă. Ceea ce văzînd, făcui și eu...

Dar n-am avut timp să-mi apuc gălușca : o răbufnire furioasă de vînt ne smulse și ciulinii și căciulile !

Răspunserăm cu strigăte de bucurie. Și goana reîncepu, mai strașnică.

Și uite-așa împinge soarta pașii omului...

Și-am alergat așa toată ziua asta, lungă și bogată ca o viață-ntreagă, plină de cer, de pămînt, de soare, de crivăț. Seara se umplu de o beznă cum nu mai văzusem, care ne prinse în mijlocul pustiului. Ni se făcu frică, dar n-am spus nici unul nimic, fiecare vrînd să pară viteaz în ochii celuilalt.

— Mă Matache, să știi că nu există strigoi, poți fi liniștit, făcu Știrbu uitîndu-se-n jur.

— Nu-s, știu. Poate-or fi prin cimitire...

— Nici. M-am dus într-o noapte, odată.

Și își făcu de trei ori semnul crucii, zicînd :

— Da' de-nchinat trebuie să ne-nchinăm.

Mi-am făcut și eu semnul crucii, mulțumit.

Ne oprisem să poposim într-o vîlcea plină de mărăcini, unde bezna era mai neagră decît peste tot. Adăpostiți de crivăț, aprinserăm un foc zdravăn și hotărîrăm să rămînem peste noapte. Știrbu scoase merindele noastre din buzunare, dar căldura și oboseala ne-au turtit de tot. Brațele, îngreunate, nici mîncarea la gură n-o mai puteau duce. Căscam de ne ieșeau fălcile din loc. Ne-am lăsat pe spate unul lîngă altul, cu ochii plini de para

focului, înconjurați de noaptea neagră. Asta-i imaginea cu care-am adormit, dar n-a ținut pînă-n zori.

În timpul nopții vîntul, aruncînd cenușă aprinsă în mărăciniș, în ciulini, în tufărișul grămădit din totdeauna în vîlcea, le-a dat foc. Ne-am trezit năuciți în fața flăcărilor care se ridicau pînă la cer. Dogoarea lor ne-a silit să ne tragem către buza vîlcelei, în sus, unde am moțăit o veșnicie cu fața la foc și cu spinarea la bezna Bărăganului, cînd un galop turbat zgudui și pămîntul și măruntaiele din noi, rostogolindu-ne în fundul vîlcelei, unde focul trăgea să moară.

Îmi bătea inima de-mi tăia răsuflarea. Știrbu era alb la față ca un mort. Amuțisem amîndoi, degeaba ne uitam unul la altul întrebîndu-ne din ochi ce-i cu galopul ăla năstrușnic. Mi-era frică chiar și glasul să mi-l aud. Multă vreme, în mijlocul tăcerii, fiecare trosnitură de vreasc mistuit de foc înfiora dureros trupurile noastre împietrite de spaimă.

La un moment dat, prietenul meu vru să-mi spună ceva. Nu putu decît să miște buzele. Apoi, cînd se stinseră și ultimile flăcări, nici în ochi nu mai puteam să ne privim, ceea ce făcu groaza și mai mare. Ne-am strîns atunci cu putere în brațe, unul pe altul.

Era și timpul, pentru că din nou noaptea fu zgîlțîită de galopul fantastic, de data asta drept spre buza vîlcelei noastre.

A ținut-o așa pînă-n zori cînd, istoviți, cu obrajii uzi de lacrimi, ne-am dat seama că toată groaza asta era din pricina unui armăsar tînăr scăpat de la cine știe ce conac boieresc. Străbătea Bărăganul în lung și-n lat și se speria de ciulinii care-i zburau pe deasupra capului.

Liniștiți, am adormit din nou, ca doi îngeri oropsiți, ca să ne trezim în razele orbitoare ale soarelui biciuite fără-ncetare de crivăț. Ne era o foame grozavă, și-am isprăvit toate merindele. Şi viața ne-a părut din nou așa cum e.

Plină de lumină și de urîțenie.

Lumina, i-o știam eu bine. Despre urîțenia ei nu știam mare lucru-n dimineața aia, dar două detunături de carabină, ce răsunară-n clipa-n care ne pregăteam să ieșim din vîlcea, aveau să ne-nvețe repede ce însemna cruzimea omului. Dar mai aveam încă mult pînă la a pricepe drama care se petrecuse la repezeală.

— Trebuie să fie niște vînători, am zis eu auzind împușcăturile.

— Cu siguranță, făcu Știrbu.

Și cățărîndu-se pe buza vîlcelei, aruncă ochii pe Bărăgan ; se trase-napoi speriat :

— Doi jandarmi, plecați peste-un om pe care l-au împușcat, gemu el.

Ne traserăm repede în spatele colinei, ascunzîndu-ne în mărăcini. De-acolo i-am văzut pe jandarmi tîrînd mortul, fiecare de cîte-un braț, drept spre vîlcea, unde l-au rostogolit cu-o lovitură de cizmă. Cînd a văzut cenușa proaspătă, unul dintre ei a zis :

— Vreun cioban trebuie să fi-nnoptat aici.

Se depărtară liniștiți în pas milităresc, cu carabina în bandulieră.

După ce dispărură la orizont, ne duserăm să-l vedem pe omul omorît. Era un țăran tînăr, în zdrențe. Zăcea cu fața la cerul orbitor, cu brațele deschise, cu picioarele răschirate, cu fața înmărmurită. Încheieturile mîinilor erau învinețite, dovadă că-i puseseră cătușe tare strînse.

Știrbu, care stătea în picioare la capul mortului, se plecă și-i deschise o pleoapă :

— Are ochii verzi... făcu el.

Apoi, ridicîndu-se :

— Hai să fugim, pîn' nu vine procurorul.

Prietenul meu se temea de procuror cum se tem toți țăranii ; dar pe Bărăgan, hultanul îi ține locul.

Nu mai aveam nici ciulini, nici prăjini, că le mistuise focul. Nu mai aveam nici poftă de-alergat după alți ciulini, pe care crivățul îi tot rostogolea prin preajma noastră.

Mergeam tăcuți, cu brațele bălăbănindu-se, împinși de vînt. Cîteodată ne prindeam : „cine-o să meargă mai mult cu ochii închiși“, jurînd să nu ne tragem pe sfoară, dar ne trăgeam, ceea ce nu-nsemna că nu amețeam. Apoi începu să se zărească la orizont o clădire : era gara Ciulnița, în inima Bărăganului. De departe semăna cu o baracă părăsită-n pustiu, așezată pe niște traverse negre care se-nșirau la nesfîrșit. Cîțiva copaci pirpirii o făceau s-arate și mai singuratecă. Șeful de gară alerga cît îl țineau picioarele după un cîine care fugărea o găină. O femeie cu poalele ridicate de vînt se căznea să-ntindă niște rufe.

Ne-am ferit de gospodăria asta chinuită de pe Bărăgan și ne-am dus de-a dreptul spre cîrciuma gării, mai primitoare de obicei cu desculții decît cu oamenii „care poartă haina statului". Cîrciumarul, un țăran voinic cu un chip cumsecade, ne primi mai bine decît ne așteptam. I-am mărturisit că pornisem după ciulini și, fără să ne certe, ne-a ospătat cu pîine, slănină și chiar și limonadă. În loc să ne descoasă, se mulțumi să ne-ntrebe de pe unde sîntem.

— De pe la Hagieni, am răspuns.

Și atît. Dar puțin după asta veni un lampagiu de la gară, și ăsta începu să ne hîrțuiască cu întrebări, și-ncepu chiar să ne amenințe : cine eram, de ce-am plecat de-acasă, încotro ne duceam...

— Ar trebui să vă dea pe mîna jandarmilor ! încheie el.

— Lasă copiii-n pace ! îi strigă cîrciumarul. Nici tată nu ești, nici copii n-ai, ce te pricepi tu ? !

Lampagiul amuți numaidecît. Ceru apoi „un păhărel", dar cîrciumarul i-o reteză pe turcește ca un *ioc* și se apucă să-și citească jurnalul.

În clipa asta se petrecu un lucru groaznic : o țărancă tînără, plină de praf, cu picioarele însîngerate și fața numai noroi, se ivi în pragul cîrciumii și, rezemîndu-se de ușori, strigă, cu glasul răgușit de plîns :

— Creștini... ! N-ați văzut cumva doi jandarmi ducînd un om în lanțuri ?

Știrbu tresări :

— N-am văzut nimic ! răspunse el, înspăimîntat.

Femeia dispăru imediat, fugind. Atunci lampagiul se întoarse spre prietenul meu, îl sfredeli cu privirea și-i zise :

— Te-ai pripit cu răspunsul și asta dovedește...

— Ți-am zis să lași copiii-n pace ! îi tăie vorba cîrciumarul. Ai băut prea mult astăzi. Hai, cară-te !

Plecă. Am socotit și noi că-i mai sănătos s-o luăm din loc, la rîndul nostru, și-i sărutarăm cîrciumarului mîna.

În gară, un tren de marfă care trebuia să plece la București, făcea un zgomot de fierărie nemaipomenit. Nu mai văzusem lucruri de-astea pe Bărăgan și uitîndu-ne cum manevra mereu, miji în noi speranța să ne putem agăța de el la plecare :

— Se zice că merge repede ca vîntu', îmi șopti prietenul meu. Trebuie să fie ceva grozav !

A fost grozav, într-adevăr. Ne ascunsesem într-un vagon cu lemne de construcție, și trenul ne-a dus, fără să se oprească, pînă la Lehliu. Pe drum, am ieșit din ascunzătoare, ca să privim, și în cîteva ceasuri am văzut lucruri care altminteri îți cer ani de zile ca să le vezi, mai ales unor țărani care-și muncesc pămînturile aproape sterpe și-și bat și femeile și vitele. Altora li se răstoarnă povara din cauza drumurilor proaste și li se rup căruțele, de rămîn singuri, în cîmp, să se descurce, departe de orice așezare omenească.

Către sfîrșitul călătoriei a dat un frînar peste noi. Nu ne-a făcut nimic. Stătea în gheretă în vagonul dinaintea noastră, și începu să cînte din fluier. Cîntecul lui ne-a atras. Ne-am apropiat, la început cu grijă. Pe urmă, cînd ne-a văzut, ne-a zîmbit prietenos, și-atunci ne-am apropiat ca să-l ascultăm mai bine. Era un om în vîrstă, care părea visător. Mereu își scuipa între degete, umezea găurile fluierului și ne cînta doine, încruntînd din sprîncene.

Puțin înainte de a intra in gară la Lehliu, ne-a cîntat cîntecul tatei și-al meu :

Și-au plecat olteni...

Am plîns, cu fața-n palme.

Ajungînd la Lehliu, frînarul ne-a spus :

— Ei, v-a plăcut? Acuma, stați puțin ; o să plece îndată un tren mixt spre Ciulnița, am să vorbesc cu unul de-ai mei să vă ducă acasă.

— Da' noi nu sîntem din Ciulnița și nu vrem să ne ducem acasă, spuse Știrbu.

— Ahaa... Asta-i altă căciulă. Da' de un' sînteți, și un' vă duceți?

— Sîntem de pe la Hagieni și ne ducem în lume !

— În lume ? Ei, asta-i ceva serios... După cît se vede, nu glumiți... Haideți cu mine :

— Nu ne dați pe mîna jandarmilor ? !

— Ferească Dumnezeu ! Și eu îs unu' de-ăia care vor să vadă lumea, și-am plecat de-acasă cînd eram mai mic decît voi. Așa c-aș vrea să văd cum vă pot fi de folos. Cu siguranță că nu de prea mult bine ați plecat de-acasă. „Cîinele nu fuge de-mbucătură, ci de zburătură !"

Lipsi o clipă, se întoarse îngîndurat și se îndreptă, cu noi alături, către cîrciuma de lîngă gară, unde stătea dejugată o mulțime de căruțe țărănești. Acolo soarta noastră se hotărî de la sine, în felul cel mai neprevăzut.

Cîrciuma era plină de oameni, care se-ntorceau de la un tîrg mare. De-ndată ce intrarăm, privirea lui Știrbu se-ncrucișă cu a unui țăran tînăr așezat cu o femeie frumoasă la o masă în fund. O clipă au rămas amîndoi așa, ca fermecați de propria lor privire, pe urmă omul se plesni cu palma peste picior și strigă, cu un glas de-ntoarse toate privirile mușteriilor spre el :

— Mă Ionele! Fă-te-ncoa! Mai curînd m-așteptam la moarte, decît să te văd pe tine-aici!

Ionel (noi îi ziceam Știrbu pentru că știrb era) se apropie sfios, sărută dreapta omului și-ncepu să plîngă înfundat.

— Nu mai plînge, făcu celălalt. Uite pe nevastă-mea, Lina. E frate-meu, închipuie-ți! zise el către femeie.

Ionel sărută și el mîna femeii, care-l cuprinse cu brațul de mijloc și-l mîngîie pînă ce tăcu.

— Cine-s oamenii care-s cu tine? îl întrebă frate-său.

— Păi, răspunse frînarul, acuma, dacă și-a găsit neamurile, eu nu mai am nici un rost. Da' un pahar în sănătatea voastră aș putea bea!

Ne-am așezat la o masă. Puțin după aceea, toată lumea aflase despre isprava noastră.

— Povestea ciulinilor! făcu fratele lui Ionel, cu fața întunecată. Nu-i nici vina copilului, nici a părinților. Toată țara, de la Dorohoi la Vîrciorova, nu-i decît un Bărăgan pe care se plimbă, cu biciu-n mînă, ciulini veninoși, da-n alt fel. Ăia-s ciulinii pe care trebuie să-i stîrpim, dacă nu vrem să ne vedem, printre alte nenorociri, copiii plecînd de-acasă și pornind în lume!

— Prea vorbești tare, Costache, îi șopti nevastă-sa, aruncînd neliniștită priviri în jur. Nu crezi că-i vremea s-o pornim? Caii-s destul de odihniți.

Costache se ridică, plin de sănătate, vînjos, oacheș bine. Îi scăpărau ochii de mînie:

— Haidem!

Apoi, punîndu-mi o mînă pe cap:

— Vii și tu cu noi în Vlașca? făcu el, cu blîndețe. Și acolo ciulinii țin locul cel mai bun la soare, da' măcar o să te-nvăț, ca și pe Ionel, meseria de căruțaș. O s-ajungeți și voi într-o zi să faceți căruțe pentru țărani și să vă duceți să le vindeți la tîrg, ca mine. Și o să vedeți și țara, și durerile ei.

Așa că m-am dus cu Costache, cu nevastă-sa și cu Ionel, în județul Vlașca.

Comuna se numea Trei-Sate. Am ajuns într-o după-

masă rece, posomorită, ploioasă, rupţi de oboseală şi uzi pînă la piele, cu tot sacul pe care fiecare dintre noi îl pusesem pe cap şi pe spinare. Era aproape noapte. Am priceput totuşi de unde-i venea numele ăsta de Trei-Sate: erau, într-adevăr, trei cătune despărţite de două gîrle care se-ntîlneau drept în faţa primăriei. Comună săracă. Casele, acoperite cu stuf putrezit, se-ngropau în pămînt. Le înconjurau nişte garduri nenorocite dintr-o împletitură de mărăcini, care nu le puneau la adăpost de nepoftiţi.

Nu ne-a primit, cum e obiceiul, o liotă de cîini furioşi. Li se auzea lătratul răguşit, de pe sub nişte căpiţe de fîn turtite de ploaie.

Şi iată-ne la Costache acasă... Casa era a lui socru-său, Toma rotarul, meşteşugar vestit. Era aşezată la malul uneia dintre cele două gîrle, un şir lung de odăi şi de ateliere de fierărie şi caretărie. Venirea noastră stîrni un tărăboi asurzitor: curtea, mare şi plină de noroi, cufundată în întuneric, răsuna de strigăte de bărbaţi şi de femei, de ţipete de copii şi urlete de cîini nebuni de bucurie. Cei mari se sărutau, copiii scotoceau prin căruţă, cîinii săreau pe noi şi ne murdăreau. Şi numaidecît atenţia familiei se opri asupra noastră, cei doi străini.

— Da' voi cin' sînteţi? ne întrebară cei patru ucenici caretaşi.

Le răspunse Ştirbu:

— Eu sînt Ionel, fratele lui Costache, şi el mi-e ca şi un frate, e Matache.

— Şi de un' sînteţi?

— De pe Ialomiţa.

— Şi rămîneţi la noi?

— Rămînem; o să-nvăţăm să facem căruţe pentru ţărani şi-o să ne ducem să le vindem la tîrg, cum face Costache.

— Mai e pîn'atunci, făcu în rîs un ucenic.

Intrînd în casă claie peste grămadă cu cîinii după noi, mă uitam la focul minunat, aproape înăbuşit, din vatra fierăriei. Nimerirăm într-o tindă mare, care uşor

putea cuprinde doisprezece oameni și de unde cîinii fură îndată dați afară de bunica, furioasă de îndrăzneala lor. Îi ziceau „bunica“ doar pentru că ținea în brațe un băiețel de vreo trei anișori, singurul copil al tinerei perechi ; altminteri, deloc bătrînă, nevasta lui moș Toma părea să fie stăpîna casei întregi, pentru că la ea se duceau toți, pentru toate celea. O găsirăm așezată în fața vetrei, cu micuțul în poală, povestindu-i unul din basmele noastre care nu se mai sfîrșesc și pe care-l tot schimba după închipuirea ei :

— ...și zmeul cel rău striga :

„Un tăciune și-un cărbune, taci băiete, nu mai spune !”

Și-atunci Făt-Frumos zicea :

„Un tăciune și-un cărbune, spune băiete, spune !”

Copilul o întrerupse :

— Da' de ce nu-l ucidea Făt-Frumos pe zmeu ?

— Pentru c-atunci basmul s-ar fi sfîrșit și bunica n-ar mai avea ce să-i povestească lui Pătruț... îi răspunse tată-său care intrase să-l sărute și să-i dea o păpușă frumoasă cumpărată de la tîrg.

Apoi, soacră-si, la ureche :

— Da' cu Tudorița, ce mai e ?

— Cum știi : lacrimi și iar lacrimi... ! O fată așa frumoasă ca ea ! Parcă n-ar mai fi și alți băieți pe lume !

— Asta nu-i la poruncă, știi și dumneata atîta lucru.

Am priceput de-aici că în casă mai era și o fată frumoasă, care nu ne ieșise în întîmpinare și care plîngea pentru că fusese părăsită. Am aflat curînd toată povestea, pentru că ne-au povestit-o din fir-a-păr ucenicii, la fierărie, unde ne dusesem să ne cunoaștem mai pe îndelete. Știrbu a-ntrebat, făcînd pe istețul :

— Cunoaștem, va să zică, pe toată lumea de-aici, afară de Tudorița. O fi bolnavă...

Mai mult nu le-a trebuit :

— Nu, nu-i bolnavă, se repezi un roșcovan vorbăreț ; plînge pe ascuns pen' că Tănase, cu care trebuia să se mărite, s-a logodit cu o tîrîtură, una Stana, care și-acuma se ține cu boieru' nostru. A și rămas borțoasă cu el. Dar bietu' Tănase are multe guri de hrănit, părinții bă-

trîni, frați mici, și sînt datori vînduți la boier, care acuma, dacă Tănase vrea s-o ia pe Stana ca s-o scape de rușine, îi iartă de toate datoriile. Ba le mai dă și pămînt și vite. Păcat de Tănase, că-i băiat de treabă. Îi pare rău și lui, da' n-are cum face altfel. Uite, de-asta se-ascunde Tudorița și plînge cît îi ziulica de lungă.

La masa de seară, numărînd gurile adunate-n jurul mesei lui moș Toma, văzui că se puteau măsura cu cele ce-i cereau de mîncare lui Tănase : eram doisprezece. Cu Tudorița, pe care-o rugau în gura mare să vină la masă, eram treisprezece, și mai era și gurița lui Pătruț. Pentru că moș Toma mai avea un ginere, pe Dinu, care-o luase pe fata lui de-a doua, pe Maria, și care era rotar. Asta însemna într-o singură gospodărie trei familii înhămate la aceeași treabă, dar treaba asta nu părea să-mbogățească pe vreunul dintre ei. Dimpotrivă, faptul că n-aveau slugi, nici muncitori în toată firea, precum și economia aprigă ce domnea în casă, dovedea mai curînd că gospodăria asta mare trăia în strîmtorare. Așa c-am prețuit cu-atît mai mult jertfa pe care oamenii aceștia de treabă o făceau primindu-ne, pe Ionel și pe mine, fără să crîcnească.

— Unde mănîncă doisprezece, or mînca și paisprezece, zisese bunica după ce se sfătuiseră cu toții despre sosirea noastră neașteptată.

— Și pe-urmă, adăugă Costache, sînt atîtea de făcut pe lîngă casă : vitele, atelierele, gospodăria. O să-și scoată ei cu vîrf și-ndesat bucata de pîine. Și unde mai pui cît de bine le va prinde, peste cîțiva ani, cînd vor fi învățat o meserie. Ce vreți, nu puteam să-i las în mijlocul Bărăganului, unde rătăceau ca să se ducă-n lume. Nu poți face una ca asta nici unui cîine, mama ei de țară de ciocoi !

Costache se-nfuriase :

— Asta-i povestea ciulinilor a' adevărată ! Ciulinii-ciocoi, ciulinii-călăi... ! Lepra asta atotputernică, care bîntuie peste toată țara prea răbdătoare, ajunsă toată un Bărăgan... ! A miia oară mă-ntreb, cum se face că nu

simte cojanu' înțepăturile ciulinilor ăstora care-i pătrund în tindă, îi sar în spate, îi sug și ultima picătură de sînge ? Cum de nu i se urcă furia la cap și nu dă foc la toate buruienile astea care-l dau afară pînă și din cocioaba lui ?

N-auzisem pe nimeni pîn'atunci vorbind în felul ăsta, și nu mai puteam de mulțumire. Și ăilalți gîndeau pesemne la fel cu Costache, pentru că nici unul nu părea să fie împotrivă. Părinții, arătînd îngrijorați, păreau convinși dinainte. Dinu, blond și cu privirea cam bleagă, stîngaci din fire, părea să asculte cu un respect morocănos. De altminteri era și foarte tînăr și deloc dezghețat, lucru ce se vedea lesne. Cît despre cele două neveste tinere, Lina și Maria, rămăseseră cam nepăsătoare, fiecare cu ochii plini de dragoste la bărbatul lor.

Cei patru ucenici arătau mult mai mult interes pentru discuție ; ei șușoteau cuvinte pe care urechile celor mari nu le puteau prinde : roșcovanul, mai ales, era dracu' gol, așa mărunt cum îl făcuse maică-sa. Îl chema Ilie și n-avea pe nimeni pe lume. Dintre ceilalți trei, doi mai aveau puțin și ieșeau lucrători. Își dădeau multă silință s-arate serioși. Cel din urmă era un mîncău, care vorbea puțin și muncea ca un cal, după cîte se spunea. Toți patru păreau foarte legați de casă. Țineau mai ales la Costache, căruia-i ziceau „stîlpul gospodăriei". De asta-i sorbeau cuvintele și-i împărtășeau mînia.

Mai era cineva care-l auzise și-l aproba pe Costache : Tudorița. Nu ne așteptam s-o mai vedem în seara aceea, dar o ușă se deschise încetișor, și apăru ea : o fată plăpîndă, cu ochi mari, cercănați, gura ca o cireașă, privirea cutezătoare și foarte curățel îmbrăcată, aproape frumos. Spuse bună-seara cu glas sigur, își trecu mîna peste părul negru, ne aruncă, nouă, ălor nou-veniți, o privire scurtă și se duse să se așeze între tatăl și mama ei. Apoi, cu o voce în care tremura revolta :

— Ai dreptate, nene Costache, zise ea, să vrei să dai foc cuiburilor ăstora de vipere de care-i plină țara ! dac-o veni ziua aia, te poți bizui și pe mine !

Merita s-o vezi pe Tudorița în clipa aceea. Și dacă-i

adevărat că un băiat care n-are încă cincisprezece ani se poate îndrăgosti de-o fată mai mare decît el, ei bine, în clipa aceea m-am îndrăgostit de Tudorița !

Moș Toma o luă de mijloc și-o trase la el :

— Nu-i bine să fii atît de mînioasă, îi zise el. Trec toate, trece și-o dragoste înșelată. Și-apoi, Tănase nici nu face de tine.

— Ba da ! Face ! Îl iert, pe el, dar de-acu înainte am învățat să urăsc ! Și, crede-mă, am să dau și eu foc la partea mea de ciulini : că le-am simțit ințepătura... !

Mama făcu celorlalți semn să tacă, să n-o supere mai mult. Atunci Lina și Maria își plecară capetele pe umerii bărbaților lor, închizînd ochii, ceea ce văzînd, Tudorița întrebă, tristă :

— Dar eu, oi mai avea eu parte de-un umăr de bărbat iubit, să-mi las capul pe el ?

În seara aceea toți ne-am dus la culcare cu-o apăsare pe inimă.

După vremea rea, care ținuse toată săptămîna călătoriei noastre, dădu soarele cîteva zile și cei din Trei-Sate se hotărîră să-și culeagă porumbul. Fiecare familie își părăsi îndeletnicirile obișnuite și toată comuna — bărbați, femei, copii, bătrîni, vite, cîini, pisici și chiar cîțiva purcei — se năpustiră pe cîmp. Pe ogoarele lor, cei, puțini la număr, care aveau și care se puteau lipsi de pămînt de la boieri. La ale boierului *mai întîi,* cei nenumărați, săraci lipiți pămîntului, care nu semănau decît pe ogoarele date de boieri *cu învoială.* Și una dintre aceste învoieli era că recolta boierului trebuia strînsă întîi.

Priveliștea culesului ăstuia nu fu lipsită nici de tristețe nici de veselie. Întîi de tristețe, pentru că anul fusese secetos ; lanul de porumb, care de obicei ascundea călărețul cu cal cu tot, lăsa acum să se vadă și capul culegătorilor. Cît despre știuleți, despre boabe, țăranii le ziceau ofticoase. Și se arătau tare nemulțumiți.

— Nu numai că n-o s-avem ce vinde, și deci nici să plătim din datorii, da' n-o să ne-ajungă mălaiul nici măcar pînă-n postu' mare ! O să murim de foame, iarna asta. Și noi și vitele !

Cu fața zbîrcită de amărăciune, cojanul cîntărea în palmă știuletele, îl privea lung, îl mirosea și se văicărea. Erau niște bieți nevoiași, vlășcenii ăștia, la fel cu-ai noștri de pe Ialomița : slabi, numai piele și os, cu fruntea brăzdată de tineri încă, privirea tulbure, nebărbieriți cu săptămînile. Pe cămășile lor, lungi pîn la genunchi, nu mai puteai număra peticele. Pantalonul nu era decît o grămadă de zdrențe. Desculți, cu capul gol, adevărați cerșetori, mă durea sufletul pentru ei de parcă mi-ar fi fost toți neamuri. Nevestele lor, dacă treceau de treizeci de ani, păreau bătrîne. Zorite de munca asta care trebuia făcută repede, cele care alăptau lăsau copilașul în seama unui frățior, în mijlocul porumbiștei, unde urla să-și dea sufletul. Veneau cîinii și le morfoleau scutecele murdare, îi lingeau pe obraz. Atunci ăl mare apuca pruncul de-o mînă și pornea cu el în căutarea mamei, tîrînd păpușa vie după el ca pe-un pachet și zicînd :

— Uite-l, mamă, uite-l.

Nu, numai veselă nu era, viața însurăților. Tineretul, în schimb, petrecea în fiecare zi ca la nuntă. Strigăte, cîntece, rîsete, sărutări, păcăleli, bluze roșii ca focul, galbene ca lămîia, verzi-albăstrui, care pline cu știuleți de porumb, și pe deasupra tuturor, soarele strălucitor. Sub privirile înflăcărate de patimi, îndrăgostitele alergau una după alta, săltîndu-și sînii vîrtoși. Cu mai mult folos alergau flăcăii, care striveau sînii ăștia vîrtoși la piepturile lor vînjoase. Se zbăteau ca să se simtă și mai bine și se împotriveau de ochii mamelor, care nu erau mulțumite, dar n-aveau ce face.

Pisicile și cîinii vînau șoareci, care se iveau de peste tot. Purcelușii zburdalnici, cu jujeul de gît, fugeau cu cîte un știulete de porumb în gură și codița-ncovrigată. Numai vitele de povară, ca și oamenii însurați, nu aveau nici o parte din bucuria culesului ; rumegau nepăsătoare, același cocean uscat, cu aceeași melancolie, așteptînd ceasul înjugatului.

Pe ogorul lui moș Toma domnea aproape aceeași nepăsare. Erau toți oamenii însurați ; iar Tudorița, dacă era nemăritată, era și nefericită. Îmbrăcată cu o bluză și o

fustă cu desene mari, în culori izbitoare, cu un tulpan alb ca neaua pe cap, culegea știuleții cu o iuțeală de mașină, fără să-i scape unul, cum fac toți muncitorii buni. Coșurile se umpleau văzînd cu ochii. Se duceau și le goleau în car, în care porumbul strălucea în soare ca aurul. Știuleții nu destul de uscați erau legați doi cîte doi cu pănușele lor împletite, și îi agățam chiar și de coarnele boilor cînd plecam spre sat.

Tare mult îmi plăcea să mă aflu aproape de Tudorița, pentru care m-aș fi aruncat și-n foc, dacă asta i-ar fi potolit puțin durerea. Ea, care-și dădea seama de dragostea mea de cîine, se simțea bine cu mine pe-aproape.

— Îți sînt dragă, Matache ? Tu așa crezi. Cu-atît mai bine pentru mine ; mă simt atît de singură...

— Dar ce-aș putea să-ți doresc, Tudoriță ?

— Să crape Stana ! Sau să ia lumea foc !

Era destul de greu să vezi îndeplinindu-se o atare dorință, pentru că rivala ei parcă era un bujor frumos, și zburda ca o iapă, aproape de tot de noi, pe pămîntul boierului. Iar cît privește lumea pe care Tudorița voia s-o vadă arzînd, lumea asta trăia și mai bine decît Stana. O vedeai, în conacul ei frumos, numai zidărie și lemn de stejar, cocoțat pe coasta dealului cel mare care domina satul ; cu hambarele pe care, cu toată seceta, le umpleau cu porumb ; cu grajdurile pline de vite ; cu ograda mișunînd de păsări, și cu argații puzderie, care umblau toată ziua între ogoare și conac ; cu care trase de vite bine nutrite. Mai avea, pînă să ardă, lumea asta care-i răpise Tudoriței pe Tănase al ei și-o făcea nefericită.

Toată comuna împărtășea durerea Tudoriței, toată comuna o ura pe Stana, nu atît pentru că se purta ca o tîrîtură, ci pentru că, ocrotită de boier, iubitul ei puternic, scăpase de mizerie și ajunsese aproape cucoană. Asta mai ales le ustura rău pe cumetrele din sat :

— Asta n-aduce noroc, ziceau ele ca să se răcorească. Tănase n-o iubește. Tănase-o iubește pe Tudorița.

Așa era. Într-o seară, la moș Stoian în cîrciumă, îl auzisem pe Tănase cîntînd un cîntec la modă pe vremea aia, și despre care-ai fi zis că pentru el fusese făcut :

Vin să te sărut pe gene,
Tudoriţo nene,
Şi pe ochi şi pe sprîncene,
Tudoriţo nene!

— Ia seama Tănase, să nu te-audă Stana! îi strigase moş Stoian.

— N-are decît să m-audă! răspunse el, şiret, făcîndu-se că nu-i pasă, cu toate că, de fapt, toată povestea asta îl mîhnea.

— Halal căsnicie o să mai faceţi voi! zise-n rîs un ţăran.

— Ei, şi ce? sărise Tănase, cu muştarul în nas.

— Nimic... făcuse celălalt, muindu-şi vorba. Voiam numai să spun c-ai să fii nenorocit.

— Bine, bine, milostivule!

De Tănase se temea tot satul, ba chiar şi cei din împrejurimi. Bea puţin, se mînia repede, lovea al dracului cînd îi pica în palmă careva. Părea blînd, cu toate astea, dacă te luai după ochii lui visători, după gura numai zîmbet, după mişcările moi.

Într-o altă zi am avut plăcerea de a sta de vorbă cu el. Era pe vremea „curatului" porumbului. Moş Toma avea un fel de batoză de mînă, o maşină de curăţat porumb, pe care nu putea să şi-o cumpere fitecine. Aşa că o împrumuta cu dragă inimă, pentru că-l durea, cum zicea el, „în vremea maşinilor, să-i vadă pe ţărani vîrînd ştiuleţii în sac şi bătîndu-i cu ciomegele, iar pe urmă să-i «cure» cu mîna ca pe vremea lui Pazvante". Şi, plecată din curtea lui, maşina trecea de la un bordei la altul, de parc-ar fi mers singură — îţi venea să zici — ca o prevestitoare de vremi mai bune. Ca să n-o strice oameni nepricepuţi, moş Toma trimitea în fiecare zi un ucenic să vadă cum merge şi să-i sfătuiască pe săteni să n-o înfunde prea tare, nici să îngăduie copiilor s-o învîrtească goală sau să bage cuie-n ea. Ca să ştii unde se află, te duceai după zgomot, pentru că maşini de felul ăsta doar popa şi primarul mai aveau, dar ei nu le împrumutau niciodată, fireşte.

Şi aşa s-a-ntîmplat că, într-o bună dimineaţă, pe mine m-a trimis moş Toma să văd unde-i batoza şi cum merge. Am dat peste ea la Tănase, lucrînd de zor şi speriind găinile. O soră de-a lui Tănase turna ştiuleţi, cu măsură, şi doi fraţi învîrteau la manivelă, pe rînd, iar un frăţior, nu mai mare decît o ciubotă, făcea tărăboi să-l lase şi pe el să-nvîrte. Alţi doi fraţi şi două surori, şezînd în jurul unei albii pline cu ştiuleţi, trebăluiau curăţînd cu mîna. O soră muncea cu maică-sa, iar prîslea se lăfăia în braţe la tată-său, care suferea de un reumatism cronic, lucru care nu-l împiedica să toarne la copii : anu' şi găvanu'. (Alţi trei băieţi lucrau la Giurgiu !)

Cel mai mare din familia asta de iepuroi era bietul Tănase. Muncea cît patru cînd am ajuns eu acolo, era plin de praf şi sudoarea curgea de pe el în broboane mari.

— Sînteţi cam mulţi... am zis eu, aşa, ca să nu tac.

— Da... La masă. Un sac de mălai la trei zile. Mai iute decît poţi face rost de el.

Apoi :

— Tu eşti ăla care-ai pornit cu Ionel după ciulini ?

— Eu... Pe Bărăgan mori de foame.

— Peste tot e Bărăgan. Peste tot mori de foame.

Cum mă pregăteam să plec, m-a dus pînă la poartă.

— Spune-i lui moş Toma că-i trimit mîine maşina, curăţată, unsă, în regulă. Nu mai are nimeni nevoie de ea.

Şi adăugă, încet :

— Şi spune-i şi Tudoriţei că n-o uit deloc.

Le-am spus ce-aveam de spus, la amîndoi. Pe urmă ne-am întors cu toţii la viaţa animalică pe care o duceam ca tot ţăranul român. O toamnă nemiloasă căzu asupra noastră înainte ca să fi apucat cineva să strîngă o clăişoară cît de mică de ciucălăi de pe cîmp. Ploaia vijelioasă amestecată cu lapoviţă făcu din lumea asta o mocirlă îngheţată. Gîrlele veniră mari. Cîmpiile şi satele fură înecate. Nici urmă de drum, numai o mlaştină, cît vedeai cu ochii.

Ferice de cei care aveau cu ce să se-ncălzească şi care puteau sta îndărătul ferestrelor bătute de vînt, de ploaie

și de noroi. În Trei-Sate, în afară de țînci și de schilozi, nu erau decît vreo doisprezece de-al de ăștia, de prea-fericiți. Toți ceilalți stăteau afară, de la copil pînă la bunic. Și viața lor nu mai avea nimic omenesc, în lupta asta pentru un pumn de mălai și-o surcea de-aruncat în foc.

Pe-un cer pămîntiu de-ai fi zis că-i sfîrșitul lumii, vedeai carele mișcînd ca broaștele țestoase peste ogoare, pe drumuri, pe-un pămînt blestemat de Dumnezeu cu toată ura de care-i în stare. Care prăpădite, vite prăpădite, oameni care nu mai arătau a om, nutreț numai noroi; nici o milă, de nicăieri, nici în cer, nici pe pămînt! Și-aveam totuși nevoie de mila cerească și de mila omenească, pentru că se-mpotmoleau carele și se răsturnau, cădeau vitele-n genunchi și cereau îndurare; pentru că oamenii băteau vitele și se băteau între ei; pentru că putrezeau cocenii-n băltoace și trebuiau cărați snopii cu spinarea, de către copii, bărbați și femei; pentru că bărbații, femeile și copiii ăștia arătau ca niște ghemotoace de zdrențe și de noroi, bulgări de pămînt gîfîind în bătaia unor inimi de prisos.

Ăștia erau țăranii români, în toamna lui 1906.

În popor, beţia din mizerie se naşte.

Românul nu-i beţiv. Bea cînd e nenorocit. Bea, mai ales, cînd simte cuţitul la os, cuţitul mizeriei. Atunci nu-l mai recunoşti. Din sfătos şi bun cum e din născare, devine brută, nici crima nu-l mai sperie.

N-a fost nici o crimă-n toamna aia, la Trei-Sate, dar au băut ţăranii tot ce-aveau şi ce n-aveau. N-am văzut niciodată un sat aproape întreg pus cu-atîta deznădejde pe băutură. La noi, de obicei, nu se bea decît duminica. Îndată ce-au terminat cu căratul acela îngrozitor al cocenilor, s-au apucat să bea în fiecare zi.

Căratul ăsta, nimeni nu putea să-l uite. Pe bună dreptate. Jumătate din comună căzuse bolnavă. Mulţi au murit, mai ales copii. Au fost ţărani care şi-au văzut vitele prăbuşindu-se-n jug. Şi tot prăpădul ăsta ca să vadă, pînă la urmă, că le mucegăiau, le putrezeau cocenii. Prin staulele celor ce se bizuiau doar pe coceni foametea făcea prăpăd. De asta-i apucase pe toţi nebunia.

Către începutul lui noiembrie, o delegaţie de ţărani îl rugă pe primar să meargă la boier :

— Să ne-mprumute şi nouă puţin nutreţ. Că are. Vinde-n fiecare săptămînă, cu vagoanele.

Primarul, omul boierului, îi bruftului :

— Să vă-mprumute ! Să vă-mprumute ! Cum nu merge ceva, hop la boier. „Să ne-mprumute !“ Parcă boieru-ar fi Dumnezu ! Descurcaţi-vă şi voi puţin, ce dracu ! Şi să nu vă mai prind vorbind despre ce face boieru' cu avutu' lui. Dacă vinde nutreţ, treaba lui !

S-au dus cojanii singuri la curte, dar boierul, care

era și deputatul județului, tocmai plecase la București, în noaptea aia. Logofătul îi primi și mai rău decît primarul : îi înjură urît de tot și puse pe argați să-i gonească. Știau acum la ce se puteau aștepta, dinspre partea asta. Și dinspre-a lui Dumnezeu de asemenea. Nu le mai rămînea decît băutura, mare mîngîiere dată și de Dumnezeu și de lege. Numai băutura putea să-mpace pe toată lumea. Numai pe femei nu.

Femeile plăteau pentru toată lumea : pentru bărbat, pentru Dumnezeu, pentru lege, pentru boier, pentru lipsa de nutreț și chiar și pentru vremea rea. În fiecare seară puteai vedea, în bezna ulițelor desfundate, cîte-o nevastă, o mamă, o soră tîrînd spre bordei cîte-un țăran care se prăvălea la fiecare zece pași. Femeia cădea după el în noroi și mai primea și cîțiva ghionți zdraveni. Și-acasă o așteptau alții. Dimineața aducea totdeauna pocăința, pentru că, în fond, bărbatul nu era chiar o brută. Atunci ajuta la gospodărie, vedea de vite, căra apă și-și petrecea o bună parte din zi alegînd cocenii, arzîndu-i pe unii, punîndu-i la uscat pe alții, în jurul sobei. Casele, de obicei curate, ajunseseră ca niște grajduri, noroiul și mucegaiul duhneau peste tot, pînă și pe mese.

— Nici în iad nu poate fi mai rău, Dumnezeule ! se jeluiau femeile.

Oploșit lîngă foc, cusîndu-și o opincă, bărbatul răspundea :

— Ar trebui, într-o bună zi, dat foc la toate conacele, și chiar și Bucureștilor...

Dar asta n-o putea face, nici singur, nici atunci. Cel mult putea să ia iar drumul cîrciumii. Ceea ce și făcea, către seară, cînd plictiseala, presimțirea viitorului întunecat și cîțiva vecini la fel de nenorociți ca și el, se opreau în fața porții și-i aduceau aminte c-a venit ceasul parigoriei.

La moș Toma — sau „la caretași", cum li se mai zicea — nu era mult mai multă bunăstare. Nu-i amenința foametea, e-adevărat, dar lipsa de bani pentru plata datoriilor era aceeași, mai ales în anul ăsta de secetă,

în care prea puțini săteni se simțeau în stare să-și comande o căruță nouă. Nici reparațiile de toamnă, destul de multe altădată, nu mergeau mai bine. Așa că mai mult stăteau de pomană, trebăluiau prin jurul vitelor, pălăvrăgeau și făceau floricele.

Moș Toma și cei doi gineri ai lui, cu toate că erau oameni cumpătați, se duceau totuși la cîrciuma lui moș Stoian, care era lipită de fierărie, să-și omoare vremea. Femeile rămîneau acasă, c-aveau totdeauna ceva de făcut. Și noi, ucenicii, ne aflam în treabă, adăugînd la un pic de lucru multă pierdere de vreme. Cele mai deseori îmi plăcea să rămîn singur, pentru că „străinu' tot străin rămîne", și în sat ca și-n familie. Cînd se supăra cineva pe mine, îmi zicea că-s „iepure de peste nouă hotare". Și îndrugau, cui voia și cui nu voia, „povestea cu ciulinii" :

— Ni i-au adus peșcheș ciulinii !

N-o spuneau cu răutate, dar mă durea, totuși. Eram un băiat „adunat de pe drumuri", de milă. Lucru care nu-ți face plăcere să-l auzi spunîndu-ți-se, cînd ai cincisprezece ani și-ai înghițit destule amărăciuni. Lucrul ți se-așază la inimă, unde te umfli, și-ți vine să plîngi cînd îți aduci aminte de cocioaba din Lăteni și de mama care-i moartă, și de tata pierdut în lume.

Cu Știrbu era altceva, era la ai lui, așa că-ncepuse să mă și uite, să se îndepărteze încet-încet de mine. În schimb, cîștigasem inima Tudoriței, pentru că ea era singură cu nenorocirea ei. Devenisem duhovnicul ei după ce plîngea. Și plîngea destul. Tănase, cu tot crîmpeiul de speranță pe care ea îl mai nutrise, se-nsurase cu Stana.

„Rușinoasă nuntă", spunea satul, cu toată prezența „domnului administrator", naș fără voie al noilor căsătoriți. La nunta asta au putut fi numărați pe degete țăranii pe care-i îndrăgea boierul, fruntașii satului, singurii care nu duceau lipsă de nimic. Erau cam o duzină. Cînd nunta ieșea tocmai din biserică, cîteva glasuri din mulțime îi pomeniră Stanei de legăturile ei nelegiuite cu călăul satului, și un băiețaș bătu toba pe o oală spartă.

Eram și eu în duminica aia printre ceilalți, să-l văd

pe Tănase alături de femeia căreia-i ziceau „tîrîtură". Era de plîns, sărmanul, prăpădit, neîndrăznind să se uite-n fața nimănui. A fost și mai de plîns a doua zi, luni de dimineață. Eram în fierărie, Costache și cu mine, făcînd puțină rînduială printre scule, cînd l-am văzut, în haine de nuntă, ducîndu-se de-a dreptul la cîrciumă. A trecut pe sub ochii noștri fără o vorbă, cu capu-n jos. Și cu toate astea, ținea la noi ; Costache era prietenul lui cel mai bun.

— Nu ne-a văzut, zise Costache. Trebuie să fie tare amărît. Hai după el !

Cîrciuma era goală. În odaia din fund, moș Stoian și cu Tănase, în picioare amîndoi, își turnau în păhărele, fără să scoată o vorbă. M-am tras deoparte într-un colț, cu o pisică în brațe, ca să nu-i tulbur, dar multă vreme n-au deschis gura. Tănase era stacojiu la față ; te-nspăimînta. L-am văzut pe urmă cum și-a scos de la cheutoare beteala și floarea de lămîiță și le-a lăsat ușurel să cadă sub masă.

— S-a făcut, zise el apoi, cu voce spartă și oprindu-și privirea la Costache. Acuma „tîrîtura" mi-e nevastă...

— Așa a vrut Dumnezeu, făcu moș Stoian.

— Cîinele a vrut, izbucni Tănase, dar cîine să fiu, ca el, de nu i-oi face eu una, zilele astea !

— Ai să-ți găsești tovarăși, zise Costache. Un județ întreg. Sînt destui Tănase care-au trebuit să se-nsoare cu-alte Stane...

Mînii de-astea izbucneau adesea în prăvălia lui moș Stoian, pentru că negustorul nutrea și el amărăciuni împotriva proprietarului și ținea cu țăranii. Dar într-o zi, mînia oamenilor s-a auzit și dincolo de zidurile cîrciumii.

Era într-o duminică, spre sfîrșitul lui noiembrie. De cîteva zile bîntuia un ger crîncen care ardea ca focul și făcea din noroi cremene. Nici un fulg de zăpadă să apere semănăturile de groaznica arsură. Despre asta vorbeau înspăimîntați țăranii adunați mult înainte de amiază în fața cîrciumii. Duminica, nu se deschidea decît după liturghie. Se făcuse în felul ăsta o lege, pentru ca țăranii să fie siliți să se ducă la biserică măcar duminică

dimineața, cînd era cîrciuma închisă. Dar oamenii tot nu se duceau și lăsau slujba în seama cîtorva babe surde. Veniseră și se rezemaseră cu spinările de obloanele trase ale lui moș Stoian, așteptînd să se închidă biserica și să se deschidă cîrciuma.

Pe un soare care făcea să sclipească chiciura de pe salcîmi, tineri și bătrîni, gătiți de sărbătoare caraghios, cu cîte un brîu stacojiu, cu chipuri întunecate, stăteau strînși grămadă cînd trecu furios, popa :

— Sînteți niște derbedei ! le strigă el. Mă mir că nu vă trăsnește Dumnezeu !

— Ne trăsnește el, zău, da' pe-aici trăiesc unii pe care ceru-i ferește de rele... răspunse repede unul.

De-abia atunci am băgat de seamă că printre noi se afla un necunoscut, un tîrgoveț, un om tînăr, cu pălărie. El îi răspunsese popii și-i făcuse pe toți să izbucnească-n rîs.

— Da, făcu el, pe voi țăranii și pe noi muncitorii de la orașe, Dumnezeul popii ăstuia ne trăsnește-n fiecare zi : cu-o foamete pe capul oamenilor și-a vitelor, cu geruri ca ăsta care distrug ogoarele, cu furtuni ca acele de luna trecută, care-omoară oameni și vite de-a lungul drumurilor, cu secetă, cum a fost cea de-a distrus recolta de anul ăsta. Astea-s trăsnetele ! Dar ar trebui să ne-ntrebăm de ce n-a fost și proprietarul vostru atins de vreuna dintre nenorocirile astea ! ? De ce-s pline hambarele lui și vitele-s neatinse ? ! De ce fulgerele cerului nu-l duc și pe el la mizerie, și nici pe popă, și nici pe primar, și nici pe alți cîțiva ! ? Nu-i așa că-i cazul să credem în milă cerească și-n paratrăsnet ?

Necunoscutul plimbă o privire inteligentă și întrebătoare peste capetele oamenilor. Sătenii îl aprobară cu strigăte, apoi vrură să știe cine era.

— Sînt de la București, răspunse el, și muncesc cu brațele, ca și voi, dar știu care mi-s dușmanii. Nu-s nici trăsnete, nici Dumnezeu. Sînt proprietarii de la sate și de la orașe care ne duc la sapă de lemn chiar și în anii de belșug. Pentru noi belșug nu-i niciodată.

Scoase un pachet de broșuri și începu să le împartă :

— În asta, adăugă el, puteți citi lucruri pe care trebuie să le știe oricare cetățean : este Constituția țării, sau mama legilor noastre. Scrie că aveți dreptul de a vă aduna, de a scrie și de a vorbi, și, de asemenea; că un om nu poate fi ținut arestat mai mult de douăzeci și patru de ore, nici nu i se poate intra în casă fără mandat de la judecătorul de instrucție. Astea sînt drepturile voastre, pe care trebuie să le cunoașteți și să cereți să fie respectate. Apoi trebuiesc cucerite alte drepturi, în primul rînd votul universal. E-o adevărată batjocură ca la alegeri cincizeci de țărani să aibă un vot și un popă tot un vot. Și, pe urmă, trebuie să cereți să vi se dea înapoi pămînturile de care ați fost jefuiți...

— Așa e ! Așa e ! strigară cojanii. Vrem pămînturile noastre !

— Care-i ăla care-mparte pămînturile, se auzi atunci o voce acră.

Era jandarmul.

— Eu nu împart decît Constituția, domnule ! Pămîntul, țăranii trebuie să și-l *ia* singuri.

— O să vedem noi acuș cine ce are de *luat !* zise jandarmul înhățîndu-l.

Cu primul fulg de zăpadă venit să se lipească pe fereastră, veni și liniștea Tudoriței. Băgarăm de seamă și unul și celălalt într-o după masă cînd ea broda lîngă fereastră și eu îi descurcam o grămăjoară de fire de lînă de mai multe culori.

— Ninge ! Ninge ! strigă ea bătînd din palme ca un copil. O s-avem un Sfîntu Niculae cu barbă albă !

Și reluîndu-și lucrul, fredonă timid :

Cine te-a făcut pe tine, Tudoriță nene,
Așa 'naltă și subțire, Tudoriță nene !

De la sosirea mea în casa asta era prima dată c-o auzeam cîntînd. Și-a dat ea singură seama :

— Oh, Doamne... Totul se uită în viață ! oftă ea. M-ai auzit, Matache ? Credeam c-am să mor, și iată-mă cîntînd !

— Cu-atît mai bine, făcui. Trebuie să-ți pară bine să te știi, așa cum zice cîntecul, 'naltă și subțire.

Se uită la mine.

— Să nu te-apuci să te-ndrăgostești de mine, Matache! făcu ea veselă, și puțin în zeflemea.

— Și de ce nu?

— Da, așa-i. De ce nu? Păi, pentru că n-ai decît cincisprezece ani. Dar într-o zi ai să fii un flăcău frumos. Și-or să te iubească Tudorițele de-atunci.

— Aș vrea să fii tu aia.

— În ziua aia, dragul meu, eu o să fiu de mult nevastă și mamă. Totul va fi sfîrșit pentru mine. Copilași veșnic murdari, o soacră veșnic arțăgoasă or să strige toată ziua după mine. Un bărbat care n-o să mă iubească, o să-mi spună că-s o ingălată și poate c-o să mă și bată.

— Atunci de ce te grăbești să te măriți de la douăzeci de ani?

— Asta-i soarta noastră, Matache... Mergem la măritiș, ca la moarte, tot iubind...

— Atunci n-ai de ce pizmui soarta Stanei: o s-o bată și pe ea, în curînd, pentru că Tănase n-o iubește.

Tudorița rămase o clipă pe gînduri, cu privirea pierdută:

— Nu-i același lucru, dragul meu... Stana e o stricată, un pui de lele, care-și bate joc și de Tănase și de boier, și de căsnicie și de dragoste chiar. Ce-i place ei e să ducă o viață desfrînată și să zăpăcească bărbații. N-o să se-ncurce ea cu copii și bătută n-o să se lase. Cît să pizmuiești soarta ei, nu face. Mai bine pe a mea...

Tudorița se înviorase, casa fu dată cu fundu-n sus chiar de a doua zi de dimineață. Trebuia să-nceapă una din cele două curățenii mari ale anului, cea de Crăciun după cea de Paști. Și toată lumea se bucură cînd amărîta de ieri strigă, cu mîinile-n șold:

— Hei, oameni buni! Moș Crăciun e pe-aproape! Ia dați încoa' varul! Și lutul! Balega de cal! Mai repede! Mai repede!

— Bravo, Tudorițo, bravo!

O copleșiră cu îmbrățișatul. O purtară pe brațe. S-au bătut cu zăpadă pufoasă. Pătruț striga:

— Un tățune s-un cărbune, spune, băete, spune...

Golirăm două odăi și puserăm lucrurile într-o a treia. În mijlocul tindei trei roabe cu lut galben ca șofranul și una cu bălegar de cal fură amestecate cu apă caldă. Mie îmi căzu sarcina să amestec, să calc în picioare lutul în odăile pe care Tudorița le spoia cîntînd de-ți lua urechile. Se gătise cu niște rochii vechi de-ale maică-sii, părul și fața și le acoperise cu totul cu-o basma din care nu-i vedeai decît ochii ei frumoși, și, înarmată cu o bidinea cu coada lungă, acoperea pereții și tavanul cu stratul acela de var albăstrui, care-i bucuria și sănătatea țăranului român și pe care-l întîlnești numai în satele balcanice. După ce termină cu spoitul, veni rîndul pămîntului de pe jos. Cît să fumezi o țigară, și era neted ca masa, din mîinile îndemînatice ale Tudoriței, care-l bătătorea mergînd de-a-ndăratelea.

O săptămînă întreagă am dus viață de băjenari, culcîndu-ne o seară ici, o seară colo, cum se nimerea și mîncînd de-a-npicioarelea, într-o abureală ca la baia turcească, mirosul de var și de bălegar pișcîndu-ne nările.

În sfîrșit, pereții, tavanele, pe jos totul ca nou de la un cap al casei la altul, lucrurile fură duse fiecare la locul lui ; pe jos se așternură scoarțele de sărbătoare, macaturi și ștergare numai fir de borangic fură scoase cu grămada din cufere, ca să împodobească cu dragoste care un pat, care o fereastră, care o oglindă sau o icoană ; după care Tudorița ne interzise să mai călcăm în „odăile de zile mari".

Aceeași curățenie se făcu cam peste tot în sat, în casele cu „fete mari". Și celelalte făcură tot ce le era în putință să-l cinstească pe Moș Crăciun, care după puterile lui. Și ce tristețe pe cei care — săraci lipiți pămîntului — n-aveau decît oftaturi cu care să sărbătorească nașterea Domnului !

Dar, fie că ea cădea peste voioșie și bunăstare, fie pe tristețe sfîșietoare, aceeași ninsoare a căzut fără întrerupere zile și nopți întregi, nepăsătoare la bine, nepăsătoare la rău. Măturată la început, zvîrlită cu lopata mai apoi, pe urmă grămădită în lungi troiene, ea continua cu răbdare să acopere pămîntul, cu giulgiul ei liniștit, înăbușind în același mormînt și strigătele de bucurie și

cele de durere. Nu mai vedeai bărbați ducînd vitele la adăpat, nici femei vorbind peste gard. Nu mai vedeai nici copii și nici cîini, pentru că zăpada trecea de înălțimea omului. Nici un zgomot nu se mai auzea. Dispăruse orice pată neagră de pe cîmp și din sat, înghițită de potopul de albeață. Acoperișurile cu coșuri fumegînde, și chiar și ramurile copacilor, dacă se mai zăreau în acest ocean de tăcere albă. Numai conacul, cu clădirea sa cenușie, luminile severe și mulțumirea ridicată pe mizerii, se vedea și zi și noapte, sus pe colină, sfidînd un cer negru ca un cioclu și un pămînt în agonie.

Pe-o asemenea vreme a venit și noaptea Sfîntului Andrei, în care fata mare își întreabă ursitoarele cine-i va fi mire. Încercarea-i primejdioasă. uneori chiar macabră. Puțin înainte de miezul nopții ea trebuie să stea, goală-goluță. cu părul despletit, în fața unei oglinzi luminată de două luminări. Privind drept în fundul oglinzii. ea vede trecînd ursitul : tînăr sau bătrîn, frumos sau urît, orășan sau muncitor. Dacă-i mort, îl vede trecînd ca un schelet, cu coșciugul în spinare, și atunci biata fată cade leșinată. Dacă ursita nu vrea să i se arate limpede în oglindă, fata trebuie să iasă în curte, îmbrăcată numai într-o cămașă și să numere, stînd întoarsă cu spatele, nouă șipci de la gard. Pe cea de a noua o însemnă, și a doua zi de dimineață se duce să o cerceteze, pentru că bărbatul ei așa va fi : sănătos sau viermănos, tînăr sau trecut, drept sau cocîrjat.

Prevăzătoare, Tudorița nu și-a întrebat oglinda, dar s-a dus de-a scormonit zăpada cu mîinile și cu picioarele, tremurînd mult pînă s-ajungă să descopere a noua șipcă. În afară de ea nimeni n-a știut cum arăta șipca aia. Dar, în schimb, am aflat eu cît era Tudorița asta de frumoasă cu părul despletit căzînd peste cămașa albă, alunecînd prin noapte ca o stafie, în timp ce eu mă uitam pe fereastră ascultînd zăpada căzînd cu fîșîitul ei de vată.

A fost o iarnă grea. Mai întîi. Crăciunul a fost trist. În fața atîtor vetre înghețate, bucuria celor ce-au avut un purcel de înjunghiat a fost searbădă. Și, cu toate că din mila vreunui vecin tot s-a mai găsit cîte o ciosvîrtă

de carne pe masa desmoștenitului, Crăciunul tot jalnic a fost.

După Anul Nou, foametea bîntui cu furie. Peste două sute de familii își isprăviră hrana pînă la ultimul fir de mălai. Unii își vîndură vitele de muncă, un bou, un cal, vaca cu lapte. Alții, nădăjduind să găsească ajutor, au fost la urmă siliți să taie vita care nu se mai putea ține pe picioare. Dar cele mai multe vite muriră de foame, după ce roseseră și ultimul cocean de porumb, ieslea și căpriorii grajdului. În fiecare zi vedeai sănii transportînd afară din sat un stîrv pe care haitele de cîini îl mîncau numaidecît.

S-a înfiripat, după asta, o nesfîrșită cerșetorie. Mai ales a copiilor, care umblau din casă-n casă cerînd o sită de mălai. Nimic altceva.

— Mălai, mălai, gemeau ei, clătinîndu-se pe picioare, mai mare jalea.

Se dădea, se-mpărțea, iarăși și iarăși. Dar nu erau multe casele care puteau să dea. Cei ce trăiau în îndestulare sau în bogăție, primarul, popa, cîțiva chiaburi și mai ales boierul repede își ferecaseră porțile în fața înfometaților, închizîndu-se fără nici o milă în bîrlogul lor.

Boierul, ca mai totdeauna, nu era la conac. Stătea la București. Dar cînd era deznădejdea mai mare, s-a petrecut un eveniment care l-a atras. Evenimentul a fost apariția pe meleagurile noastre a unei haite de lupi care simțiseră stîrvurile aruncate peste tot pe cîmp. Vînător pasionat, veni să organizeze o bătaie. Țăranii se aruncară numaidecît la picioarele lui, implorîndu-l, smulgîndu-și părul și căpătară, cu chiu cu vai, cîțiva saci de mălai și cîteva căpițe de coceni.

L-am zărit o clipă atunci, vînjos, la vreo cincizeci de ani, puțin cărunt, mutră de petrecăreț, trufaș cît se poate, tare ca un taur și bine înfipt pe picioare.

— Haide, haide, făcu el ursuz la țăranii care se rugau de el. Totdeauna sînteți gata să vă plîngeți de sărăcie. Dar nu numai pentru voi a fost an prost !

A doua zi în zori, vreo treizeci de țărani înarmați cu puștile lor înconjurară păduricea vecină cu conacul. Oamenii ăștia fuseseră aleși chiar de boier. Și cu toate

astea, fără să se știe cum, după ce din primele ore au fost doborîți cîțiva lupi, o împușcătură nenorocită strivi umărul șefului județului.

— L-o fi luat careva drept lup, făceau cojanii.

Dar ce vînător ochise lupul ăsta ?

S-a cercetat. Nevinovați au fost schingiuiți de pomană. Cînd a fost vorba să-i trimită în judecată, s-a ivit Tănase :

— Eu am tras.

— Barem de-ar crăpa ! zicea Costache. Ar fi un ciulin mai puțin pe Bărăganul nostru.

N-a crăpat, și Bărăganul și Vlașca au continuat să aibe parte de ciulinul lor cel mare. În schimb Trei-Sate l-a pierdut pe Tănase. A fost legat, dus în fața boierului, care era pe vindecate, și ăsta s-a mulțumit să spună :

— Omorîți-l.

L-au omorît în curtea conacului, l-au călcat în picioare pe piept pînă și-a dat duhul, sub ochii jandarmului.

Cîteva zile după această nelegiuire rămasă nepedepsită, a venit la noi domnul Cristea, învățătorul comunei, un om numai bunătate, foarte cinstit, muncitor neobosit. Își petrecuse vacanța de vară la București, la o rudă, și ne povesti ce văzuse în capitală.

— București e un mare bîlci de lux. Boierii noștri storc sîngele poporului ca să sărbătorească *patruzeci de ani de belșug și de glorioasă domnie a lui Carol I de Hohenzollern, 1866—1906*. Cuvintele belșug, prosperitate, glorie erau pe toate zidurile. S-au văruit toate fațadele, s-au pus steaguri. La Filaret, care era un maidan împuțit, s-a ridicat un oraș strălucitor. E faimoasa lor expoziție, toată numai clădiri albe, răsărite ca din basme. Sînt expuse acolo de toate, mai ales case țărănești, un sat românesc cum noi habar n-avem, familii de cojani grăsulii și îmbrăcați în costume naționale, care-arată parc-ar fi toți numai primari, niște vite nemaipomenit de frumoase care nu seamănă deloc cu cele pe care ni le mănîncă nouă cîinii. Milioane aruncate pe fereastră ! Și-n timpul ăsta țara-i pe dric. Pierim văzînd cu ochii. Ne omoară. Ieri l-au omorît pe Tănase, din ordin. Zilele

trecute l-am văzut cum îl duceau la spital, într-o căruță, pe nenorocitul care a-ndrăznit să împartă țăranilor Constituția, broșură subversivă, zicea jandarmul asasin. Încotro mergem ? Ce-o să se-aleagă de noi ?

Prima săptămînă din acel neuitat martie 1907... *anul de după expoziție,* cum i se mai zice încă și astăzi.

De pe la jumătatea lui februarie, o căldură egală și din ce în ce mai binefăcătoare cuprinse pămîntul, topi zăpezile, dădu din nou glas pîraielor, piuit păsărilor, muguri arborilor și pămîntului fața lui frumoasă și neagră. Vitelor nu le putu aduce decît o dezmorțeală, iar oamenilor, nimic. Nimic decît doar propria ei binefacere și un spor de deznădejde. Pentru că binefacerile cerului, căzînd pe pămîntul gol, pe arborii goi, pe apa gîrlelor și a satelor înfometate la ieșirea din iarnă, n-aveau cum umple pîntecele gol al oamenilor, nici al vitelor ce le mai rămăseseră.

Vedeai țărani, împleticindu-se, cu gesturi nesocotite, cu vorba stinsă, cu ochii scormonitori, ducîndu-se pîlcuri-pîlcuri la cîmp. Priveau la pămîntul frumos și negru îndelung, îndelung, ca niște halucinați și se-ntorceau beți de neputință : nu mai aveau vite de muncă, nu mai aveau puteri, nu mai aveau sămînță și chiar și pămîntul ăsta nu era al lor. Starea lor de spirit nu era nici descurajare, nici revoltă, ci un fel de nebunie, care-i îmbăta. Am văzut oameni vorbind singuri, dînd din picioare ca niște copii, scărpinîndu-se-n cap, încrucișîndu-și brațele, frecîndu-și mîinile să și le rupă.

Deodată, o veste pică în sat ca un trăsnet, ca scăpărarea unei explozii. În Moldova țăranii dăduseră foc conacului unui mare arendaș ovrei, Fischer ! Domnu' Cristea ne-a citit știrea asta într-un jurnal. Și jurnalul încheia : *„Asta îi va învăța minte pe jidani să mai exploateze pe țărani pînă la sînge. Jos jidanii ! Jos jidanii !“*

Cojanii care ascultau, se uitară unii la alții :

— Care jidani ? La noi în județ, nu-i nici unul. Și chiar și-n alte părți, n-au drept să fie proprietari rurali. Și-apoi, vinovați sînt proprietarii, nu arendașii.

La vorbele astea, toate fețele se-ntoarseră către conac. Costache zise :

— O să fie lată... A-nceput Bărăganul să dea foc ciulinilor !

Eram în fața cîrciumii lui Stoian. Sătenii, zdrențăroși, jigăriți, cocîrjați, veneau agitați unul după altul și întrebau, bîlbîindu-se. Am băgat atunci de seamă că vestea asta nu era singurul eveniment al zilei, și că, odată cu ea, ne picase pe cap și un al doilea jandarm. Natural, erau de față, cei doi stîlpi ai oprimării bine nutriți, bine îmbrăcați, bine înarmați, scumpi la vorbă, severi mai ales, ca urechile stăpînilor lor. Și, numaidecît, cel vechi făcu către Costache :

— Ai face mai bine să-ți ții limba-n gură, prietene !

Apoi, către învățător :

— Iar dumneata, domnule Cristea, pe viitor să-ți citești jurnalele acasă !

După-aceea, țăranilor :

— Ce căutați aici ? Întoarceți-vă acasă ! Adunările sînt interzise...

— De ce ? întrebă unul ; s-a decretat starea de asediu ?

Jandarmul se repezi la îndrăzneț :

— Aha ! Ai învățat Constituția ? Ia poftim încoa', să te-nvăț eu un articol pe care încă nu-l cunoști !

Cu zarvă mare mulțimea l-a însoțit pe arestat pînă la primărie, unde, într-adevăr, țăranul a stat toată noaptea învățînd articolul cu pricina. Dar articolul acesta a pledat cu limbă de foc în marele proces chiar atunci început.

A doua zi dis-de-dimineață am fost treziți de urletele țăranului bătut care, cum i s-a dat drumul, a-nceput s-alerge prin tot satul strigînd :

— Săriți, oameni buni, săriți ! M-au omorît !

Toată lumea s-a adunat în piața din fața cîrciumii, unde omul se prăbușise, cu capul învinețit, de nerecunoscut. A sărit Tudorița să-l îngrijească. Cîrciumarul i-a dat o cinzeacă bună de rachiu. Oamenii căutau din ochi pe jandarmi. Le-a trebuit un ceas ca să vină. În timpul ăsta, cel bătut își veni puțin în fire și povesti noaptea îngrozitoare pe care-o petrecuse la jandarmerie. Țăranii ascultau, albi la față. Femeile plîngeau. Și iată-i și pe jandarmi că se-apropie, legănîndu-se și rînjind, cu puștile în bandulieră, cu revolverul la șold :

— Ucigașilor ! Călăilor !

Tăcere de moarte. Cei huiduiți, opriți în mijlocul drumului, încercară să descopere al cui era glasul de femeie care rostise cuvintele. N-au izbutit.

— Care-i paceaura care insultă-n felul ăsta autoritatea ? făcu jandarmul cel vechi.

Se făcu învălmășeală, și o femeie se înfipse în fața lor :

— Eu !

Era Stana, cu mîinile-n șold, roșie ca focul, cu o privire de nebună, gîfîind. Avea un pîntece cît toate zilele, țuguiat, care-i ridica fusta în față.

— Tu ești, putoare ? făcu îndreptîndu-se spre ea, furios, jandarmul.

— Da. Da. Eu. Ucigașilor ! Călăilor ! Eu vă spun asta, eu, curva stăpînului vostru !

Și, cu un *ahrr, ptiu !* un scuipat mare porni din gura ei drept în ochii jandarmului.

În aceeași clipă, cu un „Pă ei !“, iată-l pe țăranul bătut că sare-n spinarea jandarmului nou-venit și-l doboară la pămînt — ceea ce-l făcu pe celălalt jandarm să se răsucească-n loc cu mîna pe revolver — dar nu s-a mai putut alege nimic, pentru că s-a făcut o învălmășeală surdă din care au răsunat șase împușcături și cei doi jandarmi rămaseră într-un lac de sînge în piața care se goli cît ai clipi din ochi.

Timp de cîteva minute nu se mai zăriră decît copii încremeniți de spaimă, cu gura căscată, cu privirea năucă, apoi începură să vină din nou cojanii, apărînd de peste tot în același timp, fiecare cu pușca lui de vînătoare, sau, dacă n-avea, cu un topor, o coasă, o furcă. Strigau :

— La conac ! La primărie !

Năvăliră grămadă spre primărie, care se afla în drumul conacului.

Costache și Tudorița apucaseră fiecare din cui cîte o pușcă, din cele patru cîte se găseau în casă.

— Rămîneți acasă, pentru numele lui Dumnezeu ! Nu v-amestecați în nebunia asta ! le strigară ceilalți.

Dar erau departe. Ne-am luat după ei, Știrbu, Ilie roșcovanu' și cu mine.

Soarele ardea ca-n aprilie, pămîntul scotea aburi.

Am ajuns din urmă mulţimea în faţa primăriei, unde urla :

— Primarul ! Primarul !

A ieşit el, primarul, dar pe poarta grădinii, călare, şi jumate gol. Ca o săgeată fugea, în partea opusă conacului. Cîţiva ţărani chiaburi i-o luaseră înainte, tot călări. Ceea ce văzînd, doi dintre răzvrătiţi traseră asupra fugarilor cu carabinele jandarmilor morţi, fără să-i nimerească, după care răsculaţii pustiiră primăria şi porniră în goană spre conac.

În dreptul bisericii, iată-l pe popă, cu crucea în mînă, vrînd să le taie drumul, ridicînd braţele şi strigînd cu ochii ieşindu-i din cap :

— Opriţi-vă, blestemaţilor, opriţi-vă-n numele Domnului ! Iadu' o să vă-nghită, pe lumea cealaltă !

— Du-te dracului cu iadu' tău cu tot şi cu lumea cealaltă !

Îl răsturnară la pămînt.

La marginea drumului, o femeie ridicînd braţele, striga :

— Doamne-Dumnezeule ! Ajută-ne, Doamne ! Ce blestemăţie !

Conacul era împrejmuit cu un zid, poarta, ferecată. Boierul, se ştia că-i plecat, de multă vreme, cu familia. În curte nimic nu mişca. Doar cîinii, mulţi, mari cît lupii, alergau pe dinăuntru lătrînd furioşi.

Mulţimea se grămădi în faţa porţii, urlînd :

— Pămînt ! Sămînţă ! Vite !

Apăru în balcon administratorul, calm dar palid, şi, cu vocea tremurîndă, în mijlocul unei tăceri generale, spuse :

— Eu nu pot face decît ce fac în fiecare primăvară...

Strigăte asurzitoare îi tăiară vorba :

— Nu ! Nu ! Ne-am săturat ! Noi vrem pămînt !

Omul boierului întinse mîna şi se făcu linişte :

— Cum vreţi voi să-mpart eu pămîntul care nu-i al

meu ? Numai boierul poate s-o facă. Nu mai vorbiți ca niște copii, ce dracu' !

Am priceput atunci că el habar n-avea despre cele petrecute-n sat, dar chiar în acel moment am văzut cu toții, spre mirarea noastră, coloane lungi de fum ridicîndu-se deasupra primăriei și-a casei primarului, din vecinătate.

— Doamne-Dumnezeule ! Ați dat foc primăriei ! răcni administratorul apucîndu-se cu mîinile de cap.

— Pămînt ! Dați-ne pămîntu-napoi ! i se răspunse.

— Lăsați-mă să mă duc în comuna vecină să telegrafiez boierului și să-i cer voie să vă-mpart pămînturile !

— Are dreptate, strigă un țăran. Pămîntul nu-i al lui. Să se ducă-atunci să-i ceară voie boierului să facă-mpărțeala !

— Așa-i ! Așa-i ! făcură răsculații. Să se ducă repede !

Administratorul încălecă imediat pe-un cal și ieși, făcîndu-și drum prin mulțimea care-i împiedica trecerea. Poarta mare, grea, de lemn se închise-n urma lui, în nasul mulțimii. Și îndată Costache se bătu peste frunte :

— Mari proști mai sîntem ! strigă el. Ticălosul ne-a păcălit : o să telegrafieze, da... la Giurgiu, să cheme armata !

Auzind asta, țăranii se cutremurară de mînie. Toate privirile se-ndreptară spre călărețul care galopa în depărtare.

— De altfel, adăugă Costache, primarii și cumetrii lui i-au luat-o înainte. Astă-seară o să ne pomenim cu soldații aici.

— Atunci să luăm ce-avem la îndemînă, strigă unul ; mălai, grîu, făină, nutreț !

— Da, măcar astea să le luăm ! strigară cojanii.

Fu semnalul de asalt al conacului.

Nu s-au încurcat în treabă. Erau prin mulțime cîteva femei cu sticle cu gaz la ele. Au stropit poarta, pe care au cuprins-o flăcările. În așteptarea mută care urmă, se auziră strigăte dinspre conac, se produse o mișcare, apoi opt argați înarmați cu puști apărură în ceardac,

deasupra capetelor noastre ; două salve răpăiră și de două ori ploaia de alice de lup semănă moartea și disperarea printre ai noștri. Ilie roșcovanu' muri lîngă mine. Costache și Tudorița scăpară cu cîteva zgîrieturi la degete. Ionel și cu mine rămaserăm neatinși. În mulțime se numărară cinci morți și mulți răniți.

Atunci furia întrecu orice margini. Năvăliră în conac și fiecare făcu după capul lui, dar mai întîi le făcură felul argaților care trăseseră. Toți opt au fost măcelăriți. Ca să dea de ei, au spart toate ușile închise, au scotocit din pivniță și pînă-n pod. Doi dintre ei, care scăpaseră pe cîmp, au fost ajunși din urmă și găuriți cu furcile. Dar în lupta asta disperată alți trei dintre ai noștri își pierdură viața.

Ceilalți servitori n-au pățit nimic. Au fost lăsați să fugă în lume, urmați, curînd după aceea, de nevasta și de cele două fete ale administratorului. Ele plecară cu trăsura, plîngînd ca și țărăncile care-și boceau morții.

Conacul fu apoi prădat și devastat. În timp ce în curte încărcau merinde, în odăi se distrugeau sistematic. Mai mulți oameni sparseră biroul boierului cu topoarele. Printre ei și Costache. Tudorița și cîteva femei făcură același lucru în odăile cucoanei boieroaice. Eram tocmai de față cînd s-au năpustit asupra salonului. Aici, mirare mare : Stana, singură, îngrozitoare, izbea cu toporul, cu amîndouă mîinile, într-un pian care nu mai era decît o grămadă de fierărie și lemn. Am înconjurat-o, înspăimîntați oarecum de îndîrjirea ei. Tudorița îi spuse :

— Altădată aș fi vrut să te văd moartă ! Acuma vreau să te sărut.

Vru s-o sărute, dar cealaltă, fără s-o audă, izbea într-una fără rost. După fiecare „Hîn !", buzele ei bolboroseau ceva fără înțeles și părul îi acoperea fața. Era lac de sudoare.

Înfricoșat, m-am dus să văd ce se-ntîmplă prin celelalte părți ale clădirii. Am dat peste un grup de băieți și fetițe care, cu Știrbu în cap, jefuiau o odaie mare plină cu jucării. Toate jucăriile pămîntului ! Își umpleau brațele cu ursuleți, căluți, păpuși cu mobila lor, locomotive

cu șine și vagoane, cutii cu soldați de plumb, trăsurele, bărci cu pînze și o mulțime de alte lucruri. În timp ce vorbeam cu ei, trecu Stana ca o vijelie, adevărată scorpie cu părul vîlvoi, bălăbănindu-și pîntecele mare. Cineva strigă :

— Păzea, că-i nebună !

Am fugit în ceardac, de unde văzurăm frumoasele vite de jug ale boierului luînd drumul satului. Vreo zece care trase de boi albi ca laptele, cu coarne mari. Încărcaseră de toate ; saci plini cu mălai, făină, grăunțe ; nutreț, fîn și ovăz ; carne de porc sărată, șunci, cîrnați, păsări ; o căruță-ntreagă numai cu sticle de vin, și un butoi cu rachiu. Pînă și lemne de foc luaseră.

Așezate pe marginea carului din cap și lovindu-se una de alta, femeile își plîngeau bărbații morți.

Stăteam și priveam la plecarea asta, cînd o bubuitură zgudui tot conacul, spărgînd geamurile. Un nor gros, negru ca smoala, umplu curtea, apoi flăcările cuprinseră acareturile unde se afla și depozitul de benzină. Am fugit cît ne-au ținut picioarele, uitînd și de jucării și de tot. Străbătînd curtea o zării pe Tudorița, care, rezemată cu spatele de zid, orbită, năucită, striga fără-ncetare țăranilor cuprinși de panică :

— Dați drumul cailor și vacilor ! Deschideți cotețele !

Era cam pe la amiază cînd ajunserăm în sat, unde harababura, bocetele și strigătele, forfota îți dădeau o idee despre ce trebuie să fi fost nebunia sătenilor noștri pe vremea bejeniilor din pricina turcilor. La priveliștea conacului în flăcări — o vîlvătaie uriașă de ți se făcea părul măciucă — țărancele alergau dîndu-și cu pumnii în cap :

— Or să ne omoare ! Or să ne măcelărească pe toți ca pe cîini !

La fel gîndea și domnul Cristea :

— Da, or să ne măcelărească... Mai ales că acuma nu mai e vorba de conacele jidanilor, ci de zece județe-n răzmeriță. Cum la o sută de conace care ard numai unu-i jidănesc, armata s-a pus în mișcare. Astea-s veștile de azi, dragii mei, și ele dau de gîndit : boierii vor fi fără milă.

Şi au fost.

. . . .

Un asfinţit gălbui, luminos, se lăsa încet peste conacul în ruine, încă fumegînd şi negru ca răzbunarea care plutea în aer. Se vedeau umbrele negre ale vitelor scăpate de pîrjol rătăcind pe creasta colinei.

În sat se puseră pe mîncare şi băutură, şi vorbărie în mijlocul pieţei, lîngă boii dejugaţi şi carele încă nedescărcate. Popa şi chiaburii cu familiile fugiseră, luînd în căruţe ce se nimerise. Nu mirosea a bine. Dar, cu ajutorul merindelor gustoase, plînsetele încetară şi se vorbi mai mult de împărţeala pămînturilor. În întunericul care făcea glasurile să răsune, auzii pe un cojan strigînd :

— Pămîntu' lu' bunică-meu se-ntindea-n colo, spre Giurgiu !

— Aha ! Ai pus ochii pe pămîntu' ăl mai bun...

Din cînd în cînd se-auzea un bocet din depărtare. O nevastă sau o mamă îşi veghea mortul :

— A-o-leo, Gheorghe-Gheorghe, cum mi te-au omorît... !

Cineva spuse :

— Stana nu s-a mai arătat...

— Cu siguranţă că ea a pus focu' la benzină. Săraca...

Deodată o fulgerare ţîşni în noapte, o bubuitură de tun răsună pe colină şi un obuz căzu peste care.

Astfel începu bombardarea comunei Trei-Sate, dovedindu-le ţăranilor că nu oricui îi e îngăduit pe lumea asta să se sature.

Cînd, după nesfîrşite greutăţi, căruţa noastră izbuti în cele din urmă să iasă în şosea, la orizont se iveau zorile şi corbii. Costache începu atunci să mîne ca un nebun, bătînd caii fără încetare.

Această fugă din sat, în toiul nopţii, sub bombardament, am numit-o totdeauna „fuga din iad". O clipă am crezut că n-o să mai reuşim. Cădeau obuze peste tot. Bordeiele în flăcări împrăştiau în toate vînturile paiele aprinse ale acoperişurilor. Nu se mai uita nimeni la cadavrele pe care le loveai la fiecare pas, dar se-agăţau de noi cei vii, care ne-mpiedecau să fugim.

Tudoriţa şi nevasta lui Costache, cu Pătruţ în braţe, fură ucişi toţi trei de acelaşi obuz. Ceilalţi ai casei dis-

părură cu cei care fugeau prin grădini peste cîmp. Rămas cu Ionel și cu mine, Costache puse caii la căruță după ce mai întîi vîrîse într-un sac ceva de-ale gurii și puținii bani care mai rămăseseră.

— Să-ncercăm, măi băieți, făcu el trist. Dacă izbutim, ne ducem la Hagieni. Dar o să fie greu, pentru că-acuma fug ciulinii după noi. Și încă aprinși... Cu-atît mai rău ! Cu mîna noastră ne-am făcut-o !

În clipa în care se duse să-i sărute pe cei trei morți întinși în tindă, luă foc și casa.

— Iată-vă mormîntul ! zise el către morți.

Apoi, tot restul nopții n-am făcut decît să orbecăim pe drumurile cele mai îngrozitoare și să luptăm cu fugarii care se agățau ciorchine de căruță.

După vreun kilometru de mers pe drum bun, caii se opriră de la sine, istoviți, numai spumă. Se făcuse ziuă. O colină mare ne ascundea Trei-Sate și iadul de-acolo. Bombardamentul încetase. Costache lăsă hățurile din mînă, bușumă caii cu un șomoiog de paie și se prăbuși în fundul căruței cu fața în fîn.

Jur împrejurul nostru se întindea o cîmpie nesfîrșită, arată de curînd. Prepelițele săreau de pe o brazdă pe alta săltîndu-și coada, în timp ce din albastrul cerului o ciocîrlie ne trimetea trilurile ei.

Știrbu și cu mine priveam fără să cutezăm să scoatem o vorbă. Nu mai eram stăpîniți de groază, ci de o mare nevoie de a dormi. Niciodată n-am fi crezut că mizeria cojanilor și cruzimea boierilor ar putea dezlănțui asemenea grozăvii. Ne săturasem de cîte văzusem. Aveam încă în nas mirosul de sînge și de praf de pușcă. Ne vîjîiau în cap toate țipetele de disperare pe care ți le-ai fi putut închipui.

Povestea asta a ciulinilor !

Credeam, acuma, că se sfîrșise. Da' de unde !

Un zgomot de galop ne scoase din toropeală. Costache, în picioare în căruță, cu hățurile în mînă, întinse o clipă urechea să prindă de unde venea :

— Călăreții ! murmură el. Sînt în dosul colinei !

Și, biciuind caii :

— Hii, hii, roibii tatei ! Uite ciulinii că se țin scai de noi !

Au fost ultimele cuvinte ale bietului Costache.

Trei călăreţi se iviră de după colina pe care o coborîsem. Pe noi doi nu ne vedeau, dar noi îi vedeam din căruţă, unde rămăsesem ghemuiţi, îngroziţi, cu răsuflarea tăiată, în timp ce bietul nostru prieten, fără să-şi dea seama ce ţintă bună era spinarea lui, biciuia, biciuia. Numai un salt au făcut ca să ne-ajungă, şi i-am văzut, la vreo cincizeci de paşi, oprind, punînd carabina la ochi şi trăgînd. În goana asurzitoare a căruţei am simţit trupul lui Costache căzînd în drum. Şi asta fu totul, pentru că am leşinat, în timp ce caii, înnebuniţi, galopau, galopau.

Pesemne că am rămas leşinat o bucată bună de vreme. Cînd mi-am revenit, mă durea capul atît de rău, că gemeam. Ionel mîna la pas ; în jurul nostru cîmp gol, dar în depărtare se zărea un sat. Prietenul meu plîngea :

— Ştii că l-au ucis pe Costache ? mă întrebă el.

— Ştiu că a căzut din căruţă.

— A murit. M-am dus să-l văd.

— Şi soldaţii ?

— Dracu' să-i ia ! Au dispărut. Atunci am oprit. Şi-acuma, încotro ?

N-am răspuns, şi am continuat drumul, pînă la o răspîntie, unde un bătrîn care venea pe jos din sat, ne întrebă de unde venim. I-am povestit despre măcelul de la Trei-Sate. S-a speriat şi ne-a-ngrozit şi pe noi :

— Vai de capul vostru ! Şi la noi a fost răscoală : nu vă duceţi, c-or să vă aresteze. Pe toţi pe care nu-i omoară îi arestează !

— V-a bombardat ?

— Cu tunurile, nu. Dar trag cu puşca, în grămadă, în nenorociţii pe care-i arată chiaburii că-s „istigatori". Şi ce-i şi mai mare grozăvie, e că-i pune-ntîi să-şi sape singuri groapa. E sfîrşitu' lumii, băieţi... Fac din noi ce poftesc. Ca pe Bărăgan.

— Niciodată n-au omorît atîta lume pe Bărăgan, am zis. Noi de-acolo sîntem, şi-am vrea să ne-ntoarcem.

— Vreţi să mergeţi pe Ialomiţa ? Luaţi-o pe drumeagu' ăsta, la stînga, pînă-n şoseaua care duce, dac-o apuci la dreapta, la podu' de peste Argeş, pe-urmă coborîţi pe lîngă apă pînă la Radovanu. Să v-ajute Dumnezeu !

Pe drumuri înţesate de patrule am ajuns, către seară, la Radovanu, morţi de oboseală şi de frică. Pe-aici era

liniște, sau apucaseră să-i liniștească. În orice caz, am fost bucuroși c-am putut trage de-a dreptul la un han, să ducem caii la grajd, și să stăm închiși o săptămînă-ntreagă fără să deschidem gura.

Dar dacă n-aveam poftă de vorbă, nu-nseamnă că nu auzeam. Și, de dimineață pînă seara, nu se vorbea decît de grozăvii : de la un cap al țării la altul nu se auzeau decît împușcături fără judecată, la un simplu denunț. Nu mai era vorba acuma de mizerie, de foamete, de asuprire, ci numai de „jidani“ și de „istigatori“. Ei ridicaseră țara. Ca să nu-i facă pe soldați să tragă în proprii lor părinți, îi trimiteau departe de locul lor de baștină, unde trăgeau în părinții camarazilor lor, trimiși aiurea. Cei care refuzau să tragă asupra oricui, erau împușcați și ei, sau aruncați în ocnă. În pușcării nu mai era loc. Și arestații treceau în fiecare zi.

A doua zi după sosirea noastră, veni la han un jandarm care escorta un tînăr ; părea să fie student. Nu se mai putea ține pe picioare, în așa hal îl bătuseră. Țăranii se grăbiră să-i dea ceva de băut, pentru că murea de sete. Jandarmul zise :

— Nu vă fie milă ! Ăsta-i un „istigator“ periculos ! E-un jidan !

Și așa bătut cum era, tînărul se ridică :

— Da, sînt jidan ! strigă el. Dar „istigator“ nu ! Robia voastră, săteni, ea-i instigatorul ! Aduceți-vă aminte de cuvintele profetice ale marelui Coșbuc, care nici jidan nu e și nici instigator, în poezia lui : Noi vrem pămînt !

Să nu dea Dumnezeu cel sfînt
Să vrem noi sînge, nu pămînt !
Cînd nu vom mai putea răbda,
Cînd foamea ne va răscula,
Hristoși să fiți, nu veți scăpa
Nici în mormînt !

Tot trăind ceasuri atît de tragice la o vîrstă la care alți copii încă se joacă, inima mea nu mai rezista. Mai ales nu mai puteam s-aud vorbindu-se de împușcături, de execuții, de torturi. Îndată mă apucau niște dureri de cap îngrozitoare. Și așa, în dimineața plecării noastre din Radovanu, cum mă feream de țăranii care tot repetau aceleași grozăvii, prinsei totuși ultimele cuvinte ale unei

povești istorisite de un om, și care-mi îngheță sîngele-n vine :

— ...Și bietul Marin nu era deloc de vină. Fusese pescar la Lăteni și muncea pe ici, pe colo, tot cîntînd din fluier. L-au arestat pen'că tot cînta peste tot năzbîtia aia-n care-i vorba *de-o mămăligă cît nuca, pe care-o fereai cu măciuca să n-o ia copchii-n ghiară.* Va să zică era un istigator. Și l-au împușcat.

— Cred că-i vorba de taică-tău, făcu Ionel.

Credeam și eu, dar n-am mai simțit nimic, decît că mi se golea pieptul, încet-încet. Și, împleticindu-mă, m-am dus de m-am zvîrlit în fundul căruței, ca o pisică lovită-n cap. De-abia mai tîrziu, cînd prietenul meu biciuia caii și făcea căruța să zboare peste cîmpia însorită, mă agățai de el și-l întrebai :

— Încotro mergem, Ionele ?

— În lume, Matache, cu ciulinii după noi !

CUPRINS

Lector : CARMEN DUMITRESCU
Tehnoredactor : AURELIA ANTON

Bun de tipar 13.09.1974. Tiraj 31 090 ex. broșate.
Coli ed. 16,10. Coli tipar 19.

Tiparul executat sub comanda
nr. 40 431 la Combinatul Poligrafic
„Casa Scînteii", Piața Scînteii nr. 1
București
Republica Socialistă România